

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Stevan I. Rapać

**ULOGA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA
U LOKALNOM EKONOMSKOM RAZVOJU U
REPUBLICI SRBIJI (2001-2013)**

doktorska disertacija

Beograd, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Stevan I. Rapać

**THE ROLE OF FOREIGN DIRECT
INVESTMENT IN LOCAL ECONOMIC
DEVELOPMENT IN REPUBLIC OF SERBIA
(2001-2013)**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

PODACI O MENTORU I ČLANOVIMA KOMISIJE

Mentor: Prof. dr Snežana Đorđević

redovni profesor Univerziteta u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Članovi komisije:

1. Prof. dr Branko Vasiljević

redovni profesor Univerziteta u Beogradu, Fakultet političkih nauka

2. Prof. dr Predrag Bjelić

redovni profesor Univerziteta u Beogradu, Ekonomski fakultet

Datum odbrane:

ULOGA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA U LOKALNOM EKONOMSKOM RAZVOJU U REPUBLICI SRBIJI (2001-2013)

REZIME

Strane direktne investicije, postale su sintagma koju su srpski političari proteklu deceniju ponavljali kao mantru sa ciljem spašavanje posrnule privrede i pridobijanja glasova, toliko da je svako preispitivanje efekata ovih investicija na domaću privredu predstavljalo neku vrstu bogohuljenja. Stranim direktnim investicijama pripisivana su gotovo fantastična svojstva, a njihovo magično dejstvo na ekonomski razvoj, prihvatilo se kao aksiom. U periodu od 2000. do 2013. godine, Srbija je uvela brojne mere kojima je olakšan priliv stranih investicija, liberalizovano ulaganje i prenos kapitala, a privatizacija je bila osnovno sredstvo investiranja u srpsku privredu. Subvencije za strana ulaganja bile su najveće u regionu. Uslovi pod kojima su ove subvencije dodeljivane i njihovo sprovođenje ostali su netransparentni, dok se najvredniji ugovori sa stranim investitorima godinama drže pod oznakom državne tajne. U deceniji u kojoj je Srbija privukla značajne strane investicije, ostalo je nejasno koliko su ove investicije stvarno uticale na njen ekonomski razvoj. Smatrajući da je uticaj stranih direktnih investicija najvidljiviji i najznačajniji upravo na lokalnom nivou, gde se jasno mogu uočiti razlike u kvalitetu života lokalne zajednice, te da je neophodno ispitati ili bolje rečeno preispitati dosadašnju ulogu i značaj stranih direktnih investicija u Srbiji, opredelili smo se da naše istraživanje vežemo za lokalni ekonomski razvoj.

Naše osnovno istraživačko pitanje glasilo je: *Da li su strane direktne investicije stimulisale lokalni ekonomski razvoj u Srbiji, odnosno u opštinama i gradovima u kojima su došle u periodu od 2001. do 2013. godine?* Osnovna je pretpostavka da strane investicije kreiraju nova radna mesta, ali treba imati u vidu da su se najznačajnije investicije u Srbiji odvijale kroz privatizaciju, koja je podrazumevala otpuštanje radnika, dok su braunfield i grinfield investicije predstavljale više izuzetak nego pravilo. Stoga nas je najviše interesovalo da utvrdimo postoji li uzročno-posledična veza između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. Drugim rečima pokušali smo da na primeru Srbije pružimo odgovor na pitanje *da li strane direktne investicije gde god da se pojave i bez obzira na njihov oblik, sektor i stanje lokalne*

privrede neminovno pospešuju ekonomski razvoj sredine u kojoj se nalaze? Istraživanje smo vremenski ograničili na period od 2001. godine, kada je država počela da liberalizuje svoju investicionu i spoljnotrgovinsku politiku, odnosno kada je započeta reforma državne i lokalne uprave, pa do kraja 2013. godine.

Kao dominantnu opštenaučnu metodu u istraživanju koristili smo statističku metodu. Takvo istraživanje podrazumevalo je prikupljanje kvantitativnih, kvalitativnih, hronoloških i geografskih podataka o prilivu stranih direktnih investicija u Srbiji i lokalnom ekonomskom razvoju u posmatranom periodu. Statistička analiza imala je za cilj saznanje strukture ostvarenog priliva investicija i njegove korelacije sa lokalnim ekonomskim razvojem, odnosno otkrivanje i utvrđivanje pravilnosti u svojstvima efekata prelivanja na lokalnu. U okviru statističke metode koristili smo korelacionu analizu, kao tehniku uz pomoć koje smo utvrdili da li između priliva stranih direktnih investicija i indikatora lokalnog ekonomskog razvoja, postoji varijacija posmatranih numeričkih pojava, odnosno da li postoji kvantitativno slaganje i ako postoji u kom stepenu.

Naše istraživanje smo započeli 2014. godine, sa ambicioznim ciljem. Želeli smo da dokažemo da teorija efekta prelivanja ima svoja ograničenja i da je u svojoj osnovi pogrešno postavljena. Nedostaci ove teorije bili su vidljivi golim okom na primeru Srbije, koja je u periodu od 2001. do kraja 2013. godine, privukla oko dvadeset milijardi evra stranih direktnih investicija, koje nisu prouzrokovale željene efekte na domaću privredu. Jasno je bilo da čak i one opštine u kojima je zabeležen visok priliv stranih investicija ne ostvaruju značajne ekonomske koristi od pridošlih transnacionalnih kompanija. Negativni pokazatelji ekonomskog razvoja u Srbiji najviše se odnose na broj zaposlenih, odnosno stopu nezaposlenosti, koja je u posmatranom periodu varirala, da bi 2013. godine, bila veća od one iz 2005. godine. Sa druge strane, želeli smo da utvrdimo koje su to strane investicije pristigle u Srbiju i da li je njihovo poslovanje stimulatивно delovalo na srpsku privredu, kao što to pretpostavlja teorija efekata prelivanja.

U teorijskom delu rada objašnjeno je na koji način dolazi do efekata prelivanja u zemlji domaćinu, prvenstveno putem intersektorskog transfera, ali i unutar istog sektora sa transnacionalne kompanije na konkurente u zemlji domaćinu. Kako bi utvrdili da li je do ovog transfera uopšte došlo, naše istraživanje smo sproveli putem korelacione analize. S obzirom da je osnovna hipoteza od koje polazimo da ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih

investicija i lokalnog ekonomskog razvoja, odlučili smo se da istraživanje sprovedemo na specifičnom uzorku koji sačinjavaju opštine i gradovi u Srbiji sa natprosečnim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika. Dakle, prihvatili smo se izazova da dokažemo da strane direktne investicije nisu stimulisale lokalnu privredu upravo tamo gde su najveće šanse da dođe do efekata preliivanja. Samo na ovaj način mogli smo da valjano empirijski proverimo naše hipoteze i time doprinesemo naučnom saznanju koje se tiče pitanja uloge stranih direktnih investicija u ekonomskom razvoju zemlje domaćina.

Disertacija se grubo može podeliti na dva osnovna dela. Prvi deo rada predstavlja prikaz teorijskog, političkog, pravnog i ekonomskog okvira priliva stranih direktnih investicija u Srbiju, kao i delovanja lokalne samouprave u cilju uspešnog lokalnog ekonomskog razvoja. Drugi deo rada predstavlja empirijsko istraživanje uticaja priliva nefinansijskih stranih direktnih investicija na privredu Srbije i njen lokalni ekonomski razvoj. Na osnovu rezultata korelacionih analiza predstavljenih u drugom delu rada, odnosno petom poglavlju disertacije, izvršili smo proveru postavljenih hipoteza.

Naša opšta hipoteza glasila je da ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja, odnosno da strane direktne investicije neće samim svojim prisustvom, uvek i na svakom mestu, prouzrokovati efekte preliivanja tehnologije i znanja. Ovo smo uspeli i da dokažemo putem korelacione analize na nivou Republike Srbije, ali i na uzorku od sedamnaest opština sa natprosečnim prilivom stranih investicija po glavi stanovnika. Naime, dobijene vrednosti Pearson-ovih koeficijenta korelacije između priliva stranih direktnih investicija u Srbiji i indikatora ekonomskog razvoja nedvosmisleno pokazuju da između ova dva kretanja ne postoji izražena linerana veza. Ovo praktično znači ne samo da strane direktne investicije u posmatranom periodu nisu stimulisale ekonomski razvoj Srbije, već da nemaju značajnih dodirnih tačaka sa osnovnim makroekonomskim indikatorima, koje bi mogle da utiču na njihovo kretanje.

Korelacione analize na bazi uzorka rađene su za svaku opštinu ili grad iz uzorka posebno. U okviru ovih analiza upoređivano je kretanje priliva stranih investicija sa izabranim indikatorima lokalnog ekonomskog razvoja. Uzorak je sadržao sledećih sedamnaest opština i gradova sa natprosečnim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika u Srbiji za period 2001-2013: Apatin, Novi Beograd, Lapovo, Bački Petrovac, Vršac, Palilula (BG), Beočin, Senta, Pećinci, Kosjerić, Novi Sad, Kragujevac, Pirot, Bačka Palanka, Inđija, Paraćin, i Niš. Kao

indikatori lokalnog ekonomskog razvoja korišćeni su demografski podaci, podaci o zaposlenosti i zaradama, kao i podaci koji se odnose na prihode budžeta lokalne samouprave.

Rezultati analiza nedvosmisleno su potvrdili našu opštu hipotezu da ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. Od ukupno sedamnaest jedinica lokalne samouprave, izražena linerana veza između priliva stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja dokazana je samo u opštini Indija. Sve ostale opštine i gradovi iz uzorka ne beleže visoke apsolutne vrednosti koeficijenata korelacije koji bi ukazali na značajnu povezanost stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. Pored toga, dokazali smo da su strane direktne investicije u određenim opštinama imale čak negativno dejstvo na pojedine indikatore lokalnog ekonomskog razvoja. Dokazali smo da je tamo gde su preovlađivale privatizacije, kao oblik stranog investiranja došlo do negativnog uticaja na zaposlenost na lokalnu, odnosno da ove strane investicije nisu imale značajne veze sa lokalnim ekonomskim razvojem.

Možemo zaključiti da smo kroz naše istraživanje potvrdili osnovnu, kao i većinu ostalih hipoteza i da smo došli do značajnih naučnih saznanja iz oblasti lokalnog ekonomskog razvoja i stranih direktnih investicija. Na primeru Srbije u periodu od 2001. do 2013. godine, dokazali smo da strane direktne investicije nisu imale značajnu ulogu u lokalnom ekonomskom razvoju, odnosno da priliv stranih direktnih investicija nije izraženo uticao na razvoj zemlje domaćina.

Ključne reči: strane direktne investicije, lokalni ekonomski razvoj, Srbija, privatizacija, transnacionalne kompanije, teorija efekata preliivanja, politika privlačenja stranih direktnih investicija, lokalna samouprava, zaposlenost.

Naučna oblast: Političke nauke

Uža naučna oblast: Javne politike

UDK broj: UDK 339.34:352(497.11)''2001/2013''(043.3)

339.727.22:352(497.11)''2001/2013''(043.3)

THE ROLE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN REPUBLIC OF SERBIA (2001-2013)

RESUME

Foreign direct investment (FDI), have become a phrase that Serbian politicians often repeated during the past decade, almost like a mantra, in order to rescue the ailing economy and to win votes, so that any review of the effects of these investments on the domestic economy was a sort of blasphemy. FDI was attributed by almost fantastic performances, and their magical effect on economic development was accepted as an axiom. From 2000 to 2013, Serbia has introduced a number of measures which facilitated and liberalized the inflow of FDI and the transfer of capital, while privatization was the main form for investing in Serbia. Subsidies for foreign investments were highest in the region. The conditions under which these subsidies were granted remained non-transparent, while the most valuable contracts with foreign investors remained secret. In the decade in which Serbia has attracted substantial foreign investment, it is unclear how much of this investment really affected the country's economic development. Considering that the impact of foreign direct investment is most visible at the local level, where you can clearly spot the differences in the quality of life of the local community, and that it is necessary to examine, or rather re-examine the current role and significance of foreign direct investment in Serbia, we decided to bound our research to local economic development.

Our basic research question was: Have FDI stimulated economic development of Serbia and municipalities and cities where they came, from 2001 to 2013? The basic assumption is that FDI creates jobs, but it should be noted that the most significant investments in Serbia came through privatization, which included firing workers, while brownfield and greenfield investments represented the exception rather than the rule. Therefore, we were interested in finding out whether there is a causal link between foreign direct investment and local economic development. In other words, in the case study of Serbia, we tried to provide an answer to the

question of whether foreign direct investments promote the economic development of host economy and the local economy in which they are located? The research was a time limited, on the period from 2001, when the country began to liberalize its investment and trade policy, and started the reform of local governments, to the end of 2013.

In research we used a statistical method as a dominant scientific method. This involved collecting of quantitative, qualitative, chronological and geographical data on the inflow of FDI in Serbia and local economic development in the reporting period. Statistical analysis was aimed at finding out the structure of the FDI and its correlation with local economic development. Within the statistical methods we used correlation analysis, a technique by which we determine correlation between FDI inflow and indicators of local economic development.

Our research began in 2014, with an ambitious goal. We wanted to prove that the theory of spillover effects has its limitations and that it is fundamentally misplaced. The defects of this theory were visible to the naked eye in the case of Serbia, which has attracted, from 2001 to the end of 2013, about twenty billion euros of FDI. These FDI did not cause the desired effects on the domestic economy. It was clear that even those municipalities that have reached a high inflow of FDI do not generate significant economic benefits of having transnational companies. The negative indicators of economic development in Serbia, most relates to the number of employees, and the unemployment rate, which was higher in 2013, than in 2005. On the other hand, we wanted to determine which foreign direct investments arrived in Serbia and weather they have stimulated Serbian economy, as the theory of spillover effects suggests.

The theoretical part of the paper explains how the spillover theory works in the host country, primarily through intersectoral transfers, but also within the same sector of FDI. In order to determine whether this transfer has happened, we conducted our research through correlation analysis. Given that the basic hypothesis from which we started was that there is no necessary causality between foreign direct investment and local economic development, we decided to carry out research on specific sample consisting of municipalities and cities in Serbia with an above average inflow of FDI per capita. So, we accepted the challenge to prove that FDI did not stimulate the local economy in places exactly where they are most likely to stimulate the local economy. Only in this way we were able to properly and empirically verify our hypothesis and thus contribute to scientific knowledge concerning the issues of the role of FDI in the economic development of the host country.

Dissertation can be roughly divided into two main parts. The first part is a presentation of the theoretical, political, legal and economic framework of foreign direct investments in Serbia, as well as the functioning of local self-government and local economic development. The second part is the empirical research of the impact of non-financial FDI on the Serbian economy and local economic development. Based on the results of correlation analysis presented in the second part of the dissertation, we conducted verification of our hypotheses.

Our general hypothesis said that there is no necessary causality between foreign direct investment and local economic development, and that foreign direct investment will not always cause spillover effects of technology and knowledge. We were able to prove this through the correlation analysis on the national level, as well as on the sample of seventeen municipalities. The obtained values of Pearson's correlation coefficient between FDI inflow in Serbia and economic development indicators clearly showed that there is no clear linear relationship between these two elements. This means not only that FDI did not stimulate the economic development of Serbia, but that they don't have common ground with the basic macroeconomic indicators, which could affect economic development.

Correlation analysis was separately made for each municipality or city in the sample. As part of these analyzes the inflow of FDI was compared with the selected indicators of local economic development. This sample was constructed of the following seventeen municipalities and cities with above-average inflow of foreign direct investment per capita in Serbia for the period 2001-2013: Apatin, Novi Beograd, Lapovo, Bački Petrovac, Vrsac, Novi Beograd, Beočin, Senta, Pećinci, Kosjerić, Novi Sad, Kragujevac, Pirot, Bačka Palanka, Indija, Paraćin and Niš. As an indicators of local economic development we used demographic data, employment and wages data, as well as data relating to the income of budgets of local government.

The results of analysis clearly confirms our general hypothesis that there is no necessary causality between foreign direct investment and local economic development. In our study of seventeen municipalities, only in the case of Indija municipality there is a clear linear relationship between FDI and local economic development. All other municipalities and cities in our sample did not record high absolute values of correlation coefficients that would indicate a significant correlation between FDI inflow and local economic development. In addition, we showed that foreign direct investments in certain municipalities have even a negative effect on

certain indicators of local economic development. We have proved that privatization, as a form of FDI, had mostly negative impact on employment at the local level.

We can conclude that through our research we have confirmed our hypothesis and that we have reached significant scientific cognition in the field of local economic development and foreign direct investment. In the case of Serbia from 2001 to 2013, we have proved that FDI did not have significant role in local economic development, and that inflow of FDI did not notably influenced the development of the host country.

Keywords: foreign direct investment (FDI), local economic development, Serbia, privatization, transnational companies, theory of spillover effects, the policy of attracting foreign direct investment, local governments, employment.

Science field: political science

Special scientific area: public policy

UDK No.: UDK 339.34:352(497.11)''2001/2013''(043.3)

339.727.22:352(497.11)''2001/2013''(043.3)

SADRŽAJ

UVOD	15
1. Formulacija istraživačkog problema	16
2. Hipotetički okvir i primena argumentacije	20
3. Opis sadržaja	23
4. Metodologija istraživanja	26

GLAVA I

POJAM I RAZVOJ STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA

1. Pojam i definisanje stranih direktnih investicija	28
2. Teorijski okvir stranih direktnih investicija	34
2.1. Klasične teorije međunarodne trgovine.....	34
2.2. Moderne teorije međunarodne trgovine.....	37
2.3. Teorije koje objašnjavaju strane direktne investicije.....	41
2.4. Teorija efekata preliivanja.....	48
3. Osnovni oblici stranih direktnih investicija.....	58
4. Transnacionalne kompanije kao nosioci stranih direktnih investicija.....	64
4.1. Pojam i razvoj transnacionalnih kompanija.....	64
4.2. Transnacionalnizacija svetske privrede.....	69
4.3. Međunarodni uticaj transnacionalnih kompanija.....	74
4.4. Problem tranfernih cena.....	78
5. Međunarodno regulisanje stranih direktnih investicija.....	81
6. Savremeni globalni tokovi stranih direktnih investicija.....	84
6.1. Prilivi i odlivi stranih direktnih investicija u svetu.....	84
6.2. Regionalni tokovi stranih direktnih investicija	89
6.3. Sektorska distribucija globalnih tokova stranih direktnih investicija.....	95

GLAVA II
STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI (2001-2013)

1. Instucionalni i pravni okvir za strana ulaganja.....	98
1.1. Priliv stranih stranih direktnih investicija u Srbiju do 2001. godine.....	99
1.2. Zakoni od neposrednog značaja za strana ulaganja.....	102
1.2.1. Zakon o stranim ulaganjima.....	102
1.2.2. Zakon o zapošljavanju stranaca.....	105
1.2.3. Zakon o deviznom poslovanju.....	106
1.2.4. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju.....	108
1.3. Međunarodni ugovori koji se tiču stranih ulaganja u Srbiju.....	112
1.3.1. Sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja.....	112
1.3.2. Ugovori o izbegavanje dvostrukog oporezivanja.....	117
1.3.3. Sporazumi o slobodnoj trgovini.....	119
2. Politika privlačenja stranih direktnih investicija.....	124
2.1. Finansijska podrška za strana direktna ulaganja.....	127
2.2. Poreske i druge olakšice za strane investitore.....	131
2.3. Slobodne zone.....	133
2.4. Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA)	137
3. Priliv stranih direktnih investicija u Srbiju	139
3.1. Geografska distribucija priliva stranih direktnih investicija.....	142
3.2. Sektorska struktura priliva stranih direktnih investicija	148
4. Poslovno okruženje kao faktor privlačenja stranih investicija	152

GLAVA III
LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ I LOKALNA SAMOUPRAVA

1. Pojam i definisanje lokalnog ekonomskog razvoja	158
1.1. Osnovni faktori lokalnog ekonomskog razvoja	164
1.2. Strateško planiranje lokalnog ekonomskog razvoja.....	171
2. Pojam i definisanje lokalne samouprave	176

2.1. Nivoi lokalne samouprave.....	179
2.2. Način organizovanja lokalne samouprave.....	181
2.3. Finansiranje lokalne samouprave.....	183

GLAVA IV

STANJE I KAPACITETI LOKALNE SAMOUPRAVE U UPRAVLJANJU LOKALNIM EKONOMSKIM RAZVOJEM U SRBIJI

1. Sistem lokalne samouprave u Srbiji.....	187
1.1. Evolucija lokalne samouprave u Srbiji.....	187
1.2. Pravni okvir sistema lokalne samouprave u Srbiji nakon 2000. godine.....	191
1.3. Nivoi lokalne vlasti i teritorijalna organizacija Republike Srbije.....	193
1.4. Nadležnost lokalnih samouprava u Srbiji.....	196
1.5. Finansiranje jedinica lokalne samouprave u Srbiji.....	199
1.6. Lokalni izbori u Srbiji.....	204
1.7. Organi jedinica lokalne samouprave u opštinama u Srbiji.....	205
2. Lokalni ekonomski razvoj u Srbiji – uloga lokalne samouprave.....	207
2.1. Kancelarije za lokalni ekonomski razvoj (KLER).....	209
2.2. Strateško planiranje lokalnog ekonomskog razvoja u opštinama u Srbiji.....	213
2.3. Industrijski parkovi - industrijske zone u Srbiji.....	215
2.4. Biznis inkubatori u Srbiji.....	217
2.5. Zone unapređenog poslovanja u Srbiji.....	219

GLAVA V

ANALIZA UTICAJA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ U SRBIJI (2001-2013)

1. Pristup analizi i prikupljanje podataka	222
1.1. Opštine i gradovi sa prilivom stranih direktnih investicija i kreiranje uzorka.....	223
1.2. Indikatori lokalnog ekonomskog razvoja.....	228
1.3. Korelaciona analiza kao osnovna statistička tehnika istraživanja.....	231

2. Korelaciona analiza na nivou Srbije	234
3. Korelaciona analiza na bazi kreiranog uzorka.....	240
3.1. Apatin	243
3.2. Novi Beograd.....	247
3.3. Lapovo.....	251
3.4. Bački Petrovac.....	255
3.5. Vršac.....	257
3.6. Palilula.....	260
3.7. Beočin.....	264
3.8. Senta.....	267
3.9. Pećinci.....	270
3.10. Kosjerić.....	274
3.11. Novi Sad.....	277
3.12. Kragujevac.....	281
3.13. Pirot.....	285
3.14. Bačka Palanka.....	288
3.15. Inđija.....	292
3.16. Paraćin.....	297
3.17. Niš.....	302
4. Rezultati korelacionih analiza	306
ZAKLJUČAK	308
LITERATURA	314
BIOGRAFIJA AUTORA	328

Uvod

Sva dosadašnja istraživanja u oblasti uticaja stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj i razvoj zemlje domaćina imala su različite zaključke. Ovi zaključci se kreću od isključivo pozitivnih efekata prelivanja, koje zastupaju zagovornici „vašingtonskog konsenzusa“, do negativnih zaključaka koje promovisu pripadnici „akademske skepticizma“. Prvi, neoliberalni koncept podrazumeva da sve strane direktne investicije i u svim svojim pojavnim oblicima stimulišu ekonomski razvoj zemlje domaćina (sa izuzetkom onih koje se ponašaju ekološki neodgovorno), dok drugi zastupa tezu po kojoj jasna uzročno-posledična veza između SDI i ekonomskog razvoja ne postoji. Mišljenja smo da je neoliberalni koncept prevaziđen, dok je isključivanje svakog pozitivnog uticaja stranih investicija na privredu zemlje domaćina naučno neutemeljena politička kritika antiglobalističkog tipa. Stoga ostajemo na liniji umerenog intervencionizma koji podrazumeva aktivnu ulogu zemlje domaćina u generisanju lokalnog ekonomskog rasta i iskorišćavanju stranih direktnih investicija za unapređenje domaće privrede. Ovo podrazumeva da je uloga institucija zemlje domaćina, posebno onih na lokalnu, od ključnog značaja za stvaranje uslova koji bi proizveli efekat prelivanja, naročito kada je reč o manje razvijenim regionima u kojima ne postoji stabilna industrijska baza. Drugim rečima, državna regulativa igra značajnu ulogu, te je nemoguće ostvariti pozitivan uticaj stranih investicija u zemlji u kojoj se ne poštuje vladavina prava, a gde su ekonomske slobode ograničene voljom lokalnih lidera. U ovakvim uslovima, kakvi su zabeleženi u Srbiji u posmatranom periodu, kapaciteti lokalnih samouprava nisu bili na zavidnom nivou, što je sprečavalo razvoj preduzetničke kulture neophodne za privlačenje stranih investicija i generisanje njihovog prelivanja.

Vrednost našeg istraživanja u odnosu na postojeću literaturu i stanje argumentacije nalazi se upravo u činjenici da ćemo pitanju prelivanja stranih direktnih investicija pristupiti sa lokalnog nivoa čime ćemo olakšati empirijsko istraživanje kada je reč o izolovanju uticaja SDI od drugih činilaca u ekonomskom razvoju. Naša argumentacija polazi od pretpostavke da strane

direktne investicije mogu stimulisati lokalni ekonomski razvoj, ali da to ne predstavlja pravilo, te da mnogo toga zavisi od stanja lokalne privrede i ponašanja lokalnih samouprava.

Jasno je da nismo prvi koji se bave pitanjem uticaja stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj, ali jesmo svakako prvi koji će dosadašnje zaključke iz ove oblasti proveriti na primeru Srbije i istražiti uticaj lokalne samouprave kao činioca u generisanju efekata preliivanja na lokalnom nivou. Srbija po mnogo čemu predstavlja savršen poligon za naše istraživanje. Kao zemlja u tranziciji, Srbija je još uvek na putu stvaranja pravne države, koja je u posmatranom periodu prošla od faze demokratskih promena, odnosno od početne liberalizacije tržišta i privlačenja stranog kapitala do potpune liberalizacije uslova za strana ulaganja, od centralizovane države u kojoj je bilo zanemareno pitanje lokalnog ekonomskog razvoja do procesa decentralizacije koji je opštinama i gradovima omogućio da se uključe u upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem. Iako su u ovom periodu stvorene neke institucije, mehanizmi i instrumenti kojima bi lokalna samouprava mogla da deluje na lokalni ekonomski razvoj, najveći broj njih nije adekvatno aktiviran, ponekad je ostao i mrtvo slovo na papiru. U ovom periodu neke su opštine u Srbiji, bar na kratko delovale kao dobitnici tranzicije, a druge kao gubitnici. Jedne su uspele da privuku strane direktne investicije, da smanje broj nezaposlenih i stvore prilive budžetu, druge su samo dodatno ekonomski nazadovale i pored priliva investicija, a treće još uvek nisu uspele da pridobiju strane investitore.

1. Formulacija istraživačkog problema

Strane direktne investicije, postale su sintagma koju su srpski političari proteklu deceniju ponavljali kao mantru sa ciljem spašavanje posrnule privrede i pridobijanja glasova, toliko da je svako preispitivanje efekata ovih investicija na domaću privredu predstavljalo neku vrstu bogohuljenja. Stranim direktnim investicijama pripisivana su gotovo fantastična svojstva, a njihovo magično dejstvo na ekonomski razvoj, prihvatilo se kao aksiom. U periodu od 2000. do 2013. godine, Srbija je uvela brojne mere kojima je olakšan priliv stranih investicija, liberalizovano ulaganje i prenos kapitala, a privatizacija je bila osnovno sredstvo investiranja u srpsku privredu. Subvencije za strana ulaganja bile su najveće u regionu. Uslovi pod kojima su ove subvencije dodeljivane i njihovo sprovođenje ostali su netransparentni, dok se najvredniji

ugovori sa stranim investitorima godinama drže pod oznakom državne tajne. U deceniji u kojoj je Srbija privukla značajne strane investicije, ostalo je nejasno koliko su ove investicije stvarno uticale na njen ekonomski razvoj. Smatrajući da je uticaj stranih direktnih investicija najvidljiviji i najznačajniji upravo na lokalnom nivou, gde se jasno mogu uočiti razlike u kvalitetu života lokalne zajednice, te da je neophodno ispitati ili bolje rečeno preispitati dosadašnju ulogu i značaj stranih direktnih investicija u Srbiji, opredelili smo se da naše istraživanje vežemo za lokalni ekonomski razvoj.

Lokalni ekonomski razvoj prvenstveno se ogleda u povećanju broja zaposlenih na teritoriji lokalne samouprave (što je upravo bio osnovni argument svih zagovornika stranih direktnih investicija kao faktora razvoja srpske privrede), ali se na ovome ne ograničava. Lokalni ekonomski razvoj (LER) predstavlja znatno širi pojam, a bavi se optimalnom ulogom lokalnih vlasti u podsticanju privrednog razvoja. Činioci lokalnog ekonomskog razvoja nisu samo ekonomski, već i socijalni i ekološki, jer on podrazumeva unapređenje kako standarda građana, tako i smanjenje socijalnih razlika i očuvanje životne sredine.

Lokalni ekonomski razvoj podrazumeva delovanje lokalne samouprave, pa će i lokalna samouprava i njeno funkcionisanje u Srbiji biti predmet naše analize. Takođe, mišljenja smo da lokalna samouprava, ako deluje kao preduzetnička lokalna vlast može da bude važan instrument ekonomskog razvoja. Savremena lokalna samouprava ne bi smela da se ograničava na svoju administrativnu ulogu, već da aktivno deluje u smeru preduzetništva, čime se podstiče ekonomski razvoj, kroz otvaranje novih radnih mesta i akumulaciju domaćeg i stranog kapitala.

Naše osnovno istraživačko pitanje glasi: *Da li su strane direktne investicije stimulisale lokalni ekonomski razvoj u Srbiji, odnosno u opštinama i gradovima u kojima su došle u periodu od 2001. do 2013. godine?* Osnovna je pretpostavka da strane investicije kreiraju nova radna mesta, ali treba imati u vidu da su se najznačajnije investicije u Srbiji odvijale kroz privatizaciju, koja je podrazumevala otpuštanje radnika, dok su braunfield i greenfield investicije predstavljale više izuzetak nego pravilo. Stoga nas najviše interesuje da utvrdimo postoji li uzročno-posledična veza između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. Drugim rečima pokušaćemo da na primeru Srbije pružimo odgovor na pitanje *da li strane direktne investicije gde god da se pojave i bez obzira na njihov oblik, sektor i stanje lokalne privrede neminovno pospešuju ekonomski razvoj sredine u kojoj se nalaze?*

U vezi sa ovim osnovnim pitanjem nameću se i neka podpitanja. Prvo, ako ustanovimo da su strane direktne investicije stimulisale lokalni ekonomski razvoj u nekim opštinama, dok u drugima nisu (što je naša osnovna pretpostavka), neophodno je odgovoriti na pitanje koji su faktori uticali na razvoj jednih u odnosu na druge opštine. Drugo, posebno nas interesuje uloga lokalne samouprave kao skupa institucija i instrumenata za podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja i privlačenje stranih direktnih investicija, pa se postavlja pitanje da li se za uspeh jednih opština i loše ekonomske performanse drugih može tražiti „krivac“ u kapacitetima i načinu funkcionisanja lokalne samouprave? Drugim rečima: koji su to instrumenti lokalnog ekonomskog razvoja koji su stajali lokalnim samoupravama na raspolaganju i kakvi su rezultati njihovog korišćenja?

Istraživanje je vremenski ograničeno na period od 2001. godine, kada je država počela da liberalizuje svoju investicionu i spoljnotrgovinsku politiku, odnosno kada je započeta reforma državne i lokalne uprave, pa do kraja 2013. godine. Istraživanje će prostorno obuhvatiti teritoriju Srbije, odnosno one opštine koje beleže priliv stranih direktnih investicija u datom periodu.

Istraživanje ima tri naučna cilja. Prvi je deskripcija, odnosno opis ostvarenog priliva stranih direktnih investicija po opštinama u posmatranom periodu, kao i njihovih efekata na lokalni ekonomski razvoj. Izvršićemo takođe detaljnu deskripciju funkcionisanja sistema lokalnih samouprava u Srbiji, njihove strukture, nadležnosti, načina finansiranja, kao i reforme državne i lokalne uprave, koja je započeta u ovom periodu. Drugi je objašnjenje, tj. utvrđivanje uzroka zbog čega su neke opštine iskoristile strane direktne investicije da stimulišu lokalni ekonomski razvoj, dok druge nisu bile u stanju da to učine. Ovde ćemo posebnu pažnju posvetiti ulozi lokalne samouprave u generisanju efekata prelivanja stranih direktnih investicija. Treći je predviđanje, odnosno pokušaj da se anticipiraju perspektive lokalnog ekonomskog razvoja, a samim tim i perspektive srpskog ekonomskog rasta kao posledice priliva stranih investicija.

Naučni značaj našeg istraživanja prvenstveno se odnosi na doprinos debati u akademskim krugovima, koja postoji od onog trenutka kada su prve kompanije internacionalizovale svoju proizvodnju, odnosno odlučile da je isele u zemlje sa takvim uslovima poslovanja, koje omogućuju minimiziranje njihovih troškova i pristup sirovinama i novim tržištima. Debata se odnosila na ponašanje transnacionalnih kompanija koje se neretko ogledalo u eksploataciji radne snage i prirodnih resursa zemlje domaćina. Drugim rečima, struka se sporila, a i dalje se

spori oko pitanja da li SDI neminovno prouzrokuju pozitivne efekte na privredu države domaćina.

Pitanje uloge stranih direktnih investicija u ekonomskom razvoju zemlje domaćina dugi niz godina predstavljalo je kamen spoticanja brojnih uglednih ekonomista. Dobar deo istraživanja navodi nas na zaključak da strane direktne investicije imaju isključivo pozitivan efekat na domaćina. Tvrdi se kako se pozitivni efekti po privredu zemlje domaćina ne mogu opovrgnuti jer neminovno podižu nivo opšte ekonomske aktivnosti. Kao neposredne posledice navode se rast obima proizvodnje ili usluga i najčešće rast zaposlenosti. Pozitivni efekti koje zemlja domaćin očekuje od SDI još mogu biti: razvoj manje razvijenih regiona, razvoj određenih industrija ili održanje njihovog nivoa proizvodnje, preuzimanje novih znanja i tehnologija, unapređenje produktivnosti, kao i povezivanje i uključivanje domaćih preduzeća u međunarodne tehnološke, proizvodne i distributivne mreže. Transnacionalne kompanije mogu koristiti domaćim firmama ne samo kroz tranfer tehnologija, već i putem takozvanih novčanih eksternalija. Drugim rečima, strani investitori povećavaju potražnju za domaćim proizvodima i uslugama koje koriste u svakodnevnom poslovanju i to prvenstveno na lokalnom nivou, te omogućavaju domaćim preduzećima da povećaju produktivnost, opstanu na tržištu i uzrokuju njihov rast. Sa druge strane, suprotstavljena škola mišljenja ide tako daleko da tvrdi kako strane direktne investicije čak ugrožavaju suverenitet države domaćina, time što eksploatišu njihove resurse i vrše netransparentan transfer kapitala ka matičnim ili trećim zemljama, a neretko i utiču na političke procese u zemlji.

Uticao koji pojedine transnacionalne kompanije imaju kao ekonomski značajni subjekti na međunarodnoj sceni, izjednačio se sa uticajem država, pa na različite načine vrše pritisak na države i međunarodne organizacije. Ovo je razumljivo imajući u vidu podatak da pojedine transnacionalne kompanije ostvaruju profit veći od bruto društvenog proizvoda većine zemalja u svetu. Kao jedna od negativnih posledica navodi se i problem transfernih cena, koji je i dalje aktuelana tema u međunarodnoj ekonomiji. Više od dve trećine svetske trgovine odnosi se na transakcije između povezanih pravnih lica, a cene po kojima se ove transakcije obavljaju nazivaju se transferne cene. Ove cene se neretko koriste kao instrument za prebacivanje profita iz jednog preduzeća u drugo povezano preduzeće, odnosno iz jedne države u drugu, čime se država domaćin strane direktne investicije lišava milionskih prihoda. Ovoj se praksi transnacionalnih kompanija teško može stati na put, a za posledicu ima prelivanje akumulacije zemlje domaćina u

inostranstvo. Naučnici i stručnjaci iz međunarodnog prava i ekonomije pokušavaju da nađu mehanizme zakonske i druge regulative kojom bi stali na put ovoj praksi. Takođe, svedoci smo da u drugoj deceniji dvadesetprvog veka eksploatacija radne snage i dalje predstavlja jedan od faktora konkurentnosti. Nedovoljno razvijene zemlje često dopuštaju stranim, ekonomski moćnim kompanijama da zagospodare na njihovom tržištu, kreirajući monopole i poslujući po svojim pravilima i znatno povoljnijim uslovima od domaćih kompanija. Brojni su primeri negativnih efekata stranih investicija, kako na ekonomiju zemlje domaćina, tako i na njenu životnu sredinu.

Ipak, države su u nedostatku kapitala neophodnog za pokretanje privrednog rasta, a naročito one manje ekonomski razvijene, krajem dvadesetog veka, počele da se utrkuju u boljim uslovima za strana ulaganja. Ova tendencija je kulminirala sa svetskom ekonomskom krizom, kada su države pohitale da stranim investitorima pruže najbolje uslove poslovanja, pa čak i subvencionišu njihovu proizvodnju, što je samo jedan korak od prakse koju Svetska trgovinska organizacija sankcioniše - subvencionisanje izvoza. Srbija je jedna od ovih država i njena politika privlačenja stranih investicija imala je samo jedan cilj: privući strane investitore po svaku cenu. Računalo se da ove investicije mogu samo pozitivno delovati po srpsku privredu. U deceniji u kojoj je Srbija privukla značajne strane investicije, ostalo je nejasno da li su ove investicije stimulisale lokalni ekonomski razvoj u Srbiji, odnosno da li su prelivanjem tehnologija i znanja podstakle smanjenje nezaposlenosti, razvoj infrastrukture i rast nacionalnog dohodka na lokalnu.

2. Hipotetički okvir i primena argumentacije

Opšta hipoteza (H1) od koje polazimo jeste da ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja, odnosno da strane direktne investicije neće samim svojim prisustvom, uvek i na svakom mestu, prouzrokovati efekte preliivanja tehnologije i znanja. Pokušaćemo da dokažemo ovu hipotezu na primeru Srbije, gde u većem broju opština nije zabeležen ekonomski razvoj i pored značajnih stranih direktnih investicija. Pokušaćemo da dokažemo da su strane direktne investicije u Srbiji, posmatrano po opštinama, različito uticale na

lokalni ekonomski razvoj. Polazimo od pretpostvake da su strane direktne investicije negde delovale pozitivno, pruzrokujući smanjenje stope nezaposlenosti, rast nacionalnog dohotka po glavi stanovnika, povećanje opštinskog budžeta i razvoj infrastrukture(kao i neke druge indikatore koji karakterišu lokalni ekonomski razvoj), dok su na drugim mestima, gde je zabeležena stagnacija, delovale negativno ili nisu imale nikakav uticaj na lokalni ekonomski razvoj.

S tim u vezi prva posebna hipoteza (H2) odnosila bi se na osnovne faktore koji utiču da strane direktne investicije prouzrokuju lokalni ekonomski rast. Smatramo da je uspeh efekata prelivanja u srpskim opštinama prvenstveno zavisio od četiri sledeća faktora:

1. oblika stranog investiranja,
2. sektora u koji je strani kapital investiran,
3. zatečenog nivoa industrijskog razvoja lokalne zajednice, kao i
4. aktivnog učešća lokalne samouprave.

U vezi sa ovom hipotezom pozivamo se na prethodna istraživanja koja su potvrdila da grinfild investicije daleko snažnije stimulišu lokalni ekonomski razvoj od investiranja kroz braunfild, a naročito akvizicija, jer podrazumevaju ulaganje u potpuno novo preduzeća koja stvaraju mogućnosti za nova radna mesta, priliv tehnologija i znanja. Pored ovog, pokušaćemo da dokažemo da nije svejedno da li je strani kapital u Srbiji završio u sektoru proizvodnje, trgovine ili usluga. Smatramo da je generisanje lokalnog ekonomskog razvoja putem stranih direktnih investicija po opštinama u Srbiji umnogome zavisilo od nivoa industrijskog razvoja lokalnih zajednica. Drugim rečima, kao značajan faktor navodimo i udeo industrijske proizvodnje u ukupnoj proizvodnji na lokalnu. Osnovna pretpostavka ovde je da opštine čija privreda se ne može nazvati visoko tehnološki intenzivnom, te koje nemaju razgranatu mrežu konkurentnih domaćih preduzeća, najčešće nisu u stanju da u potpunosti iskoriste prednosti stranih investicija. Takođe, smatramo da mnogo toga zavisi od sposobnosti lokalnih samouprava da upravljaju privrednim razvojem, što nas dovodi do druge posebne hipoteze (H3).

Naime, mišljenja smo da pasivna uloga lokalnih samouprava navodi strane investitore na takvo ponašanje koje nužno neće prouzrokovati pozitivne efekte na lokalni ekonomski razvoj, već će dovesti do održavanja niskog nivoa zarada. Jednostavna ekonomska logika stoji iza ove hipoteze. Transnacionalnim kompanijama prvenstveni je interes maksimizacija profita koja podrazumeva održavanje niskog nivoa zarada lokalnog stanovništva, kao i uštede u nabavci

sirovina, transportu robe i upravljanju zalihama, odnosno kompletnom lancu snabdevanja. Iako je Srbija liberalizovala svoje tržište za strane direktne investicije, stranu robu i usluge, to ne znači da centralne, kao i lokalne vlasti nisu u stanju da stranim investitorima, osim što daju subvencije i poreske povlastice, nametnu i neka ograničenja i obaveze koja će stimulisati ekonomski rast. Težeći da pristupi Svetskoj trgovinskoj organizaciji, Srbija se obavezala da će poštovati njene sporazume i svoje zakonodavstvo uskladiti sa sporazumima ove organizacije. Ovo u praksi znači da Srbija ne sme: od stranih investitora zahtevati da koriste određenu količinu proizvoda domaćeg porekla; da uslovljava izdavanje dozvola za uvoz stranom investitoru za obavezu izvršenja određenog izvoza; da onemogućava stranog investitora da raspolaže deviznim sredstvima namenjenim za uvoz većim od ekvivalentne količine kapitala ostvarenog od izvoza preduzeća; da ograničava inostranog ulagača da slobodno raspolaže deviznim sredstvima namenjenim ostvarenju uvoza; kao i da zahteva od stranog investitora da određeni deo svoje proizvodnje plasira na domaće tržište. Sa druge strane, Srbija i dalje ima na raspolaganju mere koje nisu pokrivene sporazumima Svetske trgovinske organizacije. U ove mere spadaju između ostalog i uslovljavanje stranog investitora da u proizvodnji koristi najmoderniju opremu, da ispunjava ekološke standarde, da određena količina proizvoda bude namenjena izvozu, da se zahteva dobijanje licence za proizvodnju i stavljanje u promet proizvoda u skladu sa zakonom, kao i da se stranom investitoru zabrani da proizvodi određenu liniju proizvoda. Ovu su samo neki od instrumenata kojima država može upravljati poslovanjem stranih investitora, kako bi stimulisala ekonomski rast.

U prvim godinama posmatranog perioda, Srbija je ostvarila značajan priliv stranih direktnih investicija, imajući u vidu da se radi o zemlji koja je tehnološki nisko intenzivna sa devastiranom ekonomijom i lošom infrastrukturom. Postavlja se pitanje motiva stranih investitora, koji su u početnom periodu otvaranja srpskog tržišta ostvarili neka kapitalna ulaganja. Ovde dolazimo do prve pojedinačne hipoteze (H4). Pokušaćemo da dokažemo da je osnovni motiv prvih značajnih stranih investitora u Srbiju bio da kroz privatizaciju kupuju jedinstveni pristup tržištu i prirodnim resursima, što je za posledicu imalo nikakvo ili negativno dejstvo na lokalni ekonomski razvoj. Najčešći primeri ovakavih investicija odnose se na privatizacije duvanske industrije, trgovinskih lanaca, pivara, operatera mobilne telefonije, cementara, železara i sl. Pored činjenice da su vođeni netransparentno, te da su i dalje ostala brojna sporna pitanja u vezi za zakonitošću samog procesa, smatramo da su ove investicije za

posledicu imale smanjenje broja zaposlenih, kao i uklanjanje mogućnosti za domaće preduzetnike da se uključe u pomenute sektore privrede. Svojim poslovanjem koji se baziralo isključivo na iznošenje profita iz Srbije, ove investicije nisu prouzrokovale prelivanje znanja i tehnologija na domaćem tržištu.

Druga pojedinačna hipoteza (H5) bavi se pitanjem uloge države u kreiranju i sprovođenju politike privlačenja stranih investicija. Pokušaćemo da dokažemo da je država Srbija vodila politiku privlačenja investicija kroz netransparentne oblike subvencija, koji su sami po sebi diskutabilni sa stanovišta ekonomske isplativosti, a ostavljali su i prostora za koruptivne radnje. Ova se politika ogledala u različitim vidovima subvencija i ustupanja zemljišta stranim investitorima po netransparentnim okolnostima i najčešće nije podrazumevala partnerski odnos sa lokalnom samoupravom.

3. Opis sadržaja

U prvom poglavlju definišaćemo pojam stranih direktnih investicija i ukazati na osnovne teorije relevantne za temu istraživanja. Ovde ćemo formulisati teorijski okvir koji se odnosi na strane direktne investicije. Imajući u vidu da strane direktne investicije predstavljaju specifičan vid međunarodne trgovine, u ovom delu polazimo od teorija međunarodne trgovine. Detaljno se objašnjavaju klasične i moderne teorije međunarodne trgovine koje predstavljaju osnovu za teorije stranih direktnih investicija. Pružamo pregled najznačajnijih teorija koje objašnjavaju strane direktne investicije. U nastavku ukazujemo na teoriju efekata prelivanja stranih direktnih investicija po kojoj najznačajniji nosioci stranih direktnih investicija - transnacionalne kompanije, na različite načine, doprinose zemlji domaćinu tranferom tehnologija i znanja. Ovde se daje pregled postojeće literature koja se bavi teorijom efekata prelivanja i objašnjavaju osnovni načini intersektorskog i intrasektorskog transfera tehnologije i znanja.

U ovom delu rada će se ukazati na osnovne oblike stranih direktnih investicija. Imajući u vidu da su transnacionalne kompanije osnovni nosioci stranih direktnih investicija, definišaćemo ova preduzeća i prikazati njihov uticaj na međunarodnu trgovinu i tokove stranih direktnih investicija. Ukazaćemo na osnovne probleme koje prate njihovo poslovanje poput problema

oporezivanja i tranfernih cena. Deo ovog poglavlja biće posvećen savremenim procesima međunarodne regulative stranih direktnih investicija.

U nastavku prvog poglavlja analiziraju se savremeni globalni tokovi stranih direktnih investicija. Prate se prilivi i odlivi stranih direktnih investicija u svetu i po pojedinim grupama zemalja, počev od dve najvažnije grupacije: razvijenih i zemalja u razvoju. Ovu analizu će slediti prikaz kretanja stranih direktnih investicija prema sektorima privrede. Poseban osvrt biće dat uticaju globalizacije i svetske ekonomske krize na kretanje stranih direktnih investicija u svetu.

Drugo poglavlje posvećeno je stranim direktnim investicijama u Srbiji u periodu od 2001. do 2013. godine. Predstavićemo institucionalni i pravni okvir za strana ulaganja u Srbiju, odnosno analiziraćemo zakone od neposrednog značaja za strana ulaganja koji su važili u ovom periodu. Ovde će biti analizirani najznačajniji zakoni poput Zakona o stranim ulaganjima, Zakona o zapošljavanju stranaca, Zakona o deviznom poslovanju i Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju. Pored toga, kao deo pravnog okvira za strana ulaganja biće obuhvaćeni svi međunarodni ugovori koji se tiču stranih direktnih ulaganja. Među ove ugovore spadaju: Sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, Ugovori o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, kao i Sporazumi o slobodnoj trgovini.

U nastavku teksta biće prikazana politika Srbije za privlačenje stranih direktnih investicija, koja je važila u posmatranom periodu, odnosno mere finansijske podrške, poreske olakšice, kreiranje slobodnih zona, kao i delovanje Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza. U ovom delu pružićemo prikaz i klasifikaciju stranih direktnih investicija u Srbiju za posmatrani period, prema obliku investiranja, sektorskoj strukturi priliva, kao i zemljama porekla. Ovde će u tabelama biti predstavljeni rezultati kvantitativne i kvalitativne analize, odnosno kretanja priliva stranih direktnih investicija u Srbiju u datom u periodu. Takođe, biće ispitana pozicija Srbije kao zemlje destinacije stranih direktnih investicija, odnosno njeno poslovno okruženje kao faktor privlačenja stranih investicija.

Treći deo rada baviće se lokalnim ekonomskim razvojem kao pojmom i fenomenom i ulogom lokalne samouprave u ovom procesu. Ovde ćemo definisati pojam lokalnog ekonomskog razvoja i predstaviti njegove osnovne faktore. Ukazaćemo na njegov smisao, istorijski razvoj, kao i uslove neophodne za njegovo funkcionisanje. U nastavku ćemo se baviti lokalnom samoupravom kao nosiocem lokalnog ekonomskog razvoja, gde ćemo izložiti osnovne instrumente i tehnike lokalne samouprave za podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja.

U četvrtom delu rada analizira se učinkovitost lokalne administracije i predstavljaju rezultati istraživanja o osposobljenosti lokalnih samouprava u Srbiji za angažovanje u podsticaju privrednog razvoja. Na početku ovog dela predstavimo sistem lokalne samouprave u Srbiji. Daćemo istorijski pregled lokalne samouprave u Srbiji, zakonske regulative koja uređuje odnos centralne i lokalne vlasti, kao i uvid u strukturu i nivoe lokalnih organa vlasti. Biće predstavljena uloga lokalne samouprave u stimulanju lokalnog ekonomskog razvoja, kao i privlačenju stranih direktnih investicija, uz analizu ovlašćenja koje imaju lokalne vlasti kao i produbljeniji prikaz sistemskih ili funkcionalnih ograničenja. U ovom delu biće posvećena pažnja sprovedenim reformama u Srbiji u posmatranom periodu, koje se odnose na stvaranje okvira za unapređenje investicione klime. Posebna pažnja posvećena je strateškom planiranju lokalnog ekonomskog razvoja u opštinama u Srbiji, kao i najčešće korišćenim instrumentima lokalnog ekonomskog razvoja od strane lokalnih samouprava.

Peto poglavlje se fokusira na strane direktne investicije kao faktor lokalnog ekonomskog razvoja u Srbiji. U ovom poglavlju biće predstavljeni rezultati istraživanja koji se odnose na neposredan uticaj stranih investicija na ekonomski razvoj lokalnih zajednica u Srbiji. Uticaj stranih direktnih investicija biće analiziran kroz delovanje na osnovne indikatore lokalnog ekonomskog razvoja, kao i na osnovne indikatore ekonomskog razvoja na nivou zemlje. Na ovaj način stičemo uvid u kretanje osnovnih ekonomskih pokazatelja, pre i nakon dolaska stranih direktnih investicija. Nakon statističkog posmatranja kroz vremenske serije, pristupiće mo kreiranju specifičnog uzorka u okviru koga ćemo sprovesti korelacionu analizu odnosa priliva stranih direktnih investicija i kretanja indikatora lokalnog ekonomskog razvoja za izabrane opštine i gradove u Srbiji. Rezultate istraživanja predstavljamo u tabelama i grafikonima koji na jasan način ocrtavaju ulogu stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Srbiji. Na osnovu podataka predstavljenih u ovom poglavlju proveravaju se i osnovne hipoteze.

Na kraju iznosimo zaključke istraživanja, gde sumiramo sve dosadašnje nalaze vezane za postavljene hipoteze, odnosno obrazložimo zašto su strane direktne investicije u periodu od 2001. do 2013. godine, stimulisale lokalni ekonomski razvoj u nekim opštinama u Srbiji, dok u drugima nisu i kakva je bila uloga stranih investicija u privrednom razvoju Srbije u posmatranom periodu.

4. Metodologija istraživanja

U istraživanju smo koristili nekoliko osnovnih metoda, dok je najveća pažnja posvećena analizi. Opšti predmet analize jesu strane direktne investicije u Srbiji u periodu od 2001. godine, do kraja 2013. godine. Ovo podrazumeva: analizu sadržaja, odnosno razvrstavanje stranih direktnih investicija po oblicima, sektoru i opštinama u Srbiji; strukturalnu analizu, koja podrazumeva ostvarivanje uvida u najbitnije i specifične strane direktne investicije, koje su zapaženo stimulisale lokalni ekonomski razvoj; kao i funkcionalnu analizu, kojom sagledavamo osnovne funkcije stranih direktnih investicija u Srbiji u odnosu na lokalni ekonomski razvoj. Komparativna analiza primenjena je prilikom ostvarivanja uvida u efekte preliivanja stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj, posmatrano po opštinama, kao i sličnosti i razlike korišćenih instrumenata upravljanja lokalnim ekonomskim razvojem od strane lokalnih samouprava u Srbiji. Analizu je sledilo apstrahovanje kako bismo otkrili opšta svojsva delovanja stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj u Srbiji, dok je metoda specijalizacije predstavljala uslov za adekvatnu klasifikaciju posmatranih efekata. Dedukciju koristimo jer u istraživanju polazimo od teorije efekata preliivanja stranih direktnih investicija iz koje izdvojamo posebne i pojedinačne istine o uticaju stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj. Sa druge strane, metodom indukcije smo pokušali da proverimo osnovni hipotetički stav o predmetu istraživanja ostvarujući uvid u kvantitativne podatke o ekonomskom razvoju na lokalnu i njihovoj korelaciji sa stranim direktnim investicijama.

Kao dominantnu opštenaučnu metodu koja koristimo u istraživanju navodimo statističku metodu. Takvo istraživanje podrazumevalo je prikupljanje kvantitativnih, kvalitativnih, hronoloških i geografskih podataka o prilivu stranih direktnih investicija u Srbiju i lokalnom ekonomskom razvoju u posmatranom periodu. Statistička analiza imala je za cilj saznanje strukture ostvarenog priliva investicija i njegove korelacije sa lokalnim ekonomskim razvojem, odnosno otkrivanje i utvrđivanje pravilnosti u svojstvima efekata preliivanja na lokalnu. Budući da opštenaučnu statističku metodu koristimo kao dominantnu metodu, a koja podrazumeva upotrebu vremenskih serija u analizi efekata stranih investicija i utvrđivanje postojećih korelacija sa lokalnim ekonomskim razvojem, vršili smo prikupljanje sektorskih podataka koje smo u radu prikazali putem tabela i grafikona.

U okviru statističke metode koristimo korelacionu analizu, kao statističku tehniku uz pomoć koje utvrđujemo da li između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja, postoji varijacija posmatranih numeričkih pojava, odnosno da li postoji kvantitativno slaganje i ako postoji u kom stepenu.

Od metoda prikupljanja podataka prvenstveno smo se koristili analizom dokumenata kao operativnom metodom prikupljanja podataka, ali i ispitivanjem, putem usmenog orjentacionog intervjua. Konkretna tehnika koju smo upotreбили u okviru analize dokumenata je kvalitativna analiza dokumenata, a podrazumevala je analizu: zvaničnih dokumenta Republike Srbije kojima se reguliše investiciona politika, kao i funkcionisanje lokalne samouprave (zakoni, uredbe, protokoli, uputstva predstavnicima lokalne samouprave od strane ministarstava i sl.); zvaničnih statističkih dokumenta o privrednom razvoju Srbije i spoljnotrgovinskom bilansu, kao i dokumenta koja se tiču politike lokalnog ekonomskog razvoja, a koja su se najčešće odnosila na regionalni razvoj.

GLAVA I

POJAM I RAZVOJ STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA

1. Pojam i definisanje stranih direktnih investicija

Strane direktne investicije (SDI) kao pojam vezane su za drugu polovinu dvadesetog veka, kada su postale osnovna odrednica transnacionalnih kompanija i nezamenjivi instrument uvećanja njihovog bogatstva. One pre svega podrazumevaju kretanje kapitala izvan nacionalnih granica, što je specifikum savremene ekonomije. Stoga, strane direktne investicije jesu karakteristika savremenih ekonomskih odnosa i procesa globalizacije, jer na specifičan način objedinjuju međunarodnu trgovinu, odnosno međunarodno kretanje kapitala, tehnologije, radne snage, kao i faktora proizvodnje. Na ovaj način strane direktne investicije deluju kao vezivno tkivo između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, spajajući sever sa jugom, kapital sa proizvodnjom, a radnu snagu sa novim tehnologijama i tehnikama.

Kada kažemo međunarodno kretanje kapitala onda mislimo na transfer realnih i finansijskih sredstava između subjekata različitih zemalja, sa kontratransferom odloženim za određeni period, a radi ostvarivanja ekonomskih i političkih interesa učesnika u tom transferu.¹ Strane direktne investicije su jedan od tri osnovna oblika međunarodnog kretanja kapitala. Osnovni kriterijum za ovu tročlanu podelu jeste uticaj vlasnika kapitala na korišćenje uložених sredstava u inostranstvu, kao i stepen kontrole vlasnika kapitala nad poslovanjem preduzeća u koje je kapital uložen. Na taj način pored stranih direktnih investicija izdvajamo još i međunarodno kretanje zajmovnog kapitala i portfolio investicije. Pre nego što definišemo strane direktne investicije kao najsavremeniji i svakako najznačajniji oblik međunarodnog kretanja

---

¹ Milorad Unković, *Međunarodno kretanje kapitala i položaj Jugoslavije*, Naučna knjiga, Beograd, 1980, str.11.

kapitala, neophodno je napraviti distinkciju u odnosu na kretanje zajmovnog kapitala i portfolio investicije.

Međunarodno kretanje zajmovnog kapitala predstavlja vid međunarodnog kretanja kapitala koje je bilo dominantno nakon Drugog svetskog rata. U ovom periodu su se zemlje u razvoju, u nedostatku neophodnog kapitala za pokretanje privrede, okretale zajmovima iz razvijenih zemalja. Razvijene zemalje bile su u mogućnosti da zemljama u razvoju pruže sredstva u vidu zajmova i kredita, a sedamdesetih godina dvadesetog veka dolazi do postepenog rasta zajmovnog kapitala iz privatnih izvora, odnosno iz banaka razvijenih zemalja. Problem je nastao onog trenutka kada se uočila tendencija da zemlje u razvoju ne koriste pozajmljena sredstva na odgovarajući način, investirajući ih u kapitalne projekte, već ih ulažu u javnu potrošnju. Tada dolazi i do prvih savremenih dužničkih kriza, da bi 1982. godine, banke iz razvijenih zemalja prestale da kreditiraju zemlje u razvoju. Nakon ovog poteza banaka uskoro dolazi do potpune stagnacije u međunarodnom kretanju zajmovnog kapitala, koja traje sve do 1990. godine, odnosno pada takozvane gvozdene zavese. Sa globalnom pobedom kapitalističkog privrednog sistema nad modelom planske privrede socijalističkih zemalja, ponovo dolazi do rasta zajmovnog kapitala. Uporedo sa ovim procesom, globalizacija dobija značajnu podršku u zemljama u razvoju gde liberalizacija finansijskih sektora i tržišta kapitala uzima maha. Sa razvojem finansijskog tržišta, zemlje u razvoju počinju da emituju državne i korporativne obveznice čime bez pozajmljivanja obezbeđuju priliv inostranog kapitala. Dugoročni zajmovi postepeno ustupaju mesto obveznicama pomoću kojih se vrši prikupljanje međunarodnog kapitala. U ovom periodu dolazi do značajnog porasta broja transnacionalnih kompanija i širenja mreže njihovih inostranih filijala, dok se postepeno smenjuje uloga bankarskog sektora u međunarodnom kretanju kapitala u korist novih finansijskih instrumenata, naročito nakon uvođenja konvertabilnosti valuta zemalja Zapadne Evrope.²

Portfolio investicije su drugi oblik međunarodnog kretanja kapitala, koje za razliku od zajmova podrazumevaju ulaganje u inostrantvu u hartije od vrednosti, odnosno u preduzeća u inostrantvu. Upravo zbog ulaganja u preduzeća portfolio investicije imaju dosta toga zajedničkog sa stranim direktnim investicijama, pa je neophodno jasno razdvojiti ova dva pojma. Dakle, portfolio investicije podrazumevaju ulaganje u hartije od vrednosti koje mogu biti akcije, obveznice, depoziti, ali i razni oblici finansijskih derivata. U zavisnosti od vrste hartije od

---

² Radovan Kovačević, *Međunarodne finansije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 526-527.

vrednosti i rizičnosti ulaganja, razlikujemo dva osnovna oblika portfolio investicija. Prvi, tradicionalni oblik portfolio investicija podrazumeva odnos između emitenta obveznica, najčešće državnih institucija, banaka i preduzeća, sa jedne strane i stranog ulagača sa druge strane. Stranom ulagaču koji je investirao kapital u date obveznice, u ovoj vrsti odnosa, pripada unapred utvrđen prihod u vidu kamate, nezavisno od uspešnosti poslovanja emitenta, odnosno njegove finansijske likvidnosti. Drugim rečima, sav rizik snosi emitent. Na drugoj strani se nalaze portfolio investicije koje podrazumevaju odnos između domaćeg preduzeća i stranog investitora, ali i dalje ne predstavljaju direktno ulaganje u inostrantvu. Strani investitor ovde, najčešće kupujući akcije domaćeg preduzeća, stiče udeo u ovom preduzeću, ali ne i unapred utvrđen prihod u vidu kamate, kao što je to slučaj u prethodnom obliku investiranja. Osnovni motiv stranog investitora u ovom slučaju jeste rast vrednosti akcija domaćeg preduzeća u doglednoj budućnosti. Pored ovog, kupovinom akcija strani investitor ne stiče pravo učešća na bilo koji način u rukovođenju poslovanjem domaćeg preduzeća i tu je osnovna razlika između ovog vida portfolio investicija i stranih direktnih investicija. Iako deli rizik poslovanja sa stranim preduzećem u koje je uložio kapital, za razliku od stranog direktnog investitora, portfolio investitor nikad nema mogućnost uticaja na upotrebu uloženi sredstva u inostranstvu, odnosno ne može imati kontrolu nad poslovanjem datog preduzeća. Dakle, osnovna stvar koja razdvaja portfolio investicije i strane direktne investicije jeste prag učešća u vlasničkom kapitalu koji omogućava upravljanje i kontrolu nad poslovanjem preduzeća u koji je kapital uloženi.

Za razliku od investitora koji direktno investira u inostrano preduzeće sa ciljem da njime upravlja i dobrim poslovanjem stiče profit, portfolio investitor je zainteresovan isključivo na prinos koji očekuje od dividendi, odnosno prodaje akcija. Dok strani direktni investitor neposredno učestvuje u rukovođenju preduzećem ulažući vreme i novac u opremu, nekretnine, radnu snagu i kompletan menadžment i lanac snabdevanja, portfolio investitor može u svakom trenutku izaći iz ovog poslovnog odnosa prodajom hartija od vrednosti na finansijskom tržištu. Drugim rečima, portfolio investicija za razliku od SDI nije dugoročna investicija, već investicija nastala sa ciljem diverzifikacije ulaganja iz koje strani ulagač može u kratkom roku i bez značajnih gubitaka povući uloženi kapital. Razlike su jasne kada se posmatra i tip investitora, pa se tako kod portfolio investicija kao investitor najčešće pojavljuju finansijske institucije, razni investicioni fondovi, kao i pojedinci. Sa druge strane, iza stranih direktnih investicija najčešće stoje kompanije koje se bave proizvodnjom ili trgovinom dobara i usluga. Na osnovu svega

navedenog jasno je da su strane direktne investicije značajno rizičnije od portfolio investicija, s obzirom na pomenute karakteristike.

Nakon što smo objasnili osnovne razlike između tri vida međunarodnog kretanja kapitala, neophodno je na jasan i nedvosmislen način izdvojiti osnovne karakteristike stranih direktnih investicija i definisati ih. Brojne su definicije stranih direktnih investicija koje se mogu naći u moru literature o ovoj oblasti. Oskar Kovač ističe da direktne investicije predstavljaju svaki oblik ulaganja kapitala u određeno preduzeće kojim se stiče vlasnička kontrola nad njim.³ Strano direktno investiranje podrazumevalo bi, po toj definiciji, svaki oblik ulaganja kapitala u određeno preduzeće u inostranstvu kojim se stiče vlasnička kontrola nad njim. I upravo na taj način stranu direktnu investiciju definišu i drugi domaći autori ističući uglavnom da se radi o ulaganju u inostranstvu kojim se stiče pravo svojine, odnosno vlasnička kontrola i kontrola upravljanja preduzećem. To znači da finansijer donosi odluke o korišćenju uložених sredstava, odlučuje o upotrebi uložених sredstava, organizovanju proizvodnje i drugim aktivnostima preduzeća. Strani direktni investitor, takođe snosi rizik upotrebe uložених sredstava.⁴

Najčešće citirane definicije stranih direktnih investicija su one koje koriste međunarodne organizacije i institucije koje se bave međunarodnim ekonomskim odnosima. Ovde ćemo navesti nekoliko ovakvih definicija. Međunarodni monetarni fond (MMF) navodi da strane direktne investicije, podrazumevaju ulaganje u inostranstvu koje preduzima direktni investitor rezident iz jedne privrede/zemlje u cilju preuzimanja kontrole ili trajnog udela u firmi koja posluje u drugoj privredi/zemlji.⁵ Osnovno pitanje koje se ovde postavlja jeste kada strani investitor stiče neposrednu kontrolu nad preduzećem u inostranstvu, odnosno koliki je investicioni prag koji je neophodno da bude pređen kako bi strano lice steklo kontrolu nad domaćim preduzećem? Prema MMF-u, ovaj investicioni prag podrazumeva vlasništvo nad 10% običnih akcija ili glasačkih prava firme u inostranstvu, osim u slučaju kada se može dokazati da posedovanje 10% akcija ne obezbeđuje investitoru značajan uticaj na poslovanje preduzeća.⁶ Ovde treba imati u vidu da značajan uticaj na poslovanje preduzeća u inostranstvu ne podrazumeva i apsolutnu kontrolu nad ovim preduzećem, već isključivo mogućnost uticaja na menažment preduzeća, odnosno

---

³ Oskar Kovač, *Platni bilans i međunarodne finansije*, Centar za ekonomske studije, Beograd, 1994, str.280-281.

⁴ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.351.

⁵ IMF, *Balance of Payments and International Investments Position Manual*, 6th Edition, International Monetary Fund, Washington D. C., 2009, p. 101.

⁶ UNCTAD, Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Foreign-Direct-Investment-%28FDI%29.aspx>, 22.3.2016.

donošenje odluka. Strani direktni investitor može kontrolisati preduzeće u koje je uložio kapital neposredno, ostvarivanjem glasačkog prava, ali i posredno preko drugog preduzeća koje ima glasačko pravo u preduzeću direktne investicije.

Iako je ova definicija koju nam daje Međunarodni monetarni fond dovoljno široka da obuhvati sve vrste stranih direktnih investicija, može nam na prvi pogled delovati nedovoljno precizna. Stoga, dodajmo da pored preuzimanja kontrole, odnosno trajnog udela u već postojećoj kompaniji u inostranstvu, strane direktne investicije podrazumevaju i otvaranje filijala i proizvodnih pogona matične kompanije u drugoj zemlji, odnosno osnivanje novog preduzeća koje je u potpunom vlasništvu investitora.⁷ Drugim rečima, strano ulaganje se može izvršiti kroz privatizaciju, odnosno akviziciju postojećeg, investiranjem u novo preduzeće (grinfild), kao i kroz braunfild investiranje koje predstavlja hibrid pomenuta dva oblika o čemu će više biti reči u delu koji se bavi oblicima stranih direktnih investicija.

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) ističe da strane direktne investicije odražavaju cilj uspostavljanja trajnog interesa preduzeća rezidenta jedne zemlje u preduzeću koje je rezident druge zemlje.⁸ Trajni interes kao ključnu reč u definisanju SDI navodi i Svetska banka tvrdeći da SDI predstavljaju neto prilive investicija učinjenih sa ciljem ostvarivanja trajnog interesa, odnosno dobijanja 10% glasačke moći ili više od ukupnog broja glasova neophodnih za upravljanje u preduzeću koje posluje u zemlji različitoj od zemlje investitora.⁹ Ova organizacija ističe tri komponente SDI: vlasnički kapital, reinvestirane zarade, drugi dugoročni kapital i kratkoročni kapital.

Konferencija Ujedinjenih nacija za trgovinu i razvoj (UNCTAD) definiše SDI kao investiciju koja uključuje dugoročni odnos i odražava trajni interes i kontrolu matičnog preduzeća, rezidenta jedne zemlje u preduzeću koje je rezident druge zemlje. Po UNCTAD-u SDI čine tri komponente: vlasnički kapital, reinvestirane zarade i pozajmice.¹⁰ Vlasnički kapital predstavlja deo preduzeća koji kupuje strani direktni investitor u zemlji različitoj od svoje. Reinvestirane zarade čine deo zarada stranog investitora koje nisu raspoređene kao dividenda, već je to profit koji se ponovo investira. Pozajmljivanje uključuje kratkoročno i dugoročno pozajmljivanje sredstava između matičnog preduzeća i filijala, kao i između samih filijala,

---

⁷ IMF, *Balance of Payments and International Investments Position Manual, 6th Edition*, International Monetary Fund, Washington D. C., 2009, p. 101.

⁸ OECD, *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, Fourth Edition, Paris, 2008, p.48.

⁹ World Bank, Internet: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>, (pristupljeno 28.8.2015.)

¹⁰ UNCTAD, *World Investment Report 2007*, Geneva, 2007, p.245.

poznato kao intrakompanijsko finansiranje.¹¹ Dakle, ova SDI uključuju inicijalnu transakciju između dva preduzeća, ali i sve naredne transakcije između matičnog preduzeća i stranih filijala, kao i među samim filijalama, bilo inkorporiranim (akcionarsko društvo) ili neinkorporiranim (svi ostali oblici osnivanja preduzeća). Drugim rečima, SDI nije samo prvobitno ulaganje u preduzeće u inostranstvu već obuhvata sve dalje transakcije između dva ili više preduzeća sa sedištimama u različitim državama, koja su povezana trajnim odnosom. Bitno je još napomenuti da SDI podrazumevaju uloge kako u novčanom obliku (prenos finansijskih sredstava ili odobravanje kredita), tako i u obliku opredmećenog i neopredmećenog kapitala (mašine, oprema, prava industrijske svojine, menadžment).¹²

Iako ćemo o transacionalnim kompanijama kao nosiocima stranih direktnih investicija više govoriti u nastavku rada, s obzirom da se u mnogim definicijama SDI neretko pominju matična preduzeća i strane filijale, neophodno je objasniti ova dva pojma. Matično preduzeće je direktni investitor iz inostranstva, dok njegova filijala predstavlja samostalno preduzeće sa sedištem u različitoj zemlji od one u kojoj se on nalazi, a u koje je uložio kapital i nad kojim vrši kontrolu i upravlja njegovim poslovanjem.

Na osnovu svega navedenog, strane direktne investicije u najkraćim crtama možemo definisati kao vrstu međunarodnog kretanja kapitala, kojom strani investitor stiče neposredno pravo upravljanja i kontrole nad preduzećem u koje je investirao kapital.

Kada govorimo o stranim direktnim investicijama, neophodno je još definisati tokove i fondove SDI, uzimajući u obzir da su ova dva pojma osnovne odrednice SDI u statistici koja prati ovu oblast međunarodnog kretanja kapitala. *Tokovi SDI* registruju međunardno kretanje SDI, odnosno sve kapitalne transakcije koje se odvijaju između matičnog preduzeća i filijala u određenom vremenskom periodu. Tokovi SDI prikazuju promene u prilivima i odlivima SDI nastale tokom protoka vremena od najčešće godinu dana. *Fond SDI* sa druge strane, ne daje podatak o godišnjoj promeni, već o stanju na terenu, odnosno ukupnoj vrednosti ulaznih ili izlaznih SDI u određenom vremenskom trenutku (datumu).

---

¹¹ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.352.

¹² *Ibid.*, str.351.

2. Teorijski okvir stranih direktnih investicija

Tema kojom ćemo se baviti je multidisciplinarna. Ona podrazumeva istraživanje uticaja fenomena kojim se pretežno bavi ekonomska nauka (strane direktne investicije), na fenomen koji predstavlja polje istraživanja kako ekonomskih, tako i političkih nauka (lokalni ekonomski razvoj). Kako bismo otkrili da li su strane direktne investicije u Srbiji stimulisale lokalni ekonomski razvoj, neophodno je poći od teorija ekonomske nauke o međunarodnoj trgovini.

Strane direktne investicije deo su međunarodne trgovine, odnosno predstavljaju vid spoljnotrgovinskog poslovanja koje preduzimaju transnacionalne kompanije. Stoga da bismo razumeli mehanizme i logiku koja stoji iza kretanja stranih direktnih investicija, neophodno je objasniti osnovne teorije međunarodne trgovine. Drugim rečima, pre nego što pređemo na mikro nivo međunarodne trgovine i objasnimo ponašanje preduzeća koja ulažu svoj kapital u inostranstvu, neophodno je zadržati se na makroekonomskom nivou i prvo odgovoriti na pitanje zašto države trguju između sebe. Ovde već nailazimo na prvi disciplinarni problem imajući u vidu da do sada ne postoji ustanovljena konzistentna teorija međunarodne trgovine kojom bi se objasnila celokupna međunarodna razmena. Iako neki modeli pretenduju da budu sveobuhvatni, vrlo je lako naći primer ili grupu dobara na koje se baš taj teorijski model međunarodne trgovine ne može primeniti.¹³ Ipak sa izvesnom sigurnošću polazimo od klasičnih teorija međunarodne trgovine, odnosno teorije apsolutnih troškova Adama Smita i teorije komparativne prednosti Davida Rikarada.

2.1. Klasične teorije međunarodne trgovine

Prema *teoriji apsolutnih prednosti* koju je u svom delu „Bogatstvo naroda“ dao Adam Smit, još 1776. godine, ekonomski razvoj država počiva na proizvodnoj specijalizaciji i podeli rada.¹⁴ Po ovoj teoriji svaka zemlja treba da proizvodi i izvozi proizvode u čijoj proizvodnji ima apsolutne prednosti nad drugim zemljama, odnosno ima manje apsolutne troškove. Apsolutni

---

¹³ Jelena Kozomara, *Tehnološka konkurentnost*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1994, str.15.

¹⁴ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 140, prema: Adam Smith, “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of nation”, London, 1776.

troškovi su izraženi u količini rada utrošenom u proizvodnji datog proizvoda. Ova teorija u potpunosti se nadovezuje na "*laissez faire*" doktrinu (nevidljiva ruka tržišta), po kojoj bilo kakva državna regulativa dovodi do neefikasne alokacije resursa i izaziva poremećaje na tržištu. Na osnovu teorije apsolutnih prednosti, međunarodna trgovina je nastala u procesu maksimiziranja profita, kada države uvoze proizvode čija je cena niža od cene koštanja kada bi se isti proizvodi proizvodili u zemlji. Drugim rečima, države treba da se specijalizuju za određenu proizvodnju u okviru međunarodne podele rada, kako bi uvećali svoje proizvodne kapacitete. Najveći nedostatak ove teorije odnosi se na činjenicu da određene zemlje stupaju u međunarodnu trgovinu iako nemaju apsolutne prednosti u proizvodnji niti jednog proizvoda. Po Smitovoj teoriji ovakve zemlje ne bi imale mogućnosti da se uključe u međunarodnu trgovinu.

David Rikardo je uvideo nedostatke Smitove teorije apsolutnih prednosti i postavio je **teoriju komparativnih prednosti**.¹⁵ Po ovoj teoriji međunarodna razmena nije determinisana razlikom u apsolutnim troškovima, već razlikom u relativnim troškovima proizvodnje. Kao i prethodna, ova teorija podrazumevala je određene pretpostavke: međunarodna trgovina se odvija u uslovima slobodne razmene i perfektne konkurencije, transportni troškovi su apstrahovani iz analize, u zemljama vlada puna zaposlenost. Ipak najvažnija pretpostavka jeste da se tehnologija može razlikovati između zemalja, pa razlike u načinu proizvodnje mogu uticati na komparativnu prednost zemlje i njeno učešće u međunarodnoj razmeni. Suština ove teorije jeste da će i zemlje koje uopšte ne poseduju apsolutne prednosti u proizvodnji bilo kog dobra, učestvovati u međunarodnoj trgovini tako što će se specijalizovati za proizvodnju onih proizvoda koje mogu proizvoditi po relativno najnižim troškovima.¹⁶ Drugim rečima, zemlja koja ima apsolutnu prednost u svim dobrima ostvaruje maksimalnu dobit, dok zemlja koja nema apsolutne prednosti razmenom ipak ostvaruje veći fond raspoloživih proizvoda nego što bi on iznosio da razmena ne postoji.

Među klasičnim teorijama međunarodne trgovine, ističe se i **teorija faktorske raspoloživosti**, koja je poznatija pod nazivom „Heckscher – Ohlin – Samuelsonov (H-O-S) model međunarodne trgovine. Ova teorija predstavlja nadgradnju na Smitov i Rikardov model, ali za razliku od njih ne uzima isključivo rad kao faktor proizvodnje, već u svoju analizu ubacuje i

---

¹⁵ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 142, prema: David Ricardo, "On the Principles of Political Economy and Taxation", 1817.

¹⁶ Jelena Kozomara, *Tehnološka konkurentnost*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1994, str.19.

prirodne resurse i kapital.¹⁷ Osnovna teza ovih autora jeste da se razmena dobara između zemalja vrši zbog postojanja razlika u relativnom obilju faktora proizvodnje, odnosno da se komparativna prednost na međunarodnom nivou ostvaruje intenzivnijim korišćenjem onog ili onih faktora kojima zemlja obiluje, te imaju nižu cenu u odnosu na konkurente. Drugim rečima da bi se postigla konkurentnost proizvoda, neophodno je da zemlja raspolaže sa određenim faktorom proizvodnje kojim obiluje, te ga može intenzivno koristiti po niskoj ceni. Obilnost jednog faktora podrazumeva da je njegova cena niska, pa su i troškovi proizvodnje finalnog proizvoda koji se dobija od tog faktora niski. Na ovaj način se međunarodna trgovina objašnjava kao proizvod različite relativne obilatosti faktora proizvodnje kojima zemlje raspolažu, tako da zemlja izvozi ona dobra i usluge u čijoj proizvodnji se koriste faktori kojima obiluje, dok sa druge strane uvozi ona dobra i usluge u čijoj proizvodnji se koriste faktori kojima oskudeva. Iako je ova teorija ostavila trajne korene u ekonomskoj nauci, empirijski je jasno uočljiv njen osnovni nedostatak. Najveći obim trgovinske razmene upravo je između najrazvijenijih zemalja koja skoro podjednako raspolažu istim ili sličnim faktorima proizvodnje, što je u suprotnosti sa teorijom faktorske raspoloživosti, po kojoj bi razmena između zemalja na približno sličnom nivou razvijenosti, bila svedena na minimum. Analogija sa stranim direktnim investicijama je ovde neizbežna, jer kao što ćemo videti u drugom delu rada, osnovna pretpostavka bi bila da se ove investicije kreću u smeru od bogatih ka siromašnim zemljama, odnosno da se kapital kreće od bogatih zemalja sa viškom slobodnog kapitala i manjkom jeftine radne snage, ka siromašnim zemljama, koje obiluju jeftinom radnom snagom i kojima nedostaje kapital za investicije. Ipak stvarnost je sasvim drugačija, upravo najveće prilive stranih direktnih investicija tradicionalno beleže najrazvijenije zemlje sveta.

Da li zbog krajnje rigidnih postulata na kojima su počivale, poput postojanja perfektne konkurencije na svetskom tržištu ili postojanja istog stanje tehnologije u različitim zemljama i potpune zaposlenosti, klasične teorije međunarodne trgovine nisu bile u stanju na odgovore na savremene izazove i ostale su neme na brojne neobjašnjive fenomene. Zato su se pojavile moderne teorije međunarodne trgovine koje su pokušale da objasne trgovinske fenomene koji nisu bili objašnjivi primenom klasičnih teorija međunarodne trgovine.

---

¹⁷ Elly Hecker, "The Effects of Foreign Trade on Distribution of Income", *Ekonomisk Tidskrift*, 1919, pp.427-512. and Berhil Ohlin, "Interregional and international trade", *Harvard University Press*, Cambridge, 1933.

2.2. Moderne teorije međunarodne trgovine

Moderne teorije međunarodne trgovine za razliku od klasičnih, koje su kao osnovni subjekt međunarodne trgovine posmatrale državu, uzimaju preduzeća kao osnovne aktere i svoj pristup premeštaju na mikro teren. Bez namere da osporavaju ili na bilo koji drugi način ugrožavaju klasične teorije međunarodne trgovine, moderne teorije objašnjavaju pojedinačne fenomene koje klasične teorije nisu mogle da objasne. Moderene teorije imaju znatno manje pretenzije, jer ne nameravaju da objasne celokupnu međunarodnu trgovinu, već samo nove, do tada nejasne pojave.

Prva teorija koja je na ovaj način nastala odnosila se na činjenicu da je tehnologija postala značajan faktor proizvodnje i da se sama teorija više nije mogla voditi pretpostavkom o jednakom nivou tehnološkog razvoja. Uočeno je da su razvijene države kroz proces inovacije stvorile novu tehnologiju u proizvodnji i time pribavile značajnu konkurentsku prednost. S tim u vezi Pozner je 1961. godine, formulisao *teoriju tehnološkog gepa*.¹⁸ Po ovoj teoriji zemlja u kojoj se tehnološke inovacije dogode uživaće izvesno vreme tehnološku prednost u proizvodnji i trgovini datim proizvodima, da bi nakon izvesnog vremena, zbog procesa imitacije od strane drugih zemalja ova prednost ischezla. Na ovaj način objašnjava se pojava kada zemlja postaje izvoznik proizvoda iako nema komparativne prednosti po osnovu faktorske obilnosti. Zahvaljući tehnološkim inovacijama proizvođači uživaju apsolutnu monopolsku prednost pri izvozu sve dok ostali inostrani proizvođači ne budu uspešno imitali dati proizvod, odnosno sam tehnološki proces. Ovi proizvođači koji su se kasnije uključili u proizvodnju datog proizvoda moraju cenovno biti konkurentni sa originalnim proizvođačem kako bi mu parirali na međunarodnom tržištu. Drugim rečima, imitatori moraju svoju proizvodnju zasnovati na nižim troškovima kako bi osvoji tržište.

Za naše istraživanje interesantno je da i ova teorija tehnološkog gepa ne odgovara na pitanje koje se neminovno postavlja: zašto razvijena zemlja koja patentira inovaciju odmah ne izvrši prenos svoje proizvodnje na ono mesto u svetu gde bi postigla najniže troškove proizvodnje? Drugim rečima, zašto proizvođač koji potiče iz razvijene zemlje i ima komparativnu prednost u vidu nove tehnologije i znanja, ne premesti svoju proizvodnju u zemlju

---

¹⁸ M.V. Pozner, „International Trade and Technological Challenge“, *Oxford Economic Papers*, 13, 1961, pp.323-341.

sa jeftinom radnom snagom ili drugim jeftinim faktorima proizvodnje i na taj način postane nešto što će se u kasnijoj teoriji nazvati strani direktni investitor?

Odgovor na ovo pitanje pokušao je da Rejmond Vernon 1966. godine, kreirajući teoriju životnog ciklusa proizvoda.¹⁹ Ovaj autor je tvrdio da je takvo izmeštanje proizvodnje iz razvijenih u manje razvije zemlje neposredno nakon nastanka proizvoda nemoguće, jer u toj početnoj fazi neophodno je postojanje visokokvalifikovanog naučnog i tehničkog kadra, koji u manje razvijenim zemljama ne postoji u dovoljnom obimu.

Teorija životnog ciklusa proizvoda zasniva se na tvrdnji da svaki proizvod u međunarodnoj trgovini prolazi kroz tri osnovne faze: fazu nastanka, fazu razvoja, i fazu zrelosti, odnosno standardizacije proizvoda. Važnija novina u ovoj teoriji jeste ta što pored uslova vezanih za proces proizvodnje uzima tražnju kao značajan faktor konkurentnosti na međunarodnom tržištu. Polazeći od činjenice da najznačajniji inovatori potiču iz razvijenih zemalja, koje raspolažu sredstvima za istraživanje i razvoj, početna faza životnog ciklusa proizvoda, kada on nastaje i kada se uvodi u proizvodnju, vezana je upravo za razvijene zemlje. Izvozni tokovi ovih proizvoda u prvoj fazi kreću se od razvijenih ka manje razvijenim zemljama. Drugu fazu karakteriše pojava novih proizvođača kako u zemlji tako i u inostrantvu. Sam proces proizvodnje je standardizovan i više ne zahteva visokokvalifikovanu radnu snagu, te manje razvijene države sa jeftinom radnom snagom i sirovinama dobijaju značajnu konkurentsku prednost u proizvodnji. U poslednjoj, trećoj fazi zrelosti proizvoda, razvijena zemlja njegovu proizvodnju prepušta manje razvijenoj zemlji, a ona sama kreira nove proizvode i ciklus se dalje nastavlja.

Za naše istraživanje značajna je ova teorija, jer uvodi koncept dinamičke komparativne prednosti, koji podrazumeva da se zemlje koje imaju komparativnu prednost u proizvodnji i izvozu određenog proizvoda menjaju u zavisnosti od faze životnog ciklusa proizvoda.²⁰ Interesantan podatak jeste i to da je Vernon 1979. godine, uviđajući značaj transnacionalnih kompanija i stranih direktnih investicija, predložio izmenu teorije, navodeći da je i u prvoj fazi životnog ciklusa proizvoda moguće proizvodnju izmestiti u države sa jeftinim resursima, pod uslovom postojanja stranih filijala.

---

¹⁹ Raymond Vernon, "International Investment and International Trade in the Product Cycle", *The Quarterly Journal of Economics*, No.2, May 1966.

²⁰ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 160.

Od modernih teorija međunarodne trgovine, najznačajnija za naše istraživanje jeste **teorija konkurentne prednosti**, koju je 1990. godine objavio Majkl Porter.²¹ Porter jasno ukazuje da su sve dotadašnje teorije međunarodne trgovine bile zasnovane na nereálnim pretpostavkama, kao što su nepostojanje ekonomije obima, identičnost tehnologija, nediferenciranost proizvoda, nemobilnost kvalifikovanog rada i kapitala izvan granica zemlje, puna zaposlenost i sl. Po prvi put je jedna teorija uvažavala globalizaciju kao pojavu koja značajno utiče na tokove i obim međunarodne trgovine, a transnacionalne kompanije kao nosioce stranih direktnih investicija stavljala u prvi plan kao najznačajnije subjekte međunarodne trgovine. Porter je uveo novi koncept u teoriju međunarodne trgovine po kome se proizvodni faktori više ne vezuju za jednu zemlju, već se oni posmatraju kao globalno dobro koje je dostupno kompanijama širom sveta. Zahvaljući procesima globalizacije koji su doprineli da se carine smanje ili u potpunosti nestanu, da se snize troškovi transporta, a njegov kvalitet i brzina povećaju, te da se značajno povećá mobilnost radne snage, preduzeća su u stanju da na najpovoljniji način pribavljaju sirovine i druge faktore proizvodnje iz celog sveta.

Porterova teorija konkurentne prednosti značajna je za naše istraživanje uticaja stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj, odnosno na privredu zemlje domaćina, jer u osnovi ove teorije stoji tvrdnja da je najvažniji ekonomski cilj svake nacije da ostvari visok i rastući životni standard za svoje građane. Osnovna determinanta životnog standarda građana jeste produktivnost koja predstavlja vrednost proizvodnje po jedinici rada ili kapitala. Drugim rečima, standard zemlje, a samim tim i lokalni ekonomski razvoj, zavisi od sposobnosti preduzeća da dostignu visok nivo produktivnosti i da ga vremenom povećaju.²² Država je konkurentna onoliko koliko su konkurentna njena preduzeća, a konkurentnost preduzeća zavisi od četiri međusobno povezana faktora koji čine „dijamant nacionalne konkurentnosti“ ili jednostavno „Porterov dijamant“. Sva četiri faktora u zavisnosti od nivoa njihove razvijenosti mogu pozitivno ili negativno da utiču na konkurentnost preduzeća, a u njih ubrajamo:

- strategiju kompanije koja podrazumeva način upravljanja i viziju poslovanja, ali i nasleđene kulturne obrasce;

---

²¹ Michael E. Porter, *The Competitive Advantage of Nations*, The Free Press, New York, 1990.

²² Ibid., p.6.

- stanje faktora proizvodnje koje podrazumeva dostupnost sirovina, prisustvo kapitala i radne snage, naučno tehnološku opremljenost i kompletnu infrastrukturu neophodnu za poslovanje;
- stanje domaće tražnje koje podrazumeva postojanje potrebe na domaćem tržištu za proizvodima ili uslugama preduzeća, imajući u vidu da je upravo domaća tražnja najbolji podsticaj za uspešno poslovanje i kreiranje konkurentnog proizvoda; i
- postojanje srodnih i pratećih industrijskih grana koje se odnosi na prisustvo komplementarne proizvodnje i usluga različitih vrsta neophodnih za uspešnu izradu i plasiranje proizvoda.

Kao deo teorije konkurentne prednosti zemalja Porter uvodi i pojam klastera, ističući da najuspešnija preduzeća ne posluju izolovano, već kao deo šire grupe komplementarnih kompanija, čiji se odnosi zasnivaju na razmeni informacija, korišćenju zajedničkih resursa kao i neposrednoj razmeni ideja i tehnoloških znanja.²³ Porter dodaje: „Privredni klasteri u svakoj zemlji se sastoje od preduzeća koja su povezana vertikalnim (otkupljivač-dobavljač) ili horizontalnim (zajednički kupci, tehnologija, itd.) vezama, gde se glavni činioци nalaze u okviru jedne nacije/države. Geografska koncentracija konkurenata, kupaca i dobavljača u regionu će u okviru klastera promovisati inovativnost i konkurentnost.“²⁴

Koncept klastera zasnovan je upravo na modelu dijamanta nacionalne konkurentnosti. Naime, osnovna pretpostavka je da će se sva pobrojana četiri faktora konkurentnosti razviti znatno više i brže unutar klastera, nego što bi to bio slučaj van njega, odnosno kada bi isti broj preduzeća poslovao odvojeno u okviru jedne nacionalne privrede. Ova pretpostavka zasniva se na ključnoj prednosti koja karakteriše klaster, a to je postojanje kritične mase preduzeća, naučnih institucija, privatnih laboratorija i vladinih ustanova na geografski koncentrisanom prostoru. Drugim rečima, geografska koncentracija svih aktera u klasteru predstavlja osnovu za njihove višedimenzionalne odnose koji podrazumevaju koordinaciju, poverenje, razmenu informacija, zajedničko delovanje i strategiju, kao i saradnju, a u isto vreme i konkurenciju. Ovakvi međusobni odnosi i geografska bliskost kompanija, u okviru klastera, podrazumeva znatnu uštedu u ukupnim troškovima, a samim tim i veću produktivnost rada. Porter zaključuje da klasteri na različite načine utiču na preduzeća koja posluju u njihovim okvirima pospešujući

²³ *Konkurentnost privrede Srbije*, Jefferson Institute, Belgrade, 2003, str. 294

²⁴ Gorica Bošković i Aleksandra Jovanović, „Uticaj klastera na konkurentnost i regionalni razvoj industrije“, *Ekonomске teme*, godina XLVII, br.1, 2009, str. 109

njihovu konkurentnost, te da se ova konkurentnost prelijeva na regionalni, odnosno nacionalni nivo, stimulatивно delujući na celokupnu privredu.²⁵

Porterova teorija teži da bude sveobuhvatna, iako se akcenat stavlja na preduzeća kao nosice međunarodne trgovine, on ne isključuje aktivnu ulogu države u samom procesu proizvodnje i izvoza. Kreirajući uslove u kojima posluju preduzeća na nacionalnom nivou, država svojom ekonomskom politikom stvara dobar ili loš ambijent za poslovanje, čime utiče na njihovu konkurentnost. Pored ovog, država subvencijama i drugim vidovima pomoći može da utiče na stvaranje adekvatnog okruženja u kome će doći do ubrzanog razvoja klastera, što će za posledicu imati sveukupni ekonomski razvoj regije, odnosno okruženja u kome se klaster nalazi.

2.3. Teorije koje objašnjavaju strane direktne investicije

Strane direktne investicije svoj prvi značajan rast doživljavaju nakon Drugog svetskog rata, kada dolazi do napretka u komunikacionim tehnologijama i transportu. Sjedinjene Američke Države preduzimaju značajna ulaganja u zapadno-evropske države i Japan koje su bile devastirane, a bez čije pomoći nije bilo moguće finansirati njihovu rekonstrukciju. Upravo tada nastaju i prve teorije koje objašnjavaju ovo kretanje kapitala, koje se tada još uvek posmatra kao isključivo jednosmerni proces od razvijenih ka manje razvijenim zemljama i zemljama u tranziciji. Praktično, ne može se govoriti o stranim direktnim investicijama pre Drugog svetskog rata, jer ih teorija, pa i literatura kao takve ne prepoznaje. Sve predratne teorije koje su se bavile kretanjem kapitala iz jednih država u druge odnosile su se na portfolio investicije i druge vidove ulaganja, koje nisu podrazumevale neposrednu kontrolu iz matične firme, odnosno zemlje porekla.

Šezdesetih godine dvadesetog veka nastaju i prve teorije stranih direktnih investicija, a sve do današnjih dana ne može se reći da postoji jedna sveobuhvatna teorija koja objašnjava strane direktne investicije u svim svojim kretanjima i pojavnim oblicima. Drugim rečima, niti jedna teorija nije u stanju da objasni sve determinante stranih direktnih investicija, pa čak ni ona eklektična koju je ponudio Daning. Osnovni razlog za ovako nešto stoji u činjenici da se priroda

---

²⁵ Stevan Rapačić, "Unapređenje menadžmenta lanca snabdevanja kroz klastera", *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. VI, No.11. ELIT, Nikšić, 2010. str. 154.

i zakonitosti kretanja stranih direktnih investicija značajno razlikuju od jednog do drugog sektora. Pored ovoga, većina teorija objašnjava investicije poreklom iz razvijenih zemalja, ali ostaje nema pred činjenicom da postoje i investicije iz manje razvijenih zemalja, te nisu u stanju da pruže odgovore na pitanja kako su ovakve investicije moguće i na koji način se bore sa konkurencijom u zemlji domaćinu.

Baš kao kod teorija međunarodne trgovine, teorije koje objašnjavaju strane direktne investicije mogu se podeliti u dve velike grupe. Prva grupa se odnosi na one klasične teorije, koje za pretpostavku imaju savršeno tržište karakterisano perfektnom konkurencijom, istim stanjem tehnologije u različitim zemljama i potpunom zaposlenošću. Druga grupa teorija podrazumeva sva ona objašnjenja stranih direktnih investicija, koja prihvataju činjenicu da svetsko tržište nije savršeno, te da se uslovi za proizvodnju i ukupno poslovanje značajno razlikuju od zemlje do zemlje, a neretko i unutar same zemlje. S obzirom da je prva grupa teorija odavno prevaziđena, te da se ne razlikuje značajno od klasičnih teorija međunarodne trgovine, za potrebe našeg rada skoncentrisaćemo se isključivo na ove druge.

S obzirom na veliki broj teorija u ovoj grupi, koje objašnjavaju fenomen stranih direktnih investicija, mi ćemo obrazložiti samo one koje su najzastupljenije u literaturi. Na ovaj način izdvajamo sledeće teorije: teoriju industrijske organizacije, teoriju monopolističke prednosti, teoriju internalizacije, teoriju oligopola, eklektičku teoriju, teoriju supstitucije izvoza i teorije koje objašnjavaju kretanje SDI iz zemalja u razvoju.

Teoriju industrijske organizacije 1976. godine, objavljuje Hajmer, a ovu teoriju tada svesrdno podržavaju i Kejvs i Daning.²⁶ Osnovna pretpostavka jeste da se kompanije koje nastupaju u inostranstvu kao strani investitori odlučuju na ovaj potez, jer u odnosu na domaće proizvođače u zemlji u kojoj ulažu novac, poseduju određenu dragocenu konkuretnu prednost. Ova prednost može biti u formi: zaštićenog patenta, superiorne tehnologije, svetski poznatog brenda, uspostavljenog marketinga i menadžmenta, ostvarivanja ekonomije obima ili jednostavno pristupa jeftinijim sirovama. Najčešće se radi o kombinaciji više faktora. Strana direktna investicija u tom slučaju predstavlja najsigurniji oblik osvajanja inostranog tržišta, jer bi bilo koji drugi vid investiranja, koji ne podrazumeva neposrednu kontrolu nad proizvodnim procesom, mogao da ugrozi postojeću tehnološku superiornost. Po Hajmeru, tehnološka

---

²⁶ Hymer, S.H. *The International Operation of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*, MIT Press, Cambridge, MA, 1976.

superiornost je najznačajnija prednost koju može da poseduje neka kompanija, jer na tržište uvodi nove proizvode čime postaje lider.²⁷ Bliska ovoj teoriji jeste i *teorija monopolističke prednosti* koja predstavlja samo nadogradnju Hajmerove pretpostavke o superiornoj tehnologiji i znanju. Kindleberger izdvaja monopolsku poziciju na tržištu zemlje domaćina kao osnovu pretpostavku za strano direktno ulaganje. Drugim rečima, što je veća šansa za ostvarenjem monopolskog profita, veći je podsticaj za stranim direktnim ulaganjem.²⁸

Teorija internalizacije koju su Bakli i Kejson skovali 1976. godine, odnosila se na praksu kompanija da vrše transakcije između povezanih preduzeća, umesto da ih prepuste spoljašnjem tržištu.²⁹ Ovo praktično znači da će jedno preduzeće odlučiti da internacionalizuje svoju proizvodnju i postane transnacionalno, odnosno da izvrši direktno strano ulaganje u inostranstvu, kada takvo ulaganje obezbeđuje jeftinije transakcije sa inostranstvom na brži način nego što bi to bio slučaj da se poluproizvodi ili druge vrste inputa pribavljaju na spoljašnjem tržištu. Neretko se dešava da ne postoji regularno tržište za neophodne inpute, pa su strana direktna ulaganja i transakcije između povezanih preduzeća neophodne. Sam Kejvs, nekoliko godina kasnije navodi da su visoki transakcioni troškovi osnovni uzrok internalizacija, a internalizacija osnovni uzrok direktnog ulaganja u inostranstvu.³⁰ Bakli i Kejson su takođe tvrdili da podsticaji za internalizaciju, odnosno strane direktne investicije zavise od četiri faktora: same prirode proizvoda i strukture inostranog tržišta, geografskih i kulturnih razlika između zemlje porekla i inostranog tržišta, ekonomske (spoljnotrgovinske, investicione i fiskalne) politike zemlje domaćina i tehničkih i marketinških znanja unutar firme.

Teorija oligopola koju postavlja Nickerboker 1973. godine, ističe dva osnovna motiva za stranim direktnim ulaganjem: tržište zemlje domaćina i faktori proizvodnje u zemlji domaćinu. Ovo podrazumeva da će odluka da jedno preduzeće koje je do tada izvozilo robu u datu zemlju izvrši direktno ulaganje u istu i započne u njoj proces proizvodnje, zavisiti od privlačnosti datog tržišta, kao i mogućnosti za maksimizaciju profita kroz pristup jeftinim imputima, poput sirovina i radne snage.³¹ Ovaj autor kasnije dodao je svojoj teoriji i treći razlog za stranim direktnim

---

²⁷ Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014, p.5.

²⁸ Ibid., p.6.

²⁹ Buckley, P.J. and M. Casson, *The Future of the Multinational Enterprises*, Macmillan, London, 1976.

³⁰ Caves, R.E., *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.

³¹ Knickerbocker, F.T., *Oligopolistic reaction and multinational enterprise*, Division of Research, Harvard University, Cambridge, MA, United States, 1973.

ulaganjem, a to je praćenje konkurencije na inostranom tržištu. Drugim rečima, kompanije neretko donose poslovne odluke zasnovane na pretpostavci da je neophodno pratiti konkurenciju, te imitiraju njihove poslovne poteze. Ako preduzeće značajni konkurent odluči da otvori proizvodnju u inostrantvu, kompanija "imitator", smatrajući da to može da ugrozi njenu poziciju na datom tržištu i cenovnu konkurentnost, takođe vrši strano direktno ulaganje. Nikerboker zaključuje da na oligopolskom tržištu kompanije, konkurenti u istom sektoru teže da prate jedni druge u donošenju značajnih poslovnih odluka, naročito onih vezanih za lokaciju. Osnovni nedostatak ove teorije leži u činjenici da ona ne objašnjava šta motiviše firmu pionira u stranom direktnom ulaganju.

Eklektička teorija koju je u svojim radovima od 1977. do 1979. godine, razvio Daning, predstavlja svojevrsni amalgam prethodnih teorija, koji je pretendovao da postane sveobuhvatna teorija stranih direktnih investicija.³² U svojoj osnovi ova paradigma ima teoriju internalizacije i oligopola, a njima dodaje i treći značajan činilac - lokacionu teoriju. Lokaciona teorija postavlja osnovno pitanje: ko proizvodi određene proizvode ili usluge, gde ih proizvodi i zašto baš tu? Daningova eklektička teorija poznatija je kao OLI paradigma³³, jer izdvaja tri osnovna faktora prilikom odlučivanja o preduzimanju strane direktne investicije. Radi se o posedovanju sledećih uslova: a) specifičnih prednosti preduzeća; b) prednosti lokacije i c) prednostima internalizacije. Sva tri uslova neophodna su i podjednako značajna prilikom odlučivanja o direktnom stranom ulaganju u inostrantvu. Po ovoj teoriji dovoljno je da samo jedan od navedena tri uslova nije ispunjen, da bi preduzeće odustalo od investiranja u inostrantvu. U tom slučaju bi troškovi stranog direktnog investiranja prevazilazili troškove izvoza, licenciranja ili bilo kog trećeg oblika saradnje sa inostranim partnerom koji ne podrazumeva direktnu kontrolu. Kako sam Daning navodi ova tri uslova predstavljaju svojevrsni tronožac koji se ne može održati ako sve tri noge nisu stabilne.

Specifične prednosti preduzeća mogu da budu u raznim oblicima. One predstavljaju sva ona menadžerska ili marketinška znanja, tehnologiju, patente, brend ili bilo šta drugo što datoj firmi obezbeđuje konkurentsku prednost u odnosu na preduzeća iz iste oblasti poslovanja u zemlji domaćinu. Najčešće se radi o veličini preduzeća, ostvarivanju ekonomije obima, monopolskoj poziciji na tržištu ili jednostavno boljoj organizaciji i korišćenju resursa.

---

³² Dunning, J.H., "Explaining changing patterns of international production: In defense of the eclectic theory", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 41, No. 4. 1979.

³³ engl.: OLI- Ownership advantages (O), Location advantages (L), Internalization advantages (I).

Zahvaljujući ovim specifičnim prednostima preduzeće strani investitor je u stanju da nadoknadi sve ili većinu troškova vezanih za poslovanje u stranom i nepoznatom okruženju.

Internalizacija podrazumeva da je kompaniji koja poseduje specifične prednosti isplativije da ih sama neposredno koristi i sprovodi na stranom tržištu, kroz direktno investiranje, nego da ih prepušta inostranom partneru kroz neki od mogućih oblika saradnje. Drugim rečima, neophodno je da cena koštanja poslovanja na eksternom tržištu prevazilazi troškove transakcija na internom tržištu. Sa druge strane, internalizacija je nezamenjiv proces kada za specifične prednosti preduzeća ne postoji spoljašnje tržište. U tom slučaju ove prednosti se mogu plasirati isključivo interno, čime se ujedno ostvaruje i monopolska pozicija u zemlji domaćinu.

Prednosti lokacije podrazumevaju da preduzeće uzima u obzir i faktore lokacije prilikom odlučivanja o načinu prodora na inostrano tržište. Da li će taj prodor biti kroz direktne investicije zavisiće od: prirodnih resursa koji su na raspolaganju preduzeću; veličine i rasta inostranog tržišta; troškova transporta i ukupne logistike; spoljnotrgovinske, fiskalne i investicione politike zemlje domaćina; cene radne snage i ukupnog stanja ljudskog kapitala; kao i moći konkurentskih preduzeća i političkih i socijalnih uslova.

Daningova eklektička teorija ima svoj značaj u literaturi o stranim direktnim investicijama, ali ni ona nije uspela da bude sveobuhvatna, jer se brojni primeri mogu naći u praksi koji se ne poklapaju sa njenim osnovama. Osnovni kritika ove teorije jeste da ona nije dovoljno praktična jer sadrži suviše varijabli, pa postaje takoreći neupotrebljiva u praksi. Ipak, za naše istraživanje ona je značajna, jer je Daning 1981. godine, kao odgovor na kritiku dao dodatak eklektičkoj teoriji poznatiji kao "Investicioni razvojni put (IRP)".³⁴ Investicioni razvojni put kao teorija prihvata činjenicu da država ima značajnu ulogu u privlačenju stranih direktnih investicija i stvaranju uslova za širenje domaćih preduzeća prema inostranstvu. Ova teorija stavlja u korelaciju ekonomski razvoj zemlje, meren kroz BDP po glavi stanovnika (GDP per capita), i međunarodnu investicionu poziciju zemlje, koja se meri stokom odlazećih SDI po glavi stanovnika. Osnovna hipoteza jeste da kako država ekonomski jača, menjaju se uslovi za strane investitore, što prouzrokuje povećanje odlazećih i dolazećih investicija, što dodatno utiče na rast

---

³⁴ engl. Investment Development Path (IDP)

BDP-a.³⁵ Iako nije nazvana tim imenom, ovde se jasno uočavaju osnove teorije efekata prelivanja, odnosno teze da strane direktne investicije stimulišu ekonomski rast zemlje domaćina.

Teorije supstitucije izvoza zasnivaju se na pretpostavci da su SDI proizvod strategije preduzeća kojom se prodor na inostrano tržište zasniva na direktnoj proizvodnji u inostranstvu, umesto izvozu na targetirano tržište. Jedan od osnovnih i istorijski gledano prvih motiva transnacionalnih kompanija za ulaganjem u inostranstvo jeste njihova prirodna težnja za obezbeđenjem tržišta po najpovoljnijim uslovima uz najmanje moguće logističke i administrativne troškove. Ostvarivanje proizvodnje u inostranstvu ima brojne prednosti u odnosu na klasičan vid spoljnotrgovinskog poslovanja u kome se roba proizvodi u matičnoj zemlji, a izvozi na teritorije drugih zemlja. Klasičan spoljnotrgovinski posao podrazumeva troškove carinjenja robe, koji se neminovno prelivaju na cenovnu konkurentnost datog proizvoda na inostranom tržištu, dok proizvod izrađen u pogonima filijala u inostranstvu ne podleže carini zemlje domaćina, imajući tretman domaćeg proizvoda.

Najpoznatiju teoriju supstitucije izvoza postavio je Kođima 1973. godine.³⁶ Ovaj autor navodi prirodne resurse, radnu snagu i pristup tržištu, kao tri osnovna faktora zbog kojih se proizvodna preduzeća odlučuju da postanu strani direktni investitori. Formirajući svoju teoriju isključivo na primerima japanskih preduzeća, Kođima ističe da je nesposobnost preduzeća da se izbore sa konkurencijom na domaćem terenu, primorala takva preduzeća da izvrše stranu direktnu investiciju u potrazi za novim tržištem. On ovo objašnjava na primeru kompanija u automobilskom sektoru, a između ostalog navodi i kompaniju Suzuki koja ne mogavši da se izbori sa konkurencijom u Japanu, vrši direktno ulaganje u Indiju, gde postiže značajne rezultate u obimu i vrednosti proizvodnje. Pored pristupa ogromnom tržištu kao što je indijsko, kompanija Suzuki ostvarila je ovim putem i pristup jeftinim sirovinama i još jeftinjoj radnoj snazi. Ipak, Kođimova teorija ne objašnjava zašto se i Tojota odlučila na isti potez, iako je lider u proizvodnji motornih vozila u Japanu.³⁷

---

³⁵ Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014, p.11

³⁶ Kojima, K. and T. Ozawa, "A macroeconomic approach to foreign direct investment", *Hitotsubashi Journal of Economics*, vol. 14, No.1, 1973.

³⁷ Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014, p.16.

Teorije koje objašnjavaju strane direktne investicije iz zemalja u razvoju pokušavaju da pruže odgovor na fenomen da kompanije iz takozvanog trećeg sveta, vrše direktna ulaganja u inostranstvu. Imajući u vidu prethodne teorije stranih direktnih investicija, ovakvo kretanje nije u skladu sa njihovim osnovnim pretpostavkama, naročito kada su u pitanju investicije iz tranzicionih u visokorazvijene zemlje. Određeni autori su pokušali da nađu objašnjenje za ovaj fenomen, a ono se uglavnom zasnivalo na teoriji životnog ciklusa proizvoda. Drugim rečima, kretanje investicija iz nerazvijenih zemalja u razvijene, uzrokovano je prvobitnim obrnutim kretanjem - od razvijenih ka manje razvijenim zemljama. Naime, nakon što strana direktna investicija iz razvijene zemlje prouzrokuje prenos znanja i tehnologija (o čemu govori teorija efekata preliivanja), u nerazvijenoj zemlji domaćinu nastaju domaća preduzeća koja proizvode isti ili sličan proizvod. Ubrzo preduzeća iz nerazvijene zemlje počinju da isti proizvod izvoze, a nakon čega se odlučuju da i sami postanu strani investitori. U ovom procesu proizvod biva izmenjen, kako bi bio prilagođen domaćem tržištu, kao i tehnologija koja je originalno došla iz razvijenih zemalja. Prilagođavajući proizvod domaćim uslovima, ove kompanije stiču specifičnu prednost na svetskom tržištu, jer su u stanju da zemljama trećeg sveta, ponude proizvode bliske njihovim društvenim i ekonomskim uslovima.³⁸

Daning je 1998. godine, pružio jedno sasvim drugačije objašnjenje. On tvrdi kako su protekcionističke mere, odnosno necarinske i carinske barijere zaslužne za kretanje stranih direktnih investicija iz zemalja u razvoju. Naime, zahvaljujući njima spoljnotrgovinske kompanije se odlučuju da umesto izvoza na željeno tržište svoju robu plasiraju tako što će otvoriti proizvodnju na datom tržištu i time zaobići kako carinske, tako i brojne necarinske barijere postavljene od strane zemlje domaćina. Kao primer navode se kineski proizvođači tekstila koji su otvorili proizvodne pogone u Indoneziji kako bi mogli da plasiraju robu na to tržište.³⁹

Uprkos činjenici da su više od pola veka brojni autori pokušavali da stvore jedinstvenu i sveobuhvatnu teoriju stranih direktnih investicija, možemo zaključiti da ona i dalje ne postoji, već da nailazimo na veliki broj parcijalnih teorija koje objašnjavaju određena kretanja i motive za ovakvim kretanjem kapitala. Ipak teorija koja je za naše istraživanje najbitnija jeste teorija efekata preliivanja stranih direktnih investicija (FDI spillovers theory). Po ovoj teoriji strane

---

³⁸ Ibid., p.23.

³⁹ Ibid.,p.24

direktne investicije, odnosno transnacionalne kompanije na različite načine doprinose zemlji domaćinu transferom tehnologija i znanja. Reč je o tehničkim znanjima, ali i veštinama iz oblasti menadžmenta i marketinga. Uprošćeno, u skladu sa teorijom efekata preliivanja poslovanje celokupne nacionalne ekonomije pospešuje se dolaskom transnacionalnih kompanija.

2.4. Teorija efekata preliivanja

Prvi autori koji su istraživali transnacionalne kompanije i mogućnost da one direktno ili posredno uzrokuju transfer superiornih tehnologija i znanja ka preduzećima u zemlji domaćinu, bili su Kejvs 1974. godine, koji je svoje istraživanje sproveo na primeru Australije, Globerman 1979. godine, istražujući uticaj stranih direktnih investitora u Kanadi, kao i Blomstrom koji je 1986. godine, sproveo opsežno istraživanje u Meksiku.⁴⁰ Ovi autori postavili su temelje za teoriju efekata preliivanja, koja je u savremenoj ekonomskoj nauci dosta obrađivana, ali i empirijski ispitivana. Zaključci do kojih su brojni autori dolazili dijametralno su različiti, pa se teorija efekata preliivanja još uvek sa sigurnošću ne može potvrditi niti opovrgnuti. Upravo zbog toga ona je krucijalna za naše istraživanje, koje će predstavljati još jednu njenu empirijsku proveru. Teorija efekata preliivanja oslanja se na hipotezu da poslovanje transnacionalnih kompanija prouzrokuje pozitivne efekte na produktivnost i konkurentnost domaćih preduzeća, čime se pospešuje ekonomski razvoj zemlje domaćina, odnosno lokalni ekonomski razvoj.

Kao što smo ranije konstatovali u teorijama koje objašnjavaju strane direktne investicije, da bi se neka kompanija odlučila da internacionalizuje svoju proizvodnju, ona mora posedovati određenu specifičnu prednost. Ova specifična prednost najčešće se odnosi na bolju produktivnost, odnosno tehnološku superiornost i znanje koje strani investitor ima u odnosu na domaća preduzeća. Drugim rečima, kompanija iz inostranstva koja investira u zemlju domaćina, posluje na znatno višem tehnološkom i tehničkom nivou nego što je to slučaj sa domaćim preduzećima. Sa druge strane, strani investitor biva izložen konkurenciji domaćih preduzeća koje bolje poznaju tržište i preferencija kupaca, a već imaju i razvijen lanac snabdevanja. Teorija tvrdi da će domaće kompanije preduzeti sve neophodne korake kako bi sačuvala svoj profit i udeo na

---

⁴⁰ Holger Görg and David Greenaway, "Much ado about nothing? Do domestic firms really benefit from foreign direct investment?", *IZA Discussion paper series, No.944*, In: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn (Ed.), 2003, p.6.

tržištu, koji biva ugrožen dolaskom stranih investitora. Ona to čine tako što će pokušati da nadomeste specifičnu prednost koju ima strani investitor, kopirajući njegovu tehnologiju, odnosno pronalaženjem novih ili efikasnijim korišćenjem postojećih resursa. Sa druge strane, podsticaj za lokalna preduzeća dolazi zbog neophodnosti stranog investitora da u zemlji domaćinu uspostavi sopstveni lanac snabdevanja. Ovo podrazumeva više posla za lokalna preduzeća koja će morati da ispunjavaju tehničke i tehnološke standarde koje zahteva strani investitor, čime se poboljšava njihova produktivnost i konkurentnost.

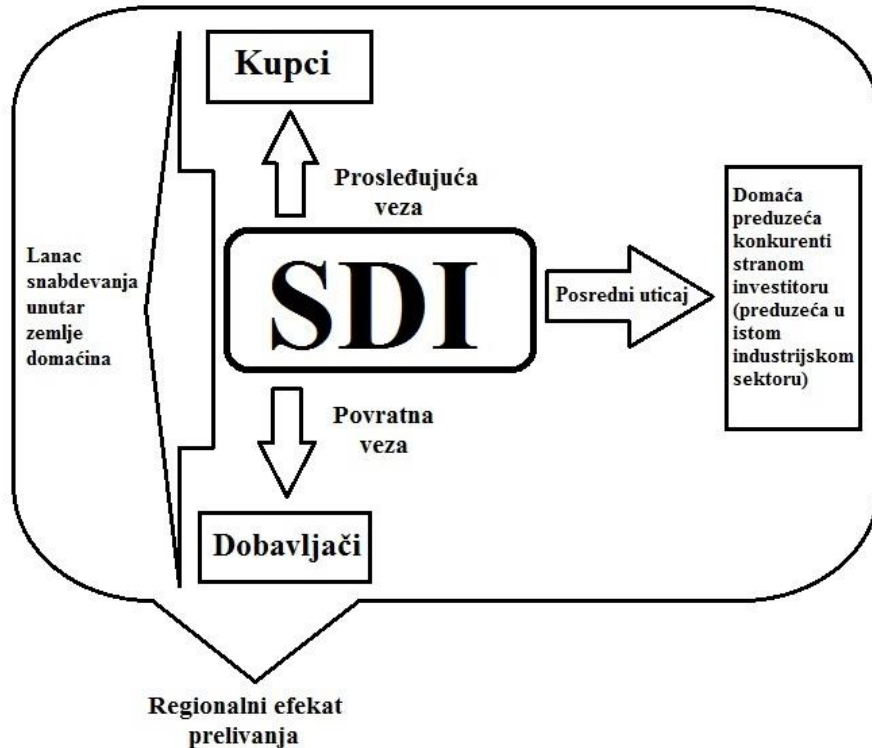
Sušтина teorije efekata prelivanja, koje se neretko u literaturi naziva i teorija tranfera tehnologije, jeste neminovnost direktnog ili indirektnog tranfera tehnologije sa stranog investitora na domaća preduzeća, odnosno postojanje kauzalne veze između dolaska stranih investitora i unapređenja produktivnosti domaćih preduzeća.⁴¹ S obzirom da u stručnoj i naučnoj javnosti ne postoji konsenzus kada je u pitanju teorija efekata prelivanja, u literaturi se mogu naći različite klasifikacije osnovnih kanala tranfera tehnologije u zavisnosti od autora. Mi ćemo se za potrebe našeg istraživanja zadržati na podeli koja je najprihvatljivija i najčešće citirana, a koju nam daju Blomstrom i Koko.⁴² Ovi autori smatraju da do tranfera tehnologije može doći na dva osnovna načina. Prvi je interni transfer tehnologije i on se odnosi na kretanje tehnologije iz zemlje porekla SDI u zemlju domaćina SDI, odnosno od matičnog preduzeća ka filijali u inostranstvu. Drugi, eksterni i za nas mnogo bitniji kanal tranfera tehnologije, odnosi se na kretanje tehnologije unutar zemlje domaćina SDI, odnosno od transnacionalne filijale ka domaćim preduzećima.

Ovaj prenos tehnologije i znanja unutar zemlje domaćina SDI odvija se kroz dve osnovne dimenzije. Jedna je vertikalna i odnosi se na transfer unutar lanca snabdevanja, koji može biti od filijale ka dobavljačima ili od filijale ka kupcima, odnosno potrošačima. Zato što povezuje preduzeća iz različitih proizvodnih, trgovinskih i uslužnih delatnosti, ovakav vertikalni transfer se naziva i intersektorski. Druga dimenzija je horizontalna i odnosi se na transfer tehnologije u smeru ka konkurentima, odnosno kompanijama u istom sektoru, te se često naziva i intrasektorski.

---

⁴¹ Pod "tehnologijom" se ovde misli na sve one ono što čini specifičnu prednost stranog investitora u odnosu na domaća preduzeća, a što može biti u obliku superiorne tehnologije, jedinstvenog *know-how*, marketinških sposobnosti, ostvarene ekonomije obima, međunarodnog lanca snabdevanja, kao i svih drugih materijalnih i nematerijalnih prednosti.

⁴² Blomstrom, M. and A. Koko, "FDI and Human Capital: A Research Agenda", *Technical Paper, 195, OECD Development Centre, Paris: OECD.2002.*

Izvor: Björn Jindra, "The Theoretical Framework: FDI and Technology Transfer" in: *Technology transfer via foreign direct investment in Central and Eastern Europe : theory, method of research and empirical evidence*, edited by Johannes Stephan, Palgrave Macmillan, New York, 2006, p.9

Slika 1.1. Tranfer tehnologije i znanja kroz stranu direktnu investiciju unutar zemlje domaćina

Podimo od prve, odnosno vertikalne dimenzije tranfera tehnologije. Tehnologija se ovde kreće duž lanca snabdevanja koji se sastoji od svih onih učesnika koji, na indirektan ili direktan način, učestvuju u zadovoljenju potreba potrošača, a to najčešće podrazumeva: dobavljače, transportere, skladištare, proizvođače, distributere i maloprodavce. Ako uzmemo kao primer da se strani direktni investitor bavi proizvodnjom u zemlji domaćinu, njegova se tehnologija preliva u dva smera. Prvi predstavlja povratnu (backward) vezu u kojoj tehnologija prelazi sa proizvođača na dobavljače, transportere i skladištare, a drugi prosleđujuću (forward) vezu, u kojoj tehnologija ide ka distributerima i maloprodavcima. U okviru povratne veze u literaturi se mogu naći sledeći primeri transfera tehnologije:

- 1) Pregovaračka moć koju poseduje strani investitor najčešće je znatno veća od domaćih preduzeća, te će se od njih tražiti da smanje cenu svojih proizvoda i usluga. Ovim se primoravaju domaći saradnici da povećaju svoju produktivnost kako bi obezbedili

dugoročne ugovore. Sa druge strane, sama činjenica da se na domaćem tržištu pojavljuje veliki proizvođač, potencijalni kupac poluproizvoda i usluga otvara mogućnost za saradnju i ostvarivanje ekonomije obima.⁴³

- 2) Strani investitor zahteva visoke standarde u pogledu kvaliteta i vremena isporuke, što kod domaćih preduzeća stvara podsticaj za unapređenje procesa proizvodnje i dostave. Moguće je da strani investitor neposredno kroz obuku i kreditiranje učestvuje u transferu tehnologije, kako bi doprineo unapređenju kvaliteta kod domaćih dobavljača.⁴⁴
- 3) Posebno značajan jeste transfer znanja koji se odvija kada pojednici koji su obučeni od strane stranog investitora prelaze da rade kod domaćih dobavljača.⁴⁵
- 4) U slučaju da se strani investitor ipak odluči da sirovine nabavlja iz inostranstva, ovo može podsticajno delovati na domaće proizvođače da postanu konkurentniji.⁴⁶

Kada se radi o prosleđujućoj vezi u okviru vertikalne dimenzije transfera tehnologije, izdvajamo sledeće primere:

- 1) Transnacionalne kompanije nosici svetski poznatih brendova najčešće ulažu značajna sredstva u promociju svojih proizvoda i kompletan marketing koji podrazumeva investiranje kroz obuku i promotivni materijal u distributivnoj mreži. Ovo je čest primer kod dilera automobila, benzinskih stanica, lanaca restora i sl.⁴⁷
- 2) Većina proizvođača mašina i opreme obezbeđuje asistenciju i obuku svojim kupcima. Kada je ovakav proizvođač strani direktni investitor, lokalna preduzeća imaju pristup novoj tehnologiji po nižim troškovima nabavke i održavanja, nego da je reč o uvozu opreme.
- 3) U specifičnim industrijskim sektorima poput telekomunikacija, dolaskom stranog investitora, značajno se povećava kvalitet ukupnih telekomunikacionih usluga u

---

⁴³ Smarzynska-Javorcik, B., "Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers through Backward Linkages", *American Economic Review*, 94(3), 2004, pp.608-610.

⁴⁴ Blomstrom, M. and A. Kokko, "Human Capital and Inward FDI", SSE Working Paper Series, Working Paper, 167, 2003.

⁴⁵ Meyer, K.E., "Foreign Direct Investment in Emerging Markets", DRC Working Paper, 15, Centre for New and Emerging Markets, London: London Business School, draft. 2003

⁴⁶ Birkinshaw, J. and Hagstrom, *The Flexible Firm – Capabilities in Network Organisations*, New York: Oxford University Press, 2000.

⁴⁷ Altenburg, T., "Linkages and Spillovers between Transnational Corporations and Small and Medium-Sized Enterprises in Developing Countries: Opportunities and Policies" Working Paper No.5, German Development Institute, Berlin, 2000. p.2

zemlji. Fizička i pravna lica kupci telekomunikacionih usluga dobijaju kvalitetnije proizvode po značajno nižim cenama nego ranije.⁴⁸ Transnacionalne telekomunikacione kompanije na tržišta donose nove proizvode kojima svojim kupcima snižavaju troškove poslovanja.

Horizontalna dimenzija tranfera tehnologije odnosi se na efekat prelivanja u okviru istog industrijskog sektora, odnosno sa transnacionalne filijale na domaća preduzeća konkurente. Teorija kaže da će domaća preduzeća izvući koristi od prisustva snažne konkurencije u obliku strane direktne investicije iz nekoliko razloga:

- 1) Transnacionalna kompanija sa sobom donosi neku novinu u poslovanju, bilo da se radi o samom proizvodu ili procesu proizvodnje. Domaći konkurenti će se potruditi da imitiraju novopridošli proces proizvodnje ili će putem korporativne špijunaže pokušati da dođu do podataka koji bi im omogućili da naprave isti proizvod.⁴⁹
- 2) Dolazak značajne transnacionalne kompanije na domaće tržište može privući druge strane investitore iz podržavajućih sektora, poput banaka, konsultantskih kuća, marketinških i lobi grupa, transportnih i špediterskih preduzeća, od čijeg će prisustva korist izvući sva domaća preduzeća u datom sektoru.⁵⁰
- 3) Jačanje konkurencije se često navodi kao razlog tranfera tehnologije, smatrajući da će domaća preduzeća biti primorana da pospeše svoju produktivnost kako bi opstala na tržištu. Sa druge strane, određeni autori ističu da konkurencija ove vrste može da ima i negativno dejstvo na domaća preduzeća, jer najčešće nisu u stanju da kopiraju superiornu tehnologiju.⁵¹
- 4) Mobilnost radne snage se takođe navodi kao kanal transfera tehnologije. Iako se najčešće glavna menadžerska mesta ostavljaju za stručnjake iz zemlje porekla, strani investitor će zaposliti i značajan broj domaćih radnika, koje će obučiti i osposobiti za rukovanje novim znanjima i tehnologijama. Posle izvesnog vremena obučeni radnici

---

⁴⁸ Meyer, K.E., "Foreign Direct Investment in Emerging Markets", DRC Working Paper, 15, Centre for New and Emerging Markets, London: London Business School, draft. 2003, p.24

⁴⁹ Kokko, A., *Foreign Direct Investment, Host Country Characteristics, and Spillovers*, Stockholm: The Economic Research Institute. 1992.

⁵⁰ Blalock, G. and J. Gertler, *Welfare Gains from FDI through Technology Transfer to Local Suppliers*, University of California, Berkeley, 2004.

⁵¹ Aitken, B. and Harrison, A., "Are There Spillovers from Foreign Direct Investment? Evidence from Panel Data for Venezuela", Mimeo, MIT and the World Bank, November 1991.

moгу прећи да раде за домаћег конкурента и са собом пренети драгоцено знање и искуство.

Теорија је на овај начин установила канале преноса технологије, али и даље остаје велика непознаница да ли уопште стране директне инвестиције стимулишу конкурентност домаћих предузећа. Gotovo је немогуће ово утврдити узимајући у обзир да би идеална студија о ефектима преливања морала да обухвати период од неколико година, да узме у обзир чињеницу да ефекти могу бити дугорочни, као и да садржи детаљну базу података о пословању широког спектра домаћих предузећа, које би се могли статистички упоредити. Do sada, једно овако свеобухватно истраживање није спроведено nigde у свету, те се наше знање из ове области мора ограничити на партикуларне студије у којима је емпијски доказивано присуство ефеката преливања.

Jedna od ovih studija jeste i ona koju je Lal objavio 1980. godine, a koja se odnosila na dva proizvođača kamiona u Indiji, od kojih je jedan predstavljao stranu direktnu investiciju, a drugi joint venture. Lal je ustanovio pojavu priličanja tehnologije kroz povratnu vezu, odnosno sa stranog investitora na njegove dobavljače u zemlji. Proizvođači kamiona su pomagali dobavljačima kroz tehničku podršku i trening, a osim toga neposredno su učestvovali i u osnivanju šesnaest od trideset šest ovakvih kompanija.⁵² Sa druge strane Aitken i Harrison su 1991. godine, objavili ne tako optimističnu studiju, koja se odnosila na strane direktne investicije u proizvodnom sektoru u Venecueli u periodu od 1976. do 1989. godine. Ovi autori zaključuju da domaći dobavljači nisu bili u stanju da profitiraju od prisustva transnacionalnih kompanija, koje su gotovo u potpunosti svoje poluproizvode uvozili.⁵³ Značajno manje je onih studija koje dokazuju efekte priličanja u prosleđujućoj vezi, odnosno sa transnacionalne kompanije na distributere i prodavce. Iako su Mekelis i McDonald 1978. godine, tvrdili da se tehnologija u Irskoj podjednako priličala u oba smera, kako sa stranog investitora na dobavljače, tako i na distributere u zemlji, ovaj zaključak se ne može i емпијски потврдити.⁵⁴

Prve statističke analize intersektorskog transfera tehnologije bile su Kejvsovo истраживање u Australiji 1974. godine, Globermanovo u Kanadi 1979. godine i Blomstromovo i Personovo u Meksiku, objavljano 1983. godine. Sva tri истраживања испитивала су uticaj stranog prisustva na

---

⁵² Lall, S., "Vertical Interfirm Linkages in LDCs: An Empirical Study", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 42, 1980, pp. 203–26.

⁵³ Aitken, B. and Harrison, A., "Are There Spillovers from Foreign Direct Investment? Evidence from Panel Data for Venezuela", Mimeo, MIT and the World Bank, November 1991.

⁵⁴ McAleese, D. and McDonald, D., "Employment Growth and Development of Linkages in Foreign-Owned and Domestic Manufacturing Enterprises", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 40, 1978, pp. 321–39.

produktivnost rada kod lokalnih preduzeća. Iako nisu mogli da ustanove načine kojima se tehnologija i znanje prelivalo na domaća preduzeća, sva tri istraživanja imala su jednak zaključak - lokalna preduzeća uvećala su svoju produktivnost u onim sektorima u kojima je zabeleženo prisustvo stranog kapitala.⁵⁵

Pradvepa Argavala se bavio stranim direktnim investicijama u južnoj Aziji, odnosno njihovim uticajem na ekonomski rast i lokalne investicije. U okviru ove studije obuhvaćeno je pet zemalja: Indija, Bangladeš, Nepal, Šri Lanka i Pakistan. Analizom pomenutih pet studija slučaja autor dolazi do zaključka da mnogo toga zavisi od politike zemlje domaćina prema stranim investitorima i uslovima njihovog poslovanja, ali da se može nepobitno zaključiti da je povećanje priliva stranih direktnih investicija u južnoj Aziji delovalo stimulatивно na povećanje domaćih investicija.⁵⁶ Investiciona politika ovih zemalja nalagala je stranim investitorima da stupaju u partnerske odnose sa domaćim investitorima, jer je bilo nemoguće osnovati preduzeće u stoprocentnom inostranom vlasništvu. Na ovaj način ojačali su domaći investitori i njihov broj se povećavao sa brojem stranih investicija. Sa druge strane, autor ističe da je uticaj stranih direktnih investicija na BDP varirao od pozitivnog do negativnog u periodu od sedamdesetih godina prošlog veka do početka devedesetih, nakon čega ovaj uticaj postaje isključivo pozitivan. Autor ne navodi razloge ovih varijacija, ali je osnovna pretpostavka da se radi o promenama u samim karakteristikama i oblicima stranih direktnih investicija, koje su prouzrokovane globalnom liberalizacijom svetske trgovine, nakon završetka Hladnog rata. Ova prekretnica u svetskoj trgovini uticala je na strane investicije, koje su do tada primarno bile orjentisane na eksploataciju prirodnih resursa, nakon čega se prešlo na internacionalizaciju proizvodnje finalnih dobara.

Robert Lipsej i Fredrik Sjöholm bave se problemom suprotnih zaključaka brojnih istraživanja uticaja stranih investicija na privrede zemlje domaćina. Dobar deo ovih istraživanja navodi nas na zaključak da strane direktne investicije imaju isključivo pozitivan efekat na domaćina, dok druge idu u suprotnu krajnost tvrdeći da negativno utiču na domaće privrednike i ekonomski razvoj. Ovi autori daju jedino objašnjenje koje izgleda prihvatljivo u ovom trenutku, a to je da se zemlje i njihova preduzeća razlikuju, te nemaju sve sposobnosti da izvuku koristi od

---

⁵⁵ Blomström, M., Kokko, A. and Zejan, M., *Foreign Direct Investment: Firm and Host Country Strategies*, Macmillan Press LTD, London, 2000, p.125.

⁵⁶ Pradeep Agrawal, "Foreign Direct Investment in South Asia: Impact on Economic Growth and Local Investment", *Multinationals and Foreign Investment in Economic Development*, Edited by: Edward M. Graham, Palgrave Macmillan and International Economic Association, New York, 2005. pp. 94-118.

prisustva stranih investicija i njihove superiorne tehnologije.⁵⁷ Zemlje koje su tehnološki značajno zaostale u odnosu na razvijene zemlje i nemaju razgranatu mrežu konkurentnih domaćih preduzeća, neće biti u stanju da profitiraju od SDI, već će ih one izbaciti sa tržišta.

Holgera Gerga i Erika Strobla bave se pitanjem uticaja stranih direktnih investicija na privredu zemlje domaćina i zaključuju da transnacionalne kompanije mogu koristiti domaćim firmama ne samo kroz tranfer tehnologija, već i putem takozvanih novčanih eksternalija. Drugim rečima, strani investitori povećavaju potražnju za domaćim proizvodima i uslugama koje koriste u svakodnevnom poslovanju i to prvenstveno na lokalnom nivou, te omogućavaju domaćim preduzećima da povećaju produktivnost, opstanu na tržištu i uzrokuju njihov rast.⁵⁸

U domaćoj literaturi retki su članci koji se bave uticajem stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj u Srbiji. Stoga moramo navesti jedan koji nosi naslov: „Impact of Foreign Direct Investment on Local Development: Case of Indjija Municipality“.⁵⁹ U ovom radu predstavljene su strane direktne investicije u Inđiji ostvarene u periodu od 2001. do 2009. godine, kao i delovanje lokalne samouprave s ciljem privlačenja ovih investicija. Inđija predstavlja pozitivan primer funkcionisanja lokalne samouprave u Srbiji. Autori ovog teksta zaključuju da su osnovni pozitivni efekti stranih direktnih investicija na području opštine Inđija u posmatranom periodu rast zaposlenosti i formiranje mreže povezanih preduzeća koju čine strani investitori zajedno sa brojnim domaćim preduzećima. Interesantno za nas jeste ovo istraživanje, jer se u zaključcima ističe nivo opšteg obrazovanja radne snage, kao jedan od ključnih faktora za privlačenje investicija. Osim ovoga, autori su zaključili da u dosadašnjoj literaturi koja pokriva uticaj SDI na lokalni razvoj nema konzistentnosti po pitanju metodologije, pa nije lako izvoditi zaključke bazirane na rezultatima istraživanja vođenih različitim metodama.

Blonigen i Filio su analizirali detaljne podatke koji su se odnosili na priliv stranih direktnih investicija i stanje privrede u saveznoj državi Južna Karolina u periodu od 1980. do

---

⁵⁷ Robert E. Lipsey and Fredrik Sjöholm, "The Impact of Inward FDI on Host Countries: Why Such Different Answers?", *Does Foreign Direct Investment Promote Development?*, Center for Global Development, Washington D.C., 2005, pp.23-44.

⁵⁸ "Foreign Direct Investment and Local Economic Development: Beyond Productivity Spillovers", Holger Gerg and Eric Strobl, *Does Foreign Direct Investment Promote Development?*, Center for Global Development, Washington D.C., 2005, pp.137-157.

⁵⁹ „Impact of Foreign Direct Investment on Local Development: Case of Indjija Municipality“, Ljiljana Kontić and Miroslav Antevski, *Development Potentials of Foreign Direct Investment: International Experience*, Edited by: Miroslav Antevski, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011. pp. 311-326.

1995. godine.⁶⁰ Autore je najviše interesovao efekat stranih direktnih investicija na nivo zarada, odnosno ukupno stanje lokalnog tržišta rada, kao i uticaj na budžete lokalnih samouprava. Zaključci do kojih su došli dragoceni su za naše istraživanje. Filio i Blonigen zaključuju da strane direktne investicije značajno različito utiču na lokalnu zajednicu u odnosu na investicije domaćeg porekla. Koristeći detaljne podatke o stranim i domaćim investicijama u Južnoj Karolini u posmatranom periodu u svim industrijskim sektorima, ovi autori zaključuju da strane investicije utiču na povećanje realne kupovne moći stanovništva na lokalnom nivou, odnosno da povećavaju njihove zarade, dok se sa druge strane smanjuju budžetski izdaci po glavi stanovnika lokalne samouprave. Takođe, oni zaključuju da SDI izazivaju promene u načinu raspolaganja budžetom od strane lokalne samouprave. One lokalne samouprave koje su beležile povećanje priliva SDI, preusmeravale su budžetska davanja prvenstveno ka sektoru transporta i javne bezbednosti, a na uštrb obrazovanja. Procenat u budžetu namenjen davanjima za obrazovanje, naročito osnovne i srednje škole, smanjivao se sa povećanjem priliva stranih direktnih investicija. Iako se autori, zbog nedostatka dokaza ograđuju od zaključka da su uzrok ove promene u strukturi budžeta lokalne samouprave, subvencije i poreske olakšice date stranim investitorima, zaključak se nameće sam po sebi.

Lal i Narula iznose zaključak da strane direktne investicije mogu dovesti do povećanja produktivnosti i vrednosti izvoza, ali da to nije pravilo, odnosno da neće nužno proizvesti povećanje konkurentnosti domaće privrede. Drugim rečima, efekti preliivanja nisu garantovani i strane direktne investicije neće uvek pozitivno uticati na ekonomski razvoj.⁶¹ Ovo je u radu dokazano na primerima brojnih Azijskih zemalja gde strane direktne investicije nisu doprinele njihovom ekonomskom razvoju, već su strani investitori svoju poslovnu strategiju gradili na iskorišćavanju jeftine radne snage i održavanju niskog nivoa zarada.

Nadiri 1991. godine, dokazuje kako su investicije iz Sjedinjenih Američkih Država pozitivno delovale na industrijsku proizvodnju i opštu produktivnost u Nemačkoj, Japanu, Velikoj Britaniji i Francuskoj u periodu između 1968. i 1988. godine.⁶² Sa druge strane Hadad i Harison ne nalaze značajne efekte preliivanja u proizvodnom sektoru u Maroku u periodu između

---

⁶⁰ "The Effects of Foreign Direct Investment on Local Communities", David N. Filio, Bruce A. Blonigen, *Journal of Urban Economics*, Academic Press, No. 48, 2000, pp.338-363.

⁶¹ Sanjaya Lall and Rajneesh Narula, "FDI and its role in economic development: Do we need a new agenda?", *The European Journal of Development Research*, Vol.16, No.3, Autumn 2004, pp.447-464.

⁶² Nadiri, M. I., "Innovations and Technological Spillovers", Mimeo, New York University and NBER, September 1991.

1985. i 1989. godine.⁶³ Ipak, ovi autori ističu da prisustvo stranog investitora podstiče lokalne kompanije da budu produktivnije, ali samo u granicama njihovih tehnoloških mogućnosti. Drugim rečima, tamo gde strani direktni investitor dolazi sa modernom, superiornom tehnologijom, efekti prelivanja su nemogući na intrasektorskom nivou. Domaća preduzeća jednostavno nisu u stanju da kopiraju superiornu tehnologiju, što predstavlja jedini način njihovog opstanka na tržištu. Ovo ne samo da ne predstavlja efekat prelivanja, već se tvrdi da strani direktni investitori negativno utiču na konkurentnost domaćih preduzeća. Zaista, brojna su istraživanja sprovedena koja su imala za zaključak, ne samo neutralno, već i negativno dejstvo transnacionalnih kompanija na domaća preduzeća. Jedno od takvih su 1999. godine, objavili Aitken i Harison, tvrdeći da transnacionalne kompanije imaju manje marginalne troškove zahvaljući njihovom specifičnim prednostima na međunarodnom nivou, te su u stanju da ponude bolju cenu, čime lokalna preduzeća gube svoj udeo na tržištu.⁶⁴ Za naše istraživanje izuzetno je važno konsultovati postojeću literaturu po pitanju objašnjenja negativnih ili neutralnih efekata stranih direktnih investicija na lokalnu privredu, imajući u vidu naše početne hipoteze.

Kao jedno od najčešćih objašnjenja neutralnog ili negativnog dejstva SDI, javlja se mišljenje da nisu sva preduzeća u stanju da profitiraju od prisustva SDI, te da će efekti prelivanja zavisiti od apsorpcionog kapaciteta lokalnih preduzeća. Apsorpcioni kapacitet Koko objašnjava kao moć preduzeća da prihvati i imputira pridošlo znanje i tehnologiju, a ono će zavisiti prvenstveno od veličine tehnološke diskrepance na liniji SDI - lokalno preduzeće.⁶⁵ Drugim rečima, do efekta prelivanja će doći samo ako tehnološka diskrepanca nije suviše velika u korist SDI. Domaća preduzeća nisu u stanju da apsorbuju znanja i tehnologiju od stranih direktnih investitora, ako su značajno tehnološki inferiorna u odnosu na njih. Ova tehnološka diskrepanca se može i kvantifikovati, pa tako Girma i Gorg tvrde da se produktivnost lokalnih preduzeća sa diskrepancom od 10% ili manjom povećava sa prilivom SDI, dok se produktivnost ostalih domaćih preduzeća smanjuje.⁶⁶

---

⁶³ Haddad, M. and Harrison, A., "Are There Positive Spillovers from Direct Foreign Investment? Evidence from Panel Data for Morocco", *Journal of Development Economics*, vol. 42, 1993, pp. 51-74.

⁶⁴ Aitken, Brian J. and Ann E. Harrison, "Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela". *American Economic Review*, Vol. 89, 1999, pp. 605-618.

⁶⁵ Kokko, Ari, "Technology, Market Characteristics, and Spillovers". *Journal of Development Economics*, Vol. 43, 1994, p. 279-293.

⁶⁶ Girma, Sourafel and Holger Görg, "Foreign direct investment, spillovers and absorptive capacity: Evidence from quantile regressions", *GEP Research Paper 02/14*, University of Nottingham, 2002.

Sledeće najčešće objašnjenje odnosi se na geografsku bliskost domaćih preduzeća i stranih direktnih investicija, a nazivamo je regionalnom dimenzijom. Ovo objašnjenje stoji na stanovištu da domaća preduzeća koja se nalaze u relativnoj blizini SDI imaju veće šanse da preuzmu tehnologiju i znanje od preduzeća koja su fizički udaljena od transnacionalne kompanije. Porterov koncept klastera, kao što smo već napomenuli, baziran je na istoj tezi da će geografska koncentracija konkurenata, kupaca i dobavljača u regionu promovisati inovativnost i konkurentnost. Iako nije zanemarljiva i u literaturi često obrađivana, regionalna dimenzija za naše istraživanje nije relevantna, uzimajući u obzir da se bavimo uticajem SDI na lokalnu, te da naša analiza obuhvata isključivo odnos između geografski bliskih preduzeća.

Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da su dosadašnji dokazi o efektima prelivanja u vidu brojnih istraživanja, bili nedovoljno ubedljivi da bi potvrdili ne samo tezu da strane direktne investicije prouzrokuju transfer tehnologije, već i samu tezu da ovaj transfer stimuliše domaće privrednike. Drugim rečima, istraživanja su toliko različita, kako po metodologiji koja je korišćena, zemljama i sektorima koji su obrađivani, da je nemoguće jasno odrediti da li je uticaj SDI na domaća preduzeća generalno pozitivan ili negativan. Dodatna istraživanja su neophodna, te je i ovo naše još jedan pokušaj da se odgovori na dati problem.

3. Osnovni oblici stranih direktnih investicija

Klasifikacija stranih direktnih investicija u postojećoj literaturi dosta je široka i varira od autora do autora. Mi ćemo se za potrebe našeg rada ograničiti na one podele stranih direktnih investicija koje su najzastupljenije u literaturi, kao i one koje smatramo najrelevantnijim. Daning, kao jedan od pionira u proučavanju SDI, polazi od motiva koji pokreću strane direktne investitore da ulože sredstva u preduzeće u inostranstvu.⁶⁷ Na ovaj način moguće je izdvojiti četiri grupe SDI:

---

⁶⁷ *Multinational Enterprises and the Global Economy*, John H. Dunning, Addison-Wesley Publishing Company Inc., Wokingham, England, 1993.

- *SDI motivisane obezbeđenjem tržišta.* Osnovni motiv investitora je siguran plasman proizvoda na tržištu zemlje domaćina, odnosno osvajanje datog tržišta i širenje izvan njegovih granica. Pored osvajanja novih tržišta, na ovaj način strani direktni investitor omogućava sebi da zadrži ili unapredi poziciju na postojećem tržištu.
- *SDI motivisane obezbeđenjem resursa.* Osnovni motiv investitora je pristup određenim resursima, odnosno sirovinama koje su neophodne za obavljanje njegove delatnosti, najčešće proizvodnje.
- *SDI motivisane povećanjem efikasnosti.* Osnovni motiv stranog investitora nalazi se u određenim specifičnim prednostima koje ima zemlja domaćin ili dato preduzeće. Veću efikasnost i profitabilnost strani investitor postiže eksploatacijom jeftine radne snage ili ostvarivanjem posebnih pogodnosti u vidu subvencija. Motivi investitora ovde mogu biti i lokacione prirode, pa tako strani investitor izmešta ceo proizvodni proces ili jedan njegov deo u inostranstvo kako bi obezbedio niže logističke troškove, odnosno smanjio troškove u lancu snabdevanja.
- *SDI motivisane ostvarivanjem strateških interesa.* Ova dosta široka odrednica podrazumeva sve one motive stranog investitora koji obezbeđuju unapređenje njegovog položaja na tržištu. Neretko su stvarni motivi skriveni od očiju javnosti pod parolom strateških interesa, ali jasno je da se radi o ostvarivanju dugoročnih interesa stranog investitora.

Pored Daningove klasifikacije smatramo relevantnom i podelu stranih direktnih investicija koju je još 1971. godine, sačinio Kejvs.⁶⁸ Po Kejvsu strane direktne investicije se mogu podeliti na horizontalne, vertikalne i mešovite, ako se posmatraju iz perspektive zemlje porekla, odnosno na SDI sa ciljem zamene uvoza, SDI koje pospešuju izvoz i SDI koje su podstaknute od strane vlade, ako se posmatraju iz ugla zemlje domaćina. Dakle, posmatrano iz ugla zemlje porekla strane direktne investicije mogu biti:

- *Horizontalne SDI*, koje preduzimaju preduzeća koja žele da proizvodnju već postojećih ili sličnih proizvoda prošire na inostranstvo sa ciljem osvajanja tržišta.

---

⁶⁸ Imad A. Moosa, *Foreign Direct Investment, Theory, Evidence and Practice*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, and New York, 2002.p.5.

U praksi ovo je najčešće primenjivani vid stranih direktnih investicija, koji po pravilu ide iz razvijenih zemalja u druge razvijene zemlje. Jedan od motiva za širenje proizvodnje na inostranstvo jeste i zaštita patenta, odnosno tajne proizvodnog procesa ili jednog njegovog dela. Na ovaj način strani investitor zadržava kontrolu nad proizvodnim procesom, a u isto vreme obezbeđuje smanjenje ukupnih logističkih troškova proizvodnjom na samom finalnom tržištu. Posmatrano iz ugla zemlje porekla SDI, ovo su investicije koje imaju za cilj zamenu izvoza, odnosno zaobilazanje svih carinskih i necarinskih barijera prilikom plasmana proizvoda na inostrano tržište. U tom smislu horizontalne SDI predstavljaju klasičan primer izvozne strategije preduzeća, kada se ono odlučuje da internacionalizuje svoju proizvodnju, odnosno postane transnacionalno. Takođe, horizontalne SDI omogućavaju brzo i lako prilagođavanje proizvoda standardima i preferencijama tržišta zemlje domaćina.

- *Vertikalne SDI*, koje podrazumevaju eksploataciju prirodnih resursa zemlje domaćina, motivisane su ostvarivanjem pristupa jeftinim sirovinama, najčešće u zemljama u razvoju, koje pored jeftinih sirovina obiluju i jeftinom radnom snagom. Na ovaj način strani investitor ukupnu proizvodnju ili jedan njen deo premešta u zemlju koja raspolaže prirodnim resursima neophodnim za njegovu proizvodnju.
- *Mešovite ili konglomeratske SDI*, koje se preduzimaju sa ciljem divezifikacije rizika stranog investitora. Ovde se ne radi o izmeštanju proizvodnje istog proizvoda kao kod horizontalnih, niti se ove SDI preduzimaju radi pristupa sirovinama. Naprotiv, mešovite SDI predstavljaju strateško ulaganje kapitala u preduzeće u inostranstvu koje nije povezano sa poslovima u matičnoj zemlji. Iako, strana filijala jeste finansijski povezana sa matičnim preduzećem, ona se bavi sasvim različitim poslovanjem. Tako na primer matično preduzeće može da proizvodi štampače, dok se njena filijala bavi trgovinom prehrambenim proizvodima. Na taj način se pad tražnje na jednom tržištu može neutralizovati ili ublažiti rastom tražnje na drugom.

Sa druge strane nalaze se zemlje domaćini SDI, koje ove investicije posmatraju isključivo iz makroekonomskog ugla, ne uzimajući u obzir strategije preduzeća koje ulažu kapital u njihovu

zemlju. Klasifikacija koja se može napraviti posmatrano iz ugla zemlje domaćina, izdvojila bi sledeće tipove SDI:

- *SDI motivisane supstitucijom uvoza*, koje nastaju kada inostrana kompanija investira u proizvodnju proizvoda koji je do tada izvozila na tržište zemlje domaćina. Dakle, ovo su horizontalne SDI, posmatrano iz ugla zemlje domaćina. Proizvode koje je zemlja do tada uvozila, sada proizvodi ili čak izvozi, odnosno od neto uvoznika, postaje neto izvoznik datih proizvoda.
- *SDI koje pospešuju izvoz*, koje nastaju kada inostrana kompanija zbog nižih troškova ili eksploatacije prirodnih resursa, otvara proizvodnju sa ciljem plasiranja proizvoda na treća tržišta, odnosno tržište zemlje porekla strane direktne investicije. Drugim rečima, radi se o vertikalnim SDI u kojima zemlja domaćin vidi mogućnost povećanja izvoza.
- *SDI podstaknute od zemlje domaćina*, koje podrazumevaju određeno delovanje državnih organa sa ciljem privlačenja stranih direktnih investicija, koje se može ogledati u fiskalnim i drugim subvencijama za strane investitore. Kada je ovakvo delovanje uređeno zakonom i aktima vlade, govorimo o strategiji privlačenja stranih direktnih investicija, odnosno investicionoj politici zemlje domaćina.

Prikazane klasifikacije predstavile su SDI u odnosu na motive i ciljeve stranog investitora, kao i motive zemlje domaćina. Ipak, najčešća podela u literaturi o SDI odnosi se na načine na koje se mogu realizovati SDI. Ova podela je naročito važna za naše istraživanje, jer jedna od naših posebnih hipoteza (H2) glasi da je efekat preliivanja SDI na lokalnu zajednicu u Srbiji, bio uslovljen vrstom realizacije, odnosno da je uspeh efekata preliivanja u srpskim opštinama, između ostalog, zavisio i od oblika stranog investiranja. Dakle, posmatrano po načinu realizacije SDI se mogu podeliti na: *grinfild investicije*, *braunfild investicije*, *merđžere*, *akvizicije* i *zajednička ulaganja*.

Grinfild investicije (greenfield) u bukvalnom prevodu znače investicije na livadi. Ovo praktično znači da *grinfild investicije* podrazumevaju ulaganje u kompletno novo preduzeće i izgradnju svih njegovih objekata i kapaciteta. Kada investitor dolazi iz inostranstva onda se radi o stranoj direktnoj *grinfild investiciji*, kojom se stvara potpuno novo preduzeće na slobodnim lokcijama za izgradnju. Zbog činjenice da se preduzeće stvara takoreći od nule, za stranog

investitora, grinfild investicije predstavljaju najrizičniji i najzahtevniji vid stranog ulaganja. On je u obavezi da obezbedi sve neophodne dozvole i sredstva za izgradnju zgrada, hala, fabričkih postrojenja, priključka na komunalnu mrežu, kao i brojnih drugih obaveza koje ima prema lokalnoj samoupravi, odnosno državi domaćinu. Ovo nije ni malo jednostavan zadatak iako se u poslednje vreme države trude da na svaki mogući način izađu u susret stranom investitoru, pa tako ove procedure mogu da potraju i godinama. Zbog visine troškova izgradnje potpuno novih industrijskih kapaciteta, grinfild investicije su najznačajnija vrsta investicija, kako za zemlje domaćine, tako i za strane investitore. Kada se strani investitor odluči na ulaganje kroz grinfild investiciju, on jasno šalje signal zemlji domaćinu da su njegovi planovi za poslovanje dugoročni, dok se drugim potencijalnim investitorima šalje signal o zemlji kao dobroj investicionoj destinaciji.

Prednosti koje grinfild investiranje ima u odnosu na druge oblike investiranja za stranog ulagača ogledaju se u činjenici da on zasniva novo preduzeće u skladu sa svojim potrebama. Ovo praktično znači da strani investitor neće biti opterećen nasleđenim dugovima, zastarelom opremom i tehnologijom, kao i obavezom održanja u radnom odnosu nekvalifikovane radne snage, što je često slučaj prilikom kupovine preduzeća. Nedostaci sa druge strane, se jasno ogledaju u količini vremena provedenom u dobijanju dozvola i izgradnji samog preduzeća i svih njegovih kapaciteta, odnosno visokim troškovima.

Braunfild investicije (brownfield) stvaraju takođe potpuno nova preduzeća, ali za razliku od grinfild investicija oni to ne čine na ledini, već kroz revitalizaciju postojećih kapaciteta na lokalitetu koji je ranije imao određenu namenu. Zbog činjenice da strani ulagač dolazi na lokaciju sa određenom postojećom infrastrukturom, njegovi troškovi su znatno niži od troškova koje snosi grinfild investitor.

Merdžeri (merger) kao oblik SDI nastaju spajanjem dva ili više približno jednaka preduzeća sa sedištima u različitim zemljama, čime se osniva novi pravni subjekt čiju imovinu i operacije čine imovina i operacije preduzeća koja su se spojila. Zbog činjenice da je broj pravih merdžera gde dolazi do spajanje rlativno jednakih partnera, u praksi zanemarljiv, te da obično jedna kompanija kontroliše drugu, u literaturi i statistici merdžeri podpadaju pod zajednički termin "merdžeri i akvizicije".⁶⁹

---

⁶⁹ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.354.

Akvizicije (aquisition) kao oblik SDI nastaju kada preduzeće sa sedištem u jednoj zemlji kupi drugo preduzeće sa sedištem u drugoj zemlji, pri čemu preduzeće koje je kupljeno postaje filijala matične kompanije, odnosno stranog investitora koji preuzima kontrolu nad imovinom i operacijama kupljenog preduzeća. Posmatrano iz ugla zemlje domaćina, SDI kroz akviziciju nastaje kada strano preduzeće kupujući domaćeg, preuzme kontrolu nad njim. Za razliku od merdžera koji predstavljaju ujedinjavanje približno jednakih preduzeća po tržišnoj moći i stečenom kapitalu, akvizicija je odnos između snažnog stranog investitora i slabog domaćeg preduzeća, koje nakon prodaje gubi svoj identitet. Posebna podvrsta akvizicije jesu privatizacije, koje kao oblik SDI podrazumevaju kupovinu domaćeg preduzeća u vlasništvu države, od strane inostranog preduzeća koje može, ali ne mora biti u privatnom vlasništvu. Ovaj vid međunarodnog kretanja kapitala je posebno interesantan za naše istraživanje, jer je privatizacija bila dominantan oblik SDI u Srbiji. O ovome će biti znatno više reči u nastavku rada, ali neophodno je skrenuti pažnju na privatizaciju kao vrstu akvizicije, s obzirom da su najznačajnije SDI u Srbiju stigle ovim putem. Akvizicije možemo podeliti na manjinske kada je strano učešće u glasačkoj moći firme od 10% do 49% i većinske kada je strano učešće 50% i više.⁷⁰

Zajednička ulaganja (joint ventures) predstavljaju spajanje dva ili više preduzeća iz različitih zemalja, ali za razliku od merdžera ne mora se raditi o približno jednakim preduzećima. Ovakva ulaganja spadaju pod oblik SDI samo zbog činjenice da strani investitor ima kontrolu nad uloženim sredstvima, a da visina njegove zarade zavisi od uspešnosti upravljanja kompanijom. U ovom obliku investiranja nemamo klasičan odnos između matičnog preduzeća i filijala, već partnersku saradnju preduzeća iz različitih zemalja. Sa druge strane, ova preduzeća zadržavaju delimično pravo upravljanja, pa niti jedan od njih ne može kontrolisti poslovanje na svoju ruku, već je vezan za svog partnera, odnosno partnere.

---

⁷⁰ Ibid., str.353.

4. Transnacionalne kompanije kao nosioci stranih direktnih investicija

Na početku druge dekade dvadesetprvog veka svetsku trgovinu odlikuju odnosi investicione prirode, kojima rukovode transnacionalne kompanije. Šta su transnacionalne kompanije (TNK) i kako su postale osnovni nosioci stranih direktnih investicija biće objašnjeno u ovom poglavlju. Sam pojam transnacionalnih kompanija usko je povezan sa pojmom stranih direktnih investicija, pa je gotovo nemoguće jedan pojam objasniti bez pominjana drugog. Dunning navodi kao osnovnu aktivnost transnacionalnih kompanija, preduzimanje stranih direktnih investicija.⁷¹ S tim u vezi strane direktne investicije predstavljaju ključan instrument transnacionalnih kompanija za uvećanje svog bogatstva i stvaranje globalne poslovne mreže. Od šezdesetih godina prošlog veka, uticaj transnacionalnih kompanija u međunarodnoj trgovini rastao je uporedo sa udelom stranih direktnih investicija u međunarodnom kretanju kapitala. Ove kompanije za svega nekoliko decenija postale su najmoćniji privredni subjekti na svetu, a njihov ekonomski značaj odavno se izjednačio sa mnogim razvijenim državama sveta. Transnacionalne kompanije, kao preduzeća globalnog karaktera, postala su dominantni nosioci međunarodne privredne aktivnosti i osnovni činilac stranih direktnih investicija. Njihov osnovni motiv jeste maksimizacija profita i postizanje konkurentnosti na globalnom tržištu, što ostvaruju kroz obezbeđenje jeftinih prirodnih resursa u zemljama u kojima kontrolišu preduzeća ili imaju svoje filijale, odnosno pristupom jeftinoj radnoj snazi i obezbeđenjem tržišta. Stoga je za naš rad od izuzetne važnosti jasno i precizno definisati ove kompanije, kao i načine njihovog poslovanja i uticaja na zemlje domaćine, ali i ukupnu svetsku privredu.

4.1. Pojam i razvoj transnacionalnih kompanija

Kao što smo već napomenuli, šezdesetih godina dvadestog veka došlo je do značajnog razvoja kompanija koje posluju u više država preduzimajući strane direktne investicije. Ipak, razvoj transnacionalnih kompanija tekao je znatno duže. Iako se ne mogu nazvati

---

⁷¹ John H. Dunning, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley Publishing Company Inc., Wokingham, England, 1993, p.3.

transnacionalnim kompanijama u savremenom smislu, još od starog veka postojala su brojna udruženja koja su delovala u više zemalja. Takva su bila bakrijska društva koja su pružala usluge karavanima na putu svile, da bi se u šesnaestom veku pojavila privatna preduzeća u kolonijama koja predstavljaju preteče današnjih transnacionalnih kompanija. Najpoznatija kompanija ovog tipa bila je Engleska Istočno-Indijska kompanija, osnovana 1600. godine. Za potrebe Velike Britanije, koja je upravljala najvećim delom sveta, ova kompanija delovala je iz Indije, eksploatišući njene prirodne resurse. Velika Britanija koja je saradivala sa nekoliko ovakvih kompanija, omogućavala im je monopol na trgovinsku razmenu sa matičnom zemljom i jedinstven prisup sirovinama, što je prouzrokovalo njihov brz rast i širenje uticaja, kako u kolonijama tako i u ostatku sveta. Pored Velike Britanije i ostali kolonijalni osvajači, poput Francuske i Holandije, u svojoj službi imali su veći broj ovakvih kompanija.

Do razvoja modernih transnacionalnih kompanija, kakve ih danas poznajemo, dolazi tek u devetnom veku sa industrijskom revolucijom, razvojem međunarodne bankarske mreže i smanjivanjem restrikcija na razmenu privatnog kapitala između zemalja.⁷² Među prvima je bila američka kompanija Singer koja je 1867. godine, osnovala fabriku za montiranje šivaćih mašina u Glazgovu, dok su prve kompanije koje su bile poznate po tranferu tehnologije u svoje filijale bile nemačke kompanije.

Između dva svetska rata transnacionalnih kompanije potpadaju pod različite karte, od kojih je svaki upravljao proizvodnjom i plasmanom određenog proizvoda. Posle Drugog svetskog rata dolazi do pravog buma transnacionalnih kompanija i njihovih filijala, što je uzrokovano deregulacijom tržišta i nastankom novih država u procesu dekolonizacije. Nakon pada Istočnog bloka i kolapsa planskih privreda, odnosno otvaranja granica socijalističkih zemalja za strana ulaganja i priliv kapitala, stvorili su se svi neophodni uslovi da transnacionalne kompanije postanu najznačajniji činioци svetske privrede, što se uskoro i desilo.

U savremenoj literaturi brojne su definicije transnacionalnih kompanija, ali za sada ne postoji jedinstvena definicija za koju se može reći da je opšteprihvatarena. Ipak za potrebe našeg rada izdvojićemo nekoliko definicija koje suštinski određuju pojam ovih kompanija i njihove osnovne karakteristike. Ipak, pre nego što krenemo sa samim definicijama neophodno je otkloniti neke nedoumice u vezi sa nazivom "transnacionalna kompanija", odnosno napraviti distinkciju u odnosu na druge srodne pojmove poput multinacionalna kompanija, odnosno korporacija.

---

⁷² Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.115.

Što se tiče samog pojma, izraz multinacionalna kompanija prvi put je upotrebio Lilental 1960. godine, kada su ova preduzeća uzela maha u svetskoj privredi. I danas se ovaj termin najčešće pogrešno koristi kao sinonim za transnacionalne kompanije. Transnacionalna kompanija nije isto što i multinacionalna, jer termin transnacionalni označava pojavu prenošenja poslovnih aktivnosti izvan granica matične zemlje, dok se termin multinacionalni vezuje za pojavu koja se istovremeno manifestuje u više država. Upravo na osnovu ovoga vršimo distinkciju pojma transnacionalnih kompanija (TNK) od pojma multinacionalnih kompanija (MNK), koje podrazumevaju samo one transnacionalne kompanije za koje možemo reći da imaju više od dve matične zemlje, odnosno da se njihovo rukovodstvo nalazi u više država.⁷³ Primeri ovakvih kompanija su Royal Dutch Shell, Unilever, Daimler-Benz-Chrysler i druge, koje su nastale spajanjem nekoliko transnacionalnih kompanija. Dakle termin multinacionalna kompanija je znatno uži od termina transnacionalna kompanija. Zbog činjenice da imaju sedišta u više zemalja, izuzetno je teško utvrditi zemlju porekla multinacionalnih kompanija, odnosno matičnu zemlju, što nije slučaj sa transnacionalnim kompanijama. Sa druge strane, transnacionalna korporacija jeste transnacionalna kompanija, ali samo ona koja je akcionarsko društvo. Dakle, transnacionalna korporacija predstavlja užu pojam od pojma transnacionalna kompanija. Transnacionalna kompanija kao širi pojam obuhvata sva preduzeća koja preduzimaju strane direktne investicije, odnosno imaju svoje matično preduzeće i strane filijale, bez obzira da li se radi o akcionarskom društvu ili bilo kojoj drugoj vrsti vlasničke strukture.

Jasno je da osnovnu strukturu transnacionalnih kompanija čini njihovo matično preduzeće ili matična preduzeća i njihove filijale u inostranstvu. Matično preduzeće se definiše kao preduzeće koje ima kontrolu nad drugim preduzećima koja se nalaze u zemljama različitim od one u kojoj je matično preduzeće, dok strana filijala podrazumeva preduzeće u kome strani investitor poseduje udeo, kojim obezbeđuje njegovo upravljanje i kontrolu. Dakle, transnacionalna kompanija je kompanija koja je svojim delovanjem izašla iz okvira države u kojoj je osnovana. Ovo praktično znači da transnacionalne kompanije mogu nastati i obično nastaju onog trenutka kada nacionalno tržište postane nedovoljno veliko za poslovanje jednog preduzeća, odnosno nedovoljno konkurentno, pa se rukovodstvo odluči da deo svoje proizvodnje i usluga ili kompletnu proizvodnju i usluge, izmesti van matične države. U ovom smislu transnacionalne kompanije predstavljaju fazu u razvoju preduzeća. Drugim rečima, svako preduzeće teži da

---

⁷³ Predrag Bjelić, *Ekonomika međunarodnih odnosa*, Prometej, Beograd, 2003, str.64.

postane transnacionalno. Poslovanje van granica matične zemlje označava da je nacionalno tržište postalo suviše usko, stoga preduzimanje stranih direktnih investicija predstavlja najvišu fazu u razvoju svakog preduzeća.

Kejvs smatra da sva ona preduzeća koja upravljaju proizvodnim procesima lociranim u najmanje dve zemlje se mogu nazvati transnacionalnim.⁷⁴ Kao interesantna ističe se definicija koju daje Diken tvrdeći da nije neophodno da preduzeće poseduje drugo u inostranstvu kako bi se smatralo transnacionalnim, već je dovoljno da nad njim ima moć da ga kontroliše, odnosno da njime upravlja *de facto*.⁷⁵ Danning definiše transnacionalne kompanije kao preduzeća koja se bave stranim direktnim investiranjem u cilju sticanja vlasništva i kontrole nad poslovnim aktivnostima u kojima se stvara novododata vrednost u više od jedne zemlje.⁷⁶

U zvaničnoj literaturi OECD-a nalazimo definiciju transnacionalnih kompanija u kojoj se ovim kompanijama smatraju one poslovne jedinice koje se nalaze u privatnom, državnom ili mešovitom vlasništvu koje su osnovane u različitim zemljama i povezane na takav način da jedna, odnosno više njih može na značajan način da utiče na aktivnosti drugih, pre svega u pogledu raspodela znanja i resursa.⁷⁷ UNCTAD sa druge strane daje jednostavnu, ali široku definiciju transnacionalnih kompanija u kojoj se kaže: „transnacionalne kompanije su inkorporirana ili neinkorporirana preduzeća koja se sastoje od matičnih preduzeća i njihovih filijala u inostranstvu.”⁷⁸

Na osnovu datih definicija možemo zaključiti da poslovanje transnacionalnih kompanija podrazumeva otvaranje filijala širom sveta, odnosno globalnu proizvodnju i stvaranje svetskih proizvodnih lanaca pod poslovnom dominacijom preduzeća u matičnoj zemlji, drugim rečima međunarodnu poslovnu integraciju sastavljenu od delova koji su samostalni, ali i međusobno povezani. Dakle, transnacionalno preduzeće je ono koje:

- obavlja proizvodnju i druge aktivnosti u svojim sopstvenim filijalama lociranim u nekoliko različitih zemalja;

---

⁷⁴ Richard E. Caves, *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, 2nd edn, Cambridge: Cambridge University Press, 1996 in: Johnson, Debra and Colin Turner, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, 2003, p. 102.

⁷⁵ Peter Dicken, *Global Shift: Transforming the World Economy*, Paul Chapman Publishing Ltd, London, 1999, p. 177.

⁷⁶ *Multinational Enterprises and the Global Economy*, John H. Dunning, Addison-Wesley Publishing Company Inc., Wokingham, England, 1996, p.3.

⁷⁷ Sandra Stojanović Jovanović, „Međunarodna trgovina i transnacionalne kompanije – supstitut ili dopuna“, *Međunarodni problemi*, Vol. LX, br.1, 2008, str. 98.

⁷⁸ UNCTAD, *World Investment Report 2004*, UN, New York and Geneva, 2004, p. 345.

- ima direktnu kontrolu nad poslovnim politikama svojih filijala;
- donosi i primenjuje poslovne strategije u proizvodnji, marketingu, finansijama i drugim poslovima koje prevazilaze nacionalne granice.⁷⁹

Transnacionalno preduzeće kao pojam obuhvata i matično preduzeće i filijale, vrši strategiju maksimizacije profita na nivou cele grupe kompanija. Unutar ove grupe kompanija, filijale prema matičnom preduzeću mogu biti: podružnice, pridružene kompanije ili ogranci.

Podružnice (subsidiary) su filijale transnacionalnih kompanija koje su u potpunosti zavisne od matičnog preduzeća, s obzirom da ono kontroliše podružnicu sa više od 50% glasačkog prava, odnosno ukupnog kapitala. Ukoliko matično preduzeće poseduje sve akcije sa pravom glasa u podružnici, onda je reč o podružnici u punom vlasništvu. *Pridružena kompanija* (associate) je filijala u delimičnom vlasništvu matičnog preduzeća, jer ono kontroliše svega 10% do 50% njenog ukupnog kapitala. *Ogranak* (branch) za razliku od prethodna dva tipa filijala nije samostalni pravni subjekat, već zajedno sa matičnim preduzećem čini jedno pravno lice.

Zavisno od oblika stranog direktnog investiranja koje preduzima, transnacionalna kompanija može biti horizontalna, vertikalana ili konglomeratska. Ako preduzima horizontalne SDI, odnosno locira proizvodnju istog proizvoda ili grupe povezanih proizvoda u više filijala u različitim zemljama, onda takvu transnacionalnu kompaniju nazivamo horizontalnom. Ako delove proizvodnog procesa locira po filijalama u različitim zemljama, zavisno od prednosti koje svaka od tih zemalja ima, odnosno preduzima vertikalne SDI, onda ovakvu transnacionalnu kompaniju nazivamo vertikalnom. Ako sa druge strane, proizvodi različite proizvode u svojim filijalama u različitim zemljama, što je specifično za konglomeratske SDI, onda takve transnacionalne kompanije nazivamo konglomeratskim. Ipak, najčešća i najznačajnija podela transnacionalnih kompanija je podela prema delatnosti, koja razdvaja finansijske transnacionalne kompanije od nefinansijskih.

Finansijske transnacionalne kompanije su ona preduzeća koja imaju filijale u inostranstvu registrovane za pružanje finansijskih usluga, kao što su: bankarske, hipotekarne, usluge osiguranja i reosiguranja, menadžment aktivom, kao i one vezane za hartije od vrednosti. Do ekspanzije finansijskih transnacionalnih kompanija došlo je krajem dvadesetog i početkom dvadesetprvog veka, kao posledica porasta učešća uslužnog sektora na račun proizvodnog sektora u aktivnostima transnacionalnih kompanija. Ekspanzija finansijskih transnacionalnih

---

⁷⁹ Predrag Bjelić, *Ekonomika međunarodnih odnosa*, Prometej, Beograd, 2003, str.64.

kompanija ostvarivala se kroz podizanje filijala finansijskih institucija i banaka u inostranstvu. Ovaj proces se uglavnom odvijao kroz međunarodne merđžere i međunarodne akvizicije, a manje u formi grinfild investicija.⁸⁰

Nefinansijske transnacionale kompanije su sva ona preduzeća koja imaju filijale u inostranstvu, a čija je primarna delatnost vezana za proizvodnju i usluge koje ne uključuju pružanje finansijskih usluga. Za razliku od finansijskih transnacionalnih kompanija, odnosno banaka, nefinansijske transnacionalne kompanije su od ključnog interesa za naše istraživanje, jer teorija kaže da upravo ove kompanije, odnosno njihove SDI, doprinose lokalnom ekonomskom razvoju kroz transfer znanja i tehnologije. Jedno od naših osnovnih hipoteza glasi da će od vrste SDI zavistiti uspeh efekata prelivanja na lokalnu zajednicu, što se svakakao odnosi na ovu podelu transnacionalnih kompanija.

4.2. Transnacionalizacija svetske privrede

Jedan od osnovnih i istorijski gledano prvih motiva transnacionalnih kompanija za ulaganjem u inostranstvo jeste njihova prirodna težnja za obezbeđenjem tržišta po najpovoljnijim uslovima uz najmanje moguće logističke i administrativne troškove. Transnacionalne kompanije su globalnog karaktera, pa i njihova poslovna filozofija podrazumeva optimizovanje troškova poslovanja na globalnom nivou. Drugim rečima, prevazilaženje prevashodno carinskih, a kasnije i necarinskih barijera, izbegavanje plaćanja visokih poreza, kao i obezbeđenje sirovina po najboljim tržišnim uslovima, osnovni su ciljevi svih transnacionalnih kompanija i predstavljaju neizbežan uslov za ostvarivanje dominacije na globalnom tržištu. Ostvarivanje proizvodnje u inostranstvu ima brojne prednosti u odnosu na klasičan vid spoljnotrgovinskog poslovanja u kome se roba proizvodi u matičnoj zemlji, a izvozi na teritorije drugih zemlja. Klasičan spoljnotrgovinski posao podrazumeva troškove carinjenja robe, koji se neminovno prelivaju na cenovnu konkurentnost datog proizvoda na inostranom tržištu, dok proizvod izrađen u pogonima filijala u inostranstvu ne podleže carini zemlje domaćina, imajući tretman domaćeg proizvoda.

---

⁸⁰ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finasiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.119.

Iako su motivi transnacionalnih kompanija za ulaganje u inostranstvu mnogobrojni, na dinamičan razvoj i ekspanziju ovih kompanija u svetu prvenstveno su uticali određeni međunarodni faktori. Osnovni preduslov za porast broja transnacionalnih kompanija bio je ubrzani rast svetske privrede, odnosno svetske trgovine koji je uticao na jačanje finansijske moći velikog broja ovih kompanija. Proces globalizacije predstavljao je osnovu za transnacionalizaciju svetske privrede. Kraj dvadesetog veka obeležio je razvoj tehnologije i savremenih sredstava komunikacije što je omogućilo transnacionalnim kompanijama da budu u konstantnoj vezi sa svim svojim filijalama u svetu, kao i da organizuju međunarodni lanac snabdevanja. Standardizacija, upotreba engleskog jezika i širenje potrošačke kulture omogućilo je ujednačavanje ukusa potrošača na raznim krajevima sveta. Ceo ovaj proces pratila je liberalizacija međunarodne trgovine rukovođena iz Svetske trgovinske organizacije, kao i liberalizacija nacionalnih zakonodavstava o stranim ulaganjima. Ako ovome dodamo i internacionalizaciju bankarstva i konvertibilnost valute, jasno je da su gotovo sve prepreke koje su stajale na putu globalne dominacije transnacionalnih kompanija otklonjene.

Transnacionalne kompanije postale su najmoćniji svetski finansijeri, ali i korisnici finansija i simbol su finansijske snage i moći. Ova preduzeća podrazumevaju veliku koncentraciju kapitala, a njihov uticaj se proteže sa finansiranja preduzeća u zemljama domaćinima i matičnim zemljama, do političkog i ekonomskog uticaja na države i međunarodne organizacije. Finansijska snaga transnacionalnih kompanija proizilazi iz njihove veličine, sposobnosti da smanje rizik diversifikacijom finansijskih operacija, pristupom raznovrsnim izvorima finansiranja, kao i nižim troškovima pribavljanja kapitala na finansijskim tržištima u odnosu na klasična preduzeća. Ova globalna preduzeća kontrolišu 25% svetske proizvodnje, 2/3 svetske trgovine i najznačajniji su subjekti u međunarodnom tranferu kapitala i tehnologija, stoga možemo sa sigurnošću tvrditi da transnacionalne kompanije imaju ne samo dominirajuću poziciju u svetskoj privredi, već i da u znatnoj meri utiču i na međunarodne odnose, a samim tim i na države i međunarodne organizacije o čemu će biti više reči u nastavku rada.⁸¹

Koliko su transnacionalne kompanije značajne u svetskoj ekonomiji, govori i podatak da suvereno dominiraju u svetskoj trgovini primarnim proizvodima. Eksploatacija i distribucija primarnih proizvoda najvećim delom je pod kontrolom transnacionalnih preduzeća, iako su

---

⁸¹ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2011, str. 123.

najveći izvoznici ovih proizvoda zemlje u razvoju. Exxon Mobil koji ukupno ne zapošljava ni 80 hiljada ljudi u svetu, ostvario je 2008. godine, prihod koji je bio veći od bruto društvenog proizvoda 186 zemalja i zasebnih carinskih teritorija, među kojima se nalaze razvijene zemlje poput Izraela, Austrije, Danske, Finske, Grčke, Norveške i Portugala. Za većinu primarnih proizvoda važi pravilo da dva do šest preduzeća kontrolišu i do 90% svetske proizvodnje određenog primarnog proizvoda.⁸²

Tabela 1.1.

Pokazatelji aktivnosti transnacionalnih kompanija u svetskoj privredi (mlrd. USD)

	1990	2005-2007 (prosek)	2012	2013	2014
Svetski bruto društveni proizvod (GDP)	22.327	51.799	73.457	75.453	77.283
Svetski izvoz proizvoda i usluga	4.332	14.927	22.407	23.063	23.409
Prodaje stranih filijala	4.723	21.469	31.687	33.775	36.356
Izvoz stranih filijala	1.444	4.976	7.469	7.688	7.803
Zaposleni u stranim filijalama (u hiljadama)	20.625	53.306	69.359	71.297	75.075
Ukupna imovina stranih filijala	3.893	42.179	88.536	95.230	102.040

Izvor: UNCTAD, *World Investment Report 2015*, Table I 5. p.18

Značaj transnacionalnih kompanija u svetskoj privredi, prvenstveno se odnosi na značaj transnacionalnih kompanija u svetskoj proizvodnji i svetskoj trgovini. Ovaj značaj jasno se da uočiti, ako se uporede podaci dati u prethodnoj tabeli. Svetski društveni proizvod 2014. godine, iznosio je oko 77 biliona dolara, dok je prodaja transnacionalnih kompanija samo u stranim filijalama iznosila više od 36 biliona dolara. Ukupan svetski izvoz proizvoda i usluga iste godine iznosio 23 biliona dolara, od kojih je osam biliona dolara otpadalo je na izvoz iz stranih filijala transnacionalnih kompanija. Dakle, trećina svetskog izvoza pripada izvozu iz stranih filijala.

Ukupna imovina stranih filijala 1990. godine, iznosila je blizu 4 biliona dolara, da bi do kraja 2014. godine, ona narasla na enormnih 102 biliona dolara. Ovo je jasan pokazatelj njihovog razvoja u datom periodu, odnosno ukupnog ulaganja matičnih preduzeća u filijale u inostranstvu. Pri tome ne treba izgubiti iz vida podatak da su transnacionalne kompanije u 2014. godini, u svojim filijalama zapošljavale 75 miliona ljudi, koji su svojim radom ostvarili prodaju od 36 biliona dolara. Drugim rečima, u 2014. godini, transnacionalne kompanije u svojim stranim

⁸² Ibid., str. 121.

filijalama ostvarile su prodaju od neverovatnih 480 hiljada dolara po zaposlenom radniku. Zamislimo državu koja ima 75 miliona stalno zaposlenih stanovnika i bruto društveni proizvod od 36 biliona dolara. Poređenja radi, SAD kao najznačajnija svetska ekonomija, iste godine beleže bruto društveni proizvod od 18 biliona dolara, a imaju približno 140 miliona stalno zaposlenih stanovnika. Dakle, ovaj zamišljeni entitet u čijem bi sastavu bile transnacionalne kompanije, bio bi dvostruko ekonomski jači od najmoćnije države sveta. Ako ovome dodamo da smo u ovoj analizi uzeli u obzir samo prodaju ostvarenu u stranim filijalama, odnosno da ukupnoj ekonomskoj moći transnacionalnih kompanija pripada i prodaja ostvarena u matičnim državama, dobijamo jasnu sliku o ostvarenom nivou transnacionalizacije svetske privrede.

Uvidom u vrednosti iz tabele, nameće nam se još jedan interesantan zaključak. Većina prodaje proizvoda u inostranstvu u ovom periodu nije se ostvarivala kroz direktan izvoz, već kroz filijale transnacionalnih kompanija. Naime, ako od ukupnih prodaja stranih filijala oduzmemo njihov izvoz dobijamo cifru od 28 biliona dolara, odnosno podatak o ostvarenoj prodaji stranih filijala u zemlji domaćinu. Ovaj iznos, odnosno prodaja transnacionalnih kompanija samo u zemlji domaćinu u pomenutom periodu, bila je veća od ukupnog svetskog izvoza 2014. godine, za preko 5 biliona dolara. Drugim rečima, prodaja preko filijala mogla bi se označiti kao indirektan izvoz.⁸³

Podaci koji su prikazani odnose se na sve transnacionalne kompanije. Ipak, najveću moć i značaj za svetsku privredu imaju 100 najvećih nefinansijskih transnacionalnih kompanija. Rangiranje ovih kompanija moguće je učiniti po osnovu nekoliko kriterijua: veličine ostvarene prodaje u inostranstvu, broja zaposlenih u inostranstvu i veličine imovine u inostranstvu. UNCTAD kao najrelevantnija institucija koja pomno beleži kretanje međunarodne trgovine i razvoj svetske ekonomije, kao osnovni kriterijum koristi vrednost imovine u inostranstvu, odnosno stranim filijalama. Stoga ćemo i mi koristiti ovaj kriterium kao najrelevantniji, imajući u vidu da ostvarena imovina u inostranstvu predstavlja osnovni indikator internacionalizacije kompanije. Ukupna imovina 100 najvećih nefinansijskih transnacionalnih kompanija u 2014. godini, iznosila je 13,8 biliona dolara, od čega 8,3 biliona dolara otpada na njihovu imovinu u inostranstvu, a 5,5 biliona na imovinu u zemlji domaćinu. Ukupna prodaja ovih preduzeća iznosila je 2014. godine, 9,2 biliona dolara, od čega je 6,1 bilion dolara ostvaren u stranim

---

⁸³ Ibid., str.128.

filijalama, a 3,1 bilion dolara u zemlji domaćinu. Možda i najvažniji podatak je da 100 najvećih kompanija zapošljava skoro 17 miliona ljudi, od čega devet miliona u filijalama.⁸⁴

Tabela 1.2.

**Deset vodećih nefinansijskih transnacionalnih kompanija rangiranih
prema inostranoj imovini, 2012 (mlrd. USD i broj zaposlenih)**

Kompanija	Matična zemlja / Delatnost	Imovina		Prodaja		Zaposlenost		TNI (%)
		Strana	Ukupna	Strana	Ukupna	Strana	Ukupna	
General Electric	SAD / Elektronska oprema	338,1	685,3	75,6	144,7	171.000	305.000	52,5
Royall Dutch/Shell Group	Holandija, V. Britanija / Nafta	307,9	360,3	282,9	467,1	73.000	87.000	76,6
British Petroleum Company Plc	V. Britanija / Nafta	270,2	300,1	300,2	375,5	69.853	85.700	83,8
Toyota Motor Corporation	Japan / Autoindustrija	233,1	376,8	170,4	265,7	12.536	333.498	54,7
Total	Francuska / Nafta	214,5	227,1	180,4	234,2	6.123	97.126	78,5
Exxon Mobil	SAD / Nafta	214,3	333,7	301,8	420,7	4.361	76.900	65,4
Vodafone Group Plc	V. Britanija / Telekom.	199,0	217,0	62,0	70,2	78.599	86.373	90,4
GDF Suez	Francuska / Struja, gas i voda	175,0	217,6	78,5	124,7	110.308	219.330	59,2
Chevron Corporation	SAD / Nafta	158,8	232,9	132,7	220,5	31.508	62.000	59,5
Volkswagen Group	Nemačka / Autoindustrija	158,0	409,2	199,1	247,6	296.000	533.469	58,2

Izvor: *World Investment Report 2013*, UN, UNCTAD, New York and Geneva, 2013, Web Table 28.

Iz date tabele možemo primetiti da svih deset najznačajnijih nefinansijskih transnacionalnih kompanija u 2012. godini, rangiranih prema aktivi u inostranstvu, dolaze iz razvijenih zemalja. I dalje dominiraju Sjedinjene Američke Države sa tri kompanije među prvih deset od kojih se dve bave eksploatacijom i preradiom nafte, dok treća, ujedno i najznačajnija svetska kompanija General Electric se bavi proizvodnjom elektronske opreme. Vrednost njene imovine u inostranstvu u 2012. godini, iznosila je 338 milijardi dolara, dok je aktiva u matičnoj zemlji bila 347 milijardi dolara. Posmatrano kroz ukupnu vrednost imovine, General Electric čvrsto drži vodeću poziciju s obzirom da je njena imovina skoro duplo veća od ukupne imovine drugoplasiranog Royall Dutch Shell-a. Sa druge strane, Royall Dutch Shell ima najveću ukupnu prodaju na svetu od čak 467 milijardi dolara u 2012. godini, dok je ukupna prodaja prvoplasiranog General Electric-a skoro četiri puta manja. Jasno je da bi prvih deset kompanija bilo sasvim drugačije rangirano da je kao osnovni kriterijum uzeta ukupno ostvarena prodaja. Primećujemo da najveću prodaju na svetu ostvaruju naftne kompanije koje dominiraju na listi deset najmoćnijih transnacionalnih kompanija sa čak pet predstavnika. Sa druge strane, najveći

⁸⁴ UNCTAD, *World Investment Report 2015*, UN, New York and Geneva, 2015, p.19.

broj zaposlenih nemaju naftne kompanije, već proizvođači motornih vozila Toyota i Volkswagen koji zajedno zapošljavaju skoro 900 hiljada ljudi.⁸⁵

Ako želimo da vidimo u kom stepenu je poslovanje jedne kompanije orjentisano na poslovanje van matične zemlje, neophodno je obratiti pažnju na indeks stepena transnacionalizacije preduzeća, koji je u tabeli označen kao TNI. Ovaj indeks se dobija sabiranjem tri osnosa: odnosa imovine (vrednosti imovine u filijalama i ukupne imovine); odnosa prodaje (vrednost prodaje ostvarene u filijalama i ukupne prodaje); odnosa zaposlenosti (broj zaposlenih u filijalama i ukupne zaposlenosti). Veći indeks podrazumeva da se veći deo poslovanja odvija van matične zemlje, dok manji indeks označava veću koncentraciju poslovanja u matičnoj zemlji transnacionalne kompanije. Možemo zaključiti da najveći indeks transnacionalnosti ima britanska kompanija Vodafone, od čak 90,4% što nam govori da se skoro celokupno njeno poslovanje odvija izvan Velike Britanije. Najniži indeks transnacionalnosti beleži upravo najznačajnija svetska kompanija General Electric. Očigledno je da ova kompanija prvenstveno ulaže u domaće tržište, želeći da održi poziciju lidera, iako je njena inostrana aktiva najveća na svetu.

Vrednost imovine koju imaju transnacionalne kompanije, naročito 100 najznačajnijih, kao i njihov udeo u međunarodnoj trgovini i ukupnoj svetskoj privredi, omogućavaju ovim kompanijama značajan uticaj na sve međunarodne subjekte, kako države, tako i međunarodne organizacije. Transnacionalne kompanije postale su centri odlučivanja i izvori finansiranja globalne privrede, te je neophodno pozabaviti se njihovim međunarodnim uticajem.

4.3. Međunarodni uticaj transnacionalnih kompanija

Pod međunarodnim političkim uticajem transnacionalnih kompanija podrazumevamo njihov uticaj na političke odnose između država, kao i njihov uticaj na međunarodne organizacije. Međunarodni politički uticaj transnacionalnih kompanija proizilazi iz njihove ekonomske moći, kao i udela u svetskoj trgovini. O snazi i moći transnacionalnih kompanija govorili smo u prethodnom poglavlju. Dodajmo još ovaj podatak iz 1996. godine, da od sto najvećih privrednih subjekata na svetu, njih 49 su bile države, a 51 transnacionalne kompanije,

---

⁸⁵ UNCTAD, *World Investment Report 2013*, UN, New York and Geneva, 2013, Web Table 28.

dok je najveća transnacionalna kompanija, početkom dvedesetprvog veka, imala prodaju veću od društvenog proizvoda preko 150 država.⁸⁶

Uticao koji države imaju kao ekonomski značajni subjekti na međunarodnoj sceni, odnosno unutar međunarodnih organizacija, izjednačio se sa uticajem brojnih transnacionalnih kompanija, koje na različite načine vrše pritisak na države i međunarodne organizacije. Ovo je razumljivo imajući u vidu podatak da pojedine transnacionalne kompanije ostvaruju profit veći od bruto društvenog proizvoda većine zemalja u svetu, kao i da se njihovo poslovanje zasniva na međunarodnoj proizvodnji i trgovini. Stoga će transnacionalne kompanije naći načina da vrše pritisak i utiču na odluke nacionalnih vlada, tako i međunarodnih organizacija koje se tiču njihovog poslovanja. Transnacionalne kompanije to čine prevashodno preko vlada matičnih zemalja, ali i vršenjem pritiska na vlade zemalja domaćina stranih direktnih investicija.

Transnacionalne kompanije mogu uticati na države i međunarodne organizacije kako direktno, tako i indirektno. Transnacionalne kompanije prvenstveno utiču neposredno na vlade matičnih država, kada žele da usmeravaju vladine mere. Brojne su vladine mere koje mogu negativno uticati na poslovanje transnacionalnih kompanija, poput povećanja stope poreza na dobit ili nametanja sankcija državama u kojima dato preduzeće ima svoje filijale. Stoga transnacionalne kompanije teže da ostvare uticaj u izvršnim, sudskim i zakonodavnim organima matičnih država, kako bi zaštitile svoju imovinu i interese. One ovo postižu brojnim načinima, počevši od donacija i finansiranja političkih partija, preko stipendiranja budućih političkih lidera, zapošljavanja državnih službenika i bivših funkcionera, do korišćenja korupcionih i drugih nelegalnih metoda, čime pored ostalog i ostvaruju uticaj u kreiranju budućih vlada. Ne smemo zanemariti i činjenicu da transnacionalna preduzeća zapošljavaju veliki broj građana u matičnoj zemlji, odnosno potencijalnih glasača na čiju se izbornu volju može uticati i koja se može donekle kreirati pod pretnjom masovnih otpuštanja i drugih oblika pritiska. Takođe, jedna od savim legalnih i široko korišćenih tehnika vršenja uticaja, odnosno nametanja volje, jeste i lobiranje koje se najčešće koristi sa ciljem kreiranja određenih odluka izvršne vlasti u matičnoj zemlji.

Sa druge strane, transnacionale kompanije utiču i na države posrednim putem. Kada direktan uticaj nije moguće izvršiti, transnacionalne kompanije vršiće pritisak na države preko

---

⁸⁶ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2011, str. 123.

institucija drugih, najčešće matičnih država. Ovakvi međunarodni pritisci neretko su prouzrokovali trgovinske ratove između najvećih svetskih ekonomskih sila (SAD, EU i Japana). Kada nisu bili u stanju da zaustave političke i ekonomske promene u Čileu, čelnici ITT, snažne transnacionale kompanije iz SAD-a, aktivno su lobirali u matičnoj zemlji kako bi zaštitili svoje interese i sprečili najavljenju nacionalizaciju rudnika. Na američku administraciju vršen je pritisak 1973. godine, kako bi se upotrebila sva neophodna sredstva u cilju smene demokratski izabranog predsednika Salvadora Aljendea. Ovo je samo jedan od drastičnih primera uticaja transnacionalnih kompanija na političke odnose unutar zemlje domaćina stranih direktnih investicija, koji je na žalost građana Čilea, rezultirao smrću predsednika Aljendea i uspostavljanjem dugogodišnje diktature. Naravno, jasno je da transnacionalne kompanije imaju značajno veći uticaj u zemljama u razvoju u kojima imaju svoje filijale, od uticaja koji ostvaruju u razvijenim zemljama. Ekonomska zavisnost zemalja u razvoju od stranih direktnih investicija i često raširena korupcija, bez jasne i funkcionalne kontrole vlasti, prouzrokovala je prenos sedišta moći sa nacionalnih vlada na transnacionalne kompanije.

Isto kao i kod nacionalnih država, transnacionalne kompanije mogu uticati na međunarodne organizacije na dva načina – direktno i indirektno. One to čine direktno kada vrše pritisak na administrativne organe međunarodne organizacije, odnosno lobiraju kod istaknutih pojedinaca, predstavnika međunarodne organizacije. Sa druge strane, transnacionalne kompanije mogu delovati i na države članice neke međunarodne organizacije, kako bi data članica zastupala interese transnacionalnih kompanija, čime se njihov uticaj svodi na posredan nivo. Cilj političkog uticaja kompanije na međunarodnu organizaciju je ostvarenje nekih aktivnosti čije odobravanje je u nadležnosti međunarodne organizacije ili se preko međunarodne organizacije utiče na politiku neke države članice te organizacije koja je u suprotnosti sa interesima kompanija.⁸⁷ U literaturi se kao primer direktnog uticaja transnacionalnih kompanija na jednu međunarodnu organizaciju navodi primer Konferencije Ujedinjenih Nacija iz 1992. godine, kada su transnacionalne kompanije uspele da spreče usvajanje dokumenata koji su u suprotnosti sa njihovim interesima.⁸⁸ Sa druge strane, kao primer posrednog uticaja transnacionalnih kompanija na međunarodne organizacije ističe se slučaj usvajanja Sporazuma o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS), koji je postao jedan od najvažnijih sporazuma Svetske

---

⁸⁷ Predreg Bjelić, *Ekonomika međunarodnih odnosa*, Prometej, Beograd, 2003, str.86.

⁸⁸ Ibid.

trgovinske organizacije, zahvaljujući upornošću Sjedinjenih Američkih Država. Transnacionalne kompanije iz SAD koje ulažu milionska sredstva u dugodugišnji razvoj i istraživanje, ovim sporazumom štite svoje interese i uloženi kapital, onemogućavajući konkurentskim kompanijama da kopiraju i distribuiraju njihov jedinstveni proizvod.

Određeni autori nameću tezu po kojoj uticaj transnacionalnih kompanija u međunarodnim odnosima raste, kako opada značaj sukobljavanja za moć i teritorije, a raste značaj sukobljavanja za bogatstvo.⁸⁹ Govoreći o odnosu moći, bogatstva i teritorijalne ograničenosti, ne možemo a da ne pomenemo i regionalne ekonomske integracije, koje su znatno doprinele uvećanju bogatstva transnacionalnih kompanija. Regionalne ekonomske integracije predstavljaju idealne uslove za ostvarenje ekonomije obima i povećanje konkurentске prednosti transnacionalnih kompanija. Ovakve carinske unije, koje su često i mnogo više od toga i u kojima je trgovina liberalizovana, kao i kretanje kapitala i radne snage, predstavljaju za transnacionalne kompanije samo proširena nacionalna tržišta, na kojima one suvereno dominiraju i slobodno kreiraju svoju mrežu lanaca snabdevanja. Ali, ako bismo želeli da predstavimo uticaj transnacionalnih kompanija na multilateralnom nivou, moramo se vratiti na Svetsku trgovinsku organizaciju, kao organizaciju koja ima za cilj liberalizaciju svetske trgovine. Pošto posluju u velikom broju država, onog trenutka kada se nađu pred ograničenjima koja im nameću vlade država zemalja domaćina, kao i vlade trećih država koje predstavljaju krajnje destinacije za njihove robe i usluge, transnacionalna preduzeća nailaze na brojne barijere u poslovanju. Drugim rečima, nacionalna regulativa koja se tiče investicionih mera, proizvodnje i spoljotrgovinskog poslovanja, predstavlja najčešće ograničavajući faktor za transnacionalne kompanije, pa je stoga imperativ u poslovanju zaobići nacionalne regulative, odnosno odupreti se moći nacionalnih država i poslovati u liberalizovanom trgovinskom okruženju. Interesantno je da postavljeni ciljevi transnacionalnih kompanija, koji teže liberalizaciji svetske trgovine, odnosno eliminisanju carina i necarinskih barijera, koincidiraju sa osnovnim ciljevima Svetske trgovinske organizacije. Stoga, transnacionalne kompanije deluju svom svojom ekonomskom snagom i moći, kako bi promenile nacionalne regulative, odnosno liberalizovali investicione i spoljotrgovinske politike zemalja u kojima posluju. U tom smislu kao najproduktivniji instrument za ujednačavanje i

---

⁸⁹ John M. Stopford and Susan Strange, *Rival States, Rival Firms*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, p. 19.

liberalizaciju spoljnotrgovinskih režima na multilateralnom nivou, jesu regionalne ekonomske integracije i međunarodne organizacije poput Svetske trgovinske organizacije i OECD-a.⁹⁰

4.4. Problem transfernih cena

Svako matično preduzeće, povezano je sa svojim filijalama širom sveta i zajedno sa njima čini jedinstven sistem određene transnacionalne kompanije. Unutar ovog sistema razvijaju se odnosi na liniji matično preduzeće - strane filijale, kao i između samih stranih filijala. Ovi odnosi nazivaju se intrafirmiski odnosi. Kada su ovi odnosi finansijske prirode, odnosno kada unutar ovog sistema dolazi do kratkoročnog ili dugoročnog pozajmljivanja sredstava, onda takve transakcije nazivamo intrafirmisko finansiranje. Imajući u vidu da intrafirmisko finansiranje podrazumeva kretanje kapitala između matičnih preduzeća i njihovih filijala u inostranstvu, kao i između više filijala istog preduzeća u različitim državama, jasno je da se radi o međunarodnom kretanju kapitala. Kako bi neupotrebljena sredstva akumulirana u jednoj filijali prebacili u drugu filijalu ili poslali u matično preduzeće gde su neophodna, odnosno kako bi unapredili efikasnost i maksimizirali svoj profit, transnacionalne kompanije transferišu kapital unutar sopstvene međunarodne mreže preduzeća.

Uzimajući u obzir da se intrafirmisko finansiranje odvija pod povoljnijim uslovima nego što bi to bio slučaj da matična preduzeća ili filijale potražuju kapital od nezavisnih subjekata na međunarodnom tržištu, ovaj vid finansiranja preferiraju sve transnacionalne kompanije. Povoljniji uslovi odnose se na intrafirmisku trgovinu, odnosno cene po kojima se transferišu sredstva unutar sistema transnacionalnih preduzeća. Dakle, cene koje se formiraju za jedinice proizvoda, usluga ili konkretne tehnologije koje matično preduzeće prodaje filijalama, odnosno jedna filijala drugoj, nazivaju se transferne cene. Priroda transferenih cena sama po sebi nije sporna, ali problem za države domaćine nastaje onog trenutka kada transnacionalne kompanije počnu da manipulišu ovim cenama kako bi ostvarile materijalnu korist, izbegavajući plaćanje carina, poreza i drugih dažbina. Sposobnost da određuje svoje sopstvene unutrašnje cene omogućava transnacionalnim kompanijama da transferene cene prilagođava bilo na gore ili na

---

⁹⁰ Stevan Rapačić, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013, str.91.

dole i da, time utiče na sumu poreza, carina i drugih obaveza koje treba da plati nacionalnim vladama i tako ojača svoju finansijsku snagu.⁹¹

Problem transfernih cena od izuzetne važnosti je za naše istraživanje, jer predstavlja najsavršeniji metod za nesmetano prebacivanje ostvarenog profita filijale u matično preduzeće, odnosno iznošenje kapitala iz zemlje. Stoga ako želimo da utvrdimo razloge zbog kojih ekonomija države domaćina nije ostvarila pozitivne efekte od prisustva stranih direktnih investicija, moramo se pozabaviti transfernim cenama. Da su razmere intrafirmske trgovine ogromne, govori i procena da trećina svetske trgovine otpada na intrafirmski izvoz. Govorimo o proceni udela intrafirmske trgovine u ukupnoj međunarodnoj trgovini, jer je nemoguće doći do preciznih podataka o stvarnoj vrednosti robe i usluga u intrafirmskoj trgovini. Stvarne cene ostaju poslovna tajna transnacionalnih kompanija, dok se institucijama država u kojima posluju predstavljaju fiktivne cene u fakturama.

Razlozi zbog kojih transferne cene ne odgovaraju stvarnoj vrednosti robe, odnosno odstupaju od tržišnih cena, su sledeći:

- Kada transnacionalna kompanija želi da izbegne porez na profit. Kako bi prikazala manji profit od stvarnog, filijala koja posluje u zemlji sa visokom poreskom stopom prodaće robu i usluge po nižoj ceni od stvarne, drugoj filijali koja posluje u zemlji sa niskom poreskom stopom.
- Kada transnacionalna kompanija želi da izbegne plaćanje poreza na novododatu vrednost. Ovo će se izvršiti tako što će filijala prikazati visoke troškove inputa koji je uvežen iz druge filijale ili matičnog preduzeća, čime će se vrednost finalnog proizvoda potceniti.
- Kada zemlja domaćin ima restriktivan režim repatrijacije profita, odnosno kada pokušava da spreči filijalu da transferiše profit u matično preduzeće. Filijala će tada prilikom kupovine od matičnog preduzeća preceniti vrednost uvezene robe i usluga, a prilikom prodaje matičnom preduzeću potceniti vrednost izvezene robe.
- Kada zemlja domaćin subvencioniše izvoz. Iako Svetska trgovinska organizacija izričito zabranjuje neposredno subvencionisanje izvoza, ova praksa nije iskorenjena. Stoga će filijala prikazati zemlji domaćinu veću vrednost izvoza, na

---

⁹¹ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 112.

taj način što će drugoj filijali u inostranstvu ili matičnom preduzeću prodati robu i usluge po znatno višim cenama od stvarnih.

- Kada transnacionalna kompanija želi da poveća cenovnu konkurentnost finalnih proizvoda, koristiće nerealno nisku cenu komponenata i delova u intrafirmskoj trgovini.
- Kada transnacionalna kompanija želi da smanji plaćanje carinskih dažbina. Ovo je i najčešći oblik korišćenja transfernih cena, kada se carinskoj službi u zemlji domaćinu prikazuje umanjena vrednost uvezene robe i usluga iz drugih filijala ili matične kompanije.

Prilikom intrafirmске prodaje znanja, tehnologije i potpuno novih proizvoda na svetskom tržištu, što je čest slučaj unutar sistema transnacionalnih kompanija, gotovo da je nemoguće utvrditi stvarnu cenu, jer ne postoje slični proizvodi ili usluge na osnovu kojih se vrši analiza cene. Zbog toga je primena nekorektnih transfernih cena u ovim slučajevima izuzetno prisutna.

Posebna vrsta transfernih cena su transferne cene kapitala, a one se javljaju kada matično preduzeće pozajmljuje kapital filijali, drugim rečima, kreditira filijalu uz neopravdano visoku kamatu. Ovo je još jedan od načina na koji transferne cene služe iznošenju profita iz filijala, odnosno iz zemalja domaćina strane direktne investicije. Određivanjem različitih kamatnih stopa koje matične kompanije odobravaju filijalama, dolazi do nevidljivih međunarodnih finansijskih prelivanja, koje države nisu u stanju da kontrolišu i oporezuju.

Praksa je pokazala da se transferne cene najčešće zloupotrabljavaju u transakcijama između filijala u zemljama u razvoju i njihovih matičnih preduzeća koja se nalaze u razvijenim zemljama. Da se zaključiti da je znatno lakše i svakako manje rizično prevariti poreske, odnosno carinske organe zemalja u razvoju od onih u razvijenim zemljama. Brojni su faktori koji doprinose ovom fenomenu, a u literaturi se najčešće pominju nivo korupcije, nefunkcionisanje pravne države, slab kontrola uvoza, restriktivna politika odliva dividendi i drugih dohodaka, visok stepen inflacije, kolebanje deviznih kurseva i sl.⁹²

---

⁹² Ibid., str. 116.

5. Međunarodno regulisanje stranih direktnih investicija

U prethodnom delu teksta objasnili smo šta su to strane direktne investicije, kao i transnacionalne kompanije koje ih preduzimaju. Pokazali smo koje su razmere transnacionalizacije svetske privrede, odnosno kolika je moć transnacionalnih kompanija, kao i njihov politički međunarodni uticaj. Nakon uvida u brojne probleme koji prate poslovanje transnacionalnih preduzeća, a naročito problem oporezivanja i transfernih cena, osnovno pitanje koje se postavlja jeste, postoji li neka međunarodna organizacija ili određeni globalni multilateralni sporazum, kojim se reguliše poslovanje transnacionalnih preduzeća i kretanje stranih direktnih investicija u svetu? Ukratko, odgovor bi bio negativan.

Transnacionale kompanije uspele su da dezavuišu svaki pokušaj da se kreira određena međunarodna institucija koja bi se bavila njihovim poslovanjem i imala značajna ovlašćenja. Ovakvih pokušaja nije bilo malo i oni su bili na različitim nivoima i različitog stepena obaveznosti. Jedina inicijativa koja je dobila određeni međunarodni značaj kada je regulisanje transnacionalnih preduzeća u pitanju, jeste Kodeks ponašanja transnacionalnih kompanija usvojen od strane UN. Sedamnaest godina je trajao međunarodni rad na kreiranju ovog Kodeksa i uspostavljanja multilateralnih pravila poslovanja transnacionalnih kompanija. Međutim, transnacionalne kompanije su i ovde iskoristile svoj uticaj i prilikom reorganizacije UN uspele da izdejstvuju gašenje Centra za transnacionalne kompanije (UNCTC) 1993. godine, a umesto ovog centra uspostavljena je divizija UNCTAD-a za transnacionalne kompanije i investicije. Za razliku od UNCTC koji je težio regulisanju poslovanja transnacionalnih preduzeća, divizija UNCTAD-a za transnacionalne kompanije i investicije kreirana je sa ciljem promocije stranih direktnih investicija i liberalizacije investicionih politika zemalja domaćina.⁹³

Ostao je zapažen i pokušaj OECD-a da kreira Multilateralni sporazum o investicijama, a inicijativa je pokrenuta 1995. godine. Cilj je bio da se obezbedi širok multilateralni okvir za međunarodne investicije sa visokim standardima za liberalizaciju investicionih režima i zaštitu investicija, kao i za efikasne procedure za rešavanje sporova. Ipak, pregovori između

---

⁹³ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2011, str.126.

zainteresovanih država nisu uspeli da urode plodom i trajno su obustavljeni u aprilu 1998. godine.⁹⁴

Brojni pokušaji da se kreira i usvoji jedan multilateralni sporazum o investicijama propali su zbog nemogućnosti usklađivanja interesa transnacionalnih kompanija i razvijenih zemlja sa jedne strane i zemalja u razvoju sa druge strane. Zemlje u razvoju su se protivile usvajanju sporazuma koji bi podrazumevao potpunu liberalizaciju investicionih režima. Upravo zbog ovoga, bilateralni investicioni sporazumi (Bilateral Investment Treaties - BIT) predstavljaju najznačajniju zaštitu stranih direktnih investicija.⁹⁵ Bilateralni investicioni sporazumi spadaju u grupu međunarodnih investicionih sporazuma koji se bave prvenstveno pitanjima prijema, tretmana i zaštite stranih investicija između dve zemlje. Ovim sporazumima transnacionalne kompanije zaštitile su svoje interese, jer im se garantuje pravo nacionalnog tretmana, pravo osnivanja preduzeća, a nadležnim organima zemlje domaćina zabranjuje uvođenje diskriminatornih pravila o načinu ponašanja transnacionalnih kompanija. Prvi ovakav sporazum bio je potpisan 1959. godine, između Pakistana i Nemačke, a zaključno sa 2014. godinom, u svetu se beleži 2.923 važećih bilateralnih investicionih sporazuma.⁹⁶

Sa druge strane, kao najznačajniji sporazum za poslovanje transnacionalnih kompanija, kojim se regulišu investicioni režimi na multilateralnom nivou, navodimo Sporazum o uslovima za strana ulaganja koja utiču na trgovinu, poznatiji kao TRIMS (The Agreement on Trade-Related Investment Measures), kao jedan od sporazuma Svetske trgovinske organizacije. Sporazum o uslovima za strana ulaganja koja utiču na trgovinu, odnosi se isključivo na investicione mere vezane za trgovinu robom, a države članice su se njime obavezale da će stimulisati strana ulaganja, odnosno ukloniti prepreke za strane direktne investicije.

Određene investicione mere koje donose države kako bi regulisale svoje tržište, mogu imati restriktivne efekte koji izazivaju poremećaje u trgovini. Vlade zemalja članice često nameću brojne uslove stranim investitorima, kako bi unapredile određenu granu domaće privrede ili ograničile uvoz dobara i proizvoda kojima se nameće intenzivna konkurencija domaćim proizvođačima. Takođe, vlade mogu propisati posebne poreske olakšice i podsticaje stranim ulagačima, kao i ustupanje zemljišta po preferencijalnim uslovima, što se ovim sporazumom i

---

⁹⁴ OECD, *Multilateral Agreement on Investment*, Internet: <http://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/multilateralagreementoninvestment.htm>, pristupljeno: 25.9.2015.

⁹⁵ Sandra Stojadinović Jovanović, *Transnacionalizacija međunarodne trgovine*, Prometej, Beograd, 2008, str.169.

⁹⁶ UNCTAD, *IIA Issues note*, No1. February 2015. p.2

dozvoljava. Sam sporazum ne predstavlja nikakvu novinu u odnosu na Opšti sporazum o carinama i trgovini, poznatiji kao GATT, već njegov produženi deo, kojim se zabranjuju sve one mere koje se tiču uslova za strana ulaganja, a koje nisu konzistentne sa odredbama GATT-a. S tim u vezi TRIMS najveću pažnju poklanja odredbama koje se tiču principa nacionalnog tretmana i kvantitativnih ograničenja, odnosno zabranjuje članicama STO da donose i sprovode one mere koje narušavaju ove principe i time neposredno utiču na spoljnotrgovinsko poslovanje stranih investitora, odnosno transnacionalnih kompanija.

U teoriji i praksi možemo izdvojiti značajan broj mogućih restriktivnih uslova koje država nameće stranim investitorima, kao deo investicionog režima, a koji utiču na poslovanje transnacionalnih kompanija. Ovde ih nećemo sve navoditi, ali moramo napomenuti one vladine mere koje Sporazum izričito zabranjuje. TRIMS zabranjuje upotrebu sledećih mera država članica:

- 1) zahteve da strani investitori moraju koristiti određenu količinu proizvoda domaćeg porekla;
- 2) vezivanje izdavanja dozvola za uvoz stranom preduzeću za obavezu izvršenja određenog izvoza;
- 3) onemogućavanje stranog ulagača da raspolaže deviznim sredstvima, namenjenim za uvoz, većim od ekvivalentne količine kapitala ostvarenog od izvoza preduzeća;
- 4) ograničavanje inostranog ulagača da slobodno raspolaže deviznim sredstvima namenjenim ostvarivanju uvoza;
- 5) zahtev stranim investitorima da određeni deo svoje proizvodnje plasiraju na domaće tržište.

Za transnacionalnim preduzećima Sporazum o uslovima za strana ulaganja koja utiču na trgovinu, omogućio je da po transparentnim i predvidivim uslovima premeste svoj kapital u nematične države i uživaju slobodu u sprovođenju svojih poslovnih strategija. Sa druge strane, i dalje postoje neka ograničenja i zahtevi od starane vlada zemalja u kojima se investira, a koja nisu regulisana TRIMS-om. Stoga, menadžeri transnacionalnih kompanija pažljivo biraju zemlju domaćina njihovih investicija. Pre nego što donesu odluku, transnacionalne kompanije se dobro upoznaju sa nacionalnim regulativama potencijalnih domaćina iz oblasti investicija, oporezovanja, ekologije i sl. Čak i države članice Svetske trgovinske organizacije mogu zahtevati od stranog investitora da uvozi isključivo najmoderniju opremu, da određena količina

proizvoda bude namenjena izvozu, da se zahteva dobijanje licence za proizvodnju i stavljanje u promet proizvoda u skladu sa zakonom, kao i da im bude zabranjeno da proizvode neku liniju, odnosno vrstu proizvoda.⁹⁷

6. Savremeni globalni tokovi stranih direktnih investicija

Iako ulaganje u inostranstvu ima svoju dugu istoriju koja seže još u period između 16. i 18. veka, kada su velike evropske trgovačke kompanije, poput Engleske i Holandske istočnoindijske kompanije postavile temelje transnacionalizacije svetske privrede, savremeni oblici SDI koji su i predmet našeg istraživanja vezuju se za period nakon Drugog svetskog rata. U prethodnom delu rada definisali smo strane direktne investicije i transnacionalne kompanije koje ih preduzimaju, objasnili smo šta su tokovi, a šta stokovi SDI i kakvi oni mogu biti. U ovom delu rada pozabavićemo se kretanjima stranih direktnih investicija u svetu, odnosno njihovim globalnim tokovima. Drugim rečima, pružamo uvid u vrednosti priliva i odliva SDI u svetu u periodu od 1970. do 2014. godine, kao i države i regione koji predstavljaju izvore i destinacije SDI. Pored ovoga, posvetićemo pažnju i najznačajnijim sektorima za strana ulaganja u datom periodu i ustanoviti određene trendove u kretanju SDI u svetu.

6.1. Prilivi i odlivi stranih direktnih investicija u svetu

Kao najrelevantnija međunarodna statistika o kretanju SDI svakako je ona koju decenijama ažurira Konferencija UN o trgovini i razvoju, poznatija kao UNCTAD. Godišnje podatke koje nam ova organizacija pruža u vezi sa stanjem i kretanjima SDI u svetu, kako po regionima, tako i po državama, polaze od 1970. godine, pa ćemo i mi našu analizu bazirati na datim podacima. Period do 1980. godine, nije predstavljen u tabeli, jer SDI sedamdesetih godina

---

⁹⁷ Stevan Rapačić, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013, str.123.

dvadesetog veka rastu ujednačenim tempom i tek dobijaju na značaju, da bi se njihova globalna priroda i turbulentni karakter iskazao u narednoj dekadi.

Ukupna vrednost priliva svih stranih direktnih investicija 1970. godine, u svetu iznosila je 13,3 milijarde dolara.⁹⁸ U narednih deset godina, priliv stranih direktnih investicija porašće četverostruko i 1980. godine, iznosiće 54,1 milijardu dolara. Odliv stranih direktnih investicija u istom periodu u svetu relativno je pratio priliv, te je sa 14,1 milijardu dolara u 1970. godini, narastao na 51,2 milijarde dolara 1980. godine.⁹⁹

Tabela 1.3.

Vrednost priliva i odliva SDI od 1980. do 1990. godine (u mil. USD)

Godina	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Prilivi SDI	54.110	69.581	58.269	50.459	56.992	56.175	87.014	137.278	164.645	198.365	208.168
% promena	27,9	28,6	-16,2	-13,4	12,9	-1,4	54,9	57,7	19,9	20,4	4,9
Odlivi SDI	51.252	51.194	27.316	37.700	50.629	62.257	97.040	142.054	182.546	234.786	241.614
% promena	-18,3	-0,11	-46,6	38,0	34,2	22,9	55,8	46,3	28,5	28,6	2,9

Izvor: UNCTADstat, *Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013*, i proračun autora za godišnju procentualnu promenu, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (25.7.2015)

Osamdesete godine dvadesetog veka su od posebnog značaja za SDI. U ovom periodu one su ostvarile nagli rast i zauzele dominantnu poziciju u međunarodnim tokovima kapitala. U periodu od 1980. godine, do 1985. godine, priliv stranih direktnih investicija u svetu varirao je, ali nije beležio značajan rast. Dve godine za redom 1982. i 1983. priliv SDI čak beleži visoku negativnu stopu rasta. U ovom šestogodišnjem periodu prilivi SDI u svetu rasli su prosečno godišnje po stopi od svega 0,65%. Stvari se ipak značajno menjaju 1986. godine, kada se rukovodstvo transnacionalnih kompanija odlučuje da značajnije ulaže u inostranstvo. Iste godine prilivi SDI skaču na 87 milijardi dolara, da bi četiri godine kasnije, 1990. godine, narasli na 208 milijardi dolara, što predstavlja rast priliva SDI od 140% u datom periodu, odnosno prosečnu godišnju procentualnu promenu od oko 30%.

Razlog zbog koga je u drugoj polovini osamdesetih godina došlo do naglog rasta SDI, još uvek nije otkriven. Teoretičari međunarodne ekonomije tvrdili su da se radilo o domino efektu, te da su transnacionalne kompanije koristile strategiju praćenja lidera u svojim oblastima

⁹⁸ UNCTAD, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (pristupljeno 25.7.2015)

⁹⁹ Ibid.

poslovanja. Na ovaj način, veća investiciona aktivnost kompanija koje su bili lideri u svojim oblastima, bila je praćena od kompanija takozvanih "imitatora". Ipak, do danas nije jasan ovaj enorman rast SDI, imajući u vidu da se međunarodne okolnosti u datom periodu nisu značajno menjale. Stvari su ipak posve drugačije nakon 1990. godine, kada dolazi do pada gvozdene zavese i kreiranja takozvanog novog svetskog poretka.

Tabela 1.4.

Vrednost priliva i odliva SDI od 1990. do 2000. godine (u mil. USD)

Godina	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Prilivi SDI	208.168	155.366	167.425	222.701	255.924	343.280	390.673	488.719	707.157	1.092.553	1.414.999
% promena	4,9	-25,3	7,7	33,0	14,9	34,1	13,8	25,1	44,6	54,4	29,5
Odlivi SDI	241.614	199.782	204.050	242.773	286.873	361.942	394.786	457.909	689.370	1.091.895	1.241.223
% promena	2,9	-17,3	2,1	18,9	18,1	26,1	9,1	15,9	50,5	58,3	13,6

Izvor: UNCTADstat, *Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013*, i proračun autora za godišnju procentualnu promenu, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx> (30.7.2015)

Nakon pada Istočnog bloka i prelaskom socijalističkih zemalja sa planske privrede na liberalno orijentisan tržišni sistem privređivanja, strane direktne investicije doživljavaju svoj ekspanzionalni rast. Do ove globalne razmene stranih direktnih investicija dolazi nakon 1990. godine, kada je bivšim komunističkim zemljama bio neophodan kapital. Ovaj kapital koji je u postkomunističke zemlje plasiran kroz strane direktne investicije, najvećim delom dolazio je u obliku privatizacija. Od 1990. godine, strane direktne investicije rastu do tada nezabeleženim tempom, da bi 2000. godine, bio ostvaren rekordni nivo priliva stranih direktnih investicija od oko 1,4 bilion USD.

Ukupna vrednost stoka ulaznih stranih direktnih investicija je u periodu od 1990. do 2000. godine, povećana trostruko, sa 1,9 biliona dolara na 6 biliona dolara.¹⁰⁰ U literaturi se kao razlog skoka stranih direktnih investicija u devedestim godinama najčešće, pored otvaranja istonoevropskog tržišta, navodi i otvaranje kineskog tržišta za SDI, odnosno započete sveobuhvatne reforme u ovoj najmnogoljudnijoj zemlji na svetu. Ove promene u smeru liberalizacije svetskog tržišta, koje su bile sprovedene uz svesrdnu pomoć Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke, a nešto kasnije i Svetske trgovinske organizacije, omogućile

¹⁰⁰ UNCTAD, *World Investment Report 2004*, Geneva, 2004, p.376.

su stranim direktnim investicijama da prodru u sve delove sveta. Pred kraj ove revolucionarne dekade u svetskoj ekonomiji, strane direktne investicije postale su neprikosnoveni instrument međunarodnog finansiranja i ključ ekonomskog rasta za države domaćine.

Tabela 1.5.

Vrednost priliva i odliva SDI od 2000. do 2014. godine (u mlrd. USD)

Godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Prilivi SDI	1.363	684	591	551	682	927	1.393	1.871	1.489	1.186	1.328	1.563	1.402	1.467	1.228
% promena		-49,8	-13,5	-6,7	23,7	35,9	50,2	34,3	-20,4	-20,3	11,9	17,6	-10,3	4,6	-16,2
Odlivi SDI	1166	584	491	532	887	795	1.344	2.129	1.693	1.101	1.366	1.587	1.283	1.305	1.354
% promena		-49,9	-15,9	8,3	66,7	-10,3	69,0	58,4	-20,4	-34,9	24,0	16,1	-19,1	1,7	3,7

Izvor: UNCTAD, *FDI inflows and outflows, by region and economy, 1990-2014*, i proračun autora za godišnju procentualnu promenu, Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> (31.7.2015)

Prilivi i odlivi stranih direktnih investicija u svetu nakon 1991. godine, uzastopno rastu, a njihov najveći skok u odnosu na prethodnu godinu beleži se 1999. godine, kada prilivi rastu za 54,4%, a odlivi za čak 58,3%. Iste godine prilivi SDI prevazilaze cifru od bilion dolara što je petostruko veća vrednost u odnosu na 1990. godinu. Pred sam početak novog milenijuma, strane direktne investicije dosežu rekordan nivo, kako priliva, koji je iznosio 1,4 biliona dolara, tako i odliva od 1,2 biliona dolara.

Nakon 2000. godine, dolazi do naglog pada priliva stranih direktnih investicija. Već 2001. godine, prilivi i odlivi SDI u svetu opadaju za oko 50% u odnosu na prethodnu godinu. Ovaj trend traje do 2003. godine, da bi se 2004. godine, priliv SDI vratio na uzlaznu putanju. Ukupna vrednost priliva SDI u svetu 2006. godine, veća je za 50% u odnosu na prethodnu godinu i vraća se na nivo iz 2000. godine od 1,4 bilion dolara. Iste godine, vrednost odliva SDI prati trend priliva i raste za enormnih 69% u odnosu na prethodnu godinu. Sledeće 2007. godine, nastavlja se eksponencijalni rast priliva i odliva SDI i oni rastu za dodatnih 35% i 58% respektivno. Iste godine zabeležen je najveći priliv stranih direktnih investicija ikada u svetu. Priliv SDI dostiže rekordnu vrednost od skoro 2 biliona dolara, a vrednost odliva iste godine veća je u odnosu na prilive za 2 milijarde dolara aproksimativno. Posmatrano kroz vrednost stoka ukupnih ulaznih

stranih direktnih investicija u 2007. godini, dolazimo do cifre od 15,7 biliona USD.¹⁰¹ Ovaj rekord do danas nije oboren, jer je nakon 2007. godine, svetski priliv stranih direktnih investicija počeo da opada.

U 2008. godini, priliv stranih direktnih investicija na svetskom nivou, opao je za 20%, a ovaj trend se nastavio i sledeće godine. Možemo reći da je pad posledica svetske ekonomske krize koja se 2008. godine, prelila iz Sjedinjenih Amričkih Država na ostatak sveta, zahvaljujući globalnoj povezanosti lanaca snabdevanja, odnosno povezanosti američke privrede sa svetskom. Ova kriza prouzrokovala je recesiju kakvu svet nije osetio više od pola veka. Ne pamti se još od Velike ekonomske krize iz 1929. godine, tako drastičan pad međunarodnih trgovinskih tokova i svetskog društvenog proizvoda. Vrednost svetske robne trgovine opala je sa 16,1 bilion dolara, koliko je iznosila 2008. godine, na 12,1 bilion dolara u 2009. godini, ovo predstavlja pad vrednosti od 23%, dok je obim međunarodne trgovine opao u istom periodu za 12,2%.¹⁰² Usporeni tempo svetske privrede, odnosno kriza koja je nastala tokom 2008. godine, neposredno je prouzrokovala ekstremno siromaštvo 64 miliona ljudi na planeti.¹⁰³ U ovakvim uslovima svetske privrede, značajno opada udeo stranih direktnih investicija u međunarodnim tokovima kapitala, nakon čega dolazi do dvogodišnjeg pada u prilivima i odlivima SDI, pri čemu je naizraženiji pad nastupio 2009. godine.

Na svetskom nivou, prilivi stranih direktnih investicija u 2009. godini, iznosili su 1,1 bilion dolara, što je za 36% niža vrednost u odnosu na 2007. godinu, dok su odlivi imali istu vrednost, ali i pad od 48% u odnosu na istu godinu. Oporavak nastupa u narednoj 2010. godini, kada prilivi SDI rastu za 12%, a odlivi za 24%, što se nastavlja i u 2011. godini, kada i jedni i drugi dostižu i prevazilaze cifru od 1,5 biliona dolara. Iako su projekcije koje su rađene 2012. godine, predviđale umeren, ali stabilan tempo rasta SDI do 2014. godine, to se ipak nije desilo. UNCTAD je 2012. godine, izneo projekcije o kretanju SDI, koje su predviđale rast priliva do čak 2,1 bilion dolara u 2014. godini.¹⁰⁴ Realnost je ipak bila drugačija, te je priliv SDI 2012. godine, opao za 10%. Sledeće, 2013. godine, priliv je zabeležio slab rast od 4%, da bi opet u 2014.

---

¹⁰¹ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2011. str. 360.

¹⁰² Stevan Rapačić, "Uticaj svetske finansijske krize na međunarodnu robnu trgovinu i strane direktne investicije", *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2011, vol. 62. br.1143, str.121.

¹⁰³ *World Development Indicators 2010*, The World Bank, 2010, Washington, D.C., p. 217.

¹⁰⁴ UNCTAD, *World Investment Report 2012*, Geneva, 2011, Figure I.7, p.19.

godni, priliv SDI na svetskom nivou opao za 16% i iznosio 1,2 biliona dolara, što je manje od vrednosti iz 2010. godine.

Projekcije koje UNCTAD daje u 2015. godini, govore nam da bi do kraja ove godine prilivi SDI na globalnom nivou trebalo da porastu na 1,4 biliona dolara; u 2016. godini na 1,5 biliona dolara; a u 2017. godini na 1,7 biliona dolara.¹⁰⁵ Kao razlozi za ovakvu projekciju rasta SDI, navodi se rast tražnje, prvenstveno u SAD, uzrokovan niskom cenom nafte, zatim nastavak procesa međunarodne liberalizacije uslova za strana ulaganja, kao i promotivne mere zemalja domaćina sa ciljem privlačenje stranog kapitala. Ovu projekciju podupire i kontinuirani rast udela transnacionalnih preduzeća u međunarodnoj trgovini, odnosno vrednost njihovih rezervi kapitala. Ipak, rast SDI nije garantovan, a brojni su i međunarodni faktori, ekonomski i politički koji mogu negativno da utiču na tok SDI. Nestabilnost evra i evrozone, međunarodne sankcije prema Rusiji, kao i rat u Ukrajini u 2015. godini, predstavljaju samo jedan od potencijalno negativnih faktora na SDI. Najsnažnija politička i bezbednosna pretnja ne samo stranim direktnim investicijama, već i celokupnom novom svetskom poretku, svakako je terorizam i jačanje takozvane Islamske države, koja se u 2015. godini, prostire na teritoriji Iraka, Sirije, Libije i Nigerije, dok posledice delovanja ove organizacije uticaj prevazilazi njene geografske granice. Migrantska kriza koja je u leto 2015. godine, pogodila Evropsku uniju samo je jedna od posledica političke nestabilnosti u regionu Bliskog istoka koja se prelila na međunarodne ekonomske odnose u Evropi.

6.2. Regionalni tokovi stranih direktnih investicija

Da bi se pravilno sagledali globalni tokovi stranih direktnih investicija, neophodno je pružiti prikaz njihovih regionalnih tokova, odnosno videti iz kojih država su ove investicije dolazile i u kojim država su završavale. Tempo rasta stranih direktnih investicija prikazan je u prethodnom delu iz čega se može zaključiti da do ekspanzije ovog oblika međunarodnog investiranja dolazi početkom devedesetih godina, odnosno sa svetskom pobedom kapitalizma nad različitim oblicima planske privrede socijalističkog tipa. Upravo zbog te činjenice, kao i

---

¹⁰⁵ UNCTAD, *World Investment Report 2015*, Geneva, 2015, p.2.

činjenice da su strane direktne investicije pre 1990. godine, bile ograničene na one delove sveta koji su pripadali Zapadnom bloku zemalja, naša analiza regionalnih tokova SDI polazi od devedesetih godina dvadesetog veka.

Tabela 1.6.

Priliv i odliv SDI u svetu, po grupama zemalja, od 1990. do 2000. godine (u mil. USD)

Godina	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
prilivi											
RZ	170.203	114.545	107.897	141.408	150.584	219.771	263.326	285.701	508.535	859.977	1.125.225
ZUR	34.622	39.453	53.458	75.172	102.387	117.766	147.072	185.721	176.632	216.180	232.217
ZUT	70	138	1.651	3.024	1.934	3.998	5.338	9.806	7.168	7.155	5.772
odlivi											
RZ	230.766	187.762	179.740	200.967	239.270	303.965	330.922	398.920	636.863	101.8670	1.073.909
ZUR	13.120	11.125	22.503	34.307	45.789	52.068	60.503	65.290	42.866	56.160	89.042
ZUT	-	-	1.566	1.023	313	616	921	3.227	1.309	2.226	3.192

Izvor: UNCTAD, *FDI inflows and outflows, by region and economy, 1990-2014*.

Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> (4.8.2015)

Prilivi SDI u razvijene zemlje sveta u prvih pet godina poslednje dekade dvadesetog veka osciliraju, pa tako imamo da su prilivi 1990. godine, bili veći za oko 20 milijardi dolara u odnosu na 1994. godinu. U drugoj polovini iste dekade, prilivi SDI u razvijene zemlje progresivno rastu do 2000. godine. Već 1995. godine, ukupni prilivi SDI u razvijene zemlje rastu u odnosu na prethodnu godinu za 45% i iznose 220 milijardi dolara. U narednih pet godina, priliv SDI u zemlje u razvoju će se petostruko povećati na iznos od 1,1 bilion dolara. Sa druge strane, u istoj dekadi priliv SDI u zemlje u razvoju kontinuirano je rastao, sa izuzetkom 1998. godine, kada beleži neznatan pad. Vrednost investicija uloženih u zemlje u razvoju skoro je sedam puta veća u 2000. godini, nego što je bila 1990. godine, iako se radi o znatno manjoj cifri u odnosu na one koju beleže razvijene zemlje. Sa 34 milijarde dolara, priliv SDI u zemlje u razvoju je narastao na 232 milijarde dolara u 2000. godini. Zemlje u tranziciji, među kojima se nalazi i Srbija, zajedno sa ostalim bivšim jugoslovenskim republikama, Albanijom i zemljama ZND, beleže procentualno najveći rast priliva stranih direktnih investicija. Sa svega 70 miliona dolara, koliko je bilo uloženo u zemlje u tranziciji 1990. godine, priliv je narastao na 5,8 milijardi u 2000. godini, što predstavlja 82 puta veću vrednost. Iako se njihovi rezultati ne mogu meriti sa zemljama u razvoju, niti razvijenim zemljama, jasno je da su zemlje u tranziciji devedestih

godina postale zvezde privlačenja stranih direktnih investicija, a glavni kanal priliva u ove zemlje bio je kroz privatizaciju.

Tabela 1.7.

Priliv i odliv SDI u svetu, po grupama zemalja, od 2000. do 2014. godine (u mlrd. USD)

Godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
prilivi															
RZ	1125	460	414	337	389	565	930	1254	787	652	673	827	687	696	498
ZUR	232	215	166	196	264	330	403	528	585	463	579	639	639	670	681
ZUT	5	7	10	18	29	31	59	88	116	70	75	97	85	99	48
odlivi															
RZ	1073	523	450	481	761	667	1111	1810	1359	819	963	1156	872	833	822
ZUR	89	58	36	39	112	109	202	269	275	234	340	357	357	380	468
ZUT	3	2	4	10	13	19	30	50	59	47	61	73	53	91	63

Izvor: UNCTAD, *FDI inflows and outflows, by region and economy, 1990-2014*.

Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> (4.8.2015)

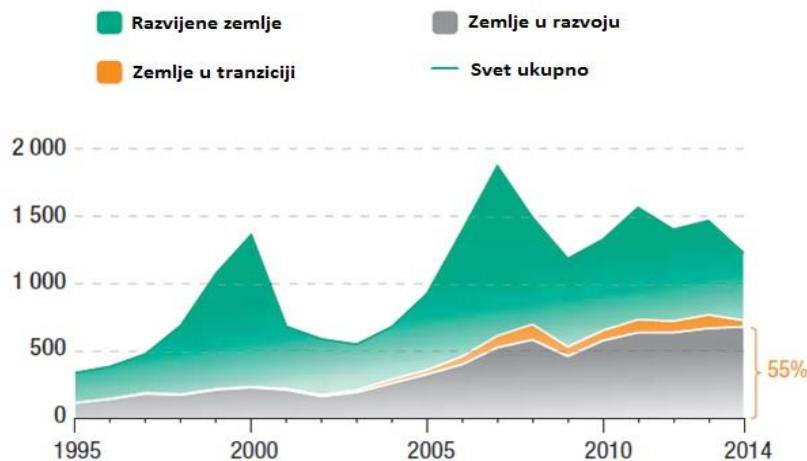
Srazmerno prilivu SDI, razvijene zemlje dominiraju i u odlivu SDI u posmatranom periodu. Kapital koji je iz ovih zemalja uložen u inostranstvo 1990. godine, iznosio je 230 milijardi dolara, da bi 2000. godine, narastao na iznos od bilion dolara. Zemlje u razvoju su za ovih deset godina skoro sedmostruko povećala svoja direktna ulaganja u inostranstvu, sa 13 na 89 milijardi dolara. Sa druge strane, za razliku od ostvarenog priliva SDI, zemlje u tranziciji se ne mogu pohvaliti značajnim rastom odliva SDI u ovoj deceniji. Ukupan odliv SDI iz zemalja u tranziciji 1992. godine, iznosio je 1,5 milijardu dolara, a 2000. godine, 3,1 milijardu dolara.

Nakon što je 2000. godine, dostignut maksimalan nivo priliva SDI u razvijene zemlje, ovaj priliv u naredne tri godine značajno je usporen. Za svega tri godine trostruko će se smanjiti godišnji priliv investicija u razvijene zemlje, ali već od 2004. godine, sledi period četvorogodišnjeg uzastopnog rasta vrednosti priliva. Godina 2007. najvažnija je za strane direktne investicije, kada su one dostigle svoj istorijski maksimum, a prvenstveno za razvijene zemlje, koje su tada ostvarile priliv od 1,2 biliona dolara. Sa druge strane, odliv iz najrazvijenijih zemalja sveta iste godine je bio još veći i iznosio je 1,8 biliona dolara. Nakon ovog rekordnog priliva na svetsku scenu stupa ekonomska kriza. Pad priliva stranih direktnih investicija u 2008. godini, doživele su razvijene zemlje, dok su zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji, ove godine čak ostvarile veći priliv. U razvijene zemlje 2008. godine, slilo se stranih direktnih investicija u vrednosti nižoj za 37% u odnosu na 2007. godinu, dok su se zemlje u razvoju pokazale kao nešto

otpornije u prvoj godini svetske ekonomske krize. Ipak, vrednost stranih direktnih investicija koje su stigle u zemlje u razvoju u 2009. godini, bila je za 21% niža u odnosu na prethodnu godinu. Zemlje u tranziciji još su teže bile pogođene svetskom ekonomskom krizom. Nakon ostvarenog rasta priliva u 2008. godini, već 2009. godine, investicije u tranzicione zemlje opadaju za 40%. Naredne 2010. i 2011. godine, dolazi do blagog oporavka svetske privrede i rastu prilivi SDI u sve tri grupe zemalja. Ono što je izuzetno interesantno napomenuti jeste činjenica da su 2010. godine, prvi put u istoriji međunarodne trgovine zemlje u tranziciji zajedno sa zemljama u razvoju ostvarile veći priliv stranih direktnih investicija od razvijenih zemalja, pa je njihov udeo u ukupnom prilivu iznosio 52%.¹⁰⁶ U prvih deset godina novog milenijuma jasno je uočljiva dominacija razvijenih zemalja u globalnim tokovima SDI, odnosno u prilivima i odlivima. Ipak, nakon 2010. godine, udeo razvijenih zemalja u ukupnim prilivima SDI u svetu opada iz godine u godinu.

Grafikon 1.1.

Priliv SDI u svetu za period, po grupama zemalja, od 1995. do 2014. godine (u mlrd. USD)

Napomena: Zemlje u tranziciji uključuju zemlje ZND i zemlje Jugoistočne Evrope.

Izvor: UNCTAD, World Investment Report 2015, Geneva, 2015, Figure I.1, p.2.

Da zemlje u razvoju jačaju svoju ulogu domaćina SDI jasno je bilo i 2012. godine, kada su razvijene zemlje doživele pad priliva od 17%, dok je priliv u zemlje u razvoju ostao na istom

¹⁰⁶ UNCTAD, *World Investment Report 2011*, Geneva, 2011, p.3.

nivou. Najkrupnije promene u svetskom poretku priliva SDI desile su se 2014. godine, kada su razvijene zemlje definitivno izgubile bitku u odnosu na zemlje u razvoju. Te godine, zemlje u razvoju zabeležile su veći priliv SDI od razvijenih zemalja u vrednosti od 183 milijarde dolara. Samo na zemlje u razvoju 2014. godine, otpadalo je 55% od ukupne vrednosti priliva SDI u svetu. Razvijene zemlje, sa druge strane i dalje ne gube dominantnu svetsku ulogu u odlivu stranih direktnih investicija, u njima se nalaze sedišta najvećeg broja transnacionalnih kompanija, među kojima su i one najmoćnije, ukupno oko 60000 matičnih preduzeća, što je 71% od ukupnog broja matičnih preduzeća u svetu.¹⁰⁷ U 2014. godini, odliv SDI iz razvijenih zemalja bio je gotovo dvostruko veći nego iz zemalja u razvoju. Sa druge strane posmatrano, zemlje u razvoju prete da u narednih nekoliko godina prestignu i razvijene zemlje u izvozu kapitala. Dok odliv SDI iz razvijenih zemalja kontinuirano opada od 2011. godine, odliv iz zemalja u razvoju i tranzicionih zemalja raste. Posmatrajući period od 2000. do 2014. godine, možemo videti da je odliv SDI iz razvijenih zemalja opao za 25%, dok je odliv iz zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji gotovo petostruko porastao.

Uvidom u listu najznačajnijih zemalja domaćina stranih direktnih investicija u 2014. godini, zapažamo da Kina zauzima prvo mesto sa prilivom od 129 milijardi dolara, dok je na drugom mestu Hong Kong, sastavni deo Kine, sa ostvarenih 103 milijarde dolara. Sjedinjene Američke Države, tradicionalni lider u prilivu SDI u svetu, sa prvog mesta na listi u 2013. godini, kada su beležile priliv od 231 milijardu dolara, pale su na treće mesto u 2014. godini, ostvarivši ukupan priliv od 92 milijarde dolara. Ovo predstavlja pad od 40%, koji se vezuje prvenstveno za dezinvestiranje britanskog Vodafona u američki Verizon. Ipak, najveći pad priliva stranih direktnih investicija od čak 70% beleži Rusija, koja je u 2014. godini, zauzela 16. mesto na ovoj listi, sa prilivom od 21 milijardu dolara, dok je 2013. godine, zauzimala peto mesto sa ostvarenih 69 milijardi dolara priliva. Ovaj pad priliva je očekivan imajući i u vidu međunarodne ekonomske sankcije kojima je Rusija bila izložena u datom periodu. Činjenica da je Rusija i pored sankcija od strane najrazvijenijih zemalja sveta u 2014. godini, ostvarila priliv SDI veći od Francuske ili Finske, govori u prilog tezi da sve veći broj stranih direktnih investicija dolazi iz zemalja u razvoju i tranzicionih zemalja.

---

¹⁰⁷ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 118.

Tabela 1.8.

**Zemlje sa najvećim prilivima i odlivima SDI, u 2014. godini,
i njihove vrednosti u 2013. godini (mlrd USD)**

	Zemlje sa najvećim prilivima SDI			Zemlje sa najvećim odlivima SDI		
		2014	2013		2014	2013
1.	Kina*	129	124	SAD	337	328
2.	Hong Kong, Kina*	103	74	Hong Kong, Kina*	143	81
3.	SAD	92	231	Kina*	116	101
4.	Velika Britanija	72	45	Japan	114	136
5	Singapur*	68	65	Nemačka	112	30
6.	Brazil*	62	64	Rusija*	56	87
7.	Kanada	54	71	Kanada	53	51
8.	Australija	52	54	Francuska	43	25
9.	Indija*	34	28	Holandija	41	57
10.	Holandija	30	32	Singapur*	41	29
11.	Čile*	23	17	Irska	32	24
12.	Španija	23	42	Španija	31	26
13.	Meksiko*	23	45	R. Koreja	31	28
14.	Indonezija*	23	19	Italija	23	31
15.	Švajcarska	22	-23	Norveška	19	21
16.	Rusija*	21	69	Švajcarska	17	10
17.	Finska	19	-5	Malezija*	16	14
18.	Kolumbija*	16	16	Kuvajt*	13	17
19.	Francuska	15	43	Čile*	13	8
20.	Poljska	14	0	Tajvan, Kina*	13	14

* Zemlje u razvoju i tranziciji

Izvor: UNCTAD, World Investment Report 2015, Geneva, 2015, Figure I.3. p. 5; Figure I.8., p.8.

Na listi dvadeset najznačajnijih zemalja domaćina stranih direktnih investicija u 2014. godini, nalazi se deset zemalja u razvoju. Najznačajnije zemlje u razvoju na ovoj listi su svakako Kina, Hong Kong, Singapur, Brazil i Indija koje su 2014. godine, zajedno ostvarile priliv od 396 milijardi, što je za 96 milijardi veći priliv od zajedničkog priliva najbolje plasiranih pet razvijenih zemalja (SAD, Velika Britanija, Kanada, Australija, Holandija).

Analizirajući listu dvadeset zemalja sa najvećim odlivima SDI u 2014. godini, možemo primetiti da se i na ovoj listi nalazi značajan broj zemalja u razvoju, ukupno devet. Među njima dominiraju Hong Kong i Kina iz kojih je 2014. godine, investirano u inostranstvo u vrednosti od 143 milijarde dolara i 116 milijardi dolara respektivno.¹⁰⁸ Slede Rusija sa odlivom od 56

¹⁰⁸ O kineskim investicijama u Evropskoj uniji videti više u: Miroslav Antevski, Stevan Rapaić i Sanja Jelisavac-Trošić, „Ekonomski odnosi Kine i Evropske unije“, *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2013, br. 1152, str. 36-54.

milijardi dolara i Singapur sa 41 milijardom dolara. Sjedinjene Američke Države i dalje drže lidersku poziciju kao zemlja porekla SDI. U 2014. godini, ukupna vrednost SDI poreklom iz SAD iznosila je 337 milijardi dolara, što je za devet milijardi više u odnosu na prethodnu godinu. I dok SAD, Hong Kong i Kina beleže umereni rast odliva SDI, Nemačka koja je petoplasirana na ovoj listi, skoro četverostruko je povećala svoja ulaganja u inostranstvo u odnosu na 2013. godinu, kada je zauzimala deseto mesto. Sa druge strane, transnacionalne kompanije iz Japana i Rusije, smanjile su svoja ulaganja u inostranstvu u odnosu na prethodnu godinu za 22 milijarde dolara i 31 milijardu dolara respektivno.

Svakako najdinamičniji region kako za priliv tako i za odliv SDI je Azija, odnosno zemlje u razvoju u Aziji. Transnacionalne kompanije iz ovih zemalja su u 2014. godini, povećale svoja ulaganja u inostranstvu za 29% u odnosu na prethodnu godinu, što je ukupno iznosilo 432 milijarde dolara.¹⁰⁹ Azijske zemlje u razvoju beleže i najveći priliv SDI u 2014. godini, od čak 465 milijardi dolara, što predstavlja rast od 9% u odnosu na prethodnu godinu. Sledeći region sa najvećim prilivom SDI je Evropa, gde je 2014. godine, uloženo 289 milijardi dolara, ali za razliku od azijskih zemlja u razvoju ovo predstavlja pad od 11% u odnosu na 2013. godinu.¹¹⁰

6.3. Sektorska distribucija globalnih tokova stranih direktnih investicija

Kada govorimo o savremenim tokovima stranih direktnih investicija, neophodno je dati prikaz njihovog sektorskog rasporeda, odnosno predstaviti u kojim su industrijama završavale SDI u posmatranom periodu. Dakle, sektorska distribucija podrazumeva klasifikaciju stranih direktnih investicija na tri osnovna sektora: primarni, sekundarni i tercijalni. Primarni sektor se odnosi na eksploataciju prirodnih resursa, što će reći: poljoprivredu, lov, šumarstvo, ribarstvo, vađenje ruda i kamena. Sekundarni sektor podrazumeva industrijsku proizvodnju, odnosno prerađivačku industriju, proizvodnju električne energije, gasa i vode, kao i građevinarstvo. Tercijalni sektor je i najvažniji sektor za savremene tokove stranih direktnih investicija i on se odnosi na usluge. U okviru sektora usluga izdajamo: trgovinu na veliko i malo, finansije i

---

¹⁰⁹ UNCTAD, *World Investment Report 2015*, Geneva, 2015, p.5.

¹¹⁰ Ibid. p.4.

poslovne usluge, hotelijerstvo i ugostiteljstvo, saobraćaj, skladištenje i veze, poslovanje nekretninama, zdravstvo i socijalni rad, kao i druge komunalne, društvene i lične usluge.

Strane direktne investicije sve do kraja Drugog svetskog rata uglavnom su završavala u primarnom sektoru. Osnovni motiv transnacionalnih kompanija odnosio se na obezbeđenje sirovina, pa su ove kompanije svoj kapital prenosile u inostranstvo kada su našle priliku da po niskim tržiškovima osiguraju eksploataciju prirodnih resursa neophodnih za proizvodnju. Nakon drugog svetskog rata sledi period dekolonizacije, koji je doprineo nacionalizaciji brojnih preduzeća sa inostranim kapitalom koji su imali monopol u zemlji domaćinu na eksploataciju prirodnih resursa. U ovom periodu značajan broj stranih filijala prešao je u ruke države domaćina koje su na različite načine upravljale daljom proizvodnjom u primarnom sektoru. Sa druge strane, veliki broj ovih filijala nastavio je svoje poslovanje u zemlji domaćinu uz određene izmene, koje su za posledicu imale smanjen odliv kapitala iz zemlje. U ovom periodu dolazi do prvih promena u sektorskoj strukturi stranih direktnih investicija, pa one sve više završavaju u industrijskoj proizvodnji na račun primarnog sektora, odnosno ekstraktivne industrije.

Nakon prve energetske krize 1973. godine, transnacionalne kompanije sve više počinju da ulažu u sekundarni sektor, odnosno industrijsku proizvodnju, na koju 1978. godine, otpada polovina ukupnih svetskih stranih direktnih investicija. Već tada vrednost SDI uloženi u sektor usluga prevazilazi primarni sektor, a rast udela tercijalnog sektora se od osamdesetih godina progresivno povećavao. Ova tendencija se nastavila do današnjih dana kada na sektor usluga otpada skoro dve trećine od svih stranih investicija u svetu. Udeo tercijalnog sektora, odnosno sektora usluga u kome preovlađuju trgovina, finansije i poslovne usluge, iznosio je 2012. godine, 63% u svetskom stoku SDI. Iste godine, primarni sektor učestvovao je sa 7% u svetskom stoku SDI, a industrijska proizvodnja sa 26%.

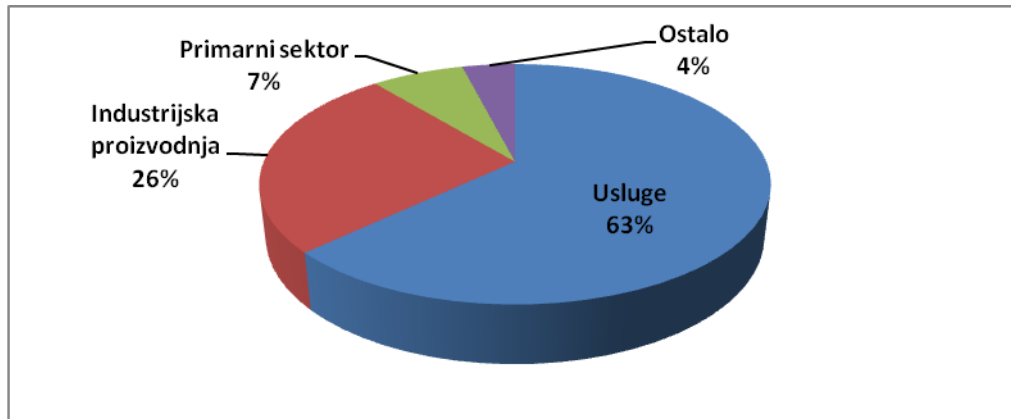
U periodu od 2001. do 2012. godine, udeo usluga u globalnim SDI porastao je za 5%, isključivo na račun industrijske proizvodnje.¹¹¹ Ukupno od 1990. do 2012. godine, udeo usluga u svetskom stoku stranih direktnih investicija porastao je za 14%, dok se udeo industrijske proizvodnje smanjio za 16%. U posmatranom periodu udeo primarnog sektora nije se značajnije menjao i zadržao se na oko 7%.

---

¹¹¹ Ibid. p.12.

Grafikon 1.2.

Sektorski prikaz svetskog stoka priliva stranih direktnih investicija u 2012. godini (%)

Izvor: UNCTAD, *World Investment Report 2015*, Geneva, 2015, p.13.

Strane direktne investicije sve više završavaju u uslužnom sektoru prvenstveno iz dva razloga: liberalizacija tržišta, odnosno investicionih politika i razvoj novih tehnologija. S jedne strane svet je gotovo u potpunosti otvorio vrata za strane direkne investicije i one zemlje koje su ranije protekcionističkim merama otežavale dolazak ovih investicija u njihove privrede, danas čine napore da priviku strane investitore. Ovo naročito važi sa sektor usluga koji podrazumeva neke delatnosti koje su tradicionalno bile u rukama države ili domaćih investitora. Ovde se prvenstveno misli na telekomunikacije, transport i finansije. Sa druge strane, razvoj novih tehnologija i globalna povezanost u lancu snabdevanja otvorili su nova tržišta za investiranje u uslužni sektor. Transnacionalne kompanije prepoznale su potencijale zemalja u razvoju, zbog određenih specifičnih prednosti koje su ove zemlje dobile sa razvojem tehnologija i komunikacija. Visokoobrazovan i stručan kadar u ovim zemljama, kao i značaj i veličina samog tržišta uticali su na rast priliva investicija u uslužni sektor, naročito u oblasti informacionih tehnologija i finansija. Azijske zemlje zajedno sa zemljama Okeanije najviše su doprinele rastu priliva SDI u uslužni sektor. Ukupan stok SDI u uslužnom sektoru u ovim zemljama narastao je sa 800 milijardi dolara u 2001. godini, na 3,5 biliona dolara u 2012. godini.¹¹² Iako podaci za 2014. i 2015. godinu, u trenutku pisanja ovog teksta, još nisu poznati, može se pretpostaviti da je ovaj region samo povećao svoj ukupan stok SDI u uslužnom sektoru.

¹¹² Ibid. p.13.

GLAVA II

STRANE DIREKTNE INVESTICIJE U SRBIJI (2001-2013)

1. Institucionalni i pravni okvir za strana ulaganja

Sva strana ulaganja koja dolaze u neku zemlju moraju biti regulisana određenim pravilima, odnosno zakonima zemlje domaćina. U savremenoj svetskoj ekonomiji, priliv stranih direktnih investicija regulisan je na različite načine od države do države, ali može se primetiti da je poseban zakon o stranim ulaganjima, najčešći pravni okvir regulisanja priliva investicija. Pored zakona o stranim ulaganjima, države gotovo po pravilu donose posebne podzakonske akte kojima se priliv stranih direktnih investicija dodatno reguliše ili čak stimuliše, odnosno subvencioniše. O ovome će biti znatno više reči u nastavku teksta, ali na samom početku neophodno je naglasiti da širi pravni okvir regulisanja stranih direktnih investicija podrazumeva i brojne druge zakone koji se tiču poslovanja stranih filijala na domaćem tržištu. To može biti zakon o privatizaciji, zakon o strancima, zakon o bankama, zakon o investicionim fondovima, zakon o deviznom poslovanju, zakon o platnom prometu, zakon o osiguranju, zakon o porezu na dobit preduzeća, zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, carinski zakon, kao i zakon o radu i naravno, zakon o zaštiti životne sredine.

Kada kažemo institucionalni i pravni okvir, tada mislimo prvenstveno na zakone i uredbe Vlade Republike Srbije u datom periodu, koji su regulisali oblast priliva stranih direktnih investicija i poslovanja stranih filijala. Pravni okvir za strana ulaganja obuhvata, pored velikog broja nacionalnih propisa i međunarodno-pravni okvir koji podrazumeva multilateralne i bilateralne sporazume u ovoj oblasti koje je potpisala Srbija. Zato ćemo se u ovom delu teksta, pored nacionalnih propisa, pozabaviti međunarodnim konvencijama, sporazumima i regionalnim ekonomskom integracijama koje su od uticaja za strana ulaganju u Srbiju.

1.1. Priliv stranih direktnih investicija u Srbiju do 2001. godine.

Strane direktne investicije na prosturu Srbije, prvi put su kao takve definisane i regulisane 1967. godine, kada je SFR Jugoslavija donela propise o ulaganju stranog kapitala u jugoslovensku privredu. Već 1971. godine, Jugoslavija je regulisala strana ulaganja na način da je ustavnim amandmanom posebno uređeno pitanje korišćenja sredstava pod uslovima i u granicama utvrđenim saveznim zakonom. Prvi put je tada ustavnom odredbom garantovano stranim ulagačima da se prava stečena po osnovu takvih ulaganja posle zaključenja ugovora ne mogu umanjiti zakonom ili nekim drugim aktom. Ova formulacija nakon toga je postala standardni pravni ovir za strana ulaganja, odnosno trajna odredba svih zakona o stranim ulaganjima u Jugoslaviji i Srbiji. Kako bi uskladila propise sa novim ustavnim amandmanom, SFRJ je u periodu od nekoliko godina izvršila značajne izmene i dopune Zakona o sredstvima privrednih organizacija, nakon čega je usledila izmena čitavog niza propisa, od deviznih, preko spoljnotrgovinskih, do carinskih i drugih propisa. U periodu od 1967. do 1973. godine, Jugoslavija beleži više od 200 milion dolaza priliva stranih direktnih investicija od čega je polovina iznosa završila u metaloprerađivačkoj, a petina u hemijskoj industriji.¹¹³

Tabela 2.1.

Vrednost stoka priliva stranih direktnih investicija u SFRJ na dan 07.01.1973. godine, po republikama i autonomnim pokrajinama

Stanje 7. januara 1973.	Broj ugovora	Vrednost stranih uloga (USD)	Ukupno 100%
Bosna i Hercegovina	6	9,940.134	6,97
Crna Gora	1	3,124.716	1,29
Hrvatska	15	10,961.004	7,69
Makedonija	3	5,250.239	3,68
Slovenija	27	55,194.056	38,72
Srbija	19	58,089.591	40,75
Centralni deo Srbije	14	54,909.119	38,52
A.P. Kosovo i Metohija	2	1,158.387	0,81
A.P. Vojvodina	3	2,022.085	1,42

Izvor: Grupa autora, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*, Business Info Group, Beograd, 2012, str. 123.

¹¹³ Grupa autora, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*, Business Info Group, Beograd, 2012, str. 123.

Interesantan je podatak da je u ovom periodu Srbija zabeležila najveći priliv stranih direktnih investicija, odnosno najveću vrednost priliva. Slovenija je svakakao predstavljala povoljnije mesto za strana ulaganja, prvenstveno zbog geografske bliskosti sa zapadnom Evropom odakle je i dolazio kapital, ali i činjenice da je u njoj bila koncentrisana industrijska proizvodnja. Upravo zbog ovoga Slovenija je imala veći broj stranih investitora (27), dok je Srbija, iako sa manjim brojem investitora (19) ostvarila veću vrednost priliva. U Srbiju je u datom periodu pristiglo 58 miliona dolara stranih investicija, dok je u Sloveniju investirano 55 miliona dolara. Ovo i nije začuđujući podatak s obzirom da je najveći deo ovih investicija završio u metaloprerađivačkoj industriji koja se najvećim delom nalazila u Srbiji. Ovde se svakako nije radilo o privlačenju stranih direktnih investicija na način kako se to danas radi, već više o pronalaženju strateškog partnera iz inostranstva.

U aprilu 1973. godine, donet je i poseban Zakon o ulaganju sredstava stranih lica u domaće organizacije udruženog rada, odnosno domaća preduzeća, što je predstavljalo presedan za jednu socijalističku zemlju. Iako je tada još uvek bilo nezamislivo otvaranje stranih filijala u Jugoslaviji i grinfild investicije kakve danas poznajemo, za jednu socijalističku zemlju sa planskom privredom i samoupravnim sistemom ovo je predstavljalo krupan zaokret prema kapitalizmu. Već 1978. godine, usvaja se novi savezni zakon, koji je dva put menjan, a kojim su proširene oblasti za strana ulaganja, ali su uvedene i određene restrikcije. Ove restrikcije podrazumevale su da vrednost stranog uloga nije smela da pređe 49%, a u pojedinim sektorima poput bankarstva, osiguranja, unutrašnje trgovine, saobraćaja i komunalnih delatnosti strana ulaganja nisu bila dozvoljena.

Prva značajnija liberalizacija zakonodavstva koji se odnosi na privredu, nastupila je sa reformama Ante Markovića 1989. godine. Donošenjem čitavog niza liberalnijih propisa i zakona poput zakona o preduzećima, zakona o stranim ulaganjima, zakona o bankama, nastupila je nova era u privlačenju stranih direktnih investicija u Jugoslaviju. Naročito se izdvajaju propisi kojima je dozvoljeno osnivanje preduzeća u potpunom stranom vlasništvu, kao i osnivanje mešovitih banaka i drugih finansijskih organizacija. Iako su i dalje na snazi bila brojna ograničenja poput onih da većinsko strano vlasništvo nije moglo postojati u proizvodnji i trgovini oružjem i vojnom opremom, javnom informisanju, telekomunikacijama i područjima zakonom određenim kao zabranjene zone (vojni poligoni i aerodromi), u ovom periodu reformi ostvaren je značajan priliv

investicija.¹¹⁴ Već 1990. godine, dok su ekonomske reforme još uvek bile na snazi i davale značajne rezultate, prodato je 75% kapitala tada najveće farmaceutske kompanije Galenika, američkom ulagaču ICN. Ovo je bila najveća privatizacija, odnosno najveća strana direktna investicija sve do 1996. godine.

Od naročitog značaja za strana ulaganja bio je i zakon o bankama, kojim je omogućeno osnivanje banaka sa stranim kapitalom. Ovo je otvorilo vrata inostranim bankama da dođu na tržište Jugoslavije i kreditiraju privredu, odnosno omoguće razvoj prvenstveno preduzeća u privatnom vlasništvu kojih je bilo sve više. Ove prve banke sa stranim kapitalom, nazivale su se "mešovite", jer su propisi nalagali da bar 1% udela u njima bude domaćeg porekla. Na žalost stranih i domaćih investitora, Markovićeve reforme zaustavljene su monetarnim udarom iz 1991. godine, kada je iz Narodne banke Jugoslavije, a preko Narodne banke Srbije izvučeno 18,2 milijarde dinara, odnosno 2,5 milijarde nemačkih maraka. Sledeće, 1992. godine, bilo je sasvim izvesno da je raspad SFRJ neminovan, što je zaustavilo priliv stranih direktnih investicija na period do 1996. godine, a usledile su i međunarodne sankcije prema Saveznoj Republici Jugoslaviji. Iako je SR Jugoslavija donela 1994. godine, zakon o stranim ulaganjima koji je bio dosta liberalan, priliv stranih direktnih investicija bio je zamrznut.¹¹⁵

U dekadi koja je sledila nakon zaustavljanja ekonomskih reformi i raspada SFRJ, Srbija je bila izložena hiperinflaciji, sankcijama, prilivu izbeglica iz bivših jugoslovenskih republika, političkoj i ekonomskoj nestabilnosti, a 1999. godine, i bombardovanju od strane NATO alijanse, koje je gotovo u potpunosti devastiralo infrastrukturu i ono malo industrijske proizvodnje koja je postojala. U ovakvim uslovima nije bilo priliva stranih direktnih investicija u Srbiju (izuzev prodaje 49% udela u Telekomu 1996. godine, italijanskoj kompaniji STET i grčkoj kompaniji OTE), jer su one bile nezamislive za strane investitore i u najmanju ruku visokorizične. Zemlja u kojoj je praktično bilo nemoguće legalno uvoziti sirovine i neophodne materijale za proizvodnju i izvoziti gotove proizvode, nije predstavljala pogodno mesto za ulaganje. Tek početkom 2001. godine, nakon pada Miloševićevog režima i formiranjem prve demokratske vlade Republike Srbije, stvoreni su uslovi za priliv stranih direktnih investicija. Ovi uslovi bili su više nego povoljni za investitore, kako domaće tako i one iz inostranstva, koji su imali na raspolaganju nezasićeno tržište Srbije, bez značajne konkurencije i sa jeftinom radnom snagom. U još uvek

---

¹¹⁴ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.378.

¹¹⁵ *Zakon o stranim ulaganjima*, Službeni list SRJ, br. 79/94 i 29/96.

nespremnom i neuređenom društvu u kome nije bila uspostavljena vladavina prava, a gde je korupcija predstavljala pravilo, a ne izuzetak, nova demokratska vlast odlučila se na privlačenje stranih direktnih investicija kroz novi model privatizacije zasnovane na prodaji društvenog kapitala.

1.2. Zakoni od neposrednog značaja za strana ulaganja

Nakon 2001. godine, dolazi do liberalizacije zakona koji uređuju oblast stranih direktnih investicija. Najznačajnija promena se dešava 2002. godine, kada je donet Zakon o stranim ulaganjima, nakon čega je usledilo i donošenje drugih zakona značajnih za priliv investicija, čime je izvršena maksimalna liberalizacija stranih ulaganja. Domaće banke i preduzeća postali su podjednako dostupni kako stranim, tako i domaćim investitorima, koji su postali izjednačeni pred zakonom u svojim pravima i obavezama. U periodu od 2001. do 2013. godine, Srbija je donela niz zakona i drugih propisa u cilju razvoja što povoljnijeg okruženja za strane investicije, a 2006. godine, usvojen je novi Ustav Republike Srbije, kojim se garantuju prava stranim investitorima i pruža sloboda ulaganja.

1.2.1. Zakon o stranim ulaganjima

Zakon o stranim ulaganjima kao najvažniji zakon i jedini koji se primarno odnosi na strana ulaganja, uneo je značajne izmene u oblast investiranja u Srbiju. Ovim zakonom iz 2002. godine, stranim investitorima garantuje se pravna sigurnost i nacionalni tretman, što praktično znači da su sa domaćim pravnim i fizičkim licima, strani investitori izjednačeni po položaju, pravima i obavezama, odnosno da posluju pod jednakim uslovima i na jednak način kao i domaća preduzeća. Ovim zakonom su regulisana strana ulaganja u preduzeća, dok su ulaganja u osiguravajuća društva, banke, druge finansijske organizacije, kao i igre na sreću i slobodne zone, ostale regulisane drugim zakonima kojim se uređuje njihovo osnivanje, odnosno njihov pravni položaj. Zakon definiše stranog ulagača kao strano pravno lice sa sedištem u inostranstvu, odnosno kao strano fizičko lice ili državljanin Republike Srbije sa prebivalištem u inostranstvu dužim od godinu dana. Prema Zakonu o stranim ulaganjima, strano ulaganje je ulaganje u

domaće preduzeće kojim strani ulagač stiče udeo ili akcije u osnovnom kapitalu tog preduzeća, kao i sticanje svakog drugog imovinskog prava stranog ulagača kojim on ostvaruje svoje poslovne interese.¹¹⁶ Na ovaj način zakonodavac nije jasno definisao koliko udeo u domaćem preduzeću (udeo u kapitalu ili glasačkoj moći) mora da ima strano lice da bi se moglo smatrati stranim direktnim investitorom. Dakle, dovoljno je da strani ulagač raposlaže udelom u kapitalu preduzeća, odnosno da strani ulagač poseduje pravo na imovinu ili deo imovine preduzeća.

Stranom ulagaču se otvara prostor da sam ili sa drugim stranim ili domaćim preduzećem osniva novo preduzeće na teritoriji Srbije, što se odnosi na meržere, zajednička ulaganja, grinfield i braunfield investicije. Sa druge strane strani ulagač može kupovati i akcije u domaćim preduzećima čime će ostvariti udeo u preduzeću ili u potpunosti otkupiti domaće preduzeće. Ova odredba zakona, otvorila je vrata za strane direktne investicije kroz akvizicije, odnosno privatizaciju, koju je već regulisao zakon o privatizaciji izglasan 2001. godine. Strani investitor zaključuje pisani ugovor sa domaćim preduzećem o ulaganju ili donosi odluku o osnivanju preduzeća, na osnovu čega se jasno određuje o kakvom se obliku stranog ulaganja radi. Zakon takođe predviđa da se stranom investitoru može ustupiti dozvola (koncesija) za korišćenje prirodnog bogatstva, dobra u opštoj upotrebi ili za obavljanje delatnosti od opšteg interesa. Ovim se članom zakona omogućava stranom investitoru da ulaže u neke oblasti koje su tradicionalno bile rezervisane za domaće investitore, najčešće javna preduzeća. Liberalizovana su ulaganja u infrastrukturu i komunikacije, što je predstavljalo pokušaj srpskih vlasti da privuku neophodan kapital u one sektore koji su bili devastirani bombardovanjem zemlje 1999. godine. Pored toga, kvalitetna putna infrastruktura, mostovi i telekomunikacije, predstavljaju osnovni preduslov za priliv stranih direktnih investicija. Dakle, Zakonom o stranim ulaganjima iz 2002. godine, strani investitor stekao je pravo da ulaže u sve oblasti poslovanja u Srbiji, osim u oblasti proizvodnje i prometa oružja i radiodufuzije za koje mu je neophodan domaći, većinski partner, kao i dozvola nadležnog organa.

Liberalizovan je i način ulaganja, pa je stranom investitoru omogućeno da ulaže u stranoj konvertibilnoj valuti, stvarima, pravima intelektualne svojine, hartijama od vrednosti i drugim imovinskim pravima. Što se tiče transferisanja kapitala iz Srbije, odnosno raspolaganja nad uložnim sredstvima, stranom investitoru omogućeno je da po propisima o deviznom poslovanju

---

¹¹⁶ *Zakon o stranim ulaganjima*, Sl. list SRJ", br. 3/2002 i 5/2003, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 107/2014 - dr. zakon.

transferiše sredstva u inostranstvo, uključujući i reinvestiranu dobit. S tim u vezi strani ulagač može, pod uslovom da je prethodno izmirio obaveze plaćanja poreza na dobit preduzeća i ostalih dažbina, slobodno i bez odlaganja, u konvertibilnoj valuti, transferisati u inostranstvo sva finansijska i druga sredstva u vezi sa stranim ulaganjima. Ovo se prvenstveno odnosi na:

- 1) dobit ostvarenu po osnovu stranog ulaganja (profit, dividende i dr.);
- 2) imovinu koja mu pripadne posle prestanka preduzeća sa stranim ulogom, odnosno na osnovu prestanka ugovora o ulaganju;
- 3) iznose dobijene od prodaje akcija ili udela sa stranim ulogom;
- 4) iznose dobijene po osnovu smanjenja osnovnog kapitala preduzeća sa stranim ulogom;
- 5) dopunske uplate;
- 6) naknade po osnovu eksproprijacije.¹¹⁷

Puna pravna sigurnost garantovana je stranim investitorima tako da njihova prava, nakon upisa stranog ulaganja u sudski registar, ne mogu biti smanjena naknadnom izmenom zakona i drugih propisa. U slučaju eksproprijacije imovine stranog investitora, predviđena je pravična naknada i neophodno je da se radi o javnom interesu.

Posebna tačka Zakona o stranim ulaganjima iz 2002. godine, odnosi se na podsticanje stranog ulaganja. Ovo podrazumeva da je strani ulagač oslobođen plaćanja carine na uvoz stvari koje predstavljaju njegov ulog u preduzeće. Strani ulagači podstiču se da ulažu u srpsku privredu i time što im se propisima obezbeđuju podsticajne mere: slobodan uvoz, poreske i carinske olakšice i carinska oslobađanja, kao i finansijske stimulacije za novozaposlene radnik o čemu će više biti reči u nastavku rada. Možda i najznačajniji efekat ovog zakona za strane ulagače ima član 16. koji propisuje da je uvoz opreme po osnovu uloga stranog ulagača, osim putničkih motornih vozila i automata za zabavu i igre na sreću, oslobođen od plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina, čak iako se radi o reinvestiranoj dobiti. Dakle, ovim zakonom su diskriminisani domaći investitori, jer za razliku od stranih, oni nemaju pravo da budu oslobođeni od plaćanja carine na uvoz opreme.

Pored navedenih stavova iz zakona, regulisano je i rešavanje eventualnih sporova koji proističu iz stranih ulaganja, kao i njihova registracija i evidencija kod nadležnih sudova. Podrazumeva se da strani ulagač ima pravo na povoljniji tretman od onog koji je predviđen

---

¹¹⁷ *Zakon o stranim ulaganjima*, Sl. list SRJ, br. 3/2002 i 5/2003, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 107/2014 - dr. zakon.

zakonom, ukoliko postoji multilateralni ili bilateralni sporazum, čije su potpisnice država Srbija i zemlja porekla stranog ulagača.

Dobar deo stručne javnosti u Srbiji smatra da je Zakon o stranim ulaganjima u velikoj meri izgubio na značaju, imajući u vidu da ne sadrži odredbe koje se tiču poreskih i carinskih oslobođenja za strane ulagače, već se njima bave poreski i carinski zakoni. Nakon što je 2006. godine, Republika Srbija usvojila novi ustav, određeni autori smatraju da se Zakon o stranim ulaganjima sveo na odredbe kojima se više štite načelna prava stranih ulagača, a manje propisuju konkretne olakšice.¹¹⁸ Praktičan značaj zakona umanjen je usvajanjem propisa kojima se stranim ulagačima garantuju ista ona prava koja im daje Zakon o stranim ulaganjima. Ovde se prvenstveno misli na:

- pravo na imovinu - garantuje član 58. Ustava;
- pravo na slobodu ulaganja - garantuje član 83. Ustava;
- pravo na nacionalni tretman - garantuje član 84. stav 4. Ustava;
- pravnu sigurnost - garantuje član 84. stav 3. Ustava;
- slobodu plaćanja - garantuje član 10. Zakona o deviznom poslovanju;
- carinsko oslobođenje na uvoz opreme do visine stranog uloga - garantuje član 218. Carinskog zakona.¹¹⁹

I pored brojnih pritisaka stručne javnosti, Zakon o stranim ulaganjima iz 2002. godine, u trenutku pisanja ovog teksta i dalje je na snazi. Zakon je važio je u periodu koji istražujemo (od 2001. do kraja 2013. godine) i predstavljao je osnov za ukupni pravni okvir za investiranje u Srbiji. Pre stupanja na snagu ovog zakona, strane direktne investicije bile su obuhvaćene istoimenim zakonom iz 1994. godine.

1.2.2. Zakon o zapošljavanju stranaca

Imajući u vidu da strani investitori pored tehnologije donose i određeni "know-how", odnosno specifično znanje i veštine, zajedno sa kapitalom na teritoriju zemlje domaćina dolaze i strani radnici, najčešće rukovodici filijala. Za pokretanje proizvodnje u inostranstvu, kao i svako upravljanje nad uložnim sredstvima van matične države, stranom investitoru neophodni su

---

¹¹⁸ Jasmina Roskić, "Unapređenje poslovnog ambijenta u Republici Srbiji - zakonski okvir za strana ulaganja", *Finansije*, Ministarstvo finansija, Beograd, God. LXV, Br.1-6, 2010. str. 15.

¹¹⁹ Ibid., str.16.

stručni ljudi od poverenja, sa iskustvom i specifičnim znanjima. Ovaj kadar po pravilu dolazi iz matičnih zemalja, te se oni vode kao stranci u zemlji domaćinu strane direktne investicije. S tim u vezi, svakog stranog investitora zanima kakva je politika zemlje domaćina u vezi sa poslovanjem stranaca.

Zakon o zapošljavanju stranaca Srbija je donela tek 2014. godine, pa ga posebno nećemo obrađivati, jer ne obuhvata period našeg istraživanja.¹²⁰ Poslovanje stranaca u Republici Srbiji do 2014. godine, bilo je regulisano Zakonom o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima iz 1978. godine.¹²¹ Po ovom zakonu strani državljanin mogao je zasnovati radni odnos ako ima odobrenje za stalno nastanjenje, odnosno za privremeni boravak u Srbiji i ako dobije odobrenje za zasnivanje radnog odnosa. Ovo odobrenje za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljaninom izdavala je republička, odnosno pokrajinska organizacija nadležna za poslove zapošljavanja. Zakon iz 2014. godine, doneo je brojne novine, pa tako umesto odobrenja za zasnivanje radnog odnosa, obezbeđuje mogućnost dobijanja radne dozvole stranom državljaninu. Praktično bez zasnivanja radnog odnosa omogućeno je strancima da ostvaruje prava po osnovu rada u skladu sa zakonom. Neophodno je samo da stranac zaključi ugovor o radu sa poslodavcem, koji može biti domaće pravno ili fizičko lice, kao i ogranak i predstavništvo stranog poslodavca, odnosno strana filijala registrovana za obavljanje delatnosti u Srbiji. Iako je zakon iz 2014. godine, svakako liberalniji, ali i detaljniji od zakona iz 1978. godine, ne može se reći da su strani državljanini na privremenom radu u Srbiji imali problema prilikom zasnivanja radnog odnosa, odnosno da im je dozvola za to na bilo koji način bila nedostupna ili uskraćivana.

1.2.3. Zakon o deviznom poslovanju

Zakon o deviznom poslovanju donet 2006. godine, uređuje svako kretanje sredstava i naplate između rezidenta i nerezidenta, bilo da se radi o prilivu deviza u zemlju ili odlivu u inostranstvo. Drugim rečima, zakon reguliše sve vrste plaćanja, naplaćivanja, prodaje i kupovine, kao i prenosu između rezidenata i nerezidenata u stranim sredstvima plaćanja i u dinarima.

---

¹²⁰ Zakon o zapošljavanju stranaca je objavljen u "Službenom glasniku RS", br. 128/2014 od 26.11.2014. godine, stupio je na snagu 4.12.2014. godine,

¹²¹ Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima, ("Sl. list SFRJ", br. 11/78 i 64/89, "Sl. list SRJ", br. 42/92, 24/94 i 28/96 i "Sl. glasnik RS", br. 101/2005 - dr. zakon)

Dakle, Zakon o deviznom poslovanju značajan je za strane investitore koji tranferiraju svoj kapital kako iz matične zemlje, tako i u matičnu zemlju, ali i prilikom izvoza i uvoza robe i usluga i kreditnih poslova. Zakon pod rezidentima podrazumeva sva pravna lica koja su registrovana i imaju sedište u Srbiji, ali i strane filijale, odnosno ogranke stranih pravnih lica, kao i fizička lica strane državljanke koji imaju dozvolu za boravak. Zakon o deviznom poslovanju čak definiše direktna ulaganja kao ulaganja rezidenta u inostranstvu i nerezidenta u Republici Srbiji u pravno lice sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima tog pravnog lica. Pod ulaganjem smatra se: osnivanje pravnog lica, ogranka ili predstavništva, kupovina udela ili akcija u kapitalu pravnog lica, dokapitalizacija pravnog lica kao i svaki drugi oblik ulaganja kojim ulagač stiče najmanje 10% učešća u osnovnom kapitalu, odnosno najmanje 10% glasačkih prava, u roku ne dužem od godinu dana od dana prvog ulaganja u to pravno lice u slučaju sukcesivnih ulaganja (radi dostizanja praga od 10%).¹²² Za razliku od Zakona o stranim ulaganjima, Zakon o deviznom poslovanju jasno definiše prag od 10% učešća u kapitalu, odnosno glasačkog prava u preduzeću u koje se sredstva ulažu, kako bi se to ulaganje moglo smatrati direktnim. S tim u vezi, plaćanje i prenos kapitala po osnovu stranih direktnih investicija u Republici Srbiji vrši se slobodno.

Po ovom zakonu plaćanje, naplaćivanje i prenos po tekućim poslovima između rezidenata i nerezidenata vrši se slobodno. Dakle, strani investitori slobodni su da bez ograničenja vrše:

- 1) plaćanja po osnovu spoljnotrgovinskih poslova i po drugim tekućim poslovima sa inostranstvom;
- 2) plaćanja po osnovu otplate dela glavnice i kamata na kredite;
- 3) povraćaj sredstava uložениh u investicije, kao i prenos u inostranstvo i unos dobiti po osnovu direktnih investicija;
- 4) prenose u korist fizičkih lica po osnovu: penzija, invalidnina i ostalih socijalnih primanja, prenose po osnovu poreza i taksu, međudržavne saradnje, likvidiranih šteta po osnovu ugovora o osiguranju, prenose po osnovu pravnosnažnih i izvršnih odluka, prenose po osnovu dobitaka u igrama na sreću, naknada za koncesije, članarina i kazni (penala) i druge prenose, kao i prenose po osnovu iznosa troškova potrebnih za izdržavanje porodice.

---

¹²² Zakon o deviznom poslovanju, "Službeni glasnik RS", br. 62/2006 i 31/2011

Za strane investitore svakako najznačajnija odredba ovog zakona jeste ona koja se odnosi se na transferisanje kapitala, odnosno dobiti u matična preduzeća. Zakon predviđa da nerezident, odnosno strano lice (matično preduzeće) i rezident - ogranak stranog pravnog lica u Srbiji (strana filijala), vrše slobodan prenos sredstava, pod uslovom da su su prethodno izmirili poreske obaveze iz tog posla prema Republici Srbiji. Dakle, prenos sredstava u inostranstvo sa deviznog vrši se slobodno.

1.2.4. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju

Kao jedan od značajnijih zakona za strane investitore, svakako je zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, jer uvoz i izvoz robe i usluga potpada pod jednu od osnovnih delatnosti preduzeća čiji kapital dolazi iz inostranstva. Retka su ona proizvodna preduzeća koja sve svoje potrebe za sirovinama namiruju unutar zemlje; najveći broj ovih preduzeća dobrim delom uvozi sirovine, poluproizvode, specifične usluge i druge neophodne komponente u proizvodnom procesu. Sa druge strane, svako uspešno preduzeće teži da izađe iz okvira nacionalne privrede i da izvozi svoje proizvode i usluge, plasirajući ih na inostrana tržišta. Dakle, spoljnotrgovinsko poslovanje sastavni je deo svakodnevnih aktivnosti svakog značajnijeg preduzeća, odnosno stranog direktnog investitora kako u Srbiji, tako i u svetu. S tim u vezi, neophodno je analizirati propise koji su regulisali oblast spoljnotrgovinskog poslovanja u Srbiji u posmatranom periodu, odnosno uočiti na koji način su oni uticali na strane investitore.

U periodu neposredno nakon Drugog svetskog rata, spoljnotrgovinsko poslovanje bilo je dozvoljeno isključivo nekolicini državnih preduzeća i za taj period možemo reći da je predstavljao državni monopol spoljne trgovine. Sve robe su bile na režimu dozvola koje je izdavalo ministarstvo nadležno za spoljnu trgovinu na bazi godišnjih i petogodišnjih planova državne razmene. Prva promena u propisima koji regulišu ovu oblast dešava se 1953. godine, kada SFR Jugoslavija donosi Uredbu o spoljnotrgovinskom poslovanju kojom se proširuje broj subjekata koji se mogu baviti spoljnotrgovinskom delatnošću.¹²³ Pravo da učestvuju u spoljnotrgovinskom prometu, odnosno da uvoze i izvoze robu i usluge, pored spoljnotrgovinskih preduzeća stiču i proizvodna preduzeća, građevinska preduzeća, trgovinska preduzeća, zadruge,

---

¹²³ Jelena Kozomara, *Osnove međunarodnog poslovanja, Spoljnotrgovinske robne transakcije*, Ekonomski fakultet, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012, str. 164.

itd. U narednih trideset godina, SFR Jugoslavija donosila je brojne uredbe kojima je uzalud pokušavala da poveća efikasnost spoljnotrgovinske mreže, koja je bila preopterećena glomaznom administracijom. Krajem osamdesetih godina dvadesetog veka svetska ekonomija trpi značajne promene, dolazi do sporog, ali neminovnog kolapsa komunističkih sistema i planskih privreda sa kojima je Jugoslavija imala razvijenu spoljnotrgovinsku saradnju. U ovakvim okolnostima dolazi do nove značajne promene u propisima koji regulišu spoljnotrgovinsko poslovanje u Jugoslaviji.

Dosta liberalniji zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju donosi se 1989. godine, kojim pravo bavljenja spoljnom trgovinom, posle gotovo 45 godina, ponovo stiču privatna preduzeća. Donošenje ovog zakona bilo je povezano sa liberalizacijom propisa o stranim ulaganjima, te po prvi put i preduzeća u stranom vlasništvu stiču pravo da se u Jugoslaviji neposredno bave uvozom i izvozom robe i usluga.¹²⁴ Spoljnotrgovinska preduzeća se sada registruju bez prethodnog dobijanja dozvole od nadležnog ministarstva, a uz ispunjenje minimalnih zakonskih uslova. Izvoz i uvoz robe i usluga postaje slobodan, osim nekoliko izuzetaka koji se tiču robe posebne namene. Zamah u privredi Jugoslavije, koji je donela reforma krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog veka ubrzo je splasao, nakon raspada SFR Jugoslavije i uvođenja međunarodnih sankcija SR Jugoslaviji.

Kada je nastala SR Jugoslavija 1992. godine, izglasan je novi zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju koji je donet na osnovama zakona iz 1989. godine, i gotovo u celini je pratio njegove odrednice. Donet je kao rezultat prilagođavanja političkim promenama i nastankom SR Jugoslavije. U ovo vreme većina srpski spoljnotrgovinskih firmi propala je, a radnici su poslani na prinudne odmore. Zemlja se našla pod međunarodnim sankcijama, pa je svaki pokušaj privlačenja stranih direktnih investicija bio uzaludan. Ipak do 2000. godine, brojne male privatne spoljnotrgovinske kompanije i pored sankcija uspele su da se nametnu na tržištu i uvoze velike količine robe. Ovaj zakon važio je do 2005. godine, a doživeo je veliki broj izmena i dopuna, poslednja je bila 2001. godine. Usled ekonomskih sankcija, vojne agresije na zemlju, deficita i hroničnog nedostaka deviza, period Miloševićevog režima predstavljao je crnu rupu za strane direktne investicije i ukupno spoljnotrgovinsko poslovanje zemlje. Dakle, u periodu koji istražujemo od 2001. do 2013. godine, na snazi su bila tri zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju. Zakon iz 1992. godine, sa svim svojim izmenama i dopunama, Zakon koji je

---

¹²⁴ Ibid., str.166.

donešen 2005. godine, i Zakon koji je izlaskan 2009. godine, kao posledica manjkavosti prethodnog zakona.

Srbija je 2005. godine, donela novi zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju koji je predstavljao pokušaj da se spoljnotrgovinski propisi usklade sa odredbama Sporazuma Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije, što je neposredno i bilo navedeno u prvom članu ovog zakona.¹²⁵ Osnovni problem ovog zakona bio je samoj definiciji spoljne trgovine. Zakon iz 2005. godine, je prosto definisao spoljnu trgovinu kao prekogranični promet roba i usluga. Ovo je podrazumevalo da ako roba, odnosno usluga ne prelazi državnu granicu, onda nema ni spoljnotrgovinskog posla. Dakle, ako domaće pravno lice izvrši uslugu za predstavništvo stranog preduzeća, ono je moralo da tu svoju uslugu naplati u dinarima, sto je inostranim partnerima bilo krajnje začuđujuće. Mnogi privrednici su se našli u problemu kada su ugovorili poslove sa inostranim partnerima, naročito usluge i nisu mogli naplatiti svoju uslugu u devizama, jer njihova usluga nije bila u skladu sa Zakonom, odnosno nije prešla državnu granicu. Pored toga bilo je nejasno ko može da se bavi spoljnom trgovinom. Nisu bila striktno definisana lica (firme, fizička lica, preduzetnici). Ovo je bio jedan od najlošijih zakona iz ove oblasti, pa je i njegov vek bio kratak.

Već 2009. godine, Srbija gonosi novi zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju kojim se spoljnotrgovinsko poslovanje definiše kao: spoljnotrgovinski promet robe, spoljnotrgovinski promet usluga, obavljanje privrednih delatnosti stranog lica u Srbiji i obavljanje privrednih delatnosti domaćeg lica u drugoj državi ili carinskoj teritoriji.¹²⁶ Spoljnotrgovinski promet Zakon iz 2009. godine, definiše kao promet između domaćih i stranih lica koji se obavlja na osnovu ugovora zaključenih u skladu sa domaćim propisima i međunarodnim ugovorima. Dakle, nije neophodno da roba ili usluge pređu državnu granicu, da bi se promet definisao kao spoljnotrgovinski, neophodno je da se promet vrši između rezidenta i nerezidenta. Ovo je značajno olakšalo poslovanje kako domaćim privrednicima, tako i stranim investitorima, kojima je bilo u interesu da brojne usluge plaćaju u devizama.

Značajno za strane investitore jeste činjenica da po ovom zakonu obavljanje privrednih delatnosti obuhvata direktno ulaganje i investicione radove stranog lica u Republici Srbiji. Zakonom se definiše direktno ulaganje kao osnivanje privrednog društva, ogranka,

---

¹²⁵ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, ("Sl. glasnik RS", br. 101/2005)

¹²⁶ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009)

predstavništva, kupovina udela ili akcija u kapitalu privrednog društva, dokapitalizacija privrednog društva i svaki drugi oblik ulaganja stranog lica u Republici Srbiji, odnosno domaćeg lica u drugoj državi ili carinskoj teritoriji. Pored toga ovim zakonom je definisana nadležnost Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza, poznatija kao SIEPA, koju ćemo posebno obraditi u nastavku rada.

Za strane investitore važna je i odrednica koja definiše ogranak i predstavništvo. Pa se ogranak definiše kao izdvojen, pravno zavisani organizacioni deo osnivača, koji trajno obavlja poslove iz delatnosti za koje je osnivač registrovan. Ogranak ne može imati širu poslovnu sposobnost od osnivača. Predstavništvo je izdvojen, pravno zavisani organizacioni deo osnivača, koji obavlja prethodne i pripremne radnje u vezi sa zaključenjem ugovora i koji ne može da zaključuje ugovore, osim za sopstvene potrebe.

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju iz 2009. godine, u potpunosti je usklađen sa pravilima Svetske trgovinske organizacije, čiji član Srbija teži da postane od njenog osnivanja. Ovim zakonom predviđa da strana roba uvezena na teritoriju Srbije neće imati manje povoljan tretman od tretmana koji ima slična domaća roba, odnosno da se stranoj robi garantuje nacionalni tretman. Takođe ovim zakonom predviđena je i mogućnost davanja tretmana najpovoljnije nacije trgovinskim partnerima iz zemalja kojima je ovaj tretman dodeljen međunarodnim sporazumom ili odlukom Vlade. Poseban deo zakona određuje mere zaštite koje može Vlada propisati, a u koje spadaju: antidampinške mere; kompenzatorne mere; mere za zaštitu od prekomernog uvoza; i mere za zaštitu ravnoteže platnog bilansa.¹²⁷

Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju Republike Srbije iz 2009. godine, u delu koji se bavi spoljnotrgovinskim prometom robe, kvantitativna ograničenja uvoza, odnosno kvote, mogu biti uvedene samo u slučaju zaštite od prekomernog uvoza, zaštite platnog bilansa, kao i primene normi ili propisa o klasifikaciji, rangiranju ili plasiranju robe u međunarodnoj trgovini. Kvote u izvozu mogu se uvoditi samo u slučaju kritične nestašice konkretnih izvoznih proizvoda, ali i radi zaštite neobnovljivih prirodnih bogatstava. Raspodelu kvota vrši nadležno ministarstvo, dok Vlada propisuje bliže uslove za raspodelu kvota.

Zakonom je takođe definisan postupak izdavanja, korišćenja i ukidanja uvoznih dozvola koje se u skladu sa klasifikacijom STO dele na automatske i neautomatske. Ovim zakonom je

---

¹²⁷ Stevan Rapačić, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013, str. 171.

izričito naglašeno da sanitarni, veterinarski i fitosanitarni zahtevi ne mogu imati za posledicu dodatno ograničenje uvoza ili tranzita. Zakonom je takođe naglašeno da standardi ne mogu biti uslov za uvoz robe, čime je otklonjena mogućnost manipulacije nivoom standarda kao uvoznom preprekom.¹²⁸ Kada je uvoz i izvoz robe i usluga u Srbiju u pitanju, Zakonom iz 2009. godine, stvoreni su uslovi za nesmetano spoljnotrgovinsko poslovanje.

1.3. Međunarodni ugovori koji se tiču stranih ulaganja u Srbiju

U prvoj glavi rada ukazali smo na značaj bilateralnih investicionih sporazuma (BIT) u odsustvu globalnih multilateralnih sporazuma o investicijama. Bilateralni investicioni sporazumi koji se u Srbiji zvanično nazivaju Sporazumima o uzajamnom podsticaju i zaštiti ulaganja, neposredno se tiču stranih direktnih investicija i predstavljaju osnovni faktor sigurnosti za strane investitore. U prethodnom delu rada predstavili smo i sporazum TRIMS u okviru Svetske trgovinske organizacije, kao jedan od retkih multilateralnih sporazuma iz oblasti stranih investicija čiji su potpisnici većina država u svetu. Ipak, sveobuhvatna i globalna multilateralna regulativa iz oblasti stranih direktnih investicija izostaje, pa bilateralni investicioni sporazumi ne gube na značaju.

U ovom delu rada fokus našeg istraživanja biće sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja koje je potpisala Republika Srbija, kao i ugovori o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, koji predstavljaju važan instrument u regulisanju stranih investicija. Sa druge strane, ako hoćemo da pravilno sagledamo međunarodni pravni okvir za strana ulaganja u Srbiju, neophodno je da se posvetimo i sporazumima o slobodnoj trgovini, kako multilateralnim, tako i bilateralnim, koje Srbija ima zaključene i koji su značajno doprineli prilivu stranih investicija u posmatranom periodu, imajući u vidu izvozna orijentisanost stranih investitora.

1.3.1. Sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja

Republika Srbija je od 2001. do kraja 2013. godine, bila aktivna u privlačenju stranih direktnih investicija, pa ja u ovom periodu potpisala i ratifikovala veliki broj bilateralnih

---

¹²⁸ Ibid., str.172

investicionih sporazuma, odnosno sporazuma o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja. Brojni su ugovori ovog tipa koje je Srbija sukcesijom nasledila od SFRJ, a neki od njih na snazi su još od 1974. godine. Bilateralni investicioni sporazumi predstavljaju posebnu vrstu ugovora kojim se strani investitori štite prvenstveno od zloupotrebe organa države domaćina. Ovim ugovorima investitorima se garantuju određena prava, iako su ona najčešće već regulisana različitim zakonima, a prvenstveno zakonom o stranim ulaganjima. Sa druge strane, najznačajnija odredba ovih sporazuma odnosi se na ustanovljavanje međunarodno-pravne zaštite u slučaju spora između stranog ulagača i države. Sporazumi o uzajamnom podsticaju i zaštiti ulaganja koje je potpisala Srbija predviđaju mogućnost da ulagač sam odluči da li će spor poveriti na rešavanje domaćem sudu ili međunarodnoj arbitraži po sopstvenom izboru. Ovakvu proceduru predviđa i Konvencija o rešavanju investicionih sporova između država i državljana drugih država (ICSID Konvencija), koju je Srbija ratifikovala 2006. godine, a koja je stupila na snagu tek maja 2007. godine. Konvencija ICSID je multilateralni ugovor pod okriljem Svetske banke, nastao sa ciljem promocije i zaštite stranih direktnih investicija u svetu. Ovom konvencijom kao deo Svetske Banke ustanovljen je i Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (Centar) koji predstavlja arbitražno telo u eventualnom sporu između investitora i zemlje domaćina.¹²⁹ I pored činjenice da je SFRJ bila jedna od prvih potpisnica ove konvencije 1966. godine, za razliku od ostalih bivših jugoslovenskih republika Srbija i Crna Gora nisu ponovo pristupile konvenciji sve do 2002. godine.¹³⁰

Na osnovu sporazuma o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koje je potpisala Srbija u posmatranom periodu, predviđa se mogućnost rešavanja spora između države Srbije i stranog investitora na nekoliko načina. Investitor ima pravo da izabere da li želi da spor podnese na rešavanje nadležnom sudu u Srbiji ili želi da koristi neki od oblika međunarodno-pravne zaštite. Ako investitor nema poverenje u nacionalno sudstvo, a država Srbija je kao i matična država investitora potpisnica ICSID Konvencije, ulagač može spor podneti na arbitražu Međunarodnom centru za rešavanje investicionih sporova pri Svetskoj banci. Druga mogućnost koja stoji na raspolaganju stranom ulagaču jeste da spor sa Srbijom preda ad hoc osnovanom arbitražnom

---

¹²⁹ ICSID, World Bank, Internet: <https://icsid.worldbank.org/apps/icsidweb/about/pages/default.aspx>, 2.12.2013.

¹³⁰ Jasmina Roskić, "Pravni i institucionalni okvir za podsticanje i zaštitu inostranih ulaganja u Srbiji", *Finansije*, Ministarstvo finansija, Beograd, God. LXII, Br.1-6, 2007. str. 39.

sudu u skladu sa arbitražnim pravilima UNCITRAL-a.¹³¹ Pored ovoga, pojedini bilateralni sporazumi daju mogućnost ulagaču da pokrene arbitražni spor u skladu s arbitražnim pravilima Međunarodne trgovinske komore (ICC- International Chamber of Commerce) i da s drugom stranom u sporu dogovori nadležnost nekog od arbitražnih sudova koji primenjuju ova pravila (Stalni sud u Parizu, ili Hagu ili Stokholmu, ponekad i u Londonu i dr.).¹³² Na kraju treba napomenuti da svi bilateralni investicioni ugovori koje je zaključila država Srbija sadrže odredbu o nadležnosti Međunarodnog centra za rešavanje investicionih sporova, odnosno predviđaju arbitražu Centra. Ipak, ICSID Konvencija izričito precizira da svaka država potpisnica ima pravo da pre donošenja odluke o poveravanju spora na rešavanje u okviru Centra, traži prejudicijono iscrpljenje nacionalnog postupka i svih pravnih lekova.

Republika Srbija je do kraja 2013. godine, potpisala 50 bilateralnih sporazuma o podsticanju i zaštiti ulaganja, od čeka je ratifikovano njih 48. Sporazumi sa deset zemalja (Zimbabve, Gana, Kuba, Italija, Nigerija, Finska, Kazahstan, Indonezija, Alžir i Ujedinjeni Arapski Emirati) još nisu stupili na snagu, jer ih ove zemlje nisu ratifikovale. Interesantan je podatak da iako Italija nije ratifikovala sporazum o investicijama sa Srbijom, preduzeća iz ove zemlje predstavljaju najznačajnije investitore u Srbiji, a Italija jednog od najvažnijih trgovinskih partnera. Pored toga, sa preduzećem iz Ujedinjenih Arapskih Emirata, Republika Srbija je potpisala 2014. godine, ugovor o zakupu deset hiljada hektara zemlje na trideset godina, a još jedan investitor iz ove zemlje najavio je i najznačajnije ulaganje u Srbiju vredno 3,5 milijarde dolara, koje se odnosi na projekat Beograd na vodi. Najstariji sporazum koji je i dalje na snazi je potpisan sa Francuskom 1974. godine, a najsvežiji je sporazum sa Ujedinjenim arapskim Emiratima iz 2013. godine.

Republika Srbija je 2007. godine, usvojila tipski nacrt sporazuma o uzajamnom podsticajnu i zaštiti ulaganja, koji predstavlja osnovu za sve dalje pregovore sa državama zainteresovanim da zaštite svoje investitore u Srbiji, ali i da omoguće srpskim investitorima da pod istim uslovima ulažu na njihovoj teritoriji. Ovaj tipski nacrt sporazuma koji se može naći na

---

¹³¹ Pojedini sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja predviđaju mogućnost formiranja ad hoc arbitraže, pozivajući se na pravila Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno trgovinsko pravo (UNCITRAL)

¹³² Jasmina Roskić, "Unapređenje poslovnog ambijenta u Republici Srbiji - zakonski okvir za strana ulaganja", *Finansije*, Ministarstvo finansija, Beograd, God. LXV, Br.1-6, 2010. str. 24.

Internet stranici Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija, urađen je po modelu OECD zemalja i predstavlja međunarodno-pravni standard u ovoj oblasti.¹³³

Tabela 2.2.

Lista zemalja sa kojima je Srbija zaključila sporazum o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, do kraja 2013. godine.

	NAZIV ZEMLJE	POTPISAN	RATIFIKOVAN	STUPIO NA SNAGU
1.	Francuska*	28.03.1974.		
2.	SR Nemačka*	10.07.1989.	28.06.1990.(«SI.I.SFRJ-MU»)br.7/90	25.10.1990.
3.	Rusija Federacija	10.10.1995.	20.12.1995.(«SI.I.SRJ-MU»)br.3/95)	19.07.1996.
4.	Rumunija	28.11.1995.	29.08.1996.(«SI.I.SRJ-MU»)br.4/96)	16.05.1997.
5.	NR Kina	18.12.1995.	29.08.1996.(«SI.I.SRJ-MU»)br.4/96)	12.09.1996.
6.	Slovačka Sporazum o izm. i dopunama osnovnog Sporazuma	30.01.1996. 11.09.2004.	29.08.1996.(«SI.I.SRJ-MU»)br.4/96 29.06.2005.(«SI.I.SCG-MU»)br.6/05)	15.07.1998. 13.10.2005.
7.	Bugarska	13.02.1996.	29.08.1996.(«SI.I.SRJ-MU»)br.4/96)	09.01.1997.
8.	Belorusija	06.03.1996.	29.08.1996.(«SI.I.SRJ-MU»)br.4/96)	25.01.1997.
9.	Poljska	03.09.1996.	27.12.1996.(«SI.I.SRJ-MU»)br.6/96)	23.01.1997.
10.	Makedonija	04.09.1996.	27.09.1996.(«SI.I.SRJ-MU»)br.5/96)	22.07.1997.
11.	Zimbabve	19.10.1996.	26.06.1997.(«SI.I.SRJ-MU»)br.2/97)	
12.	Gvineja	22.10.1996.	03.03.1998.(«SI.I.SRJ-MU»)br.2/98)	15.07.1998.
13.	Grčka	25.06.1997.	03.03.1998.(«SI.I.SRJ-MU»)br.2/98)	08.05.1998.
14.	Češka Sporazum o izmenama i dopunama Osnovnog Sporazuma	13.10.1997. 04.06.2010.	03.03.1998.(«SI.I.SRJ-MU»)br.2/98) 23.11.2010. („Sl.glasnik RS“, br. 10/10)	29.01.2001. 16.03.2011.
15.	Hrvatska	18.08.1998.	05.11.2001.(«SI.I.SRJ-MU»)br.10/01)	31.01.2002.
16.	DNR Koreja	26.08.1998.	24.12.1999.(«SI.I.SRJ-MU»)br.1/99)	14.08.2000.
17.	Gana	25.04.2000.	30.06.2000.(«SI.I.SRJ-MU»)br.1/2000)	
18.	Kuba	28.08.2000.		
19.	Ukrajina	09.01.2001.	22.06.2001.(«SI.I.SRJ-MU»)br.4/01)	14.08.2001.
20.	Italija	11.12.2000.	09.05.2001.(«SI.I.SRJ-MU»)br.1/01)	
21.	Turska	02.03.2001.	22.06.2001.(«SI.I.SRJ-MU»)br.4/01)	10.11.2003.
22.	Mađarska	20.06.2001.	05.05.2004.(«SI.I.SCG-MU»)br.9/2004	30.03.2005.
23.	Austrija	12.10.2001.	16.01.2002.(«SI.I.SRJ-MU»)br.1/02)	01.08.2002.
24.	Bosna i Hercegovina	18.12.2001.	16.12.2002.(«SI.I.SRJ-MU»)br.12/02)	25. 08.2004.
25.	Holandija	29.01.2002.	16.12.2002.(«SI.I.SRJ-MU»)br.12/02)	01.03.2004.
26.	Nigerija	01.06.2002.	30.01.2003.(«SI.I.SRJ-MU»)br.3/03)	
27.	Slovenija	18.06.2002.	26.03.2004.(«SI.I.SCG-MU»)br.6/04)	01.05.2004.
28.	Španija	25.06.2002.	05.03.2004.(«SI.I.SCG-MU»)br.3/04)	31.03.2004.
29.	Velika Britanija i Sev.Irska	06.11.2002.	05.05.2004.(«SL.I.SCG-MU»)br.10/04)	03.04.2007.
30.	Albanija	26.11.2002.	05.05.2004.(«SI.I.SCG-MU»)br.10/04)	06.07.2004.

¹³³ Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, *Sporazum o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja*, Internet: <http://mtt.gov.rs/download/novi%20tipski%20SRB.pdf>, 1.12.2015.

31.	Indija	31.01.2003.	22.09.2004.(«Sl.I.SCG-MU»br.23/04)	24.02.2009.
32.	Iran	05.12.2003.	21.03.2005.(«Sl.I.SCG»-MUbr.2/05)	06.07.2006.
33.	Kuvajt	19.01.2004.	21.03.2005.(«Sl.I.SCG»-MU br.2/05)	25.05.2006.
34.	Belgija	04.03.2004.	22.09.2004.(«Sl.I. SCG-MU»br.18/04)	13.08.2007.
35.	Izrael	28.07.2004.	22.12.2004.(«Sl.I.SCG-MU»br.23/04)	07.02.2006.
36.	Libija	18.02.2004.	22.10.2005.(Sl.I.SCG-MU»br10/05)	23.04.2008.
37.	Litvanija	29.03.2005.	22.10.2005.(«Sl.I.SCG-MU»br.10/05)	02.12.2005.
38.	Egipat	24.05.2005.	22.10.2005.(«Sl.I.SCG-MU»br10/05)	20.03.2006.
39.	Finska	24.05.2005.	22.10.2005.(«Sl.I.SCG-MU»br.10/05)	
40.	Kipar	21.07.2005.	01.12.2005.(«Sl.I.SCG-MU»br.14/05)	23.12.2005.
41.	Švajcarska	07.12.2005.	11.05.2006.(«Sl.I.SCG-MU»br.3/06)	20.07.2007.
42.	Danska	16.05.2009.	16.12.2009.(„Sl.glasn. RS" br.105/09)	28.01.2010.
43.	Portugal	16.09.2009.	05.05.2010. („Sl.glasnik RS“br.1/10)	24.07.2010.
44.	Crna Gora	29.10.2009.	05.05.2010. („Sl.glasnik RS“br.1/10)	10.09.2010.
45.	Republika Malta	02.07.2010.	23.11.2010. („Sl. glasnik RS“,br. 10/10)	14.12.2010.
46.	Republika Kazahstan	07.10.2010.	05.05.2011. („Sl.glasnik RS“, br. 3/11)	
47.	Republika Azerbejdžan	08.06.2011.	18.10.2011. („Sl. glasnik RS“ br.8/11)	14.12.2011.
48.	Republika Indonezija	06.09.2011.	7.12.2011. („Sl. glasnik RS“ br. 10/11)	
49.	DNR Alžir	13.02.2012.	22.12.2012. („Sl.glasnik RS“ br.5/12)	
50.	Ujedinjeni Arapski Emirati	17.02.2013.	15.3.2013.	

* Važnost Sporazuma sa SR Nemačkom i Francuskom produžena je posebnim Sporazumom o sukcesiji bilateralnih ugovora između ministarstava spoljnih poslova i ovih zemalja.

Izvor: Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Republika Srbija, Internet:<http://mtt.gov.rs/download/Pregled%20Zemalja.pdf>, 15.10.2015.

Stranim investitorima, koji dolaze iz zemalja sa kojima Srbija ima potpisan investicioni sporazum, garantuje se pravičan i ravnopravan tretman i puna zaštita i bezbednost stranih ulaganja. Ovim se zemlje ugovornice obavezuju da neće nerazumnim ili diskriminatorskim merama ometati investitore u upravljanju, održavanju, korišćenju i raspolaganju nad uložnim sredstvima. Investitorima se garantuje nacionalni tretman i tretman najpovlašćenije nacije. Ovo praktično znači da će investitori iz zemlje potpisnice sporazuma uživati tretman koji je jednako povoljan, kao i tretman koji država Srbija obezbeđuje domaćim investitorima, odnosno investitorima iz trećih država. Sporazum predviđa i naknadu gubitka po osnovu pretrpljene štete usled političkih nemira, odnosno rata ili drugog oružanog sukoba, vanrednog stanja, pobune ili ustanka. Eksproprijacija je takođe regulisana ovim sporazumom, pa se u tom slučaju predviđa odgovarajuća i pravična naknada. Svakako najvažniji standard zagarantovan sporazumom jeste onaj koji se odnosi na slobodan transfer plaćanja i prihoda od ulaganja, pa tako strani investitor može slobodno raspolagati sredstvima i transferisati svoj kapital nakon namirivanja svih fiskalnih plaćanja i drugih obaveza prema državi Srbiji.

1.3.2. Ugovori o izbegavanju dvostrukog oporezivanja

Situacija kada jedan porezni obveznik potpada pod najmanje dve različite poreske vlasti, kojima je dužan da plati isti ili sličan porez, dovodi do pojave koja se naziva dvostruko oporezivanje. Dvostruko oporezivanje je poseban problem za transnacionalne kompanije, jer deluje tako da ove kompanije budu teže oporezovane od drugih privrednika koji ne potpadaju pod dve različite vlasti. Praksom dvostrukog oporezivanja stvaraju se nepovoljni uslovi za poslovanje stranih investitora, koji ne žele da plaćaju značajno veće dažbine od onih koje bi imali da nisu internacionalizovali svoje poslovanje.

Klasičan primer dvostrukog oporezivanja odnosi se na situaciju kada neka država oporezuje dohodak, dobit ili imovinu svog rezidenta, a taj isti dohodak, dobit ili imovinu oporezuje i država u kojoj su oni stvarno ostvareni. Stoga, svaki strani investitor trudi se da izbegne dvostruko oporezivanje, odnosno da ulaže u one zemlje sa kojima njegova matična država ima sklopljen i ratifikovan ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja. OECD definiše dvostruko oporezivanje kao nametanje jednom porezniku više istih ili sličnih poreza od strane dve ili više zemalja u vezi sa istim predmetom oporezivanja za isti poreski period.¹³⁴ Drugim rečima, dvostruko oporezivanje predstavlja konkurenciju pravnih pravila, do koje dolazi ako poreske vlasti iz područja različitih izvornih poreskih suvereniteta oporezuju isti poreski objekt.

Republika Srbija je u periodu nakon 2000. godine, prihvatila činjenicu da međunarodno dvostruko oporezivanje, odnosno njegovo izbegavanje sve više dobija na značaju, te da je u interesu kako transnacionalnih kompanija zainteresovanih za ulaganje u Srbiju, tako i same države da sklopi što više međunarodnih bilateralnih ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja. Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja sklopio je krajem 2013. godine, Srbija je potpisala sa 54 države. Najdugovečniji ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja potpisan je 1974. godine, sa Francuskom, a kao najmlađi ugovori izdvajaju se oni potpisani 2013. godine, sa Ujedinjenim Arapskim Emiratima i Vijetnamom. Interesantno je napomenuti da u 2014. i 2015. godini, Republika Srbija nije sklopila niti jedan novi ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, kao ni sporazum o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja. Većinu ovih ugovora

---

¹³⁴ OECD, Internet: <http://www.oecd.org/tax/treaties/oecd-model-tax-convention-available-products.htm>, 12.11.2015.

ratifikovale su obe strane potpisnice do kraja 2015. godine. Na ovaj način Srbija je želela da olakša svoje uključenje u međunarodnu podelu rada i intenzivira svoje ekonomske i finansijske odnose na svetskom planu.

Tabela 2.3.

Lista zemalja sa kojima je Srbija zaključila ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, do kraja 2013. godine.

	NAZIV ZEMLJE	GODINA POTPISA		NAZIV ZEMLJE	GODINA POTPISA
1.	Albanija	2004.	28.	Kuvajt	2002.
2.	Austrija	2010.	29.	Letonija	2005.
3.	Azerbejdžan	2010.	30.	Libija	2009.
4.	Belgija	1980.	31.	Litvanija	2007.
5.	Belorusija	1998.	32.	Mađarska	2001.
6.	Bosna i Hercegovina	2004.	33.	Makedonija	1996.
7.	Bugarska	1998.	34.	Malezija	1990.
8.	Crna Gora	2011.	35.	Malta	2009.
9.	Češka	2004.	36.	Moldavija	2005.
10.	Danska	2009.	37.	Nemačka	1987.
11.	DNR Koreja	2000.	38.	Norveška	1983.
12.	Egipat	2005.	39.	Pakistan	2010.
13.	Estonija	2009.	40.	Poljska	1997.
14.	Finska	1986.	41.	Rumunija	1987.
15.	Francuska	1974.	42.	Rusija	1995.
16.	Gruzija	2012.	43.	Slovačka	2001.
17.	Grčka	1997. (izmena 2008.)	44.	Slovenija	2003.
18.	Holandija	1982.	45.	Šri Lanka	1985.
19.	Hrvatska	2001.	46.	Švajcarska	2005.
20.	Indija	2006.	47.	Švedska	1980.
21.	Iran	2004.	48.	Španija	2009.
22.	Irska	2009.	49.	Tunis	2012.
23.	Italija	1982.	50.	Turska	2005.
24.	Kanada	2012.	51.	Ujedinjeni Arapski Emirati	2013.
25.	Katar	2009.	52.	Ukrajina	2001.
26.	Kina	1997.	53.	Velika Britanija	1981.
27.	Kipar	1985.	54.	Vijetnam	2013.

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije,
Internet: <http://www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=7063>, 7.12.2015.

Ugovori o izbegavanju dvostrukog oporezivanja preduslov su za priliv značajnih stranih ulaganja, jer njihova primena obezbeđuje efikasnije poslovanje stranog investitora u Srbiji. Sa druge strane, ovim ugovorima i Republika Srbija štiti svoje potencijalne investitore u drugoj državi ugovornici od duplog oporezivanja. Ugovori ovog tipa podrazumevaju neku od metoda otklanjanja od dvostrukog oporezivanja. Najčešće korišćene metode su metod izuzimanja i metod odbitka.

Metod izuzimanja podrazumeva da pravo oporezivanja pripada isključivo državi na području na kojem je prihod ostvaren. Dakle, zemlja porekla strane direktne investicije oslobađa svog rezidenta plaćanja istog poreza. U ovom slučaju strani investitor koji ostvaruje profit poslovanjem u Srbiji, ako plati predviđen porez Srbiji, neće morati da plati isti porez u svojoj matičnoj zemlji. Drugi metod, metod odbitka podrazumeva da strani investitor u matičnoj državi plaća samo razliku u porezu, pod uslovom da je porez u matičnoj zemlji veći od poreza u zemlji investiranja. Drugim rečima, porez koji predviđa matična država umanjuje se za iznos poreza plaćenog u državi u kojoj je prihod ostvaren.

Većina ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja koje je potpisala Republika Srbija zasnivaju se na Model konvenciji OECD-a. Model konvencija OECD-a nastala je 1963. godine, i do danas je menjana više puta. Njena osnovna svrha je standardizacija ove vrste bilateralnih ugovora tako da sve države primenjuju jedinstvena rešenja u istim ili sličnim slučajevima dvostrukog oporezivanja.¹³⁵ Model konvencija sadrži rešenja prihvaljiva za većinu država, zbog čega je ona široko prihvaćena kao model prilikom sklapanja velikog broja ugovora. Sastoji se od sedam poglavlja i ukupno trideset članova, kao i od komentara članova koji pomažu zemljama prilikom izrade nacrtu bilateralnog ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja.

Metod izbegavanja dvostrukog oporezivanja, koji gotovo po pravilu stoji u ugovorima čiji je potpisnik Republika Srbija, jeste metod odbitka. Drugim rečima, ako rezident države ugovornice ostvaruje dohodak koji se može oporezivati u drugoj državi ugovornici, prvopomenuta država odobrava kao odbitak od poreza na dohodak tog rezidenta, iznos jednak porezu na dohodak koji je plaćen u toj drugoj državi. Na ovaj način Srbija je sa većinom svojih trgovinskih partnera uredila praksu duplog oporezivanja, odnosno njegovog izbegavanja.

1.3.3. Sporazumi o slobodnoj trgovini

Sporazumi o slobodnoj trgovini koje Srbija ima potpisane sa svojim značajnim trgovinskim partnerima od izuzetne su važnosti za strane investitore. Činjenica da Srbija ima sklopljen sporazum o slobodnoj trgovini sa određenim brojem zemalja, odnosno entiteta koji predstavljaju najvažnije igrače u svetskoj trgovini svakako jeste jedan od osnovnih prednosti

---

¹³⁵ *Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2014*, OECD Publishing, 2014, p.7

Srbije u privlačenju stranih direktnih investicija. Prilikom odlučivanja o destinaciji investiranja, menadžeri transnacionalnih kompanija analiziraju razne faktore i vrše procenu rizika. Isplativost ulaganja ne zavisi samo od uslova koje država domaćin pruža stranom investitoru, već prvenstveno od veličine i zasićenosti tržišta na koje strani investitor dolazi. Činjenica da Srbija ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini sa Evropskom unijom, zemljama CEFTA i EFTA sporazuma, Carinskom unijom Rusije, Belorusije i Kazahstana, kao i Turskom, otvara mogućnosti izvoza po preferencionalnom tretmanu, odnosno daje stranim investitorima i njihovim proizvodima i uslugama pristup i ovim značajnim svetskim tržištima.

Najznačajniji sporazum o slobodnoj trgovini za Srbiju jeste svakako onaj koji ona ima sa svojim prvim trgovinskim partnerom - Evropskom unijom. Više od polovine ukupne spoljnotrgovinske razmene Srbije otpada na trgovinu sa Evropskom unijom, dok na EU15 otpada više od trećine izvoza i uvoza.¹³⁶ U periodu našeg istraživanja, dakle odmah nakon demokratskih promena, Srbija je svoj spoljnopolički pravac trasirala put Evropske unije. Nakon dužeg niza godina u kojima je Srbija pokušavala da ispuni sve ono što je Brisel tražio, Evropski savet je 1. marta 2012. godine, doneo odluku da Srbiji dodeli status kandidata za članstvo u EU. Od Srbije, kao kandidata za članstvo u Uniji, očekuje se napredak u dijalogu sa Prištinom, obračun sa sistemskom korupcijom, borba protiv organizovanog kriminala, reforma pravosuđa, u prvom redu kraće trajanje sudskih procesa i jačanje garancija nezavisnosti i nepristrasnosti sudstva, zaštita ljudskih i manjinskih prava, kao i zaštita imovinskih prava pojedinaca (restitucija).¹³⁷

Kada govorimo o sporazumu o slobodnoj trgovini sa EU, pod tim podrazumevamo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), odnosno Prelazni sporazum. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju ima višestruke, u prvom redu ekonomske implikacije, ali ni njegov politički značaj nije moguće zanemariti. Srbija je SSP potpisala 28. aprila 2008. godine, ali EU je donela odluku da ne primenjuje Prelazni sporazum o spoljnoj trgovini i trgovinskim pitanjima (Prelazni sporazum), potpisan uz SSP. Ovu odluku EU je preinačila krajem 2009. godine, dok je

---

¹³⁶ Narodna Banka Srbije, *Izvoz robe, f.o.b. 2006–januar 2013, Uvoz robe, c.i.f. 2006–januar 2013*, Sektor za ekonomske analize i istraživanja, Odeljenje statistike platnog bilansa, Internet: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html, 7.3.2014.

¹³⁷ Stevan Rapaić i Dragana Dabić, „Spoljnotrgovinski aspekt pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji“, *Međunarodni problemi*, IMPP, Beograd, 2013, vol. LXV, br. 3, str.342.

Srbija sa jednostranom primenom odredaba Prelaznog sporazuma započela skoro godinu dana ranije.

Od 1. februara 2010. godine, kada je stupio na snagu, Prelazni sporazum rađa prava i obaveze za obe ugovorne strane – EU i Srbiju, preciznije njihovi trgovinski odnosi odvijali su se u skladu sa režimom razmene koji je ovaj Sporazum kreirao. Ovim sporazumom ukinute su carine, odnosno dažbine koje imaju isto dejstvo i količinska ograničenja na uvoz industrijskih i poljoprivrednih proizvoda poreklom iz Srbije. Određeni izuzeci postoje, naročito kada su u pitanju osetljivi poljoprivredni proizvodi na čiji uvoz EU tradicionalno primenjuje zaštitne mere (vino, proizvodi od junetine i šećera). Određeni poljoprivredni proizvodi, koji potpadaju pod kategoriju veoma osetljivih proizvoda (mleko i mlečni proizvodi, meso i mesni proizvodi, jabuke, šljive, paradajz), uživaju i dalje carinsku zaštitu koja će biti predmet pregovora o članstvu Srbije i EU. Osim zabrane uvođenja novih carina i količinskih ograničenja Sporazum izričito zabranjuje i sve oblike posredne ili neposredne fiskalne diskriminacije. Odredbe Sporazuma o ukidanju carina bile bi lišene smisla ukoliko bi uvezena roba bila opterećena posebnim poreskim dažbinama ili taksama i time učinjena nekonkurentom u odnosu na istu ili sličnu domaću robu.¹³⁸

Iako je jedan od osnovnih ciljeva Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju stvaranje zone slobodne trgovine između ugovorenih strana, njegov učinak na spoljnotrgovinsku politiku Srbije je znatno šireg karaktera. Naime, Srbija paralelno sa procesom pridruživanja EU vodi pregovore sa zainteresovanim državama članicama o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO). Članstvo u STO postavljeno je kao jedan od uslova priključenja EU. Sam proces pristupanja STO predstavlja, između ostalog, multilateralno i bilateralno pregovaranje sa državama članicama koje vrše pritisak na zemlju kandidata da snizi svoje carine. Dok se država kandidat ne usaglasi sa svim zainteresovanim članicama, ona neće biti primljena u ovaj klub koji nadgleda i kontrološe više od 95% svetske trgovine. Koncesije, odnosno ustupci dati nekoj od država sa kojima se pregovara u procesu pristupanja STO, moraju biti usklađeni sa Zajedničkom spoljnotrgovinskom politikom EU. Istovremeno pristupanje EU značajno utiče na manevarski prostor srpskih predstavnika koji učestvuju u pregovorima sa državama članicama STO. EU ne želi da dopusti Srbiji grešku kakvu je načinila Estonija u procesu pristupanja STO, kada je snizila

---

¹³⁸ Vladimir Medović, *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa praksom Suda pravde EU*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 73.

određene carine na nivo niži od onog koji je u EU. Ovim je EU bila primorana da nakon priključenja Estonije, plaća kompenzacione dažbine trećim državama. Stoga EU vrši pritisak na Srbiju da istraje u pregovorima i svoje carine konsoliduje na nivou koji je isti ili viši od onog u EU. Stupanjem u STO carine se ne mogu dizati na nivo viši od konsolidovanog.

Drugi važan spoljnotrgovinski partner Republike Srbije svakako je Rusija koja se celoj Evropi nametnula kao najznačajniji trgovinski partner u energetsom sektoru. Rusija se nalazi na drugom mestu na rang listi zemalja iz kojih Srbija uvozi robu, a udeo Rusije u ukupnom srpskom uvozu iznosio je 2009. godine, 15,3%, dok je udeo Rusije u ukupnom srpskom izvozu iste godine bio svega 5%. Ovaj značajan udeo Rusije u ukupnom srpskom uvozu uslovljen je energetsom zavisnošću Srbije u odnosu na ruski gas i naftu.¹³⁹ Srbija ima sa Ruskom Federacijom zaključen sporazum o slobodnoj trgovini prema kome je veći deo roba oslobođen carine. Srbija i Crna Gora su jedine države u Evropi, pored nekih članica Zajednice Nezavisnih Država, koje imaju potpisan Sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom. Stupanjem Srbije u STO ovaj sporazum bi ostao na snazi održavajući specijalne ekonomske veze sa Rusijom. Sa druge strane, članstvom Srbije u Evropskoj uniji, sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom bi svakako prestao da postoji.

Sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom federacijom predstavlja jedan od faktora konkurentnosti Srbije kao destinacije za strana ulaganja. Mogućnost izvoza na ogromno rusko tržište privuklo je neke od investitora iz EU da svoj kapital ulože u Srbiju. Najveći izvoznici na rusko tržište iz Srbije su Tarket, Hemofarm i Tetrapak. Ipak, ovaj sporazum sadrži određena ograničenja za srpsku robu. Tako su sporazumom o slobodnoj trgovini sa Rusijom izuzeti sledeći proizvodi: živinsko meso, razne vrste sireva, šećer, penušavo vino, cigare, gume za motorna vozila, određene vrste tkanina, kompresori za rashladne uređaje, traktori i motorna vozila. Izuzeće motornih vozila iz režima slobodne trgovine sa Rusijom, predstavlja značajno ograničenje za srpske proizvođače autobusa, kamiona, traktora i putničkih vozila. Imajući u vidu fizičku udaljenost između Srbije i Rusije, kao i činjenicu da se većina transporta odvija drumskim kamionskim prevozom, koji je jedan od skupljih, jasno je da Srbija nije ni približno iskoristila sav potencijal spoljnotrgovinskog aranžmana sa Rusijom. Ovo nas navodi na zaključak da geografska razdaljina i visina logističkih troškova igraju značajnu ulogu u spoljnoj

---

¹³⁹ Stevan Rapačić, „Tržište energenata u Evropskoj uniji i interesi Srbije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXI, br. 4, 2009, str. 528.

trgovini Srbije, odnosno srpskom izvozu. Drugim rečima, kada je Srbija u pitanju, nivo liberalizacije trgovine ne može nadomestiti prednosti geografski bliskih tržišta poput zemalja u okruženju članica CEFTA sporazuma i EU.¹⁴⁰

Od izuzetnog značaja za srpsku spoljnu trgovinu jeste i sporazum CEFTA, u okviru koga Srbija slobodno trguje sa Albanijom, Crnom Gorom, Bosnom i Hercegovinom, Makedonijom, Moldavijom i UNMIK-om u ime Kosova i Metohije. Do 2013. godine, i Hrvatska je bila deo CEFTA, ali je učlanjenjem u EU istupila iz ovog regionalnog trgovinskog sporazuma. Značaj CEFTA sporazuma za Srbiju ogleda se u činjenici da je to jedini region gde Srbija ima pozitivan saldo trgovinskog bilansa. Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija su posle EU, najznačajnija izvozna tržišta za srpske proizvode. Srbija je 2010. godine, izvezla poljoprivrednih proizvoda za EU u vrednosti od 894 miliona dolara, dok je vrednost poljoprivrednih proizvoda izvezenih u Bosnu i Hercegovinu, iste godine iznosila je čak 408 miliona dolara.¹⁴¹ Na trećem mestu najznačajnijih izvoznih tržišta poljoprivrednih proizvoda nalazi se Crna Gora, čija je vrednost uvoza 2010. godine, iznosila 275 miliona dolara.¹⁴² Nisu samo poljoprivredni proizvodi značajan izvozni segment Srbije u okviru država članica CEFTA. Bosna i Hercegovina, posle EU nalazi se na drugom mestu najznačajnijih izvoznih tržišta industrijskih proizvoda Srbije, a slede je Rusija, Crna Gora i Makedonija. Samo na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Makedoniju otpada oko četvrtine ukupnog robnog izvoza iz Srbije.

Republika Srbija je u decembru 2009. godine, potpisala sporazum o slobodnoj trgovini sa Evropskim udruženjem slobodne trgovine (EFTA- European Free Trade Association) koju čine Norveška, Island, Lihtenštajn i Švajcarska. Ove zemlje iako nisu članice EU, imaju specijalne trgovinske veze sa EU. Prve tri zemlje imaju sa EU zaključen sporazum o Evropskom ekonomskom prostoru, koji podržuje jedinstveno tržište, dok je Švajcarska svoje odnose sa EU uredila sistemom bilateralnih trgovinskih ugovora. Ovako uređeni odnosi sa EU dozvoljavaju ovoj grupi zemalja da zadrži autonomiju u kreiranju i sprovođenju spoljnotrgovinske politike u onim oblastima koje smatraju najosetljivijim – poljoprivredi i ribarstvu. Iako se ne može reći da ove četiri zemlje imaju značajnu spoljnotrgovinsku razmenu sa Srbijom, sam sporazum

---

¹⁴⁰ Detaljnije videti: Predrag Bjelić i Radmila Dragutinović Mitrović, „The effects of competing trade regimes on bilateral trade flows: case of Serbia“, Zbornik radova, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2012, vol. 30, sv. 2, pp. 267-294.

¹⁴¹ WTO, *World Tariff profiles 2012*, p. 145.

¹⁴² Ibid.

omogućava privrednicima iz Srbije da svoju robu plasiraju na ova tržišta po preferencijalnom tretmanu, što može predstavljati važan faktor za određene strane investitore.

Na listi zemlja sa kojima Srbija slobodno trguje po osnovu sporazuma o slobodnoj trgovini, nalaze se i Belorusija, Turska i Kazahstan. Proizvodi koji potpadaju pod izuzetke iz režima slobodne trgovine prilikom uvoza iz Srbije na carinsku teritoriju Belorusije i Kazahstana identični su proizvodima koji su izuzeti iz režima slobodne trgovine prilikom uvoza iz Srbije u Rusiju. Što se tiče sporazuma sa Turskom, izuzeti iz režima slobode trgovine su samo: čokolada i kakao, određeni prehrambeni proizvodi od brašna, kao i mešavine mirisnih materija.

Pored pomenutih sporazuma o slobodnoj trgovini, Srbija od 2005. godine, može izvoziti preko 5000 proizvoda (koje obuhvataju i neke poljoprivredne proizvode, hemijske proizvode i minerale) u Sjedinjene Američke Države po preferencijalnom tretmanu u sklopu Ošte šeme preferencijala (*Generalized System of Preferences*). Stupanjem u EU, roba poreklom iz Srbije će izgubiti preferencijalni tretman u Rusiji, Kazahstanu, Belorusiji i SAD.

2. Politika privlačenja stranih direktnih investicija

Politika privlačenja stranih direktnih investicija u Srbiji podrazumevala je promenu propisa, kao i široko delovanje vladinih organa u pravcu reformisanja poslovnog okruženja, odnosno kreiranja fiskalnih i finansijskih posticaja za strana ulaganja. Svaka država vodi određenu politiku investiranja, kako prema inostranstvu tako i u privlačenju stranih investicija. U toj svojoj politici, država može biti restriktivna, kada zabranjuje priliv stranog kapitala ili ga ograničava na određene delatnosti ili može biti liberalna, kada stimuliše priliv, a strani investitori imaju nacionalni tretman. Na osnovu uvida u pravni okvir stranih direktnih investicija u Srbiji, odnosno domaće propise koji regulišu poslovanje transnacionalnih kompanija u Srbiji, jasno se da zaključiti da je reč o liberalnoj politici u kojoj su strani investitori u najmanju ruku izjednačeni sa domaćim, a ponegde imaju i dodatne olakšice koje ih stavljaju u povlašćeni položaj. Dakle, politika privlačenja stranih direktnih investicija u Srbiji, u periodu od 2001. do 2013. godine, bila je liberalna i naklonjena stranim direktnim investitorima.

Određeni nedostaci ove politike ogledali su se pre svega u sistemskom karakteru srpske privrede, odnosno u pojavama koje nisu bile rezervisane isključivo za strane investitore, već se radilo o problemima sa kojima su se svakodnevno suočavali i domaći privrednici. Problemi srpske privrede koji su karakterisali opštu investicionu klimu nisu bili svojstveni isključivo stranim direktnim investicijama, pa se ne može tvrditi da su strani investitori bili diskriminasi na bilo koji način u ovom periodu.

Sve do 2006. godine, Srbija nije definisala posebnu politiku, odnosno strategiju koja bi se ticala privlačenja stranih direktnih investicija. Podrška i pomoć stranim investitorima svodila na lične kontakte predstavnika vlasti, kako na centralnom, tako i na lokalnom nivou sa predstavnicima transnacionalnih kompanija. Podrška ovog tipa nije bila planirana, strateški koordinirana i institucionalizovana. Iako su ovi kontakti bili značajni i u prvim tranzicionim godinama uspeali da privuku velike strane investitore, prvi talas stranog investiranja svodio se na privatizaciju društvenih preduzeća, naročito onih koji su imali razvijeno tržište i lanac snabdevanja poput duvanske, prehrambene i metaloprerađivačke industrije. Društvena preduzeća sa svojom lošom infrastrukturom, zastarelom opemom i velikim brojem radnika, predstavljala su lak plen za moćne transnacionalne kompanije, koje su kupujući ih u stvari kupovale povlašćeni položaj na srpskom tržištu. Uvidevši da su Srbiji neophodne strane investicije koje će izlaziti iz okvira privatizacija, te da su za smanjenje nezaposlenosti neophodne strane investicije, kao i da do tog smanjenja ne može doći bez uloge države, Vlada Republike Srbije je u martu 2006. godine, usvojila Strategiju podsticanja i razvoja stranih ulaganja.

Već u uvodnom delu Strategije, ističe se činjenica da Srbija nije uspela da privuče veći i neprekidan priliv stranih ulaganja zbog lošeg poslovnog okruženja.¹⁴³ Strategija ističe posledice kasnog otpočinjanja opštih privrednih reformi i programa modernizacije: relativno nizak nivo stranih ulaganja u poređenju sa susednim zemljama, ulaganja kroz privatizaciju usmerena na domaće tržište, kao i nedovoljan broj izvozno orjentisanih investicija. Da bi se stvorila povoljna klima za izvozno orjentisane strane direktne investicije, Strategije ističe da je neophodno unapređenje poslovnog okruženja i stvaranje vladavine prava u ovoj oblasti. Strategijom je bilo predviđeno da se utvrđeni ciljevi postignu time što će Vlada delovati kroz:

- reformu propisa;

---

¹⁴³ Vlada Republike Srbije, *Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja*, str.1, Internet: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, 11.12.2015.

- jačanje institucionalnih kapaciteta i razvijanje saradnje na državnom i opštinskom nivou, kako bi se olakšao razvoj poslovanja;
- aktivnosti i inicijative za unapređenje konkurentnosti;
- razvijanje kampanje u zemlji za bolje razumevanje značaja stranih ulaganja i jasno usmerena međunarodna marketinška strategija.¹⁴⁴

Za naše istraživanje značajna stavka u Strategiji iz 2006. godine, jeste činjenica da je Vlada Republike Srbije konstatovala da restrukturiranje i privatizacija većih društvenih preduzeća neće stvoriti potreban nivo zapošljavanja ili izvoza i kratkoročno će kao posledicu imati gubitak radnih mesta.¹⁴⁵ Pretpostavka da su strane direktne investicije kroz privatizaciju društvenih preduzeća u Srbiji negativno delovala na lokalni ekonomski razvoj, jedna je od osnovnih hipoteza od kojih polazimo u radu.

U periodu nakon donošenja Strategije, Srbija je preduzela određene mere sa ciljem privlačenja i zadržavanja stranih direktnih investicija. Ove mere podrazumevale su unapređenje opšte investicione klime, odnosno poboljšanje uslova za ulaganja, što je obuhvatalo promenu brojnih propisa i opštih administrativnih procedura, naročito onih koji su se ticali izdavanja građevinskih dozvola i osnivanja preduzeća. U tom cilju Vlada Republike Srbije je usvojila 2008. godine, Strategiju regulatorne reforme, koja je imala za cilj da obezbedi smanjenje nepotrebnih administrativnih procedura.¹⁴⁶ Ova strategija predstavljala je plan takozvane "giljotine propisa", a prva faza ovog plana okončana je 2010. godine. Predviđeno je bilo da se ova regulatorna reforma sprovodi uz aktivno učešće privrednika, odnosno stranih investitora u Srbiji sa ciljem prikupljanja predloga za stavljanje van snage ili izmenu neefikasnih propisa. Na osnovu ovog plana Srbija je novim Zakonom o planiranju i izgradnji iz 2009. godine, predvidela mogućnost otuđenja i davanja u zakup građevinskog zemljišta u javnoj svojini na osnovu planskog dokumenta i lokacijske dozvole.¹⁴⁷ Pri Agenciji za privredne registre skraćen je postupak za registraciju privrednog društva, a usvojen je i čitav set novih zakona iz oblasti međunarodnog poslovanja i finansija. Sve ovo kao i brojne druge mere države da reformiše privredni sistem, nisu imale toliko značajnog uticaja na privlačenje stranih investicija kao što su to imale mere finasijske i fiskalne podrške. Ove mere predstavljaju suštinu politike privlačenja

---

¹⁴⁴ Ibid., str.3.

¹⁴⁵ Ibid., str.5.

¹⁴⁶ "Sl. glasnik RS", br.94/08

¹⁴⁷ "Sl. glasnik RS", br. 72/09 i 81/09 (čl.96)

stranih direktnih investicija u Srbiji, a regulisane su posebnim vladinim uredbama, kao i Zakonom na dobit pravnih lica, Zakonom o stranim ulaganjima i Carinskim zakonom.

2.1. Finansijska podrška za strana direkna ulaganja

Strategijom podsticanja i razvoja stranih ulaganja Srbija je naglasila potrebu za širokim reformama u poslovnom okruženju, kako bi investitori iz celog sveta prepoznali Srbiju na međunarodnoj mapi. Drugi važan cilj bio je promena strukture stranih direktnih investicija, odnosno privlačenje izvozno orjentisanih greenfield investicija. Konkretno mere Vlade Republike Srbije u ovom smeru otelovljene su u Uredbi o uslovima i načinu privlačenja direktnih stranih investicija iz 2006. godine.¹⁴⁸ Ova uredba je menjana 2007. i 2008. godine, pa je njen sam naziv na kraju promenjen kako ne bi bili diskriminirani domaći investitori, kada je izbačena reč "stranih", tako da se ona odnosi na sve investicije.

Ovom uredbom uređuju se uslovi i način privlačenja direktnih investicija na teritoriju Republike Srbije, kriterijumi za dodelu sredstava za privlačenje direktnih investicija, dinamika isplate tih sredstava, kao i druga pitanja od značaja za povećanje konkurentnosti Republike Srbije kroz priliv direktnih investicija koje imaju povoljan uticaj na otvaranje novih radnih mesta, transfer novih znanja i tehnologija, za ujednačavanje teritorijalnog razvoja Republike, a naročito privlačenje direktnih investicija u automobilskoj, elektronskoj i industriji informacionih i telekomunikacionih tehnologija.¹⁴⁹ Sredstva za privlačenje direktnih investicija obezbeđivala su se u budžetu Republike Srbije. Sredstva su se mogla koristiti za finansiranje investicionih projekata u proizvodnom sektoru, sektoru istraživanja i razvoja i sektoru usluga koje mogu biti predmet međunarodne trgovine, osim za finansiranje investicionih projekata u oblastima poljoprivrede, turizma, ugostiteljstva i trgovine.¹⁵⁰

Uredbom je bilo predviđeno da se sredstva dodeljuju za *investicije u proizvodnom sektoru* čija je vrednost od milion do tri miliona evra, a kojima se obezbeđuje otvaranje najmanje pedeset novih radnih mesta u periodu od tri godine od dana dodele sredstava. Pored proizvodnog sektora uredba se odnosila i na sektor usluga, odnosno na *investicije u sektor usluga koje mogu biti*

---

¹⁴⁸ Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, "Sl. glasnik RS", br. 56/2006, 50/2007 i 70/2008

¹⁴⁹ Ibid., Član 1.

¹⁵⁰ Ibid., Član 3.

predmet međunarodne trgovine. Uslov je bio da minimalna vrednost ovih investicija iznosi petsto hiljada evra i da se njima obezbeđuje otvaranje najmanje deset novih radnih mesta u periodu od tri godine od dana dodele sredstava. Nadajući se da će strani investitori prepoznati naučno-tehnološki potencijal na našem tržištu, Srbija je predvidela i podsticaje za *investicije u sektoru istraživanja i razvoja* čija je minimalna vrednost dvesta pedeset hiljada evra i kojima se obezbeđuje otvaranje najmanje deset novih radnih mesta u periodu od tri godine od dana dodele sredstava.

Da bi strani investitori ostvarili predviđena sredstva, neophodno je bilo da ispune uredbom definisne kriterijume koji su podrazumevali ispitivanje referenci investitora, njegovog kreditnog rejtinga, kotiranje na svetskim berzama, međunarodnu reputaciju investitora, iskustvo na sličnim projektima, i sl. Pored ovoga, udeo domaćih dobavljača je predstavljao još jedan od najznačajnijih kriterijuma za dodelu sredstava. Valorizovao se efekat investicije na produktivnost ostalih domaćih privrednih društava, preduzeća i drugih pravnih lica koja rade u istom sektoru. Dakle, kao jedno od važnih kriterijuma za dodelu sredstava bilo je pitanje horizontalne dimenzije tranfera tehnologije, odnosno efekat preliivanja u okviru istog industrijskog sektora.

Investicije koje su sa sobom donosile iz inostranstva takvu opremu, odnosno mašine koju nije bilo moguće kasnije izmestiti van Srbije, bile su posebno privilegovane ovom uredbom. Ovo je praktično značilo da su se favorizovale one fabrike koje su podrazumevale održivost investicije i trajnost poslovanja.

Važan kriterijum za dodelu sredstava bio je i udeo visoke tehnologije u investicionom projektu. Ovaj kriterijum se odnosio na vertikalnu dimenziju efekata preliivanja, tako da se stimulišu oni projekti koji uključuju transfer tehnologije duž lanca snabdevanja, odnosno na domaća preduzeća sa kojima saraduju. S tim u vezi, posebno su posmatrani efekti investicije na nivo znanja i veština čije se sticanje obezbeđuje realizacijom investicionog projekta, kao i na mogućnost korišćenja tih znanja i veština u srpskoj privredi.

Želeći da stimuliše izvoz, Srbija je pomenutom uredbom kao značajan kriterijum za dodelu sredstava, postavila obim međunarodnog prometa. Pednost prilikom raspodele sredstava imala su oni strani investitori koji su finalne proizvode napravljene u Srbiji najvećim delom plasirali na inostrana tržišta. Još ako bi isti strani investitor uložio novac u privredno nerazvijene opštine, šanse za dobijanje sredstava su bile značajno veće. Uredba je, pored ostalog, sadržala i ovaj kriterijum koji se odnosio na stimulisanje regionalnog razvoja. Strane direktne investicije u

privredno nerazvijene opštine imale su veće šanse da dobiju sredstva iz budžeta Republike Srbije od onih koje su završile u opštinama koje nisu bile na ovom spisku.

Za naše istraživanje naročito interesantan je i kriterijum koji se odnosio na spremnošć opštine da podrži investiciju davanjem određenih povlastica stranom investitoru. Ove povlastice su se najčešće odnosile na plaćanja naknade, odnosno zakupnine za građevinsko zemljište. Kako bi ostvario sredstva uz pomoć ovog kriterijuma, strani investitor je bio dužan da pribavi pismo o namerama lokalne samouprave u kojoj namerava da ulaže, kojom dokazuje spremnost opštine da podrži investiciju.

Na osnovu ovih kriterijuma, svakom od potencijalnih investitora dodeljivao se određeni broj bodova na osnovu koga je razrezivana finansijska podrška. Ispunjenost uslova i kriterijuma za dodelu sredstava u skladu sa ovom uredbom utvrđivala je Komisija za ocenu prijava, koju je formirao ministar nadležan za poslove ekonomije i regionalnog razvoja. Dodeljena sredstva isplaćivala su se periodično, u jednakim iznosima od 25% od ukupnog iznosa dodeljenih sredstava, i to: po zaključenju kupoprodajnog ugovora ili ugovora o zakupu zemljišta; po dobijanju dozvole za izgradnju; po dobijanju upotrebne dozvole; po ostvarivanju pune zaposlenosti predviđene investicionim projektom.

Finansijska podrška za ulaganja od posebnog značaja za Republiku Srbiju posebno su definisana i regulisana. Pod ovim ulaganjima misli se na ulaganje u vrednosti od najmanje dvesta miliona evra kojim se obezbeđuje otvaranje najmanje hiljadu novih radnih mesta u periodu od tri godine od dana početka investiranja i to u automobilsku, elektronsku i industriju informacionih i telekomunikacionih tehnologija. Investitor koji vrši ulaganje od posebnog značaja i želi da dobije finansijsku podršku mora biti renomirani investitor, koji je u stanju da dokaže da ispunjava visoke standarde u smislu finansijskih, poslovnih i tehničko-tehnoloških kapaciteta. Bespovratna sredstva namenjena za podršku investicijama od posebnog značaja dodeljivana su maksimalno u visini od 25% od ukupne vrednosti investicije.

U skladu sa ovom uredbom koja je poslednji put menjana 2008. godine, međusobna prava i obaveze u vezi sa korišćenjem sredstava uređuju se ugovorom koji zaključuju Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA) i investitor, koji je dužan da dostavi plativu garanciju poslovne banke u korist Republike Srbije, koja može biti na celokupan iznos sredstava ili na iznos odobrenih sredstava ukoliko se sredstva isplaćuju periodično. Republika Srbija pokušala je da bankarskom garancijom spreči zloupotrebu finansijske podrške investitorima, ali

nažalost ovaj instrument se pokazao kao nedovoljno efikasno sredstvo u borbi protiv korupcije. O ovome svedoči i podatak da su određene firme davale garancije za kredite od banaka kao što su Metals i Agrobanka, koje su ubrzo nakon podnošenja garancija postale nevažeće, kao i da su neke garancije puštene da isteknu.¹⁵¹ Tužilaštvo za organizovani kriminal je 2015. godine, podiglo optužnicu protiv bivše ministarke za telekomunikacije i njenih saradnika zbog sumnje da su malverzacijama u Agenciji SIEPA u periodu od 2006. do 2013. godine, oštetili budžet Srbije za oko 120 miliona dinara, a za sebe i druga lica pribavili imovinsku korist od 90 miliona dinara.¹⁵²

Ova uredba prestala je važi 2010. godine, kada je Vlada Republike Srbije donela novu Uredbu o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija.¹⁵³ Osnovna razlika između ove dve uredbe jeste u visini sredstava i uslovima njihove raspodele. Osnovni uslov za dodelu sredstava u cilju privlačenja stranih direktnih investicija novom uredbom postalo je stvaranje novih radnih mesta. Ukupna sredstva koja se po osnovu ove uredbe mogu dodeliti određuju se prema novim radnim mestima otvorenim u periodu od tri godine u zavisnosti od oblika i mesta investiranja, kao i ispunjenosti kriterijuma definisanih uredbom. Uredbom iz 2010. godine, kriterijumi za dodelu sredstva se nisu značajnije promenili. Dodat je jedan novi kriterijum - supstitucija uvoza, koji nije detaljnije objašnjen, pa ostaje donekle nejasan. Pretpostavljamo da se ovaj kriterijum odnosio na strane investitore koji u Srbiji pokreću proizvodnju onih proizvoda koji su se do tada pretežno uvozili na naše tržište.

Za investiranje u proizvodni sektor Uredbom iz 2010. godine, predviđena su sredstva od dve do deset hiljada evra po novom radnom mestu u zavisnosti od sektora i područja investiranja, odnosno opštine investiranja. Najviši iznos od deset hiljada evra po novozaposlenom radniku dodeljivan je investitorima u devastiranim područjima, odnosno područjima od posebnog interesa, kao i investitorima u automobilsku, elektronsku ili industriju informacionih ili telekomunikacionih tehnologija.¹⁵⁴ Kada je reč o proizvodnom sektoru dodela sredstava

---

¹⁵¹ Radio Slobodna Evropa, *Intervju - Saša Radulović*, Internet: <http://www.slobodnaevropa.org/content/radulovi%C4%87-zloupotrebe-u-siepa-vode-do-nadle%C5%BEnog-ministra/25311469.html>, 27.3.2014.

¹⁵² B92, *Suđenje za zloupotrebe u SIEPA 22. septembra*, Internet: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=07&dd=02&nav_category=12&nav_id=1011058, 2.7.2015.

¹⁵³ Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, ("Sl. glasnik RS", br. 34/2010 i 41/2010)

¹⁵⁴ Uredbom o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, ("Sl. glasnik RS", br. 34/2010 i 41/2010) *devastiranim područjima* smatraju se jedinice lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti ispod 50% republičkog proseka prema zvaničnim podacima nadležnog organa za poslove statistike, i to: Merošina, Bojnik, Trgovište, Malo Crniće, Tutin, Bela Palanka, Svrljig, Knić, Žabari, Bosilegrad, Golubac, Kuršumljija, Ražanj, Gadžin Han, Sjenica, Žagubica, Medveđa, Rekovac, Osečina, Blace, Crna Trava, Žitorađa, Vladičin Han, Mali Zvornik, Plandište, Žitište,

uslovljena je visinom investicije i brojem novih radnih mesta. Samo investitori čije je ulaganje iznosilo preko milion evra i koji su se obavezali da će stvoriti minimum pedeset novih radnih mesta u proizvodnom sektoru, imali su pravo na ovu finansijsku podršku. Izuzetak su investicije u devastirana područja i područja od posebnog interesa, gde je uslov za dodelu sredstava minimum ulaganja od pola miliona evra. Za investicije u sektor usluga dodeljivana su sredstva od dve do deset hiljada evra po novozaposlenom radniku, pod uslovom da vrednost ulaganja prevazilazi pola miliona evra, da usluge mogu biti predmet međunarodne trgovine, kao i da su u stanju da kreiraju najmanje deset novih radnih mesta.

Uredbom iz 2010. godine, posebno su regulisane investicije koje prevazilaze iznos od pedeset miliona evra i kojima se obezbeđuje otvaranje najmanje tristo novih radnim mesta, bez obzira na sektor industrije. Sredstva predviđena za ovakve investicije iznosila su 20% od ukupne visine investicije. One najkrupnije investicije iznad dvesto miliona evra, koje kreiraju najmanje hiljadu novih radnih mesta država Srbija bila je predvidela subvencionisanje u iznosu od 25% od ukupne visine ulaganja.

Ovom uredbom kao i prethodnom, bilo je predviđeno da investitor kome se dodeljuju sredstva podnese odgovarajuću bankarsku garanciju u korist Republike Srbije. Ostaje i dalje otvoreno pitanje zašto je dobar deo bankarskih garancija neiskorišćen onog trenutka kada su investitori prestali da ispunjavaju svoje obaveze, odnosno zašto su aktivirane samo neke od ovih bankarskih garancija.

2.2 Poreske i druge olakšice za strane investitore

Govoreći o porezu i poreskim olakšicama za strane investitore, već na samom početku neophodno je napomenuti da je porez na dobit preduzeća u Srbiji sve do 2013. godine, iznosio 10% i bio jedan od najnižih u regionu, nakon čega je povećan na 15%, što i dalje predstavlja nisku stopu u odnosu na zemlje okruženja (izuzev Bugarske gde je ista stopa 10%). U prethodnom delu teksta već smo napomenuli da su strani investitori u Srbiji u periodu koji

---

Nova Crnja, Preševo, Bujanovac, Kučevo, Babušnica, Vlasotince, Lebane, Mionica, Prijepolje, Krupanj, Rača, Doljevac, Varvarin i Ljubovija. *Područijima od posebnog interesa* smatraju se gradovi koji predstavljaju velike industrijske centre i čiji ubrzan privredni razvoj ima poseban značaj za Republiku Srbiju, posebno u cilju ravnomernog regionalnog razvoja i smanjenja stope nezaposlenosti, i to: Niš, Zaječar, Kraljevo i Novi Pazar.

istražujemo imali pravo na slobodan transfer dobiti i repatrijaciju investiranog kapitala. Neoporezivanje transfera dobiti između filijala, odnosno iz stranih filijala ka matičnom preduzeću zaista jeste jedno od najznačajnijih poreskih olakšica za strane investitore, ali i pored ove prakse, Srbija je obezbedila brojne fiskalne olakšice za strane, ali i domaće investitore. Poreski podsticaji kod ulaganja regulisani su Zakonom o porezu na dobit pravnih lica, koji je u ovom obliku prvi put stupio na snagu 2001. godine, a do kraja 2014. godine, doživeo je brojne izmene i dopune.¹⁵⁵ Iako su određeni delovi ovog zakona koji se odnose na date podsticaje brisani 2010. i 2012. godine, možemo reći da su u periodu koji mi istražujemo postojale značajne poreske olakšice za strane investitore.

Ulagrač koji je u Srbiji investirao iznos veći od oko osam miliona evra (tačan iznos u dinarima menjao se sa promenom deviznog kursa, odnosno sa izmenama i dopunama zakona, a 2014. godine, on je iznosio milijardu dinara) i koji je dodatno zaposlio najmanje 100 ljudi, imao je pravo na izuzeće od plaćanja poreza na dobit u periodu od 10 godina. Do 2012. godine, po ovom zakonu investitori koji su ulagali u nerazvijene regione imali su pravo i na oslobođenje od plaćanja poreza tokom pet godina, pod uslovom da su uložili najmanje milion evra i zaposlili novih pet radnika. Pored toga, kompanija koja je obavljala poslovne aktivnosti ili je otvorila novi pogon u nerazvijenim delovima Srbije, imala je pravo na smanjenje poreskih obaveza proporcionalno svom udelu u ukupnom profitu koji se ostvaruje u toj grani, za period od dve godine.¹⁵⁶

Što se tiče olakšica na plate i doprinose za zaposlene, strani investitori mogli su računati na nekoliko pogodnosti. Investitor koji po prvi put zaposli lice mlađe od trideset godina, bio je oslobođen plaćanja poreza na plate i doprinose za to lice tokom prve tri godine njegovog rada. Ako je lice mlađe od trideset godina bilo najmanje tri meseca nezaposleno, nakon čega nađe zaposlenje kod stranog investitora, taj investitor imao je pravo da bude oslobođen poreza na plate i doprinose za to lice tokom prve dve godine. Ulagrač koji je zaposlio lice starije od 45 godina, a koje je bilo nezaposleno najmanje šest meseci, bio je oslobođen plaćanja poreza na platu te osobe i dobijao popust od 80% na doprinose koje je za zaposlenog dužan da plati. Investitori su bili u potpunosti oslobođeni plaćanja poreza na dohodak i doprinose za zaposlena lica iznad pedeset

---

¹⁵⁵ Zakon o porezu na dobit pravnih lica, („Službeni glasnik RS“ br. 25/01, 80/02 - dr. zakon, 80/02, 43/03, 84/04, 18/10, 101/11, 119/12, 47/13, 108/13, 68/14 - dr. zakon, 142/14), Član 50.

¹⁵⁶ Jasmina Roskić, "Unapređenje poslovnog ambijenta u Republici Srbiji - zakonski okvir za strana ulaganja", *Finansije*, Ministarstvo finansija, Beograd, God. LXV, Br.1-6, 2010. str. 18.

godina starosti. Pored ovoga slična umanjena bila su predviđena i za svaku drugu osobu koji strani investitor zaposli.¹⁵⁷

Kod koncesionog ulaganja strani investitori su oslobođeni plaćanja poreza na dobit od prihoda koji je ostvaren koncesionim ulaganjem, za period od 5 godina od dana ugovorenog završetka koncesionog ulaganja. U slučaju kapitalnih ulaganja u oblasti zaštite čovekove okoline, kao i obrazovanja i obuke zaposlenih, strani investitori imali su pravo na smanjenje naknade po osnovu poreza na dobit preduzeća u iznosu do 25%.

Olakšica koja je značajno izdvajala strane investitore od domaćih bila je ona koja se odnosila na uvoz opreme, a koja je bila regulisana Zakonom o stranim ulaganjima. O ovome je već bilo reči u prethodnom delu teksta, te je dovoljno da napomenemo da su strani investitori, za razliku od domaćih bili oslobođeni od plaćanja carine na uvoz opreme po osnovu ulaganja. Pored toga strani investitori su prilikom uvoza ove opreme bili oslobođeni i plaćanja poreza na dodatnu vrednost. Kada govorimo o carinama, odnosno carinskim olakšicama, neophodno je napomenuti da su strani investitori po osnovu Carinskog zakona, imali pravo na povraćaj plaćenih carinskih troškova za uvoz komponenti ili sirovina neophodnih za proizvodnju finalnih proizvoda namenjenih izvozu.¹⁵⁸

Pored poreskih, carinskih i olakšica na doprinose zaposlenih, strani investitori imali su pravo i na određene lokalne podsticaje. O ovome će biti znatno više reči u delu teksta koji se bavi ulogom lokalne samouprave u privlačenju stranih direktnih investicija u Srbiji. Za sada, neophodno je napomenuti da u praksi naših lokalnih samouprava preovlađuju olakšice vezane za plaćanje naknada za korišćenje, odnosno uređenje građevinskog zemljišta, kao i druge vrste podsticaja, poput umanjena obaveze plaćanja određenih komunalnih taksi, kao što su firmarine.

2.3. Slobodne zone

Slobodne zone spadaju u politiku privlačenja stranih direktnih investicija, jer predstavljaju deo teritorije zemlje na kojoj važe posebna pravila za proizvođače, odnosno investitore. Ova posebna pravila skrojena su tako da idu u korist kako investitorima, tako i državi u kojoj se nalaze slobodne zone. Uz pomoć slobodnih zona država teži privlačenju investicija, odnosno

---

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Carinski zakon, ("Sl. glasnik RS" br.18/10), Član 218.

povećanju izvoza, dok sa druge strane ove zone ne narušavaju integritet domaćih proizvođača. Ovo funkcioniše tako što na određenoj teritoriji koja je ograđena i infrastrukturno opremljena država dozvoljava slobodan uvoz robe, odnosno sirovina, neophodnih za proizvodnju unutar slobodne zone, nakon čije obrade se finalni proizvodi plasiraju na tržište. Tek ako se finalni proizvodi plasiraju na domaće tržište, obračunava se carina i to samo na njegove uvozne komponente. Pored slobodnog uvoza i izvoza, slobodne zone omogućavaju investitorima i brojne druge olakšice poput različitih fiskalnih i administrativnih pogodnosti, oslobađanje od lokalnih dažbina, kao i niže logističke troškove. Prostor u kome se nalaze slobodne zone ograđen je, a poslovanje u okviru zone regulisano je posebnim propisima i zakonima zemlje domaćina zone. Zbog svega ovoga slobodne zone predstavljaju poseban instrument u politici privlačenja stranih direktnih investicija, a brojne su zemlje poput Kine i Meksika uz pomoć njih, ne samo privukle strane ulagače, već i ostvarile značajan ekonomski razvoj i ekspanziju izvoza.

U Srbiji slobodne zone postoje još od devedesetih godina dvadesetog veka, ali većina njih je nastala u periodu našeg istraživanja, odnosno od 2001. do 2013. godine. Njihov broj je u ovom periodu varirao, pa je tako slobodnih zona u Srbiji u 2002. godini, bilo trinaest, u 2012. godini, poslovalo je sedam slobodnih zona, da bi se njihov u naredne dve godine povećao na trinaest.¹⁵⁹ Zakonom koji je regulisao slobodne zone do 2006. godine, postojala je mogućnost da slobodna zona bude ugašena ako na godišnjem nivou izveze manje od polovine vrednosti ostvarene proizvodnje roba i usluga u zoni. Ova mogućnost nije predviđena u novom Zakonu o slobodnim zonama koji je stupio na snagu 2006. godine, i koji nije menjan niti dopunjavan u kompletnom periodu našeg istraživanja.¹⁶⁰ Pored ovog zakona, poslovanje u slobodnim zonama u Srbiji regulisano je i Carinskim zakonom, Zakonom o carinskoj tarifi, Zakonom o PDV-u, Zakonom o porezu na dobit pravnih lica, Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju, kao i nekoliko uredbi Vlade Srbije. Svi ovi propisi čine pravni okvir da poslovanje investitora unutar slobodnih zona i usklađeni su sa politikom, odnosno strategijom privlačenja stranih direktnih investicija.

Zakonom o slobodnim zonama iz 2006. godine, slobodne zone definisane su kao delovi teritorije Srbije koji su posebno fizički određeni i označeni, i na kome se obavljaju različite delatnosti. U slobodnim zonama u Srbiji se primenjuje stimulatívni režim poslovanja koji se prvenstveno ogleda u povlašćenom carinskom tretmanu, poreskim oslobađanjima i

---

¹⁵⁹ Ministarstvo finansija Republike Srbije, Uprava za slobodne zone, Internet: <http://www.usz.gov.rs/index.php>, 12.12.2015.

¹⁶⁰ Zakon o slobodnim zonama, ("Sl. glasnik RS", br. 62/2006)

pojednostavljenom administrativnom procedurom za osnivanje preduzeća. Osnivač zone mogu biti strani i domaći rezidenti, odnosno organ lokalne samouprave ili privredno društvo - preduzetnik, a Vlada Republike Srbije daje saglasnost za određivanje područja zone i njeno osnivanje. Određivanje područja zone ekonomski je opravdano ako se na osnovu priloženog elaborata i drugih priloženih dokaza može oceniti da će se postići pozitivni efekti u pogledu privlačenja stranog kapitala, proizvodnje roba, pružanja usluga, zapošljavanja, transfera tehnologije, privrednog restrukturiranja i ako će poslovanje u zoni doprineti ostvarivanju strategije razvoja i realizaciji mera ekonomske politike Vlade.

Što se tiče carinskog postupka u slobodnim zonama područje slobodne zone mora biti ograđeno u skladu sa uputstvima carinskog organa, na način koji carinskom organu omogućava sprovođenje carinskog nadzora i sprečava nepropisno unošenje u slobodnu zonu i iznošenje iz slobodne zone bilo kakve robe. Unutar slobodnih zona izvoz i uvoz robe i usluga su slobodni i ne podležu kvantitativnim ograničenjima. Roba koja se unosi i iznosi iz zone, kao i roba smeštena u zoni, ima tretman carinske robe. Preduzeće koje posluje u zoni može privremeno izneti robu iz zone na drugi deo teritorije Srbije, odnosno uneti robu u zonu sa drugog dela teritorije Srbije radi stavljanja u postupak aktivnog, odnosno pasivnog oplemenjivanja, kao i radi ispitivanja, atestiranja, opravke i marketinškog prezentiranja. Pored ovoga, na uvoz robe namenjene obavljanju delatnosti i izgradnji objekata u zoni ne plaća se carina i druge uvozne dažbine, što predstavlja značajnu olakšicu za strane investitore. Sa druge strane, roba koja se iz zone stavlja u promet na teritoriju Srbije podleže obavezi plaćanja carine i drugih uvoznih dažbina. Ukoliko je u ovakav proizvod ugrađena domaća komponenta, pri obračunu carinske dažbine, carinska osnovica će biti umanjena za vrednost domaće komponente.

Investitori u slobodnim zonama su takođe oslobođeni od plaćanja poreza na dodatnu vrednost i to: na unos dobara u slobodnu zonu, kao i pružanje prevoznih i drugih usluga u vezi sa unosom dobara; na promet dobara i usluga u slobodnoj zoni; na promet dobara između korisnika dve slobodne zone; kao i na potrošnju energenata. Pored toga, 2011. godine, je izmenama i dopunama Zakona o porezu na dobit pravnih lica, utvrđeno oslobađanje od ovog poreza za kompanije u slobodnoj zoni. Dakle, za razliku od investitora koji su uložili svoj kapital u ostatku zemlje i koji su plaćali porez na dobit od 10% (kasnije je ovaj porez povećan na 15%), investitori u slobodnim zonama u Srbiji nisu imali ovaj trošak.¹⁶¹

---

¹⁶¹ Grupa autora, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*, Business Info Group, Beograd, 2012, str.81.

Lokalne samouprave u Srbiji pružaju stranim investitorima u slobodnim zonama na njihovim teritorijama dodatne pogodnosti. Tako su za izgradnju u granicama slobodne zone strani investitori najčešće oslobođeni od plaćanja: naknade za uređenje gradskog građevinskog zemljišta; naknade za takse i troškove opštinske uprave i izdavanje dokumentacije (komunalne takse, urbanistička dozvola, saglasnost, odobrenje za gradnju, itd.); naknade za izdavanje saglasnosti i priključenje na infrastrukturne mreže. Prilikom izgradnje i korišćenja objekata u granicama slobodne zone, investitori su za period od deset godina, oslobođeni od plaćanja lokalnih komunalnih taksi, naknade za korišćenje gradskog građevinskog zemljišta, kao i naknade za komunalne usluge.

Uprava za slobodne zone, kao deo Ministarstva finansija Republike Srbije počela je sa radom 2008. godine, i u njenoj nadležnosti su sva pitanja u vezi sa funkcionisanjem i razvojem slobodnih zona. Ona sprovodi nacionalnu politiku razvoja slobodnih zona u cilju povećanja priliva direktnih investicija, pruža stručnu pomoć investitorima, organizuje neposredne kontakte između zainteresovanih investitora i privrednih društava za upravljanje slobodnom zonom i predlaže nadležnim državnim organima dodatne mere kontrole rada u slobodnim zonama ukoliko postoji takva potreba. Prema podacima Uprave, slobodne zone u 2013. godini, ostvarile su promet od oko četiri milijarde evra, što je za 30% više nego prethodne godine. U slobodnim zonama u Srbiji na kraju 2013. godine, bilo je zaposleno više od 18.000 ljudi, a u njima je poslovalo 220 kompanija. Učešće domaćeg repromaterijala u proizvodnji u slobodnim zonama je bilo povećano, u odnosu na 2012. godinu, za čak 260%. U isto vreme je izvoz robe iz slobodnih zona povećan za 143%, na 2,1 milijardu evra, što je predstavljalo petinu ukupnog izvoza iz Srbije.¹⁶²

U 2014. godini, u Srbiji su poslovale sledeće slobodne zone: Pirot, Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Kragujevac, Šabac, Užice, Smederevo, Kruševac, Jug (Niš i Prokuplje), Svilajnac, Apatin i Vranje. Najznačajnije slobodne zone, kako po broju zaposlenih, tako i po prometu i izvozu su svakako Pirot i Kragujevac u kojima posluju transnacionalne kompanije Michelin - Tigar i FIAT zajedno sa svojim kooperantima. Pored ove dve slobodne zone, još se jedino Subotica i Zrenjanin mogu pohvaliti proizvodnim kapacitetima, odnosno stranim ulaganjima.

---

¹⁶² Privredna komora Srbije, *Slobodne zone*, Centar za privredni sistem, Septembar 2014, Internet: <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Odbor%20za%20privredni%20sistem/INFORMATOR%20%202014.pdf>, 30.12.2015.

Većina preostalih slobodnih zona bavi se poslovima skladištenja i reeksporta, dok su poslovi proizvodnje namenjene izvozu vrlo malo zastupljeni.

2.4. Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA)

Posao promocije Srbije kao investicione destinacije dodeljen je 2001. godine, Agenciji za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA). Pored ministarstva nadležnog za ekonomske odnose sa inostranstvom, ovo je bila jedina institucija koja se bavila pitanjima privlačenja stranih direktnih investicija i kojoj su strani investitori mogli da se obrate za informacije. Rad ove agencije bio je usmeren na unapređenje uslova poslovanja, promociju i pospešivanje izvoza, kao i ekonomskog imidža zemlje. Status ove agencije menjan je više puta, pa je tako 2004. godine, SIEPA postala posebna organizacija čime je proširen njen obim delatnosti. Najveći nedostatak ove agencije bio je u njenom savetodavnom karakteru koji je podrazumevao da ona daje svoje zaključke u pogledu neophodnih promena, koje su u nadležnosti drugih državnih organa, a da sama nije imala moć da značajnije utiče na administrativne procese. Možemo reći da svoj pun kapacitet SIEPA ostvaruje 2010. godine, kada menja status u javnu agenciju, te priprema i objavljuje javne oglase za dodelu sredstava za strana ulaganja i u ime Republike Srbije sklapa ugovore sa stranim investitorima na osnovu kojih se ova sredstva dodeljuju.

Na osnovu Uredbe Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija iz 2010. godine, SIEPA je raspisivala javne pozive za dodelu bespovratnih sredstava, nakon čega su strani investitori konkurisali, odnosno podnosili svoje prijave. Sredstva su bila dodeljivana izabranim kompanijama u skladu sa ukupnim brojem bodova (kriterijumi bodovanja bili su regulisani Uredbom), a nakon sprovedenog postupka ocenjivanja projekta. Ova sredstva mogla su se koristiti za finansiranje investicionih projekata u proizvodnom sektoru i sektoru usluga koje mogu biti predmet međunarodne trgovine. Sredstva se nisu mogla koristiti za finansiranje investicionih projekata u sektoru primarne poljoprivredne proizvodnje, ribolova i akvakulture, saobraćaja, ugostiteljstva, igara na sreću, trgovine, proizvodnje sintetičkih vlakana, uglja i čelika, duvana i duvanskih prerađevina, oružja i municije, brodogradnje, aerodroma i sektoru energetike. Značajno za naše istraživanje jeste podatak da u toku 2014. i 2015. godine,

nije objavljen ni jedan javni poziv za dodelu sredstava, odnosno da u ove dve godine nisu dodeljivana bespovratna finansijska sredstva stranim investitorima.

Delokrug Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza u domenu promocije stranih direktnih ulaganja obuhvatao je širok spektar promotivnih i drugih aktivnosti sa ciljem privlačenja stranih investitora. Ovo je značilo rad na pripremi, razvoju i predstavljanju informacija o različitim poslovnim mogućnostima i prednostima ulaganja u privredu Republike Srbije, obaveštavanje stranih ulagača o programima za ulaganja i izvoz i mogućnostima za konkretna strana ulaganja u određenim oblastima, kao i pružanje stručne pomoći stranim ulagačima u procesu donošenja odluke o izboru oblasti i lokaliteta za ulaganje. Pored toga SIEPA je pružala pomoć stranim ulagačima prilikom pribavljanja licenci i dozvola za obavljanje određenih delatnosti ili ulaganja pred nadležnim organima, organizovanje neposrednih kontakata domaćih pravnih i fizičkih lica i zainteresovanih stranih ulagača, saradnju sa odgovarajućim institucijama i organizacijama, kao i stvaranje i ažuriranje baze podataka o mogućnostima Republike Srbije u oblasti stranih ulaganja.¹⁶³

Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza je potencijalnim stranim investitorima obezbeđivala pomoć oko pronalaženja grinfild i braunfild lokacija, pružala im pomoć u administrativnim procedurama na svim nivoima, posredovala u komunikaciji sa nadležnim institucijama na državnom i lokalnom nivou i povezivala ih sa lokalnim dobavljačima. S tim u vezi SIEPA je ažurirala bazu građevinskih lokacija i slobodnih kapaciteta u vlasništvu domaćih fizičkih i pravnih lica, organizovala je posete i sastanke sa ministarstvima, agencijama, lokalnim samoupravama i ostalim relevantnim institucijama u cilju što efikasnije realizacije projekata i rešavanja konkretnih problema.

Još jedan važan deo rada ove agencije odnosio se na pružanje usluga stranim investitorima nakon inicijalnog investiranja. Ovaj projekat nosio je naziv "SIEPA Aftercare", a predstavljao je servis namenjen kompanijama koje su realizovale svoje investicione projekte i započele sa aktivnim poslovanjem na našem tržištu. Svrha ovog servisa bila je održavanje redovnih kontakata sa stranim investitorima u Srbiji kojima je potrebna podrška u poslovnim aktivnostima, sa akcentom na proširenje svog poslovanja. Usluge koje je SIEPA pružala stranim investitorima nakon početnih ulaganja svodila se na: uspostavljanje kontakata sa administracijom

---

¹⁶³ Republika Srbija, Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza, *Informator o radu Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza*, Beograd, 2015, str.18, Internet: www.siepa.gov.rs, 21.9.2015.

na lokalnom nivou; povezivanje sa predstavnicima ministarstava i drugih državnih organa; pružanje pomoći u rešavanju administrativnih pitanja na nivou javnih preduzeća (Putevi Srbije, Elektroprivreda Srbije, Srbijagas i druga); posredovanje u pronalaženju lokalnih poslovnih partnera (menadžeri projekata, lokalni dobavljači, poslovne banke, advokatske kancelarije itd.); kao i priprema predloga za donošenje pravnih propisa u cilju unapređenja privrednog ambijenta.¹⁶⁴

Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza je prestala da postoji pod tim imenom 2016. godine, kada se spojila sa Nacionalnom agencijom za regionalni razvoj čime je stvorena nova Razvojna agencija Srbije.

3. Priliv stranih direktnih investicija u Srbiju

U prethodnom delu predstavili smo istorijat priliva stranih direktnih investicija u Srbiju, institucionalni i pravni okvir za strana ulaganja, kao i politiku privlačenja stranih investicija koja je važila u periodu od 2001. do 2013. godine. U nastavku teksta izvršićemo analizu obima, odnosno vrednosti priliva stranih investicija u Srbiju, kao i njihovu geografsku i sektorsku distribuciju.

Priliv stranih direktnih investicija u Srbiju nakon promena nastalih krajem 2000. godine, tekao je neravnomerno. Ceo posmatrani period od 2001. do 2013. godine, može se podeliti na dva osnovna podperioda. Prvi podperiod od 2001. do 2008. godine, karakteriše visok nivo priliva stranih direktnih investicija, odnosno pretežni rast priliva stranih direktnih investicija, dok se nakon 2008. godine, priliv investicija značajno smanjuje, prvenstveno kao posledica svetske ekonomske krize. Ipak, nije samo svetska ekonomska kriza zaslužna za fluktuacije u prilivu investicija. Politička nestabilnot u zemlji, neizgrađenost institucija i vladavine prava, samo su neki od osnovnih faktora rizika koje su strani investitori uzimali u obzir prilikom donošenja odluke o investiranju u Srbiju. U ovakvim uslovima krupan strani kapital dolazio je samo u one sektore gde je profit bio zagarantovan, odnosno gde se privatizacijom kupovalo tržište.

---

¹⁶⁴ Ibid., str. 22.

Tabela br. 2.4.**Priliv stranih direktnih investicija u Srbiju, neto iznos (2001-2013) u mil. evra**

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ukupno
Prilivi SDI	184	500	1.194	774	1.250	3.323	1.821	1.824	1.372	860	1.827	242	726	15.897
% promena		171	138	-35	61	165	-45	0	-25	-37	112	-87	200	

Izvor: Narodna Banka Srbije, *Strana direktna ulaganja u novcu, neto, po zemljama, 2001-2012. (BPM5)*, Internet: http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/platni_bilans.html, (pristupljeno 20.3.2013.) i *Strana direktna ulaganja u novcu, neto, po zemljama, 2005-2013. (BPM5)*, Internet: http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/platni_bilans.html, (pristupljeno 21.12.2015).

Prve dve godine, odnosno 2001. i 2002. godina, predstavljaju period prilagođavanja tržišta Srbije liberalnim uslovima poslovanja, odnosno otvaranju granica za strane robe i usluge, kao i kapital, koji je isključivo bio investiram kroz privatizaciju. Ovaj period predstavlja određenu šok terapiju za srpsku privredu, a naročito za krupna preduzeća u vlasništvu države, koja su poslovala u profitabilnim delatnostima i imala monopol na tržištu ili gotovo nikakvu konkurenciju. Iako 2001. godine, Srbija još nije regulisala strana ulaganja posebnim zakonom, iste godine kapitalom iz inostrantva uloženo je 184 miliona evra u kupovinu državnih preduzeća. Već sledeće, 2002. godine, kada se donosi Zakon o stranim ulaganjima, neto priliv stranih direktnih investicija (priliv u daljem tekstu) skače za 171% i iznosio je 500 miliona evra.

Od 2001. do 2006. godine, priliv stranih investicija rastao je, sa izuzetkom 2004. godine, kada je opao za 35%. U 2006. godini, vrednost priliva investicija iz inostranstva bila je 18 puta veća nego u 2001. godini, i iznosila je neverovatnih 3,3 milijarde evra. Ovo je ujedno i najveći zabeleženi godišnji priliv stranih investicija u Srbiju, a ostvaren je prvenstveno zahvaljujući prodaji operatera mobilne telefonije Mobtel, odnosno Mobi 36 norveškom Telenoru u vrednosti od 1,6 milijardi evra. Ova, do tada najznačajnija privatizacija u Srbiji, ostala je dobrim delom pokrivena velom tajni. Njena netransparentnost prepoznata je i od strane Evropske unije koja je Srbiji skrenula pažnju da se radi o spornoj privatizaciji gde je nezakonito sve od načina osnivanja firme devedestih godina, do oduzimanja frekvencije i preduzeća od njenih prvih vlasnika,

porodice Karić koja je i sama većinsko vlasništvo stakla pod sumnjivim okolnostima.¹⁶⁵ Prodaja smederevske zelezare Sartid američkoj kompaniji US Steel 2003. godine, još jedno je od značajnijih stranih direktnih investicija u Srbiji u datom periodu, ali možda i jedno od najkontraverznijih. Naime, ovo preduzeće prodato je neposrednom pogodbom za svega 23 miliona evra, dok su dugovi ove kompanije, koji su iznosili 1,7 milijardi dolara, preneti na državu. Nakon više godina uspešnog poslovanja, kada je kompanija US Steel postala lider u izvozu, menadžment ove kompanije odlučio je krajem 2011. godine, da napusti Srbiju. Srbija je u januaru 2012. godine, otkupila nazad Železaru Smederevo po simboličnoj ceni od jedan dolar preuzimajući odgovornost za dalju proizvodnju i sudbinu nekoliko hiljada radnika u uslovima svetske ekonomske krize i smanjene potražnje za čelikom na svetskom tržištu.

I pored ovih spornih stranih direktnih investicija, odnosno privatizacija, do kraja 2006. godine, ostvaren je priliv od 7,2 milijarde evra, što je predstavljalo značajnu sumu za malu tranzicionu zemlju na jugoistoku Evrope kao što je Srbija. U ovom periodu, 2006. godine, stupio je na snagu i Zakon o deviznom poslovanju, a godinu dana ranije izglasan je i novi Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, a sve u cilju dalje liberalizacije međunarodnog poslovanja i pospešivanja priliva stranih investicija. Najveći deo ovog iznosa od 7,2 milijarde evra, investiran je kroz privatizaciju cementara, industrija duvana, pivara, kao i neke grupacije prehrambene industrije i prerade metala. Nešto manji iznos ovog priliva investicija odnosio se na akviziciju banaka, dok je udeo novih, grinfild investicija bio veoma mali i odnosio se uglavnom na trgovinu i nekretnine.¹⁶⁶

Nakon 2006. godine, dolazi do opadanja priliva stranih direktnih investicija. U Srbiju 2007. godine, stiže 1,8 milijardi evra inostranog kapitala, što je za 45% manje nego prethodne godine. U 2008. godini, Srbija još uvek nije značajno pogođena svetskom ekonomskom krizom, pa i strane direktne investicije pristižu u istom obimu kao i prethodne godine. Najznačajnija strana investicija u ovom periodu u vrednosti od 940 miliona evra, bio je dolazak FIAT-a na srpsko tržište, odnosno osnivanje kompanije FCA Srbija d.o.o. sa sedištem u Kragujevcu. Novonastala kompanija predstavlja zajednički poduhvat kompanije FIAT Group Automobiles

---

¹⁶⁵ *Sporne privatizacije odnele državi 100 miliona evra*, Novosti, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:470769-Sporne-privatizacije-odnele-drzavi-100-miliona-evra>, 28.12.2013.

¹⁶⁶ Grupa autora, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*, Business Info Group, Beograd, 2012, str. 60.

(FGA) i Vlade Republike Srbije, pri čemu FIAT poseduje 67%, a Republika Srbija preostalih 33% vlasništva.

Već 2009. godine, počinje usporavanje priliva investicija, da bi 2010. godine, ukupne strane direktne investicije u Srbiju iznosile 860 miliona evra, što je približno nivou iz 2002. godine. Pad priliva investicija u Srbiju u periodu nakon 2006. godine, može se donekle objasniti svetskom ekonomskom krizom, ali ne smemo izgubiti iz vida i druge faktore poput lošeg makroekonomskog i institucionalnog okruženja. Ipak, mišljenja smo da je usporavanje procesa privatizacije u Srbiji najznačajnije delovalo na pad priliva stranih investicija, s obzirom da je većina stranog kapitala investirana upravo kroz privatizaciju. Samo u periodu od 2001. do 2004. godine, privatizovano je 1382 preduzeća u Srbiji, što je u proseku iznosilo dva privatizovana preduzeća po jednom radnom danu.¹⁶⁷

U 2011. godini, dolazi do povećanja priliva stranih investicija od 112%, za šta je zaslužna prodaja trgovinskog lanca Delta Maxi, u vrednosti od preko 933 miliona evra, belgijskom Delhaze-u. Međutim u 2012. godini, priliv stranih direktnih investicija spao je na tako nizak nivo da se mogao uporediti sa onim iz 2001. godine. Svega 242 miliona evra stranog kapitala uloženo je te godine u srpsku privredu, a ovako nizak nivo priliva prvenstveno je bio uzrokovan političkom nestabilnošću u zemlji, odnosno raspisivanjem izbora na svim nivoima, a kasnije i smenom predsednika i vladajuće koalicije, odnosno formiranjem nove Vlade na čelu sa premijerom Ivicom Dačićem i predsednikom Tomislavom Nikolićem. Ipak, 2013. godine, u Srbiju pristiže novih 726 miliona evra, što je trostruko više stranog kapitala u odnosu na 2012. godinu.

U periodu od 2001. do kraja 2013. godine, ukupan ostvareni priliv stranih direktnih investicija iznosio je 15,8 milijardi evra. Ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je značajan deo ovog kapitala napustio Srbiju po osnovu repatriiranog profita transnacionalnih kompanija. Iz tog razloga neophodno je analizirati i odlive koji po osnovu SDI nastaju, a koji se registruju u računu dohotka. U periodu od 2001. do 2012. godine, ukupno je po ovom osnovu ostvaren odliv u iznosu od oko 4.050 miliona evra.¹⁶⁸ Dakle, više od četvrtine ukupno investiranog kapitala u Srbiju, vraćena je u matične zemlje po osnovu repatrijacije profita.

---

¹⁶⁷ Boško Mijatović, "Privatizacija realnog sektora", *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Centar za liberalno - demokratske studije, Redaktori: Boris Begović i Boško Mijatović, Beograd, 2005. str.19.

¹⁶⁸ Aleksandra Đorđević, "Mesto i uloga stranih direktnih investicija u međunarodnim tokovima kapitala", *Master rad*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013., str.92.

3.1. Geografska distribucija priliva stranih direktnih investicija

Kada smo ustanovili dinamiku priliva stranih investicija, neophodno je analizirati odakle je taj kapital dolazio u Srbiju, odnosno iz kojih zemlja potiče. Već na samom početku možemo jasno istaći da najznačajniji udeo uloženog kapitala u Srbiju otpada na zemlje Evropske unije. Ovo je i očekivano ako se uzme u obzir da je upravo Evropska unija glavni trgovinski partner Republike Srbije, na koju otpada više od polovine ukupne spoljnotrgovinske razmene.

Tabela 2.5.

Geografska distribucija priliva stranih direktnih investicija u Srbiju 2005-2013 u mil. EUR

Red. br.	Zemlja	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	Austrija	168,864	409,815	848,627	330,567	234,149	145,850	154,693	55,275	40,646
2	Norveška	0,024	1.296,061	2,326	4,025	-0,526	1,567	0,953	3,451	3,535
3	Grčka	183,137	672,010	237,108	33,338	46,724	24,450	9,958	-296,053	29,057
4	Nemačka	154,868	645,370	50,516	59,572	40,101	32,921	76,591	43,444	48,391
5	Italija	14,759	49,087	111,504	333,665	167,386	42,296	128,068	81,709	43,912
6	Holandija	80,387	-176,560	-24,199	336,711	172,267	200,100	240,840	1,386	131,094
7	Slovenija	149,854	154,529	64,033	70,659	34,290	80,859	-108,387	52,560	24,480
8	Ruska Federacija	11,722	12,713	1,700	7,903	419,751	6,993	74,187	18,503	45,295
9	Luksemburg	88,331	4,839	185,226	48,576	6,002	6,739	812,829	64,435	22,604
10	Švajcarska	45,922	-4,223	70,458	82,319	62,883	50,643	47,742	78,389	49,012
11	Mađarska	24,613	179,260	22,901	21,891	17,787	15,488	67,591	0,504	45,686
12	Francuska	34,816	79,087	61,458	53,810	7,150	17,089	113,652	14,304	-1,080
13	Hrvatska	30,356	17,446	26,802	100,428	19,938	37,928	4,918	118,959	-5,548
14	Velika Britanija	51,444	77,977	-21,054	10,122	51,842	53,344	-6,174	39,541	32,848
15	Crna Gora	0,000	10,466	152,631	54,078	-3,608	-64,947	5,621	-8,747	0,102
16	SAD	16,067	-20,593	23,536	35,624	12,583	54,779	25,633	28,051	16,759
17	Bugarska	0,651	42,034	34,350	14,605	1,291	9,745	0,793	29,654	7,587
18	Slovačka	21,578	15,959	2,320	0,935	24,512	32,531	-4,830	-13,449	2,661
19	Belgija	10,306	4,160	17,276	12,000	2,366	3,536	5,006	1,672	43,659
20	Izrael	11,588	3,681	19,397	-0,494	0,052	1,703	0,223	1,042	2,041
21	Letonija	5,208	8,178	2,645	0,482	1,065	0,080	1,715	3,093	7,396
22	Lihtenštajn	-32,839	-14,595	-1,916	3,375	0,174	0,814	9,867	-0,429	0,854
23	Kipar	56,697	-300,383	99,901	1,795	26,348	44,953	42,581	39,776	8,682
24	Bosna i Hercegovina	3,599	-13,582	-622,496	-47,327	0,340	-22,000	-9,800	0,143	5,559
25	Ostale	118,317	169,871	455,780	255,755	27,605	82,665	132,637	-115,344	163,304
	UKUPNO	1.250,268	3.322,606	1.820,831	1.824,413	1.372,473	860,125	1.826,908	241,869	768,534

NAPOMENA: Strana direktna ulaganja, neto po zemljama uključuju ulaganja i povlačenja ulaganja nerezidenata u Srbiju i ulaganja i povlačenje ulaganja rezidenata u inostranstvo. Podatke o stranim direktnim ulaganjima u novcu Narodna banka Srbije dobija od poslovnih banaka, što znači da podatke o stranim ulaganjima u novcu, dobija po zemljama plaćanja, a ne po zemljama ulaganja,

Izvor: NBS. Internet: http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/platni_bilans.html, (22.1.2016)

Do 2006. godine, ključni investitori u Srbiji poticali su iz Nemačke.¹⁶⁹ Međutim, nakon 2006. godine, u Srbiju pristiže u sve većim iznosima kapital iz Austrije, Norveške i Grčke. Austrija ubrzo postaje glavni izvor stranih ulaganja u Srbiju, a kompanije iz ove zemlje do kraja 2013. godine, nisu niti jednom povlačile svoje investicije iz Srbije. Svakako najznačajnija austrijska investicija jeste dolazak 2006. godine, Telekom Austrija Grupe i ulaganja ove kompanije u brend Vip mobile u vrednosti od 633 miliona evra, što je ujedno i najveća grinfild investicija u Srbiji. Pored toga na tržištu Srbije radi desetak najznačajnijih austrijskih banaka i osiguravajućih kompanija, a prate ih naftna kompanija OMV, kao i mnoge druge velike kompanije kao što su Henkel, Rauh, Knaufr. Austrija je od 2000. do kraja 2013. godine, uložila oko 3 milijarde evra u srpsku privredu, što je svakako izdvaja od ostalih zemalja porekla stranih direktnih investicija.

Zahvaljujući najvećoj stranoj direktnoj investiciji u Srbiju, od čak 1,6 milijardi evra ulaganja u Telenor, Norveška se nalazi na drugom mestu na listi zemlja porekla stranog kapitala u srpskoj privredi. Ni preduzeća poreklom iz Norveške do sada nisu povlačila svoj kapital, ali se Srbija ne može pohvaliti da je osim prodaje Mobtel-a, uspela da privuče veći broj investicija iz ove zemlje.

Na trećem mestu nalaze se preduzeća iz Grčke. U periodu od 2000. do 2011. godine, Grčka je u Srbiju uložila više od 2,5 milijarde eura, ali je samo u 2012. godini, iz Srbije povukla 296 miliona evra. Više od polovine investiranog kapitala poreklom iz Grčke otpadalo je na grinfild investicije, a najznačajnije grčke investicije u Srbiji bile su u bankarskom sektoru. Pireus, Vojvođanska banka, Alfa i Eurobank EFG u ukupnoj bilansnoj sumi bankarskog sektora 2013. godine, učestvovala su sa oko 16%, a kako tvrdi Privredna komora Srbije, ove banke visoko su solventne.¹⁷⁰ Pored toga, Grci su najveći strani investitori u medijskom sektoru, pa imaju značajan udeo u TV B92, dok grčka Antena Group u potpunosti drži Prvu srpsku televiziju.

Nemačka, kao višegodišnji najznajaniji ulagač u Srbiju, nakon 2006. godine, dolazi na četvrto mesto, ali je priliv nemačkih investicija u posmatranom periodu konstantan, pa su i

---

¹⁶⁹ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.375.

¹⁷⁰ *Grčke investicije u banke i medije iz Srbije*, Aljazeera, Internet: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/grcke-investicije-u-banke-i-medije-iz-srbije>, (14.12.2013)

nemačka preduzeća u Srbiji među najbrojnijima. Vrednost nemačkih investicija u srpsku privredu do kraja 2014. godine, iznosila je više od 1,5 milijardu evra. Karakteristika nemačkih kompanija jeste da su vršila ulaganja u različite sektore, od ugostiteljstva, preko farmaceutike, pa sve do veleprodaje i automobilske industrije. Među najpoznatijim nemačkim brendovima koji se proizvode na našem tržištu svakako se izdvajaju Siemens, Bosh i Metro Cash&Carry.

Na petom mestu po poretku investicija nalazi se Italija, koja je od 2005. do 2013. godine uložila više od 970 miliona evra u Srbiju. U Srbiji je 2012. godine, poslovalo oko 400 italijanskih firmi koje su zapošljavale 20.000 radnika. Italijansko prisustvo je najizraženije u sektoru tekstilne i obućarske industrije, a među kompanijama koje imaju svoje proizvodne pogone u Srbiji najznačajnije su Benetton i Calzedonia. Ipak najznačajnije italijansko prisustvo jeste u Kragujevcu gde su Italijini zajedno sa Vladom Srbije uložili 940 miliona evra u pokretanje FIAT-ove proizvodnje vozila. Ovo je ujedno i traća najznačajnija strana direktna investicija u Srbiji, koja ima ogroman značaj za lokalni ekonomski razvoj o čemu će biti više reči u nastavku rada. Dolazak FIAT-a uticao je na odluku mnogih drugih italijanskih kompanija iz sektora auto, mašinske ili elektro industrije da otvore svoje proizvodne pogone u Srbiji.

Što se tiče finansija, u bankarskom sektoru ističu se italijanske investicije u Banku Intesu, u vrednosti od 508 miliona evra, a ne zaostaju ni investicije u UniCredit i Findomestic banku. Sa druge strane, kada je reč o sektoru osiguranja, Gruppo Generali je od 2006. godine, vlasnik 50% kapitala Delta osiguranja, dok je Fondiaria – SAI 2008. godine, postala vlasnik osiguravajućeg društva DDOR Novi Sad, pa po nekim podacima italijanske firme kontrolišu oko 44% sektora osiguranja u Srbiji.¹⁷¹

Pored zemalja Evropske unije, među najznačajnijim investitorima u Srbiji nalaze se kompanije iz Sjedinjenih Američkih Država i Ruske Federacije. Među prvim većim stranim direktnim investicijama u Srbiji 2003. godine, bila je privatizacija Smederevske železare od strane američkog US Steel-a, o čemu smo već pisali i privatizacija Duvanske industrije Niš koju je kupio Philip Morris. Iako se poslovanje US Steel-a neslavno završilo, a sama privatizacija ostala sporna, Philip Morris se, sa druge strane zadržao u Srbiji povećavajući svoje investicije iz godine u godinu. Ova američka kompanija uložila je nišku fabriku duvana 733 miliona evra, što predstavlja petu po vrednosti najznačajniju stranu direktnu investiciju u Srbiji.

---

¹⁷¹ *Nastavak saradnje duge 130 godina*, Vreme, Internet: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1047481> (19.4.2012.)

Predstavnici SAD ističu da su jedan od najvećih direktnih investitora u Srbiji sa ukupnom investicijom od preko 1,5 milijarde dolara. Tvrdi se da američke kompanije zapošljavaju 8000 ljudi u Srbiji i podržavaju mnoge ostale poslove kao partneri, dobavljači, krajnji korisnici.¹⁷² Pored US Steel-a i Philip Morris-a, među investitorima našla se i američka Ball korporacija iz Kolorada, koja je uložila 75 miliona dolara kao grinfild investiciju za proizvodnju konzervi i PepsiCo koji je investirao preko 200 miliona dolara u otkupu kompanije Marbo.

Što se tiče ruskih investitora na srpskom tržištu, privatizacija Naftne industrije Srbija od strane ruskog Gazprom Neft-a predstavlja drugu najvredniju stranu investiciju, a ukupna vrednost ovog ulaganja iznosila je čak 947 miliona evra. Ipak, podatak o ukupnoj vrednosti uložених sredstava Gazprom Neft-a moramo uzeti sa rezervom, jer ni SIEPA nije bila u mogućnosti da proveriti navode ove kompanije o svojim ulaganjima nakon preuzimanja NIS-a. Od 2005. do 2013. godine, na osnovu podataka koje nam daje NBS, ukupne ruske investicije iznosile su svega 600 miliona evra. Ruski predstavnici tvrdili su da je od 2000. do 2013. godine, u Srbiju pristiglo 1,5 milijarda dolara ne računajući izgradnju kraka gasovoda Južni tok ili kredit za obnovu srpskih železnica.¹⁷³ Pored investiranja u energetske sektor, odnosno preuzimanja NIS-a i Beopetrola, Rusija je uložila i u finansijski sektor otvaranjem Moskovske banke i Sberbanke.

Na listi dvadeset najvećih stranih investitora u Srbiji mogu se naći i dve kompanije iz biših jugoslovenskih republika. Hrvatski Agrokor uložio je 614 miliona evra u prehrambenu industriju, reč je o maloprodajnom lancu "Idea" i kompanijama "Frikom" i "Dijamant", dok je slovenački Merkator investirao 500 miliona evra u sektor maloprodaje. Hrvatski Agrokor je 2014. godine, otkupio slovenački Merkator za 544 miliona evra i time postao njegov većinski vlasnik u Srbiji. Preuzimanjem Merkatora, Agrokor je postao vodeća kompanija u sektoru maloprodaje i proizvodnje hrane u regionu koja zapošljava više od 64.000 ljudi.¹⁷⁴ Sa ukupno uložених preko milijardu evra u maloprodajnu i prehrambenu industriju, hrvatski Agrokor može se smatrati drugim najznačajnijim investitorom u Srbiji odmah posle Telenora.

---

¹⁷² Ambasada Sjedinjenih Američkih država u Srbiji, *Privredna saradnja sa Srbijom*, Internet: http://serbian.serbia.usembassy.gov/privredna_saradnja.html (12.1.2016.)

¹⁷³ *Srbija i ruske investicije: Od energetike do zaduživanja u rubljama*, Slobodna Evropa, Internet: <http://www.slobodnaevropa.org/content/srbija-i-ruske-investicije-od-energetike-do-zaduzivanja-u-rubljam/24897336.html> (9.2.2013.)

¹⁷⁴ *Agrokor kupio Merkator za 544 miliona evra*, Večernje Novosti, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:498122-Agrokor-kupio-Merkator-za-544-miliona-evra>, (27.6.2014.)

Tabela 2.6.**Dvadeset najvećih stranih investitora u Srbiji u periodu 2001 - 2011**

Red. br.	Kompanija	Zemlja porekla	Sektor	Vrednost ulaganja mil. EUR
1	Telenor	Norveška	Telekomunikacije	1.602
2	Gazprom Neft - NIS	Rusija	Energetika	947
3	Fiat Automobili Srbija	Italija	Automobilska industrija	940
4	Delhaze	Belgija	Maloprodaja	933
5	Philip Morris DIN	SAD	Duvanska industrija	733
6	Stada - Hemofarm	Nemačka	Farmaceutska industrija	650
7	*Mobilkom - Vip Mobile	Austrija	Telekomunikacije	633
8	Agrokor	Hrvatska	Prehrambena industrija	614
9	Banca Intesa	Italija	Bankarstvo	508
10	Salford Investment Fund	Velika Britanija	Prehrambena industrija	500
11	Euronamk EFG	Grčka	Bankarstvo	500
12	*Raiffeisen banka	Austrija	Bankarstvo	500
13	*Merkator	Slovenija	Maloprodaja	500
14	StarBev - Apatinska pivara	Češka	Prehrambena industrija	487
15	*CEE / BIG shopping centers	Izrael	Nekretnine	470
16	National Bank of Greece	Grčka	Bankarstvo	425
17	Credit Agricole Srbija	Francuska	Bankarstvo	264
18	*Fondiarria SAI	Italija	Osiguranje	220
19	Lukiol - Beopetrol	Rusija	Energetika	210
20	British American Tobacco	Velika Britanija	Duvanska industrija	200

NAPOMENA: Oznaka * se odnosi na greenfield investicije. Podaci se odnose na ukupne investicije navedenih kompanija u periodu od ulaska na srpsko tržište do kraja 2011. Zbog odsustva propisa o obaveznom izveštavanju kompanija o visini tekućih investicija, sledeći podaci se mogu uzeti samo kao indikativni, a ne i kao zvanični, jer su dobijeni na osnovu istraživanja koje sprovodi SIEPA.

Izvor: : Grupa autora, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*, Business Info Group, Beograd, 2012, str. 13.

S obzirom da u 2012. i 2013. godini, nije bilo priliva krupnijih stranih direktnih investicija, podaci iz tabele kojima raspolažemo, a koji se odnose na dvadeset najvećih stranih investitora u Srbiji u periodu 2001-2011, mogu se smatrati relevantnim za naše istraživanje. Pored toga, treba imati u vidu da se podaci iz tabele ne odnose samo na prvobitna ulaganja, već na ukupna ulaganja datih kompanija u periodu od njihovog dolaska na srpsko tržište do kraja 2011. godine. Ipak, zbog odsustva propisa o obaveznom izveštavanju kompanija o visini tekućih investicija, navedeni podaci se mogu uzeti samo kao indikativni, a ne i kao zvanični, jer su dobijeni na osnovu istraživanja koje je spvodila SIEPA.

3.2. Sektorska struktura priliva stranih direktnih investicija

Analizirajući sektorsku distribuciju stranih direktnih investicija, želimo da damo odgovor na pitanje koji su to sektori unutar srpske privrede finansirani stranim kapitalom, odnosno koje delatnosti su transnacionalne kompanije prepoznale kao profitabilna mesta za investiranje. Kao i dinamika priliva stranih direktnih investicija u Srbiju koja je bila neravnomerna, tako se i sektorska distribucija ovih investicija menjala iz godine u godinu. Ipak, određena tendencija je uspostavljena već nakon nekoliko prvih tranzicionih godina, pa se primećuje da je Srbija, kao i većina zemalja u svetu, stranim kapitalom finansirala pretežno sektor usluga. Prikaz sektorske strukture u kojoj dominiraju usluge očekivan je, s obzirom na svetski trend rasta udela uslužnog sektora u prilivu stranih direktnih investicija.

Tabela 2.7.

**Sektorska struktura priliva stranih direktnih investicija u Srbiju (2004 - 2012),
posmatrano po pet sektora sa najvećim prilivom za svaku pojedinačnu godinu (%)**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Svi sektori	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Prerađivačka industrija	30,3	19,2	18,6	12,9	16,0	29,4	29,7	19,7	56,1
Trgovina na veliko i malo	35,7	22,4	8,7	7,0	11,3	12,3	17,0	39,5	13,4
Saobraćaj i skladištenje	/	/	29,1	17,8	6,9	/	6,6	/	/
Finansijske delatnosti i osiguranje	10,6	38,3	36,9	28,9	35,4	8,6	25,0	18,2	7,2
Poslovanje nekretninama	14,3	11,5	5,6	23,3	24,2	13,2	15,5	6,4	/
Građevinarstvo	1,8	0,8	/	/	/	/	/	4,2	5,4
Vađenje ruda i kamena	/	/	/	/	/	22,4	/	/	/
Informisanje i komunikacije	/	/	/	/	/	/	/	/	5,7
Pet najvećih sektora	92,7	92,2	98,9	89,9	93,8	85,9	93,8	88,0	87,8

NAPOMENA: Oznaka "/" ukazuje da taj sektor nije u posmatranoj godini spadao u pet sektora sa najvećim prilivim stranih direktnih investicija.
Izvor: NBS i Aleksandra Đorđević, "Mesto i uloga stranih direktnih investicija u međunarodnim tokovima kapitala", *Master rad*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013., str. 95.

Analizu sektorske distribucije priliva stranih direktnih ulaganja, vršimo za period od 2004. godine, jer Narodna banka Srbije ne raspolaže ranijim podacima o raspodeli investicija po delatnosti. Na osnovu preliminarnog uvida u najznačajnije kompanije finansirane iz inostranstva u periodu od 2001. do 2004. godine, može se zaključiti da je glavni primalac stranih direktnih

investicija u tom periodu bio sektor trgovine.¹⁷⁵ Već od 2005. godine, primat u privlačenju stranog kapitala preuzima finansijski sektor u koji se sve do kraja 2008. godine, sliva trećina od ukupnog priliva u Srbiju. Sektor finansijskog posredovanja koji podrazumeva prvenstveno banke i osiguravajuća društva, doživljava period rasta u godinama koje su prethodile izbijanju svetske ekonomske krize. Zbog toga, kao i postojećeg trenda usmerenosti svetskih tokova stranih direktnih investicija u sektor usluga, a u okviru njega u finansijske usluge, ne iznenađuje činjenica da je upravo bankarski sektor privlačio najviše stranog kapitala u Srbiju.

Strane banke su ulazile na srpsko tržište prvenstveno kroz privatizaciju domaćih banaka u državnom vlasništvu, kao i akviziciju domaćih privatnih banaka. Na taj način je National Bank of Greece privatizovala Vojvođanski banku, takođe grčka Alpha Bank, Jubanku. Najznačajnija akvizicija domaće privatne banke odnosila se na preuzimanje Delta banke od strane italijanske Intesa Sanpaolo banke. U ovom periodu dominacije finansijskog sektora, od 2005. do 2008. godine, sektori koji su ga pratili po udelu u prilivu, bili su: telekomunikacije, prerađivačka industrija, poslovi sa nekretnimama i trgovina.¹⁷⁶ Sa druge strane, građevinarstvo koje je u 2004. i 2005. godini, spadalo u pet sektora sa najvećim prilivom stranih investicija, gubi tu poziciju sve do 2011. godine, kada se vraća na petoplasirano mesto.

Nakon izbijanja svetske ekonomske krize 2008. godine, sektor finansijske delatnosti i osiguranja doživljava drastičan pad priliva stranih direktnih investicija. Već 2009. godine, u finansijski sektor u Srbiji se sliva svega 8,6% od ukupnog priliva stranih investicija, dok strani investitori počinju da prepoznaju prerađivačku industriju kao potencijalno najlukrativniji sektor. U naredne dve godine prerađivačka industrija u Srbiji privućiće oko 30% od ukupnog priliva investicija u Srbiju. U okviru prerađivačkog sektora oko 35% investicija odnosilo se na proizvodnju prehrambenih proizvoda, pića i duvana, dok je na proizvodnju osnovnih metala i metalnih proizvoda otpadalo oko 12%.¹⁷⁷ Do kraja 2010. godine, prerađivačku industriju kao lidera na tabeli pratila je trgovina na veliko i malo, kao i vađenje ruda i kamena. Rudarstvo se 2009. godine, pojavljuje na listi pet sektora sa najvećim prilivom investicija i to kao drugi najveći primalac stranog kapitala sa udelom od čak 22,4%.

---

¹⁷⁵ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str.376.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Grupa autora, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*, Business Info Group, Beograd, 2012, str.62.

Krupnija promena u preraspodeli stranih investicija nastupa 2011. godine, kada je najveći primalac postao sektor trgovine na veliko i malo, sa udelom od skoro 40% od ukupnog priliva u Srbiju. Trgovinski sektor je te godine povratio leadersku poziciju koju je imao početkom dvehiljaditih. Naredna 2012. godina, karakteristična po drastičnom padu priliva stranih direktnih investicija od preko 80%, u kojoj je pristiglo svega 242 miliona evra, beleži visok priliv u prerađivačku industriju od čak 56%.

Tabela 2.8.

Sektorska struktura priliva stranih direktnih investicija u Srbiju (2004 - 2013)

Red. br.	Sektor	Vrednost investicija u mil. EUR
1	Finansijsko posredovanje	4.968
2	Prerađivačka industrija	4.766
3	Trgovina na veliko i malo	3.167
4	Poslovanje nekretninama	2.459
5	Saobraćaj i skladištenje i komunikacije	2.456
6	Građevinarstvo	586
7	Vađenje ruda i kamena	544
8	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	194
9	Ostale uslužne delatnosti	136
10	Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	119
11	Usluge smeštaja i ishrane	97
12	Javna administracija i socijalno osiguranje	83
13	Snabdevanje električnom energijom, gasom i vodom	73
14	Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	26
15	Obrazovanje	4

Izvor: SIEPA, Internet: <http://siepa.gov.rs/en/index-en/invest-in-serbia/strong-fdi-figures.html#top>, (25.1.2016.)

Možemo primetiti da je sektor finansijskog posredovanja u posmatranom periodu od 2004. do 2013. godine, ostvario najveći priliv stranih investicija od skoro 5 milijardi evra. Daleko najveći deo ovog priliva čine investicije u bankarstvo, potom u osiguranje, a znatno manji iznosi uloženi su u osnivanje i preuzimanje brokersko-dilerskih društava, penzionih i investicionih fondova. Sve do 2008. godine, banke su privlačile najviše stranih investicija, jer je na tržištu Srbije postojala ogromna tražnja za kapitalom. Ova tražnja bila je podmirena od inostranog kapitala koji je došao kroz preuzimanje većine domaćih banaka i otvaranje velikog broja novih. Iza ovih banaka stajao je veliki potencijal njihovih matičnih grupacija, pa su one

imale obilne izvore finansiranja privrede i stanovništva koje je dugi niz godina imalo veoma ograničen pristup kreditima, što je omogućilo brz rast kreditne aktivnosti.¹⁷⁸

Prerađivačka industrija drugi je najznačajniji sektor na listi sektora sa najvećim prilivom stranog kapitala, sa ostvarenim ukupnim prilivom u posmatranom periodu od 4,7 milijardi evra. Najatraktivnija oblast za ulaganja unutar prerađivačke industrije bila je svakako proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića. Trgovina na veliko i malo privukla je stranog kapitala u vrednosti od oko 3 milijarde evra, a prate je poslovanje nekretninama, kao i saobraćaj, skladištenje i komunikacije sa po 2,4 milijarde evra ostvarenog priliva. Ovih prvih pet najatraktivnijih sektora za strane investitore ostvarili su priliv skoro deset puta veći od svih ostalih sektora zajedno.

Možemo zaključiti da je u posmatranom periodu od 2004. godine, do 2013. godine, daleko najveći obim stranih direktnih investicija realizovan je u sektoru usluga (oko 42% od ukupnog obima). U okviru uslužnog sektora 90% investicija odnosilo se na kupovinu aktive privatnih, državnih i društvenih preduzeća i banaka u procesu tenderske i aukcijske privatizacije, dok su grinfild investicije bile veoma male.¹⁷⁹ Posledica ovakve sektorske distribucije stranih direktnih investicija je jačanje uloge i značaja stranog kapitala u bankarskom sektoru Srbije. Ako tome dodamo i podatak da se čak pet banaka nalazi na listi najvećih dvadeset investicija u Srbiji u periodu od 2001. do 2011. godine, možemo zaključiti da je Srbija visoko zavisna od stranog kapitala.

Ohrabruje činjenica da je sektor prerađivačke industrije poslednjih godina dobio na značaju, te se po ukupnom prilivu gotovo izjednačio sa sektorom finansija. Prerađivačka industrija u Srbiji ima veliki potencijal, naročito u oblasti proizvodnje hrane i pića, uzimajući u obzir dostupnost i sirovina neophodnih za preradu, kao i kvalitet radne snage. Ipak, ako imamo u vidu da samo sektori u kojima posluju izvozno orjentisana preduzeća mogu značajnije doprineti privrednom razvoju Srbije, trgovina na veliko i malo, kao treći najznačajniji sektor za strane investitore, nije najpoželjniji mesto za priliv kapitala. Nažalost moramo zaključiti da u Srbiji postoji problem usmerenosti stranog kapitala ka sektorima koji ne podstiču privredni rast zemlje. Pokazalo se da strani investitori najvećim delom u Srbiji ulažu u sektor nerazmenjivih dobara, odnosno u bankarstvo, trgovinu, nekretnine i telekomunikacije. Pored toga, najznačajnije strane

---

¹⁷⁸ Ibid., str.110.

¹⁷⁹ Ibid., str.61.

investicije došle su kroz privatizaciju, pa Srbiji nedostaju grinfild investicije koje generišu privredni rast i proizvode nova radna mesta. Na listi dvadeset najznačajijih stranih investitora u Srbiji nalazi se svega pet grinfild investicija: Mobilkom - Vip Mobile, Raiffeisen banka, Merkator, BIG shopping centers i Fondiaria SAI. Niti jedna od ovih grinfild investicija nije u prerađivačkom sektoru, već upravo u telekomunikacijama, bankarstvu, trgovini, nekretnimama i osiguranju, odnosno u sektorima nerazmenjivih dobara. Radi pokretanja privrednog rasta, Srbiji su neophodne grinfild investicije u prerađivačkom sektoru, koje će kreirati nova radna mesta i stimulisati izvoz robe i usluga.

4. Poslovno okruženje kao faktor privlačenja stranih investicija

Poslovno okruženje predstavlja jedan od osnovnih faktora privlačenja stranih direktnih investicija, a šta sve ono tačno podrazumeva i dalje nije najjasnije, iako je definisano u brojnim studijama i analizama. Pored toga što možemo reći da je koncept poslovnog okruženja prilično nejasan, izdvajaju se neki njegovi osnovni činoci sa kojima se slaže većina autora. Za naše istraživanje je svakako najznačajniji izveštaj koji o poslovnom okruženju zemalja daje Svetska banka. Značajan je prvenstveno zbog činjenice da ima veoma veliki uticaj na odluku stranih investitora u koje zemlje će investirati. Ovaj godišnji izveštaj je poznatiji pod nazivom "Doing Business" i od 2003. godine, sadrži analizu mera poslovnih propisa i njihovog sprovođenja u većini država u svetu. Sam broj država čije su poslovno okruženje posmatralo u ovim izveštajima rastao je iz godine u godinu, tako da je izveštaj iz 2016. godine, obuhvatao 189 država. Nije se menjao samo broj posmatranih država, već i oblasti poslovnog okruženja koje su analizirane u izveštajima. Doing business izveštaji obuhvataju analizu sledećih oblasti poslovnog okruženja: osnivanje preduzeća, dobijanje dozvola, zapošljavanje radnika, uknjižavanje imovine, dobijanje kredita, zaštita investitora, plaćanje poreza, spoljna trgovina, prinudno izvršenje ugovora i zatvaranje preduzeća.

Osnivanje preduzeća kao parametar u analizi Svetske banke odnosi se na lakoću otvaranja novog preduzeća i njegove registracije kod državnih organa. *Dobijanje dozvola* podrazumeva

procedure vezane za dozvole za gradnju i odobrenje za uređenje zemljišta. Ovde se radi o nespecifičnim dozvolama koje su potrebne za uređenje jedne parcele i izgradnju tipičnog poslovnog prostora. To obuhvata sve urbanističke, lokacijske, građevinske i upotrebne dozvole, dozvole za uređenje zemljišta, infrastrukturne, odnosno komunalne saglasnosti, sanitarne, vatrogasne i druge dozvole te vrste. Specifične dozvole, odnosno dozvole za rad u posebnim delatnostima, kao što su mobilne telekomunikacije, bankarstvo i finansije, nisu uzete u obzir u okviru ove kategorije poslovnog okruženja. *Zapošljavanje radnika* se odnosi na mogućnosti poslodavca za zaposli i otpusti radnike, odnosno na njegove zakonske obaveze prema radnicima. U okviru ovog parametra analizira se oblast socijalne i druge zaštite radnika, odnosno obaveze poslodavca. *Uknjižavanje imovine* ispituje sa iz ugla obima dokumentacije i vremena neophodnog da bi se jedan novoizgrađeni objekat uknjižio, kao i dažbina koje se ovom prilikom plaćaju državi, odnosno lokalnoj samoupravi. *Zaštita investitora* se ne odnosi na zaštitu većinskog investitora od države domaćina strane direktne investicije, već na zaštitu manjinskih investitora od samovolje rukovodilaca preduzeća. Prava manjinskih vlasnika su takođe regulisana zakonom države domaćina, pa Svetska banka ispituje ove propise i kako se oni sprovode u praksi. *Plaćanje poreza* kao pokazatelj poslovnog okruženja odnosi se na složenost i količinu birokratije vezane za naplatu poreza, kao i analizu svih poreskih nivoa u državi. *Spoljna trgovina* podrazumeva analizu procesa uvoza i izvoza robe i usluga kroz uvid u neophodnu dokumentaciju, vreme isporuke i carinjenja, kao i necarinske barijere u trgovini. *Prinudno izvršenje ugovora* odnosi se na izvršenje ugovora sudskim putem, pa možemo reći da ovim parametrom Svetska banka ispituje vladavinu prava, odnosno efikasnost i nepristrasnost sudstva. *Zatvaranje preduzeća* podrazumeva analizu stečajnog postupka, kao i neophodne procedure i vremenski okvir za gašenje preduzeća, odnosno njegovo brisanje iz registra.

Izveštaj iz 2012. godine, sadržao je jednu novu oblast analize - "uvođenje električne energije", dok je parametar koji se odnosio na zatvaranje preduzeća, preimenovan u "rešavanje nesolventnosti preduzeća".¹⁸⁰ Iako je jedna oblast analize poslovnog okruženja zamenjena drugom, a neke preimenovane, sama metodologija prikupljanja podataka i dobijanja ranga lakoće poslovanja, se nije značajnije menjala u posmatranom periodu. Naime, od 2006. godine, svi Doing Business izveštaji sadrže rang listu zemalja po osnovu lakoće poslovanja. Sam rang lakoće poslovanja dobija se bodovanjem posmatranih oblasti poslovnog okruženja. Ova rang

---

¹⁸⁰ *Doing Business 2012, Doing Business in a More Transparent World*, The World Bank, Washington, 2012.

lista postala je nezamenljivo štivo, neophodno transnacionalnim kompanijama u procesu odlučivanja o destinaciji investiranja. Što je zemlji dodeljen manji broj, odnosno što je bolje pozicionirana na rang listi, to za transnacionalne kompanije predstavlja podatak da je zemlja poželjnija za ulaganje, prvenstveno zbog sigurnosti njihovih investicija, a nakon toga i ukupne lakoće poslovanja.

Značajan nedostatak ovih godišnjih analiza, koje daje Svetska banka, je svakako u činjenici da ne uzimaju u obzir političku nestabilnost država, koja predstavlja jedan od najvažnijih faktora privlačenja stranih investicija. Upravo zbog toga, kao i nekih drugih faktora, kao što ćemo videti u nastavku teksta, nemali je broj zemalja koje su dobro rangirane na ovoj listi, ali zaostaju po prilivu stranih direktnih investicija u odnosu na zemlje koje su daleko ispod njih.

Tabela 2.9.

Doing Business rangiranje Srbije prema lakoći poslovanja (2006-2016)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Redni broj na listi	*92	68	86	94	88	89	92	86	93	91	59
Ukupan broj zemalja	155	175	178	181	183	183	183	185	189	189	189

NAPOMENA: * odnosi se na rangiranje Srbije i Crne Gore

Izvor: Doing Business, The World Bank, Internet: <http://www.doingbusiness.org> (1.2.2016.)

Tabela 2.10.

Rangiranje Srbije prema Doing Business 2007-2016 po kategorijama

Kategorija	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Osnivanje preduzeća	60	90	106	73	88	92	42	45	68	65
Dobijanje dozvola	157	149	171	174	176	175	179	182	186	139
Zapošljavanje radnika	73	110	91	94	/	/	/	/	/	/
Uvođenje električne energije	/	/	/	/	/	79	76	85	84	63
Uknjižavanje imovine	110	115	97	105	100	39	41	44	72	73
Dobijanje kredita	33	13	28	4	15	24	40	42	52	59
Zaštita radnika	60	64	70	73	74	/	/	/	/	/
Zaštita manjinskih investitora	/	/	/	/	/	79	82	80	32	81
Plaćanje poreza	64	121	126	137	138	143	149	161	165	143
Spoljna trgovina	51	58	62	69	74	79	94	98	96	23
Prinudno izvršenje ugovora	76	101	96	97	94	104	103	116	96	73
Zatvaranje preduzeća	103	103	99	102	86	/	/	/	/	/
Rešavanje nesolventnosti	/	/	/	/	/	113	103	103	48	50

NAPOMENA: / označava da te kategorije nisu dostupne za datu godinu.

Izvor: Doing Business (2007-2016), The World Bank, Internet: <http://www.doingbusiness.org> (1.2.2016.)

U periodu od 2006. godine, od kada Svetska banka vrši rangiranje zemalja po kriterijumu lakoće poslovanja, Srbija je menjala svoje mesto na tabeli. Kao i prilivi investicija koji su bili neravnomerni iz godine u godinu, tako je i rang Srbije na ovoj listi oscilirao u posmatраних desetak godina. Na samom početku 2006. godine, dok je Srbija još uvek bila u zajednici sa Crnom Gorom, zauzimala je 92. mesto od obuhvaćenih 155 zemalja. Srbija se uglavnom kretala između 86. i 94. pozicije na pomenutoj listi, dok je broj posmatраних država rastao iz godine u godinu. Izuzeci od ovog pravila, su 2007. godina, kada je Srbija bila 68. na tabeli od ukupno 175 posmatраних zemalja, kao i 2016. godina, kada je zauzela 59. poziciju, od 189 zemalja. Ovo je ujedno i najbolji ostvareni rezultat Srbije u posmatranom periodu.

Ako pogledamo rangiranje prema kategorijama, jasno se da uočiti da se Srbija u celokupnom posmatranom periodu nalazi pri samom dnu tabele kada je u pitanju dobijanje dozvola, odnosno građevinskiх dozvola. Problem gradskog građevinskog zemljišta predstavlja najvažniju prepreku za strane investicije u Srbiji. Ovo se naročito odnosi na grinfield investicije koje podrazumevaju dobijanje dozvola za izgradnju, odnosno uređenje zemljišta. Samo zemljište je po zakonima Srbije u periodu koji istražujemo bilo u isključivo u javnom vlasništvu, pa postojeći sistem nije dozvoljavao prenos vlasništva nad gradsko građevinskim zemljištem. Stranim investitorima ovakav model vlasništva nije bio blizak i neretko nisu želeli da rizikuju investirajući u objekat nad tuđim zemljištem. Kao što možemo primetiti Srbija se 2015. godine, nalazila čak na 186. mestu po osnovu dobijanja dozvola za izgradnju od ukupno 189 država sveta. Samo su tri države na celom svetu bile lošije rangirane od Srbije te godine. Po podacima iz 2015. godine, za dobijanje građevinske dozvole za izgradnju standardnog skladišta neophodno je bilo obaviti 16 različitih procedura, dok je prosečno vreme dobijanja neophodnih dozvole iznosilo neverovatnih 264 dana.

Sledeća problematična kategorija poslovnog okruženja za Srbiju je svakako plaćanje poreza. Po istraživanju Svetske banke 2015. godine, Srbija je zauzimala nezavidno 165. mesto na rang listi u kategoriji plaćanja poreza. Praktično ovo znači da je Srbija i po ovom osnovu na samom dnu tabele, odnosno da ima komplikovan i suviše zahtevan proces naplate poreza, koji nije dovoljno transparentan za strane ulagače. Po datim podacima, prosečno preduzeće u Srbiji 67 puta u godini izvrši uplatu poreza (u Švajcarskoj se to obavlja 19 puta godišnje), a potrebno mu je 279 sati da se ti porezi plate, dok je prosečna stopa poreza na profit preduzeća 38,6%.¹⁸¹

---

¹⁸¹ Ibid.

Kada se pogleda prinudno izvršenje ugovora kao kategorija, može se primetiti da je Srbija od 2007. godine, kada je bila na 76. poziciji, uglavnom nazadovala na listi (do 116. mesta 2014. godine), da bi u 2016. godini, značajno napredovala do čak 73. mesta. Osim u ovoj kategoriji, Srbija je generalno nisko rangirana kada je reč o kategorijama vezanim za pravosuđe kao što su: zatvaranje preduzeća, uknjižavanje imovine, rešavanje nesolventnosti, odnosno stečajni postupak. Na prinudno izvršenje ugovora u Srbiji, odnosno izvršenje sudskim putem, 2015. godine, neophodno je bilo u proseku čekati 635 dana.¹⁸² Sa druge strane, kategorije u kojima Srbija ne stoji tako loše su: spoljna trgovina, dobijanje kredita, osnivanje preduzeća i uvođenje električne energije.

Tabela 2.11.

Srbija i zemlje regiona na rang listi lakoće poslovanja (Doing Business 2016)

Red. br.	Naziv zemlje	Rang na listi
1	Makedonija	12
2	Slovenija	29
3	Bugarska	38
4	Hrvatska	40
5	Mađarska	42
6	Crna Gora	46
7	Srbija	59
8	Bosna i Hercegovina	79
9	Albanija	97

Izvor: Doing Business 2016, Measuring Regulatory Quality and Efficiency, The World Bank, Washington, 2016.

Ako pogledamo podatke iz 2016. godine, kada je Srbija znatno napredovala na listi lakoće poslovanja i uporedimo ih sa zemljama u okruženju, možemo primetiti da se Srbija i ovde nalazi pri dnu lestvice. Lošiji ukupan skor svih kategorija od Srbije imaju jedino Bosna i Hercegovina i Albanija, koje se nalaze na 79. i 97. mestu. Srbija sa 59. mestom na listi, je značajno napredovala u odnosu na prethodne dve godine, kada je bila na 93. i 91. mestu. Interesantno je da je Makedonija najbolje plasirana država u regionu sa dvanaestim mestom na svetskoj listi lakoće poslovanja, po podacima Svetske banke za 2016. godinu. Sa druge strane, politička nestabilnost u ovoj zemlji, koja traje godinama i dalje je čini neprivlačnom za strane direktne investitore.

---

¹⁸² Ibid.

Poslovno okruženje, odnosno lakoća poslovanja u određenoj zemlji predstavlja jedan od najvažnijih faktora za privlačenje stranih investicija, a naročito grinfild investicija. Iako je Srbija značajno napredovala na listi Svetske banke u posmatranom desetogodišnjem periodu, postoje određene oblasti poslovanja koje zahtevaju da država uloži značajne napore i pokrene važne reforme kako bi olakšala poslovanje svim investitorima. Ovo se prvenstveno odnosi na pitanja dobijanja građevinskih dozvola i uknjižavanja nekretnina, kao i pitanja koja se tuču poreske politike. Administrativne prepreke i dalje predstvaljaju ograničavajući faktor za privlačenje stranih investicija. Uzimajući u obzir da su građevinske dozvole, kao i dozvole za uređenje zemljišta i uknjižbu sastavni deo procesa grinfild investiranja, jasno je zbog čega su drugi oblici investiranja u Srbiju bili više zastupljeni.

GLAVA III

LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ I LOKALNA SAMOUPRAVA

1. Pojam i definisanje lokalnog ekonomskog razvoja

Lokalni ekonomski razvoj (LER) kao pojam relativno je mlad i nastao je u dvadesetom veku. Većina autora vezuju LER za prve organizovane napore lokalnih vlasti da privuku domaće i strane investitore uz pomoć različitih programa podrške, ali se svi ne mogu složiti oko decenije u kojoj je prvi takav program nastao. Neki autori poput Bartika idu toliko daleko da navode kako je prvi talas LER-a nastao tridesetih godina u Sjedinjenim Američkim Državama.¹⁸³ Drugi autori svrstavaju početke lokalnog ekonomskog razvoja u dinamičan period neposredno nakon Drugog svetskog rata. Kada je tačno nastao lokalni ekonomski razvoj kao pojam, koji se odnosi na delovanje lokalnih vlasti u podsticanju privrednog razvoja i ko ga je prvi definisao nije poznato. Mišljenja smo da je LER, kao fenomen savremene ekonomije i javnih politika, ovakav kako ga danas poznajemo i definišemo, prvi put zabeležen početkom sedamdesetih godina dvadesetog veka u SAD. Onog trenutka kada su lokalne vlasti u SAD uvidele da privrednici sa lakoćom izmeštaju svoju proizvodnju ne samo iz jednog grada u drugi, već i iz jedne savezne države u drugu, pomerajući svoj "biznis" u zavisnosti od uslova poslovanja, odnosno konkurentnosti lokalnih zajednica, nastali su i prvi organizovani naponi za privlačenje investitora i zadržavanje postojećih.

Iako je termin "lokalni ekonomski razvoj" postao sastavni deo svih planova savremenih lokalnih samouprava, ovaj pojam i dalje ostaje neprecizno definisan u svetskoj stručnoj i naučnoj

---

¹⁸³ "Federal Policy Towards State and Local Development in the 1990s", Timothy J. Bartik, Upjohn Institute Working Paper 93-17, W.E. Upjohn Institute for Employment Research, 1993, p.2

literaturi. Već na samom početku moramo naglasiti da opšteprihvataćena definicija pojma lokalni ekonomski razvoj i dalje ne postoji. Zato ćemo u nastavku teksta pokušati da analiziramo definicije koje nam daju kredibilne međunarodne institucije koje se bave ekonomskim razvojem, kao i istaknuti autori iz oblasti privrede i lokalne samouprave.

Svetska banka, koja se značajno bavi lokalnim ekonomskim razvojem, ne daje odrednicu ovog pojma, već obrazlaže njegovu svrhu. Ova organizacija osnovnu svrhu LER-a nalazi u izgradnji ekonomskih kapaciteta lokalne zajednice, kako bi se unapredila ekonomska budućnost i kvalitet života za sve.¹⁸⁴ Osnovni zadatak LER-a jeste da stvori priliku da se okupe svi akteri na lokalnu, kako iz vladinog, tako i iz nevladinog sektora kako bi radili zajedno na poboljšanju lokalne ekonomije. Na Internet stranici Svetske banke može se takođe naći i podatak da se LER fokusira na jačanje konkurentnosti i održivom i inkluzivnom rastu. S obzirom da nije detaljnije objašnjeno na šta se ovo tačno odnosi, pretpostvaljamo da se radi o konkurentnosti preduzeća na teritoriji lokalne samouprave, na njihov održivi rast, kao i privrednu inkluziju koja podrazumeva sve aktere na lokalnu, a naročito pripadnike manjinskih grupa. Ovde se takođe navodi da LER obuhvata niz disciplina kao što su: prostorno planiranje, ekonomija i marketing, planiranje životne sredine, razvoj infrastrukture, nekretnina i finansija.¹⁸⁵ Ističe se da u LER-u učestvuju pored lokalne samouprave i drugi akteri koji su zainteresovani za rast lokalne privrede, odnosno povećanje konkurentnosti lokalnih preduzeća. Ovakav pristup je najuspešniji kada privrednici i drugi akteri na lokalnu zajednički deluju u pravcu poboljšanja ekonomskih uslova, na osnovu strategije lokalnog ekonomskog razvoja koju su zajednički definisali. Svetska banka navodi da je za uspešno funkcionisanje LER-a neohodno sprovesti takvu politiku privlačenja investicija koja neće ugroziti lokalne privrednike, odnosno domaće investitore. Ovo podrazumeva podršku malim i srednjim preduzećima, davanje podsticaja za otvaranje novih preduzeća i stvaranje klastera u okviru određenog privrednog sektora. Među najznačajnijim zadacima LER-a, Svetska banka ističe izgradnju infrastrukture, koja predstavlja osnov za ekonomski rast i razvoj na lokalnu, ali koja pored puteva, telekomunikacija, upravljanja otpadom i kanalizacijom, vodoprivredom i energijom, takođe podrazumeva i obrazovanje i razvoj radne snage.¹⁸⁶

---

¹⁸⁴ World Bank, "What is Local Economic Development (LED)?", Internet: <http://go.worldbank.org/EA784ZB3F0>, 31.3.2016.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

Možemo primetiti da reč "ekonomski" dominira u definiciji LER-a koju nam daje Svetska banka. Ključne reči za Svetsku banku su "ekonomski kapaciteti" i "ekonomska budućnost", a tek na trećem mestu nalazi se kvalitet života. Ovo svakako nije proizvoljno napisano, kvalitet života predstavlja znatno širi pojam, kako od "ekonomke budućnosti" i "ekonomskih kapaciteta", tako i od samog LER-a. Kvalitet života podrazumeva određene ekonomske kapacitete, a lokalni ekonomski razvoj predstavlja proces, odnosno skup aktivnosti različitih aktera koje u svojoj sinergiji proizvode kvalitet života za sve. "Ekonomska budućnost" koja se spominje u definiciji Svetske banke, predstavlja samo deo kvaliteta života, koji pored ekonomskog prosperiteta podrazumeva i sveobuhvatnu (ekonomsku, kulturnu i društvenu) inkluziju članova zajednice. Dakle, lokalni ekonomski razvoj jeste isključivo i samo ekonomski razvoj, ali njegov krajnji cilj prevazilazi privrednu osobenost i teži širem društvenom razvoju.

Strategija lokalnog ekonomskog razvoja, skrojena od strane predstavnika lokalne zajednice i po njihovoj meri, samo je još jedan od osnovnih karakteristika ovog procesa po Svetskoj banci. Strategija lokalnog ekonomskog razvoja neophodna je lokalnim samoupravama kako bi se pravilno iskoristili svi ekonomski kapaciteti na opštini, poboljšala investiciona klima i povećala produktivnost i konkurentnost lokalnih preduzeća i radne snage. Praksa je pokazala da je partnerstvo, odnosno saradnja između privrednika, građana i lokalne samouprave neophodna kako bi se povećala konkurentnost lokalne privrede. Samo na ovaj način, jedna zajednica može istinski spoznati svoje ekonomske kapacitete, prirodu i strukturu lokalne privrede, kao i prednosti i mane, odnosno potencijalne pretnje ekonomskoj stabilnosti.¹⁸⁷

Za Međunarodnu organizaciju rada (MOR) lokalni ekonomski razvoj predstavlja pokretačku snagu za otvaranje novih radnih mesta, koristeći se komparativnim prednostima na lokalnu, odnosno jedinstvenim karakteristikama lokaliteta.¹⁸⁸ U tom smislu LER se shvata kao "bottom-up" (odozdo ka gore) strategija, u kojoj specifičnosti lokalne zajednice izbijaju u prvi plan, a poslovi se kreiraju u skladu sa potrebama i mogućnostima lokalnog stanovništva.

Zvanična definicija MOR-a glasi: "Lokalni ekonomski razvoj je strategija za promociju zapošljavanja kroz razvoj mikro i malih preduzeća, podršku socijalnom dijalogu i razvojno

---

¹⁸⁷ *Local Economic Development: A Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*, Gwen Winburn, Soraya Goga and Fergus Murphy, The World Bank and Bertelsmann Stiftung, Washington D.C., 2004. p.2

¹⁸⁸ International Labour Organization, Local Economic Development (LED), Internet: <http://www.ilo.org/empent/areas/local-economic-development-led/lang--en/index.htm>, 4.6.2016.

planiranje".¹⁸⁹ Ova organizacija u centar LER-a stavljala stvaranje javno-privatnih partnerstava, koja bi trebalo da okupljaju zainteresovane strane u lokalnoj privredi, odnosno predstavnike lokalnih samouprava, poslodavce i radnike, privredne komore, udruženja proizvođača, zadruge i druge nevladine organizacije. Suština ovako definisanog LER-a jeste u racionalnom korišćenju lokalnih kapaciteta, odnosno lokalnih resursa, zasnovano na opštoj saglasnosti svih zainteresovanih strana na teritoriji lokalne samouprave.

Možemo primetiti da se i u definiciji MOR-a radna mesta nalaze u fokusu lokalnog ekonomskog razvoja, odnosno da predstavljaju njegovu osnovnu odrednicu, dok se kao sredstvo za postizanje cilja (smanjenje nezaposlenosti) ističu javno-privatna partnerstva. Javno-privatna partnerstva svakako predstavljaju instrument u rukama lokalnih vlasti za rešavanje brojnih pitanja, ali ne možemo se složiti da celokupna strategija lokalnog ekonomskog razvoja treba biti bazirana na ovoj vrsti saradnje. Javno-privatna partnerstva predstavljaju samo jedan od instrumenata koji stoje na raspoljaganju stratezima lokalnog ekonomskog razvoja, pod pretpostavkom da zakoni zemlje u kojoj se sprovodi strategija to i dozvoljavaju. O javno-privatnim partnerstvima biće znatno više reči u delu teksta koji se bavi instrumentima i tehnikama lokalne samouprave za podsticanje privrednog rasta.

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) ne koristi termin lokalni ekonomski razvoj, već dodaje i reč "zapošljavanje" (LEED).¹⁹⁰ Ovde jasno vidimo da OECD, kao organizacija koja više od trideset godina vodi program za LEED u okviru koga savetuje vlade i lokalne samouprave na koji način da se uhvate u koštac sa problemom nezaposlenosti, ne razdvaja ekonomski razvoj od zapošljavanja. Dakle, broj zaposlenih, odnosno procenat nezaposlenih ostaje najvažniji kriterijum uspeha lokalnog ekonomskog razvoja. Svrhu lokalnog ekonomskog razvoja i zapošljavanja, OECD vidi u izgradnji kapaciteta određenog područja, najčešće opštine ili regiona, radi poboljšanja ekonomske budućnosti i kvaliteta života stanovnika lokalne zajednice.¹⁹¹ I ovde se kvalitet života stanovnika lokalne zajednice navodi kao cilj lokalnog ekonomskog razvoja, ali se on shvata isključivo kao ekonomska kategorija. Na ovom mestu, kao i drugim koje smo navodili, kvalitet života podrazumeva mogućnosti stanovništva za sticanjem ekonomskih dobara.

---

¹⁸⁹ International Labour Organization, Internet: <http://www.ilo.org/employment/led>, 4.6.2016.

¹⁹⁰ Engl.: Local Economic and Employment Development (LEED)

¹⁹¹ *Organising Local Economic Development - The Role of Development Agencies and Companies*, Greg Clark, Joe Huxley and Debra Mountford, OECD, OECD Publishing, Paris, 2010, p.22

Ujedinjene nacije (UN) definišu LER kao proces učešća u kome stanovnici lokalne zajednice iz svih sektora zajednički rade kako bi stimulisali lokalnu privrednu aktivnost sa ciljem kreiranja otporne i održive ekonomije.¹⁹² To je način da se kreiraju poslovi dostojni čoveka i da se pospeši kvalitet života za sve, uključujući siromašne i marginalizovane. UN navodje da LER ohrabruje vlade i samouprave, privatne preduzetnike i civilni sektor da se udruže kako bi uz saradnju i partnerstvo pronašli lokalna rešenja za zajedničke ekonomske izazove.¹⁹³ UN kao i druge organizacije akcenat stavljaju na lokalnu privrednu aktivnost, odnosno stimulisanje zapošljavanja, ali u definiciju uvodi i održivu ekonomiju (održivi razvoj). Ovo praktično znači da nije svaki ekonomski razvoj poželjan, te da samo onaj koji je baziran na raspoloživim resursima i ne ugrožava prirodne sisteme i životnu sredinu može biti lokalni ekonomski razvoj. Inkluzija siromašnih i marginalizovanih grupa se takođe spominje u nastavku definicije čime se, ističe socijalni karakter lokalnog ekonomskog razvoja.

Definicije koje nam daju različiti autori koji se bave ovom oblasti, ne razlikuju se mnogo od definicija pomenutih međunarodnih organizacija. Timoti Bartik ističe da se lokalni ekonomski razvoj može definisati kao povećanje kapaciteta lokalne privrede za stvarenje bogatstva lokalnog stanovništva. Po rečima ovog autora, do pomenutog povećanja bogatstva dolazi kada se lokalni resursi poput radne snage i sirovina koriste produktivnije nego inače.¹⁹⁴ Za Helmsinga lokalni ekonomski razvoj u suštini se odnosi na funkcionalni i teritorilani rast i razvoj lokalnih institucija, odnosno povećanje njihovih performansi. On dodaje da je neophodno da ovaj proces bude održiv u ekonomskom, društvenom i ekološkom smislu, kako na srednji, tako i na dugi rok.¹⁹⁵ Jedna grupa autora definiše lokalni ekonomski razvoj kao široki koncept, odnosno proces u kome lokalni učesnici zajedno kreiraju i implementiraju strategiju razvoja koristeći na najbolji mogući način sve dostupne resurse na datoj teritoriji.¹⁹⁶

Među domaćim autorima retki su radovi gde su date definicije lokalnog ekonomskog razvoja i određenje ovog pojma. Snežana Đorđević objašnjava smisao lokalnog ekonomskog

---

¹⁹² *Promoting Local Economic Development through Strategic Planning, Volume1: Quick Guide*, UN-HABITAT and EcoPlan International Inc., Nairobi and Vancouver, 2005, p.2

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ „Local Economic Development Policies“, Timothy J. Bartik, Upjohn Institute Working Paper No. 03-91, 2003. p.1. Objavljeno u: *Management Policies in Local Finance*, 5th ed., edited by Richard J. Aronson and Eli Schwartz. Washington, D.C.: International City/County Management Association, 2004, pp. 355-390.

¹⁹⁵ *Externalities, Learning and Governance Perspectives on Local Economic Development*, Bert Helmsing, Institute of Social Studies, Hague, 2000. p.2

¹⁹⁶ *Best Practices in Local Development - Local Employment and Economic Development Programme*, Potter, J., Walsh, J., De Varine, H., Barreiro, F., OECD-TDS, Paris, 1999, p.21

razvoja u eri globalizacije, odnosno skreće pažnju na ulogu države i lokalnih vlasti u savremenim uslovima poslovanja i upravljanja društvom. Snežana Đorđević ističe ulogu lokalnih vlasti u podsticanju ekonomskog razvoja, odnosno privlačenju kapitala, kao i otvaranju novih radnih mesta.¹⁹⁷

Izdvađa se i rad Dušan Vasiljevića u kome ovaj autor jasno navodi da je suština koncepta "lokalnog" u ekonomskom razvoju u saradnji aktera na lokalnom nivou, kao i u nastojanju da se u najvećoj mogućoj meri iskoriste lokalne komparativne prednosti, kao što su geografski položaj, kulturni-istorijsko nasleđe, kvalitet radne snage, etnički sastav, postojeći privredni potencijali, stanje životne sredine i infrastrukturna povezanost.¹⁹⁸ Isti autor dodaje da se koncept lokalnog ekonomskog razvoja ne sme ograničiti na rast obima investicija, broja radnih mesta, dohotka itd., već mora voditi računa o svim elementima koji treba da dovedu do razvoja koji je održiv na duži vremenski rok, koji ne ugrožava čovekovu okolinu i koji je ravnomeran i u prostornom smislu i u pogledu mogućnosti svih društvenih grupa i slojeva da u njemu učestvuju.¹⁹⁹ Sa druge strane, treba se ograničiti u shvatanju pojma, jer lokalni ekonomski razvoj ne zahvata ekonomski razvoj koji prevazilazi lokalni značaj.

Na osnovu svih navedenih definicija možemo zaključiti da postoje dve osnovne podele definicija. Prve, koje lokalni ekonomski razvoj određuju kao skup aktivnosti i druge, koje ga vezuju za određenu strategiju. U prvom slučaju LER predstavlja koordinisani skup aktivnosti, koje sprovode različiti akteri u lokalnoj zajednici ("stejkholderi" - lokalna vlast, zainteresovani pojedinci i grupe građana na koje ove aktivnosti neposredno utiču), sa ciljem smanjenja nezaposlenosti i povećanja svojih prihoda. Ovde ćemo se uzdržati od širenja ove definicije na pojmove poput kvaliteta života i socijalne inkluzije, jer za razliku od njih, prihodi i smanjenje nezaposlenosti su dve kategorije koje su dostupne za empirijsko istraživanje i koje se jasno mogu kvantifikovati.

U drugoj varijanti, LER je sveobuhvatna strategija u čijoj izradi su, pristupom odozdo ka gore, učestvovali svi zainteresovani akteri na lokalnu, a koja uzima u obzir sve ekonomske, geografske, kulturološke, socijalne i etničke prednosti i slabosti lokalne zajednice. Ovakva strategija ne mora nužno biti u formi dokumenta, ali mora postojati saglasnost svih strana o

---

¹⁹⁷ Snežana Đorđević, *Priručnik za moderno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str.14

¹⁹⁸ Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str. 12

¹⁹⁹ Ibid., str.11

njenoj svrsishodnosti, koja se ogleda u povećanju privredne konkurentnosti, odnosno poboljšanju uslova poslovanja u lokalnoj zajednici uz poštovanje ekoloških standarda.

Obe definicije karakteriše zajednički element, a to je da LER predstavlja proces, a ne željeno stanje, pa tako najuspešnije i najrazvijenije opštine insistiraju na konstantnom usavršavanju i modernizaciji privrede, infrastrukture i administracije. Takođe, ove dve definicije ne isključuju jedna drugu već je dopunjuju. Mišljenja smo da je za uspeh lokalnog ekonomskog razvoja neophodna strategija utemeljena na mogućnostima i potrebama lokalne zajednice, izglasana od strane predstavnika svih grupa zastupljenih na teritoriji lokalne samouprave, a koju će zajednički i uz pomoć lokalnih vlasti, sprovesti iste one grupe koje su učestvovala u njenom donošenju. Krajnji cilj ovakve strategije bio bi proizvodnja bogatstva za lokalno stanovništvo.

Definiciji LER-a moramo dodati još jedan važan element. Staregija i aktivnosti koje čine lokalni ekonomski razvoj su suprotne od sprovođenja odluka centralnih vlasti na lokalnu, odnosno pristupa odozgo ka dole, pa samim tim podrazumevaju decentralizaciju i visok nivo autonomije lokalne samouprave.²⁰⁰ Smatramo da je za uspešan LER-a, pored decentralizacije neophodno da strategija bude dugoročno održiva, a da u njenom sprovođenju aktivno učestvuju predstavnici lokalnih vlasti i preduzetnici.

1.1. Osnovni faktori lokalnog ekonomskog razvoja

Uspeh lokalnog ekonomskog razvoja zavisi od mnoštva faktora. Neki od ovih faktora svojstveni su svim zajednicama u kojima se sprovodi LER, dok drugi predstavljaju specifikum određenog područja i stanovništva. Nas ovde prvenstveno interesuju osnovni faktori lokalnog ekonomskog razvoja, odnosno oni faktori koji su zajednički za sve teritorijalno organizovane jedinice lokalne samouprave. Osnovne faktore lokalnog ekonomskog razvoja delimo na prirodne i društvene.

U osnovne prirodne faktore lokalnog ekonomskog razvoja ubrajamo:

- lokaciju i
- prirodne resurse.

---

²⁰⁰ "Does local economic development really work? Assessing LED across Mexican municipalities", Andrés Rodríguez-Pose and Eduardo I. Palavicini-Corona, *Geoforum*, No. 44, Elsevier, 2013, p.305

U osnovne društvene faktore LER-a svstavamo:

- nivo decentralizacije (autonomije) lokalne vlasti;
- preduzetničku sposobnost lokalne samouprave;
- sektorsku strukturu privrede i
- nasleđeno stanje privrede (konkurentnost preduzeća na lokalnu);
- stepen izgrađenosti fizičke infrastrukture;
- stopu nezaposlenosti stanovništva;
- nivo obrazovanja i tehničke osposobljenosti radne snage;
- makroekonomsku i političku stabilnost;
- efikasnost i nepristrasnost sudstva (vladavina prava).

Podimo od prirodnih faktora. **Lokacija** predstavlja po mnogima najznačajniji faktor za uspeh LER-a. Svakako da nije svejedno da li se opština nalazi u delu zemlje bez lakog pristupa važnim saobraćajnicama ili je ona na raskrsnici međunarodnih tranzitnih pravaca. Takođe, nije isto ako opština ima izlaz na more i značajnu luku ili se nalazi u unutrašnjem i nepristupačnom delu zemlje. U tom smislu, teorija o lokaciji jasno tvrdi da će one opštine koje se nalaze bliže međunarodnim tranzitnim pravcima imati lakši pristup sirovinama i poluproizvodima, a samim tim i veće šanse za uspešan ekonomski razvoj. Menadžment lanca snabdevanja koji predstavlja jedan od najvažnijih aspekata savremenog poslovanja, kao glavnu stavku u svom proračunu uzima logističke troškove. Upravljanje logistikom poslovno je polje sa najvećim mogućnostima za potencijalnu uštedu u troškovima poslovanja.²⁰¹ Upravo zbog ove karakteristike, troškovi upravljanja logistikom najvećim delom zavise od lokacije preduzeća, odnosno lokacije opštine na kojoj se preduzeće nalazi. Drugim rečima, što su troškovi transporta, skladištenja i upravljanja zalihama manji, to će preduzeće biti konkurentnije i imati veće šanse na tržištu. Lokalni ekonomski razvoj stoga neposredno zavisi od lokacije opštine, jer utiče na logističke troškove lokalnih preduzeća. Opština je razvijena i konkurentna onoliko koliko su njena preduzeća razvijena i konkurentna na nacionalnom i međunarodnom tržištu.

Ipak, lokacija nije odlučujući faktor, bar ne za sve privredne grane. Ako je to nekada i bila, lokacija je u savremenom svetu izgubila onaj značaj koji je imala u periodu pre globalizacije, razvoja telekomunikacija i globalnih lanaca vrednosti. Poslovanje preduzeća iz

---

²⁰¹ Vladan Božić i Slobodan Aćimović, *Marketing logistika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2008, str. 15

uslužnog sektora kao najdinamičnijeg sektora međunarodne privrede demantuje teoriju lokacije. Najveći broj značajnih međunarodnih informaciono-tehnoloških kompanija nalaze se na suprotnom kraju sveta od destinacija na koje isporučuju svoje usluge. Dakle, čak iako je opština logistički nekonkurentna, to nužno ne znači da je njena ekonomska sudbina zapečaćena. Brojni su primeri dve opštine sa gotovo identičnim geografskim položajem, gde je jedna opština razvijenija od druge, što nas navodi na zaključak da lokacija ne predstavlja jedini ili bar najvažniji faktor ekonomskog razvoja.²⁰² Klasičan primer opštine sa niskim stepenom razvijenosti, a koja se nalazi na logistički idealnoj lokaciji, jeste Ražanj, kroz čiju teritoriju prolazi Koridor 10, najznačajnija saobraćajnica u Srbiji.

Prirodni resursi podrazumevaju one pojave, procese ili objekte u prirodi koje čovek može koristiti kao potencijale za razvoj. U prirodne resurse kao fakore lokalnog ekonomskog razvoja svrstavamo: zemljište (poljoprivredno, građevinsko i šumsko); stene, minerale i fosilna goriva (metali, rude, nafta); vodu; obnovljive izvore energije; floru i faunu. Kao i ostali faktori lokalnog ekonomskog razvoja, ni prirodni resursi nisu garant bogatstva lokalne zajednice, ali predstavljaju značajan potencijal. Kada lokalna zajednica na svojoj teritoriji poseduje rudna bogatstva, poput nafte ili uglja, pretpostavka je da će svoj ekonomski razvoj bazirati na njihovom eksploataciji. Dobrim poslovanjem koje podrazumeva održivi razvoj i ekološki pristup, kao i široko učešće lokalnih preduzeća, svi akteri u lokalnoj zajednici mogu imati koristi od prirodnih resursa na njihovoj teritoriji. Sa druge strane, neretko se dešava da lokalne vlasti, nemaju nikakvog učešća u upravljanju prirodnim resursima na svojoj teritoriji, kao ni ostali akteri na lokalnu, jer o njihovom eksploataciji odlučuju organi centralnih vlasti. Stoga, prirodni resursi mogu biti blagoslov za lokalnu zajednicu, a mogu predstavljati i opterećenje. Posedovanje prirodnih bogatstava može usmeriti celokupnu lokalnu industriju u jednu privrednu granu, što u slučaju poremećaja na tržištu, može prouzrokovati ekonomski krah lokalne zajednice. Klasičan primer posrnutih opština u Srbiji koje su nekada predstavljale industrijske gigante, jesu Bor i Majdanpek, a u skorije vreme i Smederevo (nakon svetske ekonomske krize i pada tražnje za čelikom). Većina opština u Srbiji koje su postigle dobre rezultate u pogledu lokalnog ekonomskog razvoja ne mogu se pohvaliti posedovanjem značajnih prirodnih resursa.²⁰³

---

²⁰² Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str. 21

²⁰³ Ibid., str.24.

Među prvim društvenim faktorima lokalnog ekonomskog razvoja svrstali smo **nivo decentralizacije (autonomije) lokalne vlasti**. Smatramo da autonomija lokalne vlasti predstavlja osnovni uslov lokalnog ekonomskog razvoja, odnosno da viši nivo decentralizacije pospešuje lokalni ekonomski razvoj. Država treba da ima svoju ulogu u sprovođenju lokalnog ekonomskog razvoja, ali ona mora da bude u partnerskom odnosu sa lokalnim vlastima. Tamo gde dominira centralizacija i hijerarhijski odnos između centra i lokalnih vlasti, gotovo da je nemoguće podsticati lokalni ekonomski razvoj. Potčinjenost lokalnih vlasti centralnim institucijama zaduženim za finansiranje lokalnih samouprava, ograničava lokalne funkcionere u njihovom delovanju i onemogućava kreiranje strategije razvoja zasnovane na lokalnim kapacitetima. Samo ona lokalna samouprava koja upravlja svojinom na svojoj teritoriji i ima finansijsku autonomiju može rukovoditi instrumentima lokalnog ekonomskog razvoja. U Srbiji od 1995. do 2011. godine, opštine i gradovi nisu imale pravo svojine na nepokretnostima, pa lokalne vlasti nisu mogle efikasno obavljati svoje poslove. Nemoguće je bilo upravljati lokalnim ekonomskim razvojem, kada su lokalne vlasti za svaki akt raspolaganja imovinom morale da traže saglasnost, odnosno rešenje Republičke Direkcije za imovinu, na koje se čekalo više od tri godine u proseku.²⁰⁴

Preduzetnička sposobnost lokalne samouprave, kao faktor lokalnog ekonomskog razvoja, odnosi se na aktivno učešće organa lokalnih vlasti u podsticanju istog. Što je lokalna vlast sposobnija da motiviše veći broj aktera lokalne zajednice, kako bi zajednički delovali u cilju donošenja i sprovođenja strategije lokalnog ekonomskog razvoja, to su veće šanse da ova strategija i uspe. Preduzetnička sposobnost lokalne samouprave zavisi ne samo od odnosa sa centralnim vlastima, već prvenstveno od odnosa sa lokalnim privrednicima. Samo ona lokalna samouprava koja deluje kao partner poslodavcima na njenoj teritoriji može računati na veće prilive od poreza i smanjenje broja nezaposlenih. Neophodno je da se stvore uslovi koji će preduzetnicima olakšati poslovanje, a naročito malim i srednjim preduzećima, koja čine temelj ekonomskog razvoja. Komplikovane procedure za pokretanje preduzeća, prijavljivanje radnika i sl., kao i preobimna administracija, predstavljaju barijere lokalnom ekonomskom razvoju, koje može otkloniti samo preduzetnički sposobna lokalna samouprava. Sposobnu lokalnu samoupravu čine ljudi, odnosno funkcioneri koji neće predstavljati birokratski aparat, već pronalaziti načine

---

²⁰⁴ Snežana Đorđević, *Priručnik za moderno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 20.

da privuku investitore i zadrže postojeće. Ovo podrazumeva profesionalizaciju rada lokalnih vlasti, modernizaciju modela upravljanja, odnosno pružanje usluga koje su prilagođene konkretnim potrebama građana.²⁰⁵

Uspeh lokalnog ekonomskog razvoja zavisi i od **sektorske strukture privrede** na lokalnu. Kao što smo u uvodnim razmatranjima naveli, nije svejedno da li je strani kapital u Srbiji završio u sektoru proizvodnje, trgovine ili usluga, tako nije svejedno ni da li na lokalnu dominira industrijska ili poljoprivredna proizvodnja, trgovina ili turizam. Dakle, opštine koje su dominantno orjentisane na poljoprivrednu proizvodnju, a samim tim i na plasiranje i izvoz primarnih proizvoda, imaju manje šanse da budu ekonomski razvijene od onih opština u čijoj sektorskoj strukturi privrede najveći udeo otpada na industrijsku proizvodnju i izvoz usluga. Ovo ne znači da opštine u kojima dominira primarna proizvodnja ne mogu biti ekonomski razvijene, već da je ekonomski rast i razvoj najbolje stimulisan visoko tehnološki intenzivnom industrijskom proizvodnjom.

Nasledeno stanje privrede, kao faktor lokalnog ekonomskog razvoja, odnosi se na konkurentnost preduzeća na lokalnu. Ekonomski uspeh lokalne zajednice zavisi od poslovanja preduzeća na njenoj teritoriji, pa one opštine i gradovi koji na svojoj teritoriji već imaju značajan broj konkurentnih preduzeća, imaju veće šanse za uspešan lokalni ekonomski razvoj. Nije isto da li je opština ušla u proces lokalnog ekonomskog razvoja sa jednim gigantom koji posrće na svojoj teritoriji ili sa razvijenom mrežom konkurentnih preduzeća, bez obzira o kom sektoru privrede se radilo. Ovde je naročito važan udeo izvozno orjentisanih preduzeća, jer ova preduzeća koja su izašla iz okvira nacionalnog tržišta, najviše doprinose ekonomskom razvoju cele zemlje.

Stepen izgrađenosti fizičke infrastrukture neposredno utiče na lokalni ekonomski razvoj. Izgrađenost fizičke infrastrukture odnosi se na stanje građevinskih objekata, energetske mreže, puteva, telekomunikacija, vodovoda i kanalizacije i sl., na teritoriji lokalne samouprave. Kada lokalna zajednica raspolaže sa dobrom fizičkom infrastrukturu, ona je primamljiva za investitore. Ona poslodavcima na svojoj teritoriji obezbeđuje lakši pristup telekomunikacionoj, saobraćajnoj i energetske mreži, po nižim cenama u odnosu na opštine sa niskim stepenom izgrađenosti fizičke infrastrukture. Kvalitetni putevi povezani sa značajnim saobraćajnim koridorima, železnicom i aerodromom, kao i sigurno snabdevanje vodom, električnom

---

²⁰⁵ Ibid., str.14.

energijom, gasom, toplovodom i telekomunikacionim uslugama, predstavljaju osnove preduslove za lokalni ekonomski razvoj. Treba imati u vidu da je izgradnja infrastrukturnih sistema izuzetno skupa i da podrazumeva dug period gradnje, te su opštine sa niskim stepenom izgrađenosti infrastrukture značajno ograničene u svojim razvojim kapacitetima.

Stopa nezaposlenosti stanovništva takođe neposredno utiče na mogućnosti efikasnog lokalnog ekonomskog razvoja, tako da lokalne zajednice sa višom stopom nezaposlenosti imaju manje šanse za razvoj privrede. Iako bi se moglo pomisliti da će masa nezaposlenog stanovništva predstavljati faktor privlačenja za investitore, zbog potencijalno niskih troškova radne snage, u praksi stvari stoje sasvim drugačije. Istraživanje rađeno u Kanadi, pokazalo je da su opštine, koje su početkom osamdesetih godina dvadesetog veka imale visoku stopu nezaposlenosti, do kraja ove decenije još dublje pale u recesiju, jer nisu uspele da privuku investitore. Ove opštine su u posmatranom periodu zabeležile nižu stopu rasta realnih zarada u odnosu na opštine sa visokim procentom zaposlenog stanovništva.²⁰⁶ Investitori, bilo da se radi o domaćim ili stranim, po pravilu radije ulažu svoj kapital u lokalne zajednice sa nižom stopom nezaposlenosti, pa su države često prinuđene da raznim subvencijama stimulišu investitore da dođu u one delove zemlje koje imaju visok procenat nezaposlenog stanovništva, što je slučaj i sa Srbijom.

Što se tiče **nivoa obrazovanja i tehničke osposobljenosti radne snage** kao faktora lokalnog ekonomskog razvoja, nesporno je da visok procenat obrazovanog stanovništva predstavlja prednost za lokalnu zajednicu i značajan ekonomski resurs. Visokoobrazovano i tehnički obučeno stanovništvo faktor je privlačenja investicija. Troškovi obuke koje snose investitori prilikom donošenja novih tehnologija, smanjuju se sa višim nivoom obrazovanja radne snage. Pored toga, visokoobrazovano stanovništvo će lakše privući investicije iz visokotehnoloških oblasti, što bi kao posledicu moglo da ima efekte preliivanja znanja i tehnologije na lokalnu zajednicu. Sa druge strane, opštine sa niskim nivoom obrazovanog i tehnički osposobljenog stanovništva, po pravilu privlače investitore iz radno intenzivnih industrija, odnosno one investitore koji su u potrazi prvenstveno za jeftinom radnom snagom i čije poslovanje može smanjiti broj nezaposlenih, ali neće prouzrokovati efekte preliivanja.

Makroekonomska i politička stabilnost još jedan je od osnovnih faktora lokalnog ekonomskog razvoja. Pod makroekonomskom stabilnosti podrazumevamo različite ekonomske

---

²⁰⁶ "Factors Associated with Local Economic Growth", Ray D. Bollman, *Rural and Small Town Canada Analysis Bulletin*, Vol. 1, No. 6, Ottawa, 1999.

agregate koje nisu svojstvene samo lokalnoj teritoriji, već se odnose na celu državu. Fiskalnom, trgovinskom i monetarnom politikom država bi trebalo da deluju u pravcu makroekonomske stabilnosti, odnosno da kontroliše inflaciju, kurs nacionalne valute, javnu potrošnju, platni bilans, javni dug i druge makroekonomske indikatore. Zemlja koja nema makroekonomsku stabilnost ne može računati na bilo kakav ekonomski razvoj, pa ni onaj na lokalnom nivou. Bez stabilnog kursa i uravnoteženog budžeta, nemoguće je doneti i sprovesti strategiju lokalnog ekonomskog razvoja. Investitori će u uslovima makroekonomske nestabilnosti zaobići zemlju, dok će oni investitori koji su već uložili svoj kapital gledati da ga osiguraju tako što će deinvestirati. Isto važi i za periode političke nestabilnosti. Zemlja u kojoj vlada politička nestabilnost ne može računati na priliv investicija, jer investitorima, bilo da su domaći ili strani, ne može garantovati sigurnost njihovog ulaganja. Ukoliko postoji opasnost od izbijanja građanskog rata, eksproprijacije imovine, državnog udara, čestih promena zakona i čestih štrajkova, investitori će biti obeshrabreni. U takvim uslovima lokalni ekonomski razvoj je nezamisliv. Da bi lokalna zajednica mogla ekonomski da prosperira neophodno je da postoji podela vlasti i da funkcioniše bar većina najvažnijih državnih institucija. Makroekonomska i politička stabilnost obezbeđuju predvidivost uslova poslovanja na duži rok, što predstavlja osnovu ekonomskog razvoja.

Na makroekonomsku i političku stabilnost nadovezuje se **efikasnost i nepristrasnost sudstva**, odnosno vladavina prava. Zaštita i garancija investitorovih prava, odnosno prava svih privrednih subjekata na lokalnu, zavisi isključivo od efikasnosti i nepristrasnosti sudstva. Nije dovoljno samo da sudovi, kod kojih akteri na lokalnu rešavaju svoje međusobne sporove, kao i sporove sa državom, ne budu pod uticajem izvršne vlasti, od ključne je važnosti da njihove odluke budu donešene u razumnim vremenskim rokovima. Teško da može opstati preduzeće koje godinama čeka na odluku suda, a kasnije i njeno sprovođenje, kada nije u stanju da u ovom periodu naplati svoja potraživanja. Po podacima Svetske banke koje smo izneli u prethodnom poglavlju, preduzeća u Srbiji čekaju na sudska izvršenja u proseku oko dve godine. Pravna sigurnost svih ljudi i preduzeća na teritoriji lokalne samouprave, predstavlja osnovni preduslov ne samo za lokalni ekonomski razvoj već i za izgradnju pravne države.

1.2. Strateško planiranje lokalnog ekonomskog razvoja

U ovom delu rada bavimo se elementima procesa lokalnog ekonomskog razvoja, odnosno analiziramo njegove činioce putem kojih se ovaj proces ostvaruje. Dakle, zanima nas od čega se sastoji lokalni ekonomski razvoj i šta je neophodno uraditi kako bi on zaživeo. Već smo naveli prilikom definisanja lokalnog ekonomskog razvoja da nema uspešnog razvoja bez partnerstva lokalnih aktera i njihovog punog učešća u donošenju i sprovođenju strategije. Sada nas interesuje način na koji se LER kreira i sprovodi, kao i koji su to akteri koji u ovom procesu učestvuju.

Ukratko, moglo bi se reći da su ključni učesnici lokalnog ekonomskog razvoja lokalna vlast, privreda i nevladin sektor. Pod lokalnom vlasti podrazumevaju se sve one institucije (lokalne, regionale i centralne) koje imaju zakonska ovlašćenja da deluju na teritoriji lokalne samouprave (skupština, gradonačelnik, predsednik opštine, veće, kancelarija za LER) ili da donose odluke od neposrednog interesa za lokalni ekonomski razvoj. Pored toga, lokalna vlast uključuje sve one funkcionere, upravu, komunalna preduzeća, ustanove, komunalnu i lokalnu policiju i inspekcijske službe, kao i sve druge izvršne organe vlasti na teritoriji lokalne samouprave. Pod privredom kao učesnikom i činiocem LER-a, podrazumevamo pre svega lokalne privrednike, odnosno vlasnike i menadžere preduzeća koja deluju na lokalnu. Ovo mogu biti predstavnici velikih kompanija koje imaju svoje ogranke i u drugim lokalnim zajednicama, a mogu biti i predstavnici uspešnih malih i srednjih preduzeća koji zapošljavaju isključivo lokalno stanovništvo. Pod tim se podrazumevaju i poljoprivrednici na lokalnim gazdinstvima, koji u ruralnim opštinama predstavljaju najznačajnije proizvođače i poslodavce. Što se tiče nevladinog sektora, pod njim se podrazumeva širok spektar raznih udruženja koja deluju na lokalnu, a koja mogu biti poslovnog, humanitarnog, ekološkog ili bilo kakvog drugog karaktera. Svako udruženje građana, pa čak i ono neformalno može predstavljati podršku ili prepreku lokalnom ekonomskom razvoju, te je važno uključiti širi krug građana u proces izrade strategije, kao i njene implementacije.²⁰⁷

Značaj strateškog planiranja za lokalni ekonomski razvoj istaknut je u svim udžbenicima i radovima koji se bave uzrocima ekonomskog rasta na lokalnu. Bez kvalitetne strategije, lokalni ekonomski razvoj se svodi na stihijsko delovanje različitih aktera, počevši od funkcionera

---

²⁰⁷ Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str. 34.

lokalne vlasti do predstavnika brojnih udruženja i privrednika. Za izradu kvalitetnog strateškog plana neophodno je da postoji svest o potrebi i svrsi kreiranja jedne ovakve strategije, što podrazumeva postojanje jasne političke volje i sposobnosti aktera na lokalnu da sprovedu planirane mere. Krajnji cilj ovih mera trebalo bi biti kreiranje novih radnih mesta za lokalno stanovništvo, odnosno smanjenje broja nezaposlenih i povećanje fiskalnih prihoda za lokalnu samoupravu. Da bi lokalni ekonomski razvoj zaživeo i dao rezultate, neophodno je da proces sadrži sledećih deset elemenata:

1. inicijativa za pokretanje strateškog planiranja LER-a;
2. kreiranje formalne grupe zainteresovanih aktera na lokalnu;
3. izrada situacione analize - profila zajednice (uvid u stanje lokalne privrede);
4. kreiranje vizije razvoja;
5. utvrđivanje ciljeva;
6. identifikovanje strateških opcija;
7. formalizovanje strateškog plana lokalnog ekonomskog razvoja;
8. sprovođenje mera lokalnog ekonomskog razvoja u skladu sa planom;
9. nadzor i evaluacija učinkovitosti sprovedenih mera;
10. modifikacija i prilagođavanje plana situaciji na terenu.²⁰⁸

Ovih deset elemenata procesa lokalnog ekonomskog razvoja imaju za cilj da pruže odgovore na sledeća pitanja:

- Ekonomski posmatrano, gde se lokalna zajednica trenutno nalazi?
- Gde lokalna zajednica želi da bude po pitanju ekonomskog razvoja?
- Na koji način lokalna zajednica planira da dođe do željenog nivoa ekonomskog razvoja?
- Kako će lokalna zajednica znati kada je ostvarila zacrtani ekonomski cilj?²⁰⁹

Da bi zaživeo lokalni ekonomski razvoj, neophodno je da lokalna samouprava prepoznaje značaj strateškog planiranja, te da preuzima inicijativu za pokretanje ovog postupka. Neretko se dešava da su lokalne vlasti svesne lošeg ekonomskog stanja u njihovoj opštini, kao i potrebe da se učini nešto, ali se u svom delovanju ograničavaju na *ad-hoc* mere stimulisanja privrede, koje nisu dugoročno isplanirane i nisu dogovorene širokim konsenzusom građana. Za uspešan lokalni

---

²⁰⁸ *Promoting Local Economic Development through Strategic Planning, Volume1: Quick Guide*, UN-HABITAT and EcoPlan International Inc., Nairobi and Vancouver, 2005, p.3.

²⁰⁹ Ibid.

ekonomski razvoj važno je da lokalna vlast ima kapacitet da obuhvati različite grupe građana i za isti sto dovede njihove predstavnike. Dakle, neophodno je da postoji poverenje između lokalnih funkcionera izvršne vlasti i širokog kruga građana. U ovoj prvoj fazi procesa LER-a, lokalna vlast formira osnovni tim ljudi zaduženih da stupe u kontakt sa svim zainteresovanim akterima na lokalnu. Različiti akteri zainteresovani za učestvovanje u strateškom planiranju imaju različite prioritete, što može prouzrokovati njihovo suprotstavljanje i zaustavljanje procesa već u samom startu. Stoga je neophodno da se posao komunikacije sa ovim akterima poveri osobama koje uživaju poverenje na lokalnu i koje imaju značajne pregovaračke sposobnosti. Cilj njihovog angažovanja u ovoj početnoj fazi bio bi kreiranje konstruktivnog okruženja u kome bi svi zainteresovani akteri kooperativno delovali u zajedničkom interesu. Uspešno organizovanje ovih grupa i njihovo zajedničko delovanje od ključnog je značaja za dalji proces izrade strategije i njene implementacije.²¹⁰

Drugi deo procesa strateškog planiranja odnosi se na kreiranje formalne grupe zainteresovanih aktera na lokalnu. Ovo praktično znači da su osobe delegirane od strane lokalne samouprave okupile relevantne aktere, značajne za lokalni ekonomski razvoj i uspostavile procedure njihove saradnje i izjašnjavanja po pitanju daljeg odlučivanja o pravcima razvoja. Značajni akteri za lokalni ekonomski razvoj mogu biti sve one grupe građana i pojedinci koji imaju moć bilo da ubrzaju ovaj proces, da ga ometaju ili čak zaustave, poput nevladinih organizacija, privrednih komora, političkih partija, sindikata, udruženja poslodavaca i sl.

Nakon druge etape u strateškom planiranju sledi izrada situacione analize, odnosno profila zajednice. Ovo je faza procene lokalne privrede u kojoj se radi SWOT analiza koja podrazumeva sagledavanje prednosti lokalne ekonomije (nivo plata, obrazovanje, broj radnika i njihova osposobljenost, prirodni resursi i sl.), slabosti i nedostaci (nezaposlenost, siromaštvo, nedostatak infrastrukture, opšte zdravlje i sl.), šanse i mogućnosti (tehnološke promene, novi međunarodni trgovinski sporazumi, politička stabilnost i sl.), kao i opasnosti i pretnje (demografske promene, gašenja preduzeća i masovna otpuštanja, nestabilan kurs, odliv mozgova i sl.).²¹¹

---

²¹⁰ *Local Economic Development: A Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*, Gwen Winburn, Soraya Goga and Fergus Murphy, The World Bank and Bertelsmann Stiftung, Washington D.C., 2004, p.13.

²¹¹ SWOT analiza (akronim engleskih reči: *Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats* - snage, slabosti, prilike, pretnje) je tehnika strategijskog menadžmenta putem koje se uočavaju strategijski izbori dovođenjem u vezu snaga i slabosti preduzeća sa šansama i pretnjama u eksternom okruženju.

Kreiranje vizije razvoja kao sledeća faza predstavlja praktičan odgovor na pitanje: gde lokalna zajednica želi da bude po pitanju ekonomskog razvoja? Vizija razvoja proizilazi iz uvida u rezultate SWOT analize i odnosi se na projektovanje željenog stanja lokalne zajednice. U kreiranju vizije je važno da učestvuju svi lokalni akteri i da se po tom pitanju uspostavi konsenzus. Kada je formirana vizija zajednice, pristupa se utvrđivanju ciljeva lokalnog ekonomskog razvoja. Ovi ciljevi predstavljaju ništa drugo do spisak želja, ali realnih želja do kojih se došlo na osnovu prethodne analize stanja. Ovi ciljevi ne bi trebalo da budu precizno utvrđene kvote koje se odnose na proizvodnju ili broj zaposlenih ili vrednosti rasta bruto društvenog proizvoda. Oni su više opšteg karaktera i najčešće se odnose na: veće mogućnosti za zapošljavanje, smanjenje siromaštva, privlačenje investicija, poštovanje prava radnika i sl. Drugim rečima, utvrđivanje ciljeva predstavlja kreiranje liste prioriteta.

Identifikovanje potencijalnih opcija, kao mogućih puteva razvoja i njihovo ispitivanje je srž strateškog planiranja. U ovoj fazi se odlučuje u kom pravcu će ići aktivnosti lokalnih aktera, odnosno šta se želi postići i na koji način. Možemo reći da je ovo najvažniji deo procesa, jer je neophodno da unutar formalne grupe, koja se bavi LER-om, većina aktera izabere jednu od mogućih opcija ekonomskog razvoja. Od toga koja se opcija izabere zavisiće uspeh lokalnog ekonomskog razvoja, a samim tim i opstanak mnogih preduzeća. Ako se zajednica opredeli za stimulisanje poljoprivredne proizvodnje i pomoć malim i srednjim proizvodnim preduzećima, instrumenti i mere koje će koristiti lokalni akteri u potpunosti će se razlikovati od onih koji bi bili aktivirani da se lokalna zajednica opredelila za privlačenje krupih investicija ili razvoj turizma. Dakle, ovde se odlučuje o prioritetima, odnosno "na kojeg konja se kladiti" u ovoj trci za boljim životom.

Nakon usvajanja određene strategijske opcije od strane većine aktera, sledi faza njene operacionalizacije, odnosno formalizovanje strateškog plana lokalnog ekonomskog razvoja. Ovde se pravi strateški plan, koji sadrži detaljnu podelu zaduženja, određivanje mera koje se sprovode, kao i vreme, odnosno rokove njihovog izvršenja. Dobar plan služi brzom i efikasnom sprovođenju dogovorenih mera lokalnog ekonomskog razvoja, sa ciljem minimalizovanja troškova i iskorišćavanja svih prednosti kojima jedna zajednica raspolaže. Strateški plan mora biti realan, odnosno neophodno je da sadrži one mere koje su izvodljive sa stanovišta političke volje lokalnog stanovništva, koje su u okviru planiranog budžeta i za čije sprovođenje postoji administrativni kapacitet.

Sprovođenje mera lokalnog ekonomskog razvoja u skladu sa strateškim planom je sledeći logički korak koji mora biti koordiniran iz jednog centra. Najčešće su to agencije za lokalni ekonomski razvoj koje postoje u većini lokalnih samouprava ili neko drugo telo formirano *ad hoc* u skladu sa potrebama sprovođenja strateškog plana. Manje je važno kako će se ovo telo zvati, od toga ko će u njemu sedeti i koordinisati sprovođenje plana. Neophodno je da unutar ovog tela budu ključni akteri na lokalnoj sceni, odnosno njihovi predstavnici, kako se ne bi dogodilo da se u toku sprovođenja plana odstupi od osnovnih ciljeva i strateške opcije, odnosno da jedan deo preduzetnika ili pojedinca bude favorizovan u odnosu na druge.

Nadzor nad sprovedenim strateškim planom i evaluacija učinkovitosti sprovedenih mera nadovezuje se na prethodni korak i predstavlja najteži element procesa lokalnog ekonomskog razvoja. Nadzor podrazumeva proces prikupljanja informacija sa terena koje se odnose na sprovođenje mera, odnosno proveru efikasnosti lokalnih aktera da izvrše svoje dogovorene obaveze kao i kvalitet sprovođenja samih mera. Imajući u vidu da lokalni akteri učestvuju u celom procesu na dobrovoljnoj osnovi, teško je sprovesti kvalitetan nadzor koji bi imao za cilj da stimuliše bržu i bolju implementaciju strategije. Upravo zbog toga sam nadzor više služi da se stvori jasna slika o zastojima u sprovođenju mera, kako bi se ovi zastoji otklonili ili se izvršila promena same strategije. Sa druge strane, evaluacijom dobijamo odgovor na pitanje: Kako će lokalna zajednica znati kada je ostvarila zacrtani ekonomski cilj?". Evaluacija je proces unutar koga se informacije prikupljene u nadzoru, analiziraju kako bi se utvrdilo da li su sprovedene mere učinkovite, odnosno da li se njima postiže željeni cilj. Stoga, je neophodno da postoje jasni indikatori lokalnog ekonomskog razvoja, navedeni u strateškom planu, uz pomoć kojih bi se sprovela evaluacija.

Poslednji element procesa lokalnog ekonomskog razvoja jeste modifikacija i prilagođavanje strateškog plana situaciji na terenu. Na osnovu prethodno prikupljenih podataka i rezultata evaluacije strateškog plana, u okviru ove faze vrši se preraspodela sredstava i redefinisavanje samog strateškog plana u skladu sa potrebama ekonomskog razvoja. Ovo je, dakle, faza u kojoj je neophodno da se preispitaju prethodno donešene odluke i da se mere lokalnog ekonomskog razvoja prilagode uslovima na lokalnu. Utvrdi li se da neke mere ne daju željene rezultate, dok su druge efikasne, pristupa se redefinisavanju samog postupka i preusmeravanju sredstava u one mere koje ispunjavaju zacrtane ciljeve.

Za uspešan lokalni ekonomski razvoj nije neophodno da se svih deset faza u strateškom planiranju sprovedu na način kako smo mi to ovde definisali i po redosledu koji smo naveli. Najvažnije je da u ovom procesu učestvuju svi relevantni akteri na lokalnu, kao i da postoji bar donekle utvrđen i formalizovan plan sprovođenja mera za stimulisanje ekonomskog razvoja, kao i da sam plan bude usklađen sa administrativnim i budžetskim mogućnostima lokalne samouprave.

2. Pojam i definisanje lokalne samouprave

Lokalna samouprava kao pojam koji pre svega označava autonomiju jedne društvene zajednice u odnosu na centar, nije proizvod savremenih političkih sistema, već možemo reći da postoji od kad je uopšte nastala vlast. Tako jedna grupa teoretičara pojam lokalne samouprave vezuje za prve polise u antičkoj Grčkoj ili nome u Egiptu. Ova škola mišljenja smatra da je lokalna samouprava nastala onog trenutka kada su se građani udružili sa ciljem stvaranja sopstvenih organa vlasti, bez obzira na njihov karakter. Druga škola mišljenja ističe da se lokalnom samoupravom mogu smatrati samo one društvene jedinice koje odlikuje moderni sistem organizacije vlasti, odnosno podela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku.²¹² Mišljenja smo da se pravim lokalnim samoupravama mogu smatrati tek srednjevekovni gradovi koji imaju političke slobode garantovane određenim statutima ili poveljama, nešto nalik današnjim ustavima i zakonima koji regulišu delovanje lokalne samouprave. Autonomija koja nije garantovana i kao takva zaštićena normativnim aktima države, ne može se smatrati lokalnom samoupravom. Upravo zbog toga građansko društvo proisteklo iz autonomije srednjevekovnih gradova predstavlja kolevku savremene lokalne samouprave.

Lokalna samouprava je kao fenomen tesno povezana sa pojmom demokratije, pa spada prvenstveno u predmet izučavanja politikologije. Snežana Đorđević čak ističe da je lokalna samouprava ništa drugo do lokalna demokratija i kao takva predstavlja temelj čitavom sistemu

---

²¹² „Theories of Urban Politics“, Ed. by David Judge, Gerry Stocker and Harold Wolman, London: Sage Publication, 1995., „Society and Institutions in Early Modern France“, Ed. by Mark P. Holt, Athens, GA: University of Georgia Press, 1991.

demokratije.²¹³ Država u kojoj ne postoji sistem lokalne samouprave ne može se nazvati demokratskom državom. Sama reč "samouprava" ukazuje na karakter neposrednosti i aktivne participacije građana koji sami sobom upravljaju na određenoj teritoriji. Ovo podrazumeva određenu slobodu građana u svom delovanju, koja mora biti ograničena zakonima i ustavom, ali koja u određenom okviru može biti autonomna u odnosu na centralnu vlast. Dakle, lokalna samouprava podrazumeva autonomiju delovanja, odnosno posedovanje određenih sloboda, prava i obaveza, bez kojih se ona ne bi mogla smatrati "samoupravom".

Nije samo pojam autonomije i demokratije usko povezan sa pojmom lokalne samouprave, tu je naravno i sloboda, koja se odnosi na slobodu udruživanja i delovanja, kao i delegiranja predstavnika koji formiraju organe vlasti u ime građana lokalne zajednice. Ostvarivanje realne slobode građana vrši se upravo kroz sistem lokalne samouprave gde građani odlučuju o pitanjima od svakodnevnog značaja za svoju zajednicu. S obzirom da se nivo ovih sloboda razlikuje od države do države, odnosno da su neke države decentralizovanije od drugih, brojne međunarodne organizacije pokušavaju već godinama da definišu minimum standarada ovih sloboda lokalne zajednice. Tako je Savet Evrope 1985. godine, usvojio Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi u kojoj se navode prava i obaveze lokalne samouprave koje ne smeju biti ugrožena, bez obzira na nacionalne osobenosti svakog od sistema.²¹⁴

U članu 3. Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, lokalna samouprava se definiše kao pravo i osposobljenost lokalnih vlasti da, u granicama zakona, regulišu i rukovode znatnim delom javnih poslova, na osnovu sopstvene odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva. U istom članu stoji da će ovo pravo vršiti saveti ili skupštine, sastavljene od članova koji su slobodno izabrani tajnim glasanjem na osnovu neposrednog, ravnopravnog i opšteg prava glasa, koji mogu imati izvršne organe koji su njima odgovorni.²¹⁵

Iz Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, mogu se izvući i sledeće osnovne karakteristike lokalne samouprave:

- lokalne vlasti mogu u što je moguće većoj meri prilagođavati sprovođenje centralnih i regionalnih ovlašćenja lokalnim uslovima;

---

²¹³ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 29.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ *Evropska povelja o lokalnoj samoupravi*, Savet Evrope, Internet:

http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/128_evropska_povelja_o_lokalnoj_samoupravi.pdf, 10.5.2016

- lokalne vlasti imaju mogućnost da određuju sopstvenu upravnu strukturu, s ciljem njenog prilagođavanja lokalnim potrebama;
- lokalne vlasti imaju pravo na odgovarajuće sopstvene izvore finansiranja;
- lokalne vlasti imaju pravo na udruživanje i međusobnu saradnju.

Ratko Marković ističe da lokalna samouprava predstavlja oblik odlučivanja i upravljanja lokalnim zajednicama neposredno od strane njenih stanovnika ili putem njihovih predstavnika koje oni neposredno biraju ili putem drugih lokalnih organa.²¹⁶ Dakle, lokalna samouprava predstavlja lokalnu vlast koja ima određen stepen slobode, samostalnosti i materijalnih mogućnosti za ostvarivanje svojih izvornih i ustavom garantovanih funkcija.²¹⁷

Pavle Nikolić navodi da lokalnu samoupravu karakterišu tri elementa: područje, samostalnost i odnos sa građanima. Lokalna samouprava se sprovodi na užim ili širim teritorijalnim područjima; u vršenju sopstvenih nadležnosti lokalni organi su samostalni i ne nalaze se u hijerarhijski podređenom položaju u odnosu na centralne organe vlasti; lokalni organi direktno proizlaze iz naroda – njihov izbor i opoziv vrše sami građani, a i sami građani preuzimaju ulogu lokalnih organa u vršenju najznačajnijih nadležnosti lokalne zajednice.²¹⁸

Po Slobodanu Orloviću stvarna lokalna samouprava postoji ako su ispunjena tri uslova. Prvi je da lokalno stanovništvo bira svoja predstavnička tela koja neposredno ili preko svojih izvršnih organa imaju „izvesna rešavajuća prava“. Drugi je da ta tela imaju svoju materijalnu i mesnu nadležnost, tj. da na svojoj teritoriji vrše određeni krug poslova kao vlast. I treći, da se nadležnošću lokalnih organa stvarno i formalno utiče na život i razvitak lokalne zajednice.²¹⁹

Snežana Đorđević definiše lokalnu samoupravu kao prvi nivo organizacije vlasti za koje građani biraju svoje organe upravljanja ili ponekad svi stanovnici čine taj organ vlasti (kada se radi o neposrednoj demokratiji) odlučujući tako o najvažnijim pitanjima života i razvoja lokalne zajednice.²²⁰ Isti autor navodi da lokalna samouprava predstavlja skup institucija i načina putem kojih se građani u jednoj lokalnoj zajednici organizuju, odlučuju o opštim pitanjima života i

---

²¹⁶ Ratko Marković, *Ustavno pravo i političke institucije*, Službeni glasnik, Beograd, 1995, str.496.

²¹⁷ Đorđe Pavlović i Milan Vlatković, *Sistem i finansiranje lokalne samouprave u Republici Srbiji*, Zavod za unapređenje i rentabilnost poslovanja, Beograd, 2000, str.10.

²¹⁸ Pavle Nikolić, *Ustavno pravo*, Službeni list SRJ, Beograd, 1994, str.442.

²¹⁹ Slobodan Orlović, "Ustavno-pravni položaj lokalne samouprave u Srbiji", Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, br.4, Pravni fakultet, Novi Sad, 2015, str.1654.

²²⁰ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 27.

razvoja te zajednice i zadovoljavaju niz zajedničkih, opštih potreba kroz sistem lokalnih javnih usluga.²²¹

Iz same definicije proizilazi da lokalna samouprava postoji radi bržeg i lakšeg zadovoljenja osnovnih potreba građana. Ovo se prvenstveno odnosi na komunalne probleme, što praktično znači angažovanje lokalne samouprave radi izgradnje i održavanja infrastrukture: puteva, saobraćajnica, kanalizacije, vodovoda, telekomunikacione, elektro i gasne mreže i sl. Poslovi koje obavlja lokalna samouprava dele se na izvorne, koji su uređeni ustavom i drugim zakonima i koji proizilaze iz principa decentralizacije i na delegirane poslove koje lokalnoj samoupravi prenosi država. Prve, lokalna samouprava obavlja samostalno i bez upliva centralnih vlasti, dok se delegirani poslovi obavljaju pod nadzorom države. Tako u oblasti izvornih nadležnosti lokalne samouprave spada i niz javnih politika kao što su: prostorno planiranje, uređenje, gradnja, stanovanje, obrazovanje, primarna zdravstvena zaštita, socijalne usluge i zaštita, kultura i izgradnja i održavanje objekata kulture, ekologija, sport i rekreacija, bezbednost i javni red i mir i ono što je najvažnije za naš rad - zapošljavanje i podsticanje ekonomskog razvoja.²²² Sa druge strane, do delegirane nadležnosti dolazi kada država proceni da određeni posao lokalna vlast može sprovesti adekvatnije od nje same, jer je bliža građanima. Za te poslove, ako je neophodno, država mora lokalnoj vlasti obezbediti finansije i stručnu pomoć.

2.1. Nivoi lokalne samouprave

Najčešće razlikujemo tri osnovna nivoa lokalne samouprave: opštinu, okrug i region. Opština je osnovna teritorijalna jedinica lokalne samouprave i za naše istraživanje najvažnija, jer ćemo upravo na nivou opština u Srbiji upoređivati efekte stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj. Veličine opština se razlikuju u svetu, kako po broju stanovnika, tako i po veličini teritorije. Mogu se kretati od nekoliko stotina stanovnika do nekoliko stotina hiljada stanovnika. Njihova teritorija može obuhvatati nekoliko gradskih kvartova, a može zauzimati i prostranstva u ruralnim i slabo naseljenim delovima zemlje. Osnovna i najvažnija karakteristika opština jesu neposredni izbori za predstavnike u lokalnim većima, odnosno skupštinama. Dakle,

---

²²¹ Idid.

²²² Ibid., str.28.

opštine su nukleus demokratskog sistema u savremenom svetu u okviru kojih lokalno stanovništvo, posredno ili neposredno, odlučuje o pitanjima od lokalnog značaja.

Viši nivo organizovanja lokalne vlasti od opština su okruzi ili distrikti koji predstavljaju širu administrativnu jedinicu, koja obuhvata nekoliko opština koje se graniče i koje su najčešće, jezički, kulturno-istorijski ili ekonomski usko povezane. Ovaj nivo organizovanja lokalne vlasti naziva se na različite načine u različitim zemljama, pa tako osdim okruga i distrikta nailazimo na sledeće nazive: vojvodstvo, departman, provincija, županija i sl. Za potrebe našeg rada koristićemo pojam okrug. Osnovna funkcija okruga jeste da obavlja deo zajedničkih poslova za sve opštine na njegovoj teritoriji. Dešava se da okruzi budu i privremeno formirani, kako bi se stvorili uslovi za obavljanje jedne funkcije, nakon čijeg ispunjenja oni prestaju da postoje. Ovakvi okruzi nazivaju se funkcionalni. Formiranje funkcionalnih okruga dešava se radi spovođenja projekta od zajedničkog interesa za date opštine.

Regioni kao najviši stepen organizacije lokalne vlasti važan su nivo lokalne vlasti u nizu zemalja. Njihov značaj raste sa sve snažnijom potrebom ekonomske saradnje okruga ili opština koje su prirodno upućene jedna na druge. Neretko se dešava da do ove saradnje i formiranja regiona dolazi čak između opština i okruga iz različitih zemalja, što je čest slučaj u zemljama članicama Evropske unije. Ovakve regione nazivamo prekograničnim regionima. Ova vrsta prekogranične saradnje nastala je kao potreba za dobijanjem sredstava od Evropske unije, sa ciljem stimulisanja ekonomskog razvoja ili izgradnje infrastrukture, najčešće u pograničnim delovima zemlje, zapuštenim i zaboravljenim od strane države. Istorijski posmatrano regioni se vezuju za teritorije koje se kulturno, etnički, religijski ili jezički razlikuju od ostatka nacionalne države i koji imaju određene specifičnosti i poseban identitet. Kada pričamo o ovakvim regionima onda najčešće mislimo na Kvebek u Kanadi, Kataloniju u Španiji ili Severnu Irsku u Velikoj Britaniji. Osim opštine, okruga i regiona, kao nivo lokalne samouprave javlja se i grad. Grad može predstavljati viši nivo organizacije od okruga, koji ima posebne nadležnosti, pravo na posebne oblike organizacije i daleko veće finansijske resurse od pojedinačnih opština, pa čak i regiona.²²³

Najvažniji element za uspešno funkcionisanje lokalne samouprave nalazi se u njenom odnosu sa državom. Naime, lokalna samouprava postiže svoj pun kapacitet ako između nje i države postoji princip subsidijariteta. Ovo praktično znači da će država prepustiti organima

---

²²³ Ibid., str.62.

lokalne samouprave sve one poslove i nadležnosti koje lokalna samouprava može da obavi sama. Sa druge strane, država će na sebe preuzeti isključivo one poslove i nadležnosti koje lokalna samouprava nije u stanju sama da obavlja i gde joj treba pomoć viših nivoa vlasti. Dakle, poslove, pa i samo odlučivanje obavlja onaj nivo vlasti koji je najkompetentniji, odnosno koji ga može najefikasnije i najekonomičnije uraditi.

2.2. Način organizovanja lokalne samouprave

Lokalna samouprava u većini zemalja deluje u sistemu podele vlasti, pa tako njeni organi mogu biti predstavnički, izvršni i sudski. Najvažniji organ lokalne samouprave jeste svakako onaj predstavnički, jer upravo kroz ovaj organ građani, članovi lokalne zajednice, učestvuju u političkom procesu donošenja odluka. Predstavnički organ odlučuje o najznačajnijim pitanjima života zajednice, pretresa ih i donosi odluke u cilju utvrđivanja odnosa i što normalnijeg funkcionisanja zajednice.²²⁴ Ovaj organ se najčešće naziva skupština, veće ili savet, a ima osnovnu funkciju da predstavlja građane i donosi normativna akta kojima se uređuju odnosi u lokalnoj zajednici i pitanja od lokalnog značaja. Skupština donosi odluke koje su u nadležnosti lokalne samouprave i vrši kontrolu njenih izvršnih organa. Osnovna svrha skupštine jeste da predstavlja građane lokalne zajednice i njihove interese, pa je neophodno da se ovaj organ bira na neposrednim i tajnim izborima. Sam način izbora razlikuje se od države do države, a dešavaju se i česte promene lokalnih izbornih sistema. Ipak, kao najzastupljeniji modeli izdvojili su se većinski, proporcionalni i mešoviti model. Dok je većinski model svojstven anglosaksonskom sistemu vlasti, proporcionalni model je zastupljen u kontinentalnom sistemu. Svaki od ovih modela ima čitav niz svojih varijacija, pa ne možemo reći da je jedan bolji od drugog ili da preovlađuje u savremenoj praksi lokalnih samouprava. Način izbora predstavničkog organa se obično rukovodi potrebom kvalitetnijeg predstavljanja socijalne strukture lokalne zajednice.²²⁵ Mandat predstavničkog tela je obično četiri godine, mada postoje i primeri dužih mandata lokalnih skupština, odnosno veća.

---

²²⁴ Snežana Đorđević, *Savremene urbane studije - Preduzetnički, kreativni, demokratski gradovi*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str.83.

²²⁵ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str.70.

Osnovni organ vlasti u svim lokalnim samoupravama jeste skupština, na kojoj se reflektuje kvalitet demokratije jedne zajednice. Pitanje kvaliteta predstavljanja je uvek aktuelno pitanje demokratije. Građani lokalne zajednice u razvijenim demokratskim sistemima lokalne samouprave učestvuju u radu skupštine kroz rasprave o temama koje ih se tiču. Predstavnički organi tada uključuju razne društvene subjekte, pojedince, interesne grupe, profesionalne i strukovne grupe kako bi se došlo do rešenja koje će zadovoljiti potrebe širokog kruga građana i kriterijume struke. Važan činilac pitanja uticaja građana na odlučivanje predstavljaju i institucije narodne inicijative, savetodavnog referenduma, peticija, žalbi i sl. Sjedinjene Američke Države poznate su po razvijenoj praksi da se građani uključuju u procese odlučivanja, kao i Švajcarska, gde su referendumi po različitim pitanjima česta pojava.

Pored predstavničkog, svaka lokalna samouprava raspolaže i sa izvršnim organom vlasti, odnosno lokalnom vladom. Izvršni organi lokalne vlasti su pre svega: izvršno veće, odnosno opštinska vlada i njeni upravni organi, sekretarijati, direkcije i inspekcije. Ovaj organ ima različite nazive u savremenoj praksi, ali u suštini obavlja poslove lokalne vlade. Izvršni organ se najčešće naziva izvršni odbor, izvršno veće ili izvršni savet. Kao takav on predstavlja kolektivni izvršni organ. Druga vrsta izvršnog organa jeste inokosni, odnosno gradonačelnik ili lokalni (gradski) menadžer. Dok je kolektivni izvršni organ biran od strane skupštine, inokosni izvršni organ, odnosno gradonačelnik može biti takođe biran od strane skupštine ili čak neposredno od strane građana. Kada je gradonačelnik biran neposredno, to predstavlja model jakog gradonačelnika i njegova ovlašćenja su znato veća u odnosu na gradonačelnika koga bira lokalna skupština. Praksa je pokazala da je model jakog gradonačelnika zabeležio značajne komparativne prednosti u odnosu na model slabog gradonačelnika.²²⁶ Nadležnost izvršnog organa jeste da sprovodi politiku koju je utvrdilo predstavničko telo, odnosno da sprovodi političku volju lokalne zajednice i obezbeđuje normalno funkcionisanje javnih službi. Osim toga, lokalna vlada je dužna da priprema budžet, odobrava izdatke i podnosi završni račun, kao i da predstavlja opštinu pred zakonom.²²⁷

Osim predsednika opštine, odnosno gradonačelnika i izvršnog odbora, sastavni deo izvršne lokalne vlasti čine i organi uprave. Upravni organi vrše upravnu vlast, odnosno realizuju

---

²²⁶ Snežana Đorđević, *Savremene urbane studije - Preduzetnički, kreativni, demokratski gradovi*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str.86.

²²⁷ Snežana Đorđević, *Renaisansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str.73.

poslove koje im povere gradonačelnik i izvršni odbor. Kao takvi oni predstavljaju sponu između lokalnih vlasti i samih građana. Upravni organi poput inspekcija i direkcija raznih vrsta, postoje da bi sprovodili odluke i zakone koje lokalna skupština donosi i vršili one poslove koji su im delegirani od strane državnih vlasti. Odnos koji ovi organi imaju sa građanima je od izuzetne važnosti, jer se radi o neposrednom odnosu, pa će od kvaliteta ovog odnosa zavisiti uspeh lokalne vlade. Upravni organi neretko postaju puki instrumenti administrativnog sistema prinude, umesto da da budu uslužni servis građana.²²⁸

Što se tiče sudskih organa lokalne samouprave oni se prvenstveno odnose na tužilaštva i pravobranilaštva, a sudove pod čijom je jurisdikcijom najčešće nekoliko opština, formiraju predstavnički organi na višem stupnju državnog organizovanja, kao što je nacionalni parlament. Određene parasudske institucije mogu da postoje na nivou lokalne vlasti, ali se ne mogu smatrati sudovima, jer njihove odluke nemaju pravnu snagu. Tamo gde postoje ovakvi organi pri opštinama, oni su preventivnog tipa i predstavljaju neku vrstu medijacije, kako bi se spor između strana u sporu rešio bez odlaska na sud.

2.3. Finansiranje lokalne samouprave

Možda i najvažniji element u okviru lokalne samouprave jeste način njenog finansiranja, jer od načina finansiranja zavisi i sam karakter vlasti, odnosno stepen njene autonomije. S tim u vezi razlikujemo dva osnovna modela finansiranja lokalnih vlasti: centralistički i decentralistički.

Centralistički model finansiranja lokalne samouprave podrazumeva centralno rukovođenje javnim funkcijama, a samim tim i javnim finansijama. S tim u vezi svi javni prihodi za finansiranje javnih potreba se slivaju u centar, odnosno državne organe koji naknadno odlučuju o njihovoj preraspodeli u skladu sa zakonom. Prema centralističkom modelu niži organi vlasti, kao što je lokalna samouprava ne mogu da raspolažu bilo kojom inicijativom u oblasti javnih prihoda. Obaveza lokalnih vlasti u ovom sistemu se svodi na dosledno sprovođenje odluka centralnog organa i ništa više od toga. Lokalna samouprava u centralizovanim sistemima ne

---

²²⁸ Videti: Lipsky, Michael. *Street-level bureaucracy, 30th ann. Ed.: dilemmas of the individual in public service.* Russell Sage Foundation, 2010.

poseduje autonomiju za prikupljanje javnih prihoda i njihovu preraspodelu, pa se i ne može smatrati lokalnom samoupravom na način kako smo je prethodno definisali. Ipak, centralistički model može postojati i u obliku koji daje određenu autonomiju lokalnim vlastima, a to podrazumeva slučajeve kada najveći deo bužeta lokalne samouprave čine državna davanja. Kada se najveći deo budžeta puni od poreza koje centralna država prikupi i u vidu raznih davanja ih prenosi lokalnim vlastima, može se tvrditi da lokalna vlast ne poseduje finansijsku autonomiju.²²⁹ Iako lokalna samouprava određenim delom ima ovlašćenja da prikuplja sredstva iz sopstvenih izvora, to nije dovoljno za nesmetano funkcionisanje lokalnih vlasti, pa ostaje zavisna od države. Kroz sistem lokalnih finansija u okviru centralističkog modela, država kontroliše lokalnu vlast i njene građane.

Nasuprot centralističkom modelu stoji decentralistički model, koji podrazumeva finansijsku autonomiju lokalnih vlasti, odnosno punjenje lokalnog budžeta najvećim delom iz izvornih prihoda. Kada lokalna vlast dobije odgovarajuća ovlašćenja da može vršiti javne funkcije, odnosno da stiče pravo naplate poreza, može se govoriti o decentralističkom modelu. Dakle, neophodno je da lokalne vlasti imaju pravo na izvorne poreze, pravo da utvrđuju samostalno stopu tih poreza i da ih samostalno ubiraju.²³⁰ Procenat državnih davanja može varirati, ali je važno da njegov udeo u ukupnom budžetu lokalne samouprave bude manjinski.

Brojne su prednosti i nedostaci i jednog i drugog sistema i u savremenoj praksi možemo naći njihove različite oblike. Sama teorija ne daje izričito određen stav koji od dva modela uređivanja odnosa između javnih i lokalnih finansija treba da bude primenjen. Ipak, bez obzira koliku će finansijsku autonomiju imati lokalne vlasti u državi, neophodno je da sredstva kojima raspolažu budu dovoljna kako bi lokalna samouprava mogla da na nesmetan način obavlja svoje izvorne i poverene poslove. S tim u vezi veoma je važno da zakon precizno reguliše kolika se sredstva odvajaju za transfere lokalnim vlastima, kao i po kojoj formuli.²³¹

Evropska povelja o lokalnoj samoupravi²³² u članu 9, lokalnim vlastima garantuje pravo na adekvatna, sopstvena finansijska sredstva kojima mogu slobodno da raspolažu u okviru svojih ovlašćenja. U ovom dokumentu jasno se kaže da deo, a ako je moguće i sva finansijska sredstva lokalnih organa vlasti, treba da potiču od izvornih lokalnih poreza i taksa čiju visinu oni mogu da

---

²²⁹ Ibid., str.80.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid., str. 81.

²³² Evropska povelja u daljem tekstu

odrede u okviru ograničenja datih statutom.²³³ Iskustvo evropskih zemalja ukazuje na najviše korišćen model finansiranja lokalne samouprave, gde se deo sredstava obezbeđuje iz izvornih prihoda, a drugi deo se obezbeđuje iz državnog budžeta (subvencije, dotacije, dopunska sredstva i dr.). Visina izvornih i državnih sredstava nije propisana, već zavisi od načina finansiranja javne potrošnje.²³⁴

Osnovni izvori prihoda lokalnih samouprava, ako izuzmemo subvencije od strane države, mogu dolaziti od:

- a) poreza, taksa, naknada i ostalih javnih prihoda;
- b) lokalnih javnih prihoda; kao i
- c) samodoprinosi.

Finasiranje iz poreza, taksa, naknada i ostalih javnih prihoda vrši se iz sredstava koja se ostvare na teritoriji opštine. Ovo praktično znači da lokalna poreska uprava ubira poreze ili deo poreza, u zavisnosti od načina kako je to zakonodavac propisao, najčešće kroz porez na dohodak građana, porez na nasleđe i poklone, poraz na apsolutna prava (promet nepokretnosti), porez na imovinu, deo poreza na promet proizvoda i usluga i sl. Pored toga opštinama najčešće pripadaju i prihodi na osnovu taksa i naknada kao što su: boravišna taksa, naknada za korišćenje dobara od opšteg interesa na teritoriji opštine, kao i ostali javni prihodi utvrđeni zakonom.²³⁵

Finasiranje iz lokalnih javnih prihoda odnosi se na punjenje budžeta kroz opštinske administrativne takse, lokalne komunalne takse, kao i naknade za korišćenje komunalnih dobara, za korišćenje gradskog građevinskog zemljišta, za izgradnju, održavanje i korišćenje lokalnih puteva i ulica i drugih javnih objekata od opšteg značaja. Osim toga, lokalna samouprava najčešće ima pravo da uzima deo prihoda od davanja u zakup nepokretnosti u državnoj svojini koju koristi, kao i da naplaćuje novčane kazne izrečene u prekršajnom postupku za one prekršaje koji su propisani aktom opštine.

Samodoprinosi predstavljaju ređu praksu u prikupljanju sredstava za finansiranje lokalne samouprave. Oni se koriste putem referendumu ili davajem pismene izjave kojom se građani odriču dela svojih prihoda u korist finansiranja poslova od opšteg značaja, a koji su u nadležnosti opštine ili grada. Ovim instrumentom lokalna zajednica donosi odluku da za određene zajedničke

---

²³³ Član 9. *Evropska povelja o lokalnoj samoupravi*, Savet Evrope, Internet:

http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/128_evropska_povelja_o_lokalnoj_samoupravi.pdf, 10.5.2016

²³⁴ Đorđe Pavlović i Milan Vlatković, *Sistem i finansiranje lokalne samouprave u Republici Srbiji*, Zavod za unapređenje i rentabilnost poslovanja, Beograd, 2000, str.101.

²³⁵ *Ibid.*, str.17.

potrebe uloži sopstvena sredstva zavisno od potreba i mogućnosti građana. Državna davanja su najčešće značajan izvor finansiranja lokalnih budžeta. Od velikog je značaja da se iz procesa odlučivanja o visini davanja lokalnim samoupravama isključi arbitrnost, odnosno da se zakonom jasno definiše procenat budžeta koji se odvaja za lokalne vlasti, kao i formula po kojoj se vrši redistribucija ovih sredstava. Ovim se postiže stabilnost, sigurnost i predvidljivost koja omogućava lokalnim vlastima da bolje planiraju korišćenje sredstava iz budžeta.²³⁶

---

²³⁶ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str.81.

GLAVA IV

STANJE I KAPACITETI LOKALNE SAMOUPRAVE U UPRAVLJANJU LOKALNIM EKONOMSKIM RAZVOJEM U SRBIJI

1. Sistem lokalne samouprave u Srbiji

U ovom delu rada predstavimo sistem lokalne samouprave u Srbiji, kakav je bio u periodu koji istražujemo (od 2001. do 2003. godine), ali ćemo se osvrnuti i na istorijat lokalne samouprave u Srba, odnosno na ideju autonomije u srpskom narodu kao demokratski institut koji je odigrao značajnu ulogu u srpskoj borbi za stvaranje države. Posebna pažnja biće posvećena zakonodavnom okviru sistema lokalne samouprave, kao i finansijama lokalne samouprave i načinima upravljanja budžeta, jer predstavljaju osnovne faktore uspešnog lokalnog ekonomskog razvoja.

1.1. Evolucija lokalne samouprave u Srbiji

Lokalna samouprava kao ideja koja predstavlja otelovljenje osamostaljenja, razvijala se u srpskom narodu od kraja XVIII veka i predstavljala je značajan oslonac u borbama za oslobađanje od turske vlasti.²³⁷ Srbija je još 1793. godine, fermanom sultana Selima III dobila kneževinsku autonomiju. Knez je predstavljao izvršnu i sudsku vlast, a skupština je predstavljala vrhovnu zakonodavnu i finansijsku vlast. Sela su bila najmanje jedinice samouprave i imala su

---

²³⁷ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 375.

zbor, kneza i kmeta. Knežine su bile veće jedinice i imale su skupštine i oborkneza. Nahije su bile najveće jedinice vlasti u kojima je nahijski starešina raspisivao poreze knežinama. Fedor Nikić u svojoj knjizi objavljanj 1927. godine, ističe da je turska uprava organizovana na vojničko-feudalnoj osnovi najveću pažnju poklanjala na svoje prihode, te da su se Turci zadovoljavali "da im knezovi na vreme dadu porez, da im izvršavaju zapovest i čuvaju bezbednost i mir, sve ostalo prepustili su narodu da sa svojim knezovima i narodnim starešinama samostalno upravljaju".²³⁸ Ovo je predstavljalo veliku dobit za srpski narod, pa Fedor Nikić kao glavni razlog izbijanja prvog srpskog ustanka navodi upravo ukidanje ove autonomije od strane dahija 1801. godine. Pomenuti autor ističe da je srpski narod dobijenu knežinsku autonomiju čuvao kao svoju svetinju i nije dao nikome da je narušava, a ko bi u nju dirnuo taj bi naišao na bunu i otpor naroda.²³⁹ Nemajući sluha za potrebe srpskog naroda, dahije ukidaju skupštine, a na mesto oborkneževa postavljaju kabadahije koje su imale neograničena ovlašćenja. "To rušenje knežinske autonomije narod nije mogao da podnosi; ta suspenzija autonomije i taj preterani samovoljni, tiranski centralizam dahija i kabadahija trajao je do Karađorđevog Ustanka 1804. godine".²⁴⁰

Srpski narod je, dakle još od 1793. godine, imao neku vrstu lokalne samouprave koju je poštovao smatrajući da im donosi prednosti i autonomiju u odlučivanju o stvarima važnim za život. Težište ove prve autonomije bilo je u knežinama koje su predstavljale najvažnije jedinice lokalne samouprave u savremenom smislu. Ipak, nakon Karađorđevog ustanka izgledi za razvoj lokalne samouprave se drastično smanjuju, jer je ovaj vladar sa svojom prekom naravi zaveo krajnji centralizam i apsolutizam, pa je lokalna autonomija knežina i sela postala jedna od prvih žrtava slobodne Srbije. Nakon što je napustio zemlju, Karađorđeva vladavina ostavila je za sobom dvanaest nahija sa centralističkim uređenjem. Ovakvo uređenje pogodovalo je Milošu Obrenoviću, jer ni nakon II srpskog ustanka 1815. godine, on nije imao nameru da srpskim selima vraća autonomiju i svoju apsolutističku vlast na bilo koji način umanjuje. Miloš je celokupnu vlast uzeo u svoje ruke, a nahijski i knežinski knezovi su bili njegovi lični organi zaduženi da za njega kontrolišu i sprovode naredbe.²⁴¹ Do 1830. godine, Miloš Obrenović je

---

²³⁸ Fedor Nikić, *Lokalna uprava Srbije u XIX i XX veku*, Idavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1987., str.24.-25.

²³⁹ Ibid., str.25.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 375.

izvojevao pobjedu nad svim svojim unutrašnjim neprijateljima, počevši od Karađorđa, Petra Molera i drugih velikih vojvoda koji su težili da ograniče njegov apsolutizam. Te 1830. godine, sultanovim beratom Srbija je proglašena za autonomnu kneževinu, a Miloš Obrenović za naslednog kneza Srbije.

Period vladavine kneza Miloša važan je za istraživanje sistema lokalne samouprave u Srbiji i iz razloga jer je 1835. godine, Miloš pod pritiskom narodnih vojvoda i Miletine bune pristao da donese ustav. Sretenjski ustav iz 1835. godine, važan je, jer se prvi put u Srbiji kroz ustav određuje administrativna podjela na okruge, srezove i opštine, iako ustavom nije tačno određen broj ovih administrativnih jedinica. Ovim ustavom određen je delokrug opštine, ali ne i okruga i sreza, što je predstavljalo svojevrsan politički kompromis, jer su glavešine želele manji broj okruga i srezova, a knez Miloš veći. Iako ovaj ustav nije primenjivan, on je stvorio svest o potrebi ustavno-pravnog poretka i stvorio temelj za kasnije reforme.²⁴² Novim ustavom iz 1838. godine i zakonima iz 1839. godine, centralna i lokalna vlast prelazi iz ruku kneza Miloša na Sovjet, nakon čega on napušta zemlju izgubivši bitku sa narodnim vojvodama i starešinama. Depostku vladavinu kneza Miloša zamenice oligarhija najbogatijih srpskih velikaša, te se položaj lokalne vlasti ništa neće promeniti u pogledu njene samostalnosti.²⁴³ Jedina razlika između kneza Miloša i ustavobranitelja koji su ga nasledili jeste u činjenici da se Milošev apsolutizam zasnivao na samovolji, dok se apsolutizam i centralizam ustavobranitelja temeljio na zakonima.

Centralizam i apsolutizam, uz kratkotrajne prekide, nastavio je da preovlađuje u svim budućim uređenjima Srbije, počevši od vladavine kneza Mihajla, kralja Milana, pa do kralja Aleksandra Obrenovića koji je 1902. godine, doneo Zakon o opštinama kojim je značajno ograničio lokalnu samoupravu kao samostalnu jedinicu uprave. Sve do kraja I svetskog rata, u Srbiji je pored opštine postojao, okrug i srez, ali su oni preventivno predstavljali nivoe državne vlasti sa funkcijom nadzora, odnosno postojali radi sprovođenja političke volje centralne vlasti.

Nakon završetka I svetskog rata i formiranja Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavavije 1921. godine, sistem lokalne samouprave podeljen je na opštine, srezove, oblasti i okruge. Cela zemlja je imala ukupno 33 oblasti od čega: četrnaest u Srbiji, šest u Bosni i Hercegovini, četiri u Hrvatskoj, četiri u Vojvodini, tri u Makedoniji i dve u Sloveniji. Kralj Aleksandar Karađorđević je zavođenjem Šestojanuarske diktature 1929. godine, u potpunosti

---

²⁴² Ibid., str.376.

²⁴³ Fedor Nikić, *Lokalna uprava Srbije u XIX i XX veku*, Idavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1987., str.73.

ukinuo lokalnu samoupravu u Jugoslaviji koja nakon toga faktički nije postojala sve do 1934. godine, i donošenja Zakona o opštinama. Ovaj zakon razlikovao je dve vrste jedinica lokalne samouprave: opštine i gradske opštine. Iako je opština predstavljala lokalnu samoupravu, radilo se o slaboj lokalnoj demokratiji. Nad radom opština je postojao jak nadzor i kontrola. Ban je mogao da razreši predsednika opštine kao i članove opštinske uprave.²⁴⁴

U periodu nakon II svetskog rata, odnosno u vreme socijalističke Jugoslavije lokalna samouprava dobija karakter demokratskog uređenja, a odlikuje je i značajna participacija građana. Kao osnovni organi vlasti i odlučivanja za vreme rata, nastali su narodno oslobodilački odbori, koje možemo smatrati začecima socijalističke lokalne samouprave. U pedesetim godinama dvadesetog veka Jugoslavija uvodi samoupravni sistem koji pogoduje razvitku lokalne samouprave, a narodni odbori postaju dvodomna tela u okviru opština koje imaju svoj budžet, iako je zadržana kontrola od strane centralnih organa. Godine 1953. opština postaje teritorijalno politička i društveno ekonomska jedinica, a ponovo se stvaraju i srezovi kao viši nivo lokalne samouprave. Karakteristično za ovaj socijalistički period upravljanja državom jeste i činjenica da na svim nivoima organizacije vlada princip jedinstva vlasti, kojim su zakonodavna, izvršna, upravna i sudska vlast jedinstvene. Mesne zajednice u okviru opština postaju važan oblik lokalne samouprave jer se u njima donose odluke građana o najvažnijim pitanjima koja se tiču njihovog života. U okviru mesnih zajednica često je korišćen referendum kako bi osnažio udeo neposrednog odlučivanja. Nakon 1974. godine, Jugoslavija dobija odlike konfederacije, a opštine dobijaju svoje skupštine koje su imale po tri veća (veće udruženog rada, veće mesnih zajednica, društveno-političko veće) i četvrto (veće samoupravnih interesnih zajednica) koje se sastajalo po potrebi.²⁴⁵ Izvršni organ lokalne vlasti bio je izvršni odbor koji je imao svog predsednika koji je zajedno sa predsednikom opštine bio nauticajnije politička ličnost na opštinskom nivou. Samoupravni socijalizam doneo je značajne promene u sistemu lokalne samouprave u Srbiji, ali je i pored velike participacije građana njegova demokratičnost ostala upitna, jer su se najvažnije odluke uvek donosile od strane državnih centralnih organa.

Nakon raspada Jugoslavije i krvavog građanskog rata koji je usledio, Srbija je nastavila da egzistira u okviru krnje Jugoslavije u zajednici sa Crnom Gorom. U desetogodišnjem periodu

---

²⁴⁴ Veran Stančetić, "Reforma upravljanja u savremenoj državi", *doktorska disertacija*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2010. str.172.

²⁴⁵ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 382.

koji je usledio nakon 1990. godine, celokupan sistem državne uprave i lokalne samouprave dotakao je svoje najniže grane. Zemlja je bila skrhana ekonomskim sankcijama, a njena privreda zajedno sa sistemom lokalne samouprave urušila se usled nemogućnosti da se javne finansije drže pod kontrolom. Hiperinflacija koja je usledila neposredno nakon nastanka SR Jugoslavije, pretvorila je Srbiju u izolovano ostrvo usred Evrope u kom su vladali nezakonje i korupcija. Ovo vreme karakteriše pravni nered, postojanje neustavnih zakona, mnoštva sukobljenih zakona i normi, česte pravne praznine i sveopšta zloupotreba i nekažnjavano kršenje zakona najčešće od strane samih državnih organa.²⁴⁶ Osnovna karakteristika sistema lokalne samouprave u ovom periodu odnosila se na dve važne stavke. Prvo, opština je bila jedina jedinica lokalne samouprave i lokalne vlasti, jer okruzi, regioni ili distrikti nisu postojali. Grad je postojao isključivo kao puki skup više opština, koji je imao iste nadležnosti i ovlašćenja kao i bilo koja druga opština. Ovo je neretko prouzrokovalo situaciju u kojoj su gradske opštine imale manja prava i ovlašćenja u odnosu na znatno manje seoske opštine. Drugo, lokalnu samoupravu je karakterisao monotipni sistem, što je praktično značilo da su sve opštine posmatrane i tretirane jednako, bez obzira da li se radilo o urbanoj ili ruralnoj teritoriji ili broju stanovnika. Za naše istraživanje ovaj period je prvenstveno značajan jer su tada doneta dva zakona o lokalnoj samoupravi (1991. i 1999. godine), od kojih je ovaj drugi važio do 2002. godine. Oba zakona su bila takva da su opštinske organe posmatrali kao državne organe sa jednom svrhom - da obavljaju isključivo prenete poslove, pa su opštine bile samo oblik dekoncentrisane državne vlasti.

1.2. Pravni okvir sistema lokalne samouprave u Srbiji nakon 2000. godine.

Dve godine nakon promene vlasti u Srbiji i sloma Miloševićevog režima, dolazi do prvog talasa reformi u oblasti lokalne samouprave. Do 2002. godine, sistem lokalne samouprave bio je regulisan zakonom iz 1999. godine, koji je kao što smo naveli, bio retrogradan i nije doprinio većoj autonomiji opština. Zakon o lokalnoj samoupravi iz 2002. godine, uveo je preduzetnički model organizacije vlasti. Izvorne i poverene nadležnosti su obogaćene novim poslovima, utvrđen je novi sistem finansiranja, uspostavljena su jasnija pravila za odnose lokalne

---

²⁴⁶ Ibid., str.385.

samouprave sa centralnim organima i inovirana je struktura lokalnih organa.²⁴⁷ Ovaj zakon je predviđao neposredno biranje odbornika za skupštinu opštine, a uveo je i neke nove organe kao što su gradsko, odnosno opštinsko veće i lokalni zaštitnik građana. Najznačajniji element zakona iz 2002. godine, odnosio se na neposredno biranje predsednika opštine, odnosno gradonačelnika. Ovo je predstavljalo značajnu novinu koja je imala za cilj da predsednicima opština obezbedi legitimitet za spovođenje reformskih mera u oblasti lokalne uprave i lokalnog ekonomskog razvoja, ali se u praksi ova promena izbornog sistema pokazala kao nedovoljno efikasan instrument. Svega dve godine nakon stupanja ovog zakona na snagu, u Srbiji su sprovedeni prvi lokalni izbori koji su podrazumevali neposredno biranje predsednika opštine, odnosno gradonačelnika. Iako su sami izbori protekli bez većih problema, formiranje i funkcionisanje lokalnih vlasti bilo je opstruisano u gotovo trećini opština u Srbiji, zbog nemogućnosti da se neposredno izabrani predsednici opština usaglase sa skupštinskom većinom koja je bila iz politički suparničkog tabora. Blokada u radu opštinskih organa je u ovom periodu bila česta, pa se tražio izlaz iz ove situacije, kako se slične pojave ne bi ponovile nakon narednih lokalnih izbora. Rešenje za ovaj problem zakonodavac je našao u novom Mitrovdanskom ustavu (Ustav), koji je Srbija usvojila 2006. godine.

Ustav Republike Srbije predvideo je da se čelnik opštine ili grada, odnosno predsednik opštine i gradonačelnik biraju posrednim putem. Ovim je stavljena tačka na eksperiment sa neposrednim izborom predsednika opštine. Sam ustav je u skladu sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi pa garantuje građanima pravo na lokalnu samoupravu i uvodi neke mehanizme zaštite lokalne samouprave kao što je pokretanje postupka pred ustavnim sudom zbog bilo kog akta kojim država ugrožava lokalnu samoupravu. Snežana Đorđević navodi da je Ustav donekle poboljšao jedan broj rešenja, ali da je sa nekoliko rešenja ozbiljno ugrozio sistem podele i ravnoteže vlasti, kao i formiranje pravne države i sam proces regionalizacije.²⁴⁸ Naime, da bi se formirao novi region, odnosno Pokrajina procedura je slična onoj za promenu samog Ustava, pa je ovako nešto u praksi gotovo nemoguće izvesti.

Iste 2006. godine, kada je Srbija donela novi Ustav, izglasan je i Zakon o finansiranju lokalne samouprave, a krajem sledeće 2007. godine, usvojen je čitav set zakona iz oblasti lokalne

---

²⁴⁷ Bogoljub Milosavljević, "Reforma lokalne samouprave u Srbiji", *Croatian and Comparative Public Administration*, Zagreb, 2012, god. 12., br. 3., str. 750.

²⁴⁸ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 389.

samouprave: Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o glavnom gradu, Zakon o lokalnim izborima, Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije. Rešenja ovih zakona nedovoljno realizuju potrebe za decentralizacijom, demokratizacijom i modernizacijom Srbije.²⁴⁹ Nijedan od navedenih zakona nije uveo princip subsidijariteta kao princip podele poslova između raznih nivoa vlasti i načina funkcionisanja celine sistema.²⁵⁰ Osnovne novine ovih zakona ogledaju se u uvećanju broja gradova, proširenju nadležnosti jedinica lokalne samouprave i jasnijem definisanju organa lokalne samouprave.²⁵¹

Zakon o regionalnom razvoju usvojen je 2009. godine, a značajan je za naše istraživanje prvenstveno zbog činjenice da je njime ustanovljeno pet regiona u Srbiji tipa NUTS 2.²⁵² Ovi regionu nisu jedinice lokalne samouprave već predstavljaju isključivo ekonomsko-planske i statističke jedinice. Ovi statistički regionu su formirani da bi se omogućilo korišćenje sredstava Evropske Unije namenjenih razvoju regiona. Dakle, upravni okruzi i regionu u Srbiji nisu oblici teritorijalne decentralizacije, nemaju pravni subjektivitet i sopstvene nadležnosti.²⁵³

Možda i najkrupnija promena zakonskog okvira koji se odnosi na jedinice lokalne samouprave i njihove privredne potencijale jeste ona koju je doneo Zakon o javnoj svojini iz 2011. godine. Ovaj dugo odlagani zakon je konačno uveo red uspostavljanjem javnih registara imovine lokalnih samouprava, a predviđa i detaljnu budžetsku kontrolu prometa opštinske, odnosno gradske imovine.

1.3. Nivoi lokalne vlasti i teritorijalna organizacija Republike Srbije

Jedinice lokalne samouprave u Srbiji su opštine i gradovi, sa Beogradom koji ima poseban status. U periodu kojim se bavimo u našem istraživanju značajnijih promena u tom smislu nije bilo. Srbija je za celokupan period zadržala monotipski model organizacije, a sistem lokalne samouprave je ostao jednostepen. Ovaj model sistema lokalne samouprave je monotipski

---

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid., str. 394.

²⁵¹ Bogoljub Milosavljević, "Reforma lokalne samouprave u Srbiji", *Croatian and Comparative Public Administration*, Zagreb, 2012, god. 12., br. 3., str. 751.

²⁵² Franc. *Nomenclature d'unités territoriales statistiques*. Nivo NUTS 2 predstavlja jedinice od 800.000 do tri miliona stanovnika.

²⁵³ Bogoljub Milosavljević, "Reforma lokalne samouprave u Srbiji", *Croatian and Comparative Public Administration*, Zagreb, 2012, god. 12., br. 3., str. 752.

prvenstveno zbog činjenice da sve jedinice lokalne samouprave imaju isti način organizovanja i iste nadležnosti. Ukupan broj jedinica lokalne samouprave iznosi 174, od čega je 150 opština, 23 grada i grad Beograd. Zakon o teritorijalnoj organizaciji iz 2007. godine, doneo je određene promene, pa je Srbija umesto pet, dobila 24 grada.

Opštine u Srbiji su relativno velike, kako po broju stanovnika, tako i po teritoriji. Zakon predviđa pored oređenih kvalitativnih kriterijuma da opština mora da ima najmanje 10.000 stanovnika, a u izuzetnim slučajevima moguće je formiranje opštine sa manjim brojem stanovnika. Prema popisu iz 2002. godine, od 122 opštine i 23 grada na području centralne Srbije i Vojvodine ukupno je 55 opština koje imaju manje od 20.000 stanovnika (od toga je šest opština sa manje od 10.000 stanovnika), zatim 57 opština ima od 20.000 do 50.000 stanovnika, 20 opština i gradova ima od 50.000 do 100.000 stanovnika i 13 gradova ima više od 100.000 stanovnika (najveći broj stanovnika je u Beogradu – preko 1,5 miliona, Novom Sadu – 300.000 i Nišu – nešto preko 250.000). Od ove 122 opštine samo njih 10 ima preko 50.000 stanovnika.²⁵⁴

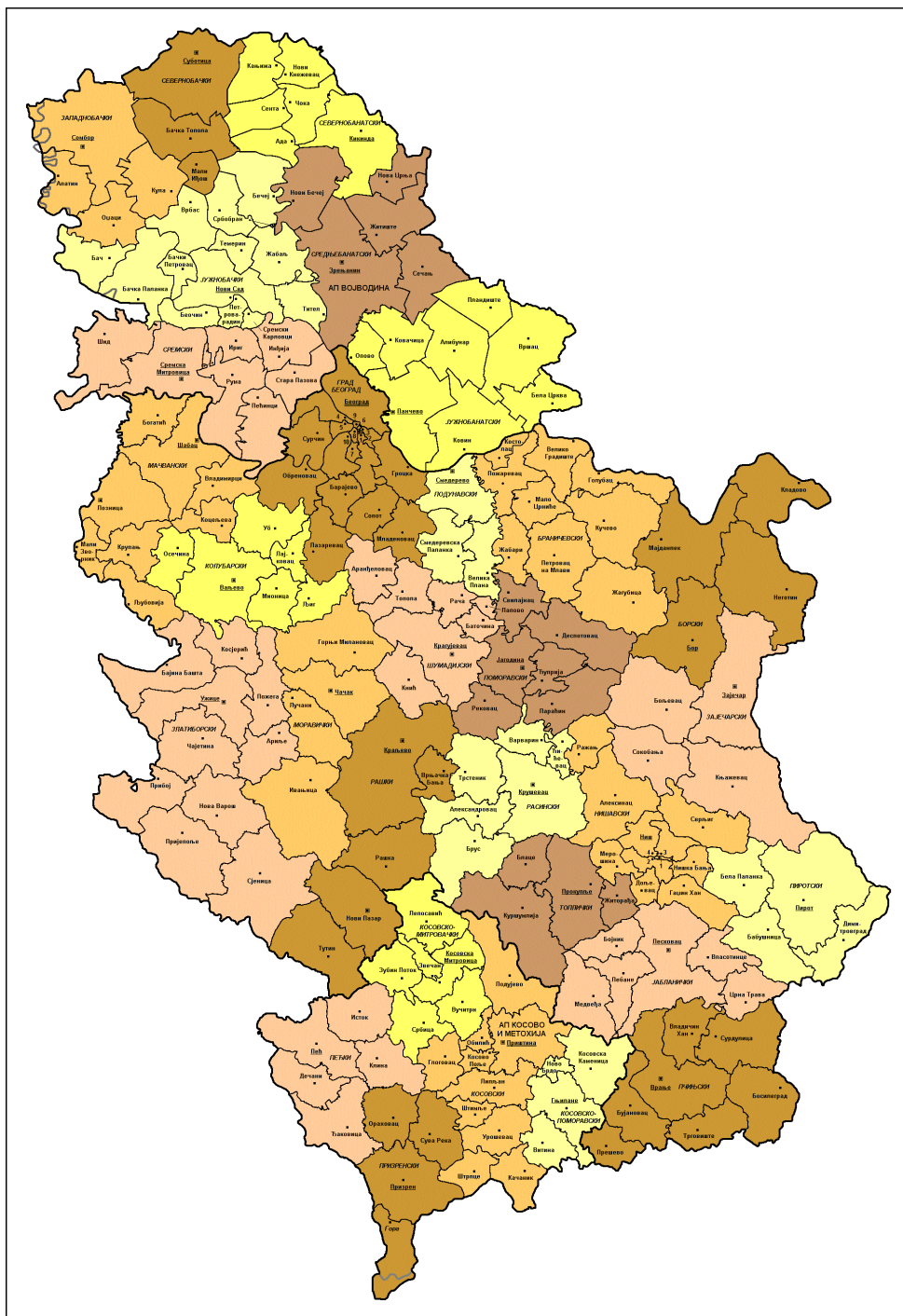
Zbog veličine opština u Srbiji, često se javlja pitanje zastupljenosti građana i deficita demokratije. Važno je napomenuti da se gradske opštine ne smatraju jednicama lokalne samouprave i pored činjenice da imaju iste organe i ovlašćenja kao i sve druge opštine u Srbiji. Ovo je možda i najveći nedostatak sistema lokalne samouprave u Srbiji, jer gradske opštine koje imaju i svog predsednika i skupštinu i druge organe, stavljene su u značajno podređeniji položaj u odnosu na ostale opštine i sam grad. S obzirom da priroda gradskih opština nije zakonski precizno regulisana, a zbog činjenice da predstavlja teritorijalnu jedinicu sa samoupravnim organima, pitanje njihovog statusa nije toliko ni važno, kao što su važne njihove nadležnosti, a samim tim i mogućnosti u sprovođenju lokalnog ekonomskog razvoja.

O samom postojanju gradskih opština odlučuje grad, kao i o drugim pitanjima od vitalnog značaja za gradske opštine. Grad može da ih svojim statutom obrazuje, osniva i ukuda, određuje njihove granice i odlučuje o delokrugu njihovih poslova. Zbog toga gradske opštine nemaju značajan deo nadležnosti, ne raspolažu pravom prikupljanja poreza, a nemaju ni izvornih budžeta, već im ta sredstva prenosi grad.²⁵⁵

---

²⁵⁴ Bogoljub Milosavljević, "Reforma lokalne samouprave u Srbiji", *Croatian and Comparative Public Administration*, Zagreb, 2012, god. 12., br. 3., str. 753

²⁵⁵ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 392.

Izvor: Republički zavod za statistiku, Autor: Ivan Vukićević, 2011.

Slika 4.1.
Republika Srbija - teritorijalna organizacija i upravni okruzi 2010. godine.²⁵⁶

²⁵⁶ Beogradske opštine označene brojevima: 1)Voždovac; 2)Vračar; 3)Zvezdara; 4)Zemun; 5)Novi Beograd; 6)Palilula; 7)Rakovica; 8)Savski Venac; 9)Stari Grad; 10)Čukarica. Niške opštine označene brojevima: 1)Medijana; 2)Palilula; 3)Pantelej; 4)Crveni Krst.

Pomenuti zakon o teritorijalnoj organizaciji iz 2007. godine, predviđa da se grad osniva za područje koje ima najmanje 100.000 stanovnika, a izuzetno i za područje sa manjim brojem stanovnika. Drugi kriterijum za nastanak grada jeste njegova karakteristika centra regionalnog razvoja, što praktično znači da grad mora predstavljati neku vrstu regionalnog centra. Upravo zbog ovoga dvanaest novoformiranih gradova nije ispunjavalo kriterijum broja stanovnika, ali ih to nije sprečilo da dobiju status grada. Ovim se izašlo u susret prvenstveno lokalnim političkim liderima koji su želeli da unaprede svoj lični status i od predsednika opštine postanu gradonačelnici. Osnovna slabost ovih izmena u sistemu teritorijalne organizacije odnosi se na činjenicu da se sa dobijanjem statusa grada ne dobijaju i veće nadležnosti, odnosno da su grad i opština u svakom smislu izjednačeni. Finansijska, poreska, i ukupna organizaciona autonomija iste su kako za opštine tako i za gradove. Posebna jedinica u sistemu lokalne samouprave je grad Beograd čiji je status regulisan Zakonom o glavnom gradu 2007. godine. Beograd ima sedamnaest gradskih opština, a ujedno je i grad koji ima status regiona, odnosno pokrajine.

Pored opština, gradova i grada Beograda, važno je napomenuti da Srbija ima i 29 upravnih okruga. Upravni okruzi nisu jedinice lokalne samouprave i ne predstavljaju deo teritorijalne organizacije Republike Srbije, već postoje radi vršenja poslova državne uprave izvan sedišta organa državne uprave.

1.4. Nadležnost lokalnih samouprava u Srbiji

Lokalne samouprave u Srbiji su nakon Zakona o lokalnoj samoupravi iz 2002. godine i kasnijeg zakona iz 2007. godine, dobile znatno širi krug ovlašćenja od onih kojima su raspolagale u toku devedesetih godina dvadesetog veka. Gradovi i opštine imaju iste nadležnosti, osim što su gradovi nakon Zakona iz 2007. godine, dobili mogućnost obrazovanja komunalnih policija.

Kada govorimo o preraspodeli nadležnosti između centralnih i lokalnih organa vlasti važno je da se ima na umu princip subsidijarnosti na kome se temelji Evropska povelja o lokalnoj samoupravi. To praktično znači da najviši nivo odlučivanja treba da se bavi isključivo onim poslovima za koje se ispostavi da niži nivoi nisu u stanju da ih obavljaju dovoljno efikasno i ekonomično. Zakonodavac u Republici Srbiji se po svemu sudeći nije vodio ovim principom,

jer su opštinske i gradske vlasti nedovoljno autonomne u donošenju i sprovođenju prevnstveno odluka koje se tiču brojnih pitanja od neposrednog značaja za lokalnu zajednicu. Ministarstva i dalje bezrazložno drže deo nadležnosti koje bi daleko efikasnije i kvalitetnije obavljale lokalne samouprave.²⁵⁷

Poslovi jedinica lokalne samouprave pobrojani su u Zakonu, odnosno određeni metodom enumeracije. Pored enumeracije, u praksi brojnih država koristi se i sistem generalne klauzule po kome su lokalni poslovi svi oni koji nisu izričito utvrđeni zakonom kao centralni poslovi. Ipak, Srbija je izabrala enumeraciju kao najadekvatniji način raspodele nadležnosti, verovatno kako ne bi došlo do problema i nejasnoća u funkcionisanju sistema lokalne samouprave, ali i kako bi se sprečile centralne vlasti da uzurpiraju pretpostavljenu nadležnost lokalne samouprave.

Organi lokalne samouprave obavljaju dve vrste poslova: poverene i izvorne. Povereni poslovi se odnose na poslove iz delokruga centralnih organa koje ovi organi po potrebi poveravaju lokalnim vlastima. Povereni poslovi su državni, a ne samoupravni i njih opštine obavljaju po osnovu posebnog zakona. Drugim rečima, da bi jedinice lokalne samouprave obavljale pojedine takve poslove, neophodno je da postoji specijalno zakonsko ovlašćenje koje i daje Republika.²⁵⁸ Sa druge strane, izvorni poslovi lokalnih samouprava su oni koji po zakonu spadaju u delokrug lokalnih vlasti, a u koje centralne vlasti nemaju pravo da se mešaju, već mogu samo da vrše kontrolu zakonitosti obavljanja tih poslova. Zakon o lokalnoj samoupravi u 39 tačaka nabraja sve poslove koji su u delokrugu jedinica lokalne samouprave.²⁵⁹

Svi izvorni poslovi (pobrojani u Zakonu sistemom enumeracije), spadaju u obavezni, a ne dobrovoljni delokrug lokalnih samouprava u Srbiji.²⁶⁰ Uz izvorne poslove lokalna samouprava organizuje i uređuje rad svojih organa i službi, osniva preduzeća, ustanove i druge organizacije koje vrše javne službe, donosi statut i budžet, uređuje svojim propisima određena pitanja i odnose, propisuje prekršaje za povrede opštinskih propisa, utvrđuje naknade i takse i izvršava svoje propise.²⁶¹

---

²⁵⁷ Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 394.

²⁵⁸ Bogoljub Milosavljević, *Sistem lokalne samouprave u Srbiji*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2009, str.66.

²⁵⁹ Zakon o lokalnoj samoupravi, ("Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 83/2014), Član 20.

²⁶⁰ Bogoljub Milosavljević, *Sistem lokalne samouprave u Srbiji*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2009, str.61.

²⁶¹ Ibid., str. 62.

Opština, preko svojih organa, u skladu s Ustavom i zakonom:

- 1) donosi programe razvoja;
- 2) donosi urbanističke planove;
- 3) donosi budžet i završni račun;
- 4) utvrđuje stope izvornih prihoda opštine i visine lokalnih taksi i naknada;
- 5) uređuje i obezbeđuje obavljanje i razvoj komunalnih delatnosti;
- 6) stara se o održavanju stambenih zgrada;
- 7) sprovodi postupak iseljenja bespravno useljenih lica u stanove;
- 8) donosi programe uređenja građevinskog zemljišta;
- 9) donosi programe i sprovodi projekte lokalnog ekonomskog razvoja;
- 10) uređuje i obezbeđuje korišćenje poslovnog prostora kojim upravlja, utvrđuje visinu naknade za korišćenje poslovnog prostora i vrši nadzor nad korišćenjem poslovnog prostora;
- 11) stara se o zaštiti životne sredine;
- 12) uređuje i obezbeđuje upravljanje lokalnim putevima, kao i ulicama u naselju;
- 13) uređuje i obezbeđuje posebne uslove i organizaciju autotaksi prevoza putnika;
- 14) uređuje i obezbeđuje organizaciju prevoza u linijskoj plovidbi;
- 15) osniva robne rezerve i utvrđuje njihov obim i strukturu;
- 16) osniva ustanove i organizacije u oblasti osnovnog obrazovanja, kulture, primarne zdravstvene zaštite, fizičke kulture, sporta, dečje zaštite i turizma;
- 17) osniva ustanove u oblasti socijalne zaštite i prati i obezbeđuje njihovo funkcionisanje;
- 18) organizuje vršenje poslova u vezi sa zaštitom kulturnih dobara od značaja za opštinu;
- 19) organizuje zaštitu od elementarnih i drugih većih nepogoda i zaštitu od požara;
- 20) donosi osnove zaštite, korišćenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta;
- 21) uređuje i utvrđuje način korišćenja i upravljanja izvorima, javnim bunarima i česmama;
- 22) stara se za očuvanje područja sa prirodnim lekovitim svojstvima;
- 23) podstiče i stara se o razvoju turizma na svojoj teritoriji i utvrđuje visinu boravišne takse;
- 24) stara se o razvoju i unapređenju ugostiteljstva, zanatstva i trgovine;
- 25) upravlja imovinom opštine i koristi sredstva u državnoj svojini i stara se o njihovom očuvanju i uvećanju;
- 26) uređuje i organizuje vršenje poslova u vezi sa držanjem i zaštitom domaćih i egzotičnih životinja;
- 27) organizuje vršenje poslova pravne zaštite svojih prava i interesa;
- 28) obrazuje organe, organizacije i službe za potrebe opštine i uređuje njihovu organizaciju i rad;
- 29) pomaže razvoj različitih oblika samopomoći i solidarnosti sa licima sa posebnim potrebama;
- 30) podstiče i pomaže razvoj zadrugarstva;
- 31) organizuje službu pravne pomoći građanima;
- 32) stara se o ostvarivanju, zaštiti i unapređenju ljudskih prava i individualnih i kolektivnih prava pripadnika nacionalnih manjina i etničkih grupa;
- 33) utvrđuje jezike i pisma nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi na teritoriji opštine;
- 34) stara se o javnom informisanju od lokalnog značaja;
- 35) propisuje prekršaje za povrede opštinskih propisa;
- 36) obrazuje inspeksijske službe i vrši inspeksijski nadzor;
- 37) uređuje organizaciju i rad mirovnih veća;
- 38) uređuje i obezbeđuje upotrebu imena, grba i drugog obeležja opštine;
- 39) obavlja i druge poslove od neposrednog interesa za građane.

Izvor: Zakon o lokalnoj samoupravi, ("Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 83/2014), Član 20.

Slika 4.2. Izvorne nadležnosti jedinica lokalne samouprave u Srbiji

Grad Beograd je regulisan posebnim zakonom (Zakon o glavnom gradu), a u nadležnosti njegovih organa, pored izvornih nadležnosti, spadaju i poslovi u oblasti vodoprivrede, državnih

puteva i medija. Možemo primetiti da lokalne samouprave u Srbiji raspolažu značajnim ovlašćenjima i nadležnostima za jednu zajednicu od nekoliko hiljada, do nekoliko desetina hiljada stanovnika. U najznačajnije poslove opština ubrajamo: planiranje razvoja, urbanističko planiranje, komunalne delatnosti (vodosnabdevanje, održavanje stambenih zgrada, daljinski sistemi za grejanje stanova, gradski i prigradski prevoz putnika, održavanje čistoće i deponija, uređivanje i održavanje pijaca, parkova, zelenih i drugih javnih površina, javnih parkirišta, javne rasvete i drugo), zatim upravljanje građevinskim i poljoprivrednim zemljištem, kao i poslovnim prostorom. Značajni sa socijalnog stanovišta su svakako sledeće oblasti kojima rukovodi opština: kultura, osnovno obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita, dečja zaštita, fizička kultura i sport, javno informisanje, kao i zaštita ljudskih i manjinskih prava.

I pored značajnih ovlašćenja kojima po slovu zakona raspolažu lokalne vlasti, ostaje otvoreno pitanje njihovog realizovanja, odnosno mogućnosti stvarnog upravljanja datim poslovima. Naime, osnovna zamerka koju iznose predstavnici lokalnih samouprava odnosi se na činjenicu da je obavljanje niza poslova iz izvorne nadležnosti ograničeno od strane Republike, odnosno da su poslovi samo jednim delom preneseni na lokalni nivo. Klasičan primer jeste pojava gde opština imaju pravo da određuje visinu komunalnih usluga i lokalnih taksi, ali samo do maksimalnog iznosa propisanog od strane centralnog organa. Ipak, kao najveći nedostatak u sistemu lokalne samouprave i vršenju poslova lokalnih vlasti, najčešće se navode nadležnosti lokalnih samouprava koje nisu praćene prenosom dovoljnih finansijskih sredstava za njihovo obavljanje. Dakle, da bi se nadležnosti uspešno realizovale, neophodno je da lokalne vlasti imaju dovoljne, sigurne i stalne izvore finansiranja.²⁶²

1.5. Finansiranje jedinica lokalne samouprave u Srbiji

Sistem finansiranja jedinica lokalne samouprave u periodu koji istražujemo, doživeo je brojne izmene, što je na različite načine uticalo na budžete opština i gradova u Srbiji. Generalno, opštine i gradovi u Srbiji svoje budžete formiraju po osnovu priliva koji mogu biti: izvorni, ustupljeni ili u formi transfera sa viših nivoa vlasti. *Izvorni prihodi* su porezi, takse i naknade,

---

²⁶² Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 396.

čiju osnovicu i stopu utvrđuju jedinice lokalne samouprave, pri čemu se zakonom može ograničiti visina poreske stope. *Ustupljeni prihodi* se odnose takođe na poreze i naknade, ali one čiji se prihodi raspodeljuju između lokalne samouprave i republičkog budžeta. Drugim rečima, prihod ostvaren po ovom osnovu na teritoriji lokalne samouprave delimično ili u celini se ustupa toj opštini ili gradu. *Transforni prihodi* lokalnih samouprava odnose se na direktne transfere sredstava od strane Republike, a mogu biti namenski, kada se koriste za finansiranje određenih projekata ili nenamenski, koji se raspodeljuju prema svim jedinicama lokalne samouprave prema kriterijumima utvrđenim zakonom. Osim ova tri osnovna izvora prihoda lokalnih samouprava, dodatna sredstva opštine i gradovi mogu obezbediti iz eksternih finansijskih izvora, odnosno mogu da se zadužuju. One to čine kada nemaju dovoljno sredstava da pokriju neke od svojih tekućih obaveza iz bilo koje od grupa nadležnosti ili kada nemaju dovoljno sredstava za finansiranje dugoročnih obaveza kao što su kapitalni projekti.²⁶³

Nakon sloma Miloševićevog režima, sprovode se reforme u državi koje nisu zaobišle ni sistem finansiranja lokalnih samouprava. Sve do 2000. godine, lokalne finansije bile su zavisne od političke volje centralnih vlasti, dok je ceo sistem bio centralizovan i usmeren ka Beogradu. Od 2001. do 2004. godine, usledile su reforme koje su imale za cilj povećanje lokalnih prihoda i koje su imale značajne rezultate. U ovom periodu lokalnim samoupravama pripadali su sledeći javni prihodi: deo poreza na dohodak građana; porez na imovinu; porez na nasleđe i poklone; porez na prenos apsolutnih prava; deo poreza na promet; porez na fond zarada; lokalne komunalne takse, boravišna taksa; opštinske administrativne takse; ostali prihodi u vidu različitih naknada i samodoprinosu.²⁶⁴ Ova reforma dala je značajne rezultate, pa su budžeti opština i gradova više nego udvostručeni u odnosu na period pre 2001. godine, prvenstveno zahvaljujući činjenici da je država ustupila opštinama i gradovima šest poreza koji su u prethodnom periodu pripadali budžetu Republike i to: porez na prihode od samostalne delatnosti; porez na prihode od nepokretnosti; porez na prihode od davanja u zakup pokretnih stvari; porez na dobitke od igara na sreću; porez na prihode od osiguranja lica, kao i kroz povećano učešće opština u porezu na promet sa 5% na 8%.²⁶⁵ Ipak, povećanje sredstava nije bilo ujednačeno i ravnomerno za sve

---

²⁶³ Zvonko Brnjas, Božo Drašković i Ivan Stošić, „Stanje i dinamika zaduživanja jedinica lokalne samouprave u Srbiji (2006-2012)“, *Finansije*, Godina LXVIII, Br.:1-6/2013, Ministarstvo finansija, Beograd, 2013. str.10.

²⁶⁴ Milan Kecman, „Koncept finansiranja lokalne samouprave u Republici Srbiji“, *Industrija*, br.3/2010, Ekonomski institut, Beograd, 2010, str.159.

²⁶⁵ *Priručnik o finansiranju na lokalnom i regionalnom nivou*, Savet Evrope i Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2007, str.13.

opštine i gradove, pa kako ne bi došlo do značajnih odstupanja i povećanja jaza između siromašnih i bogatih jedinica lokalne samouprave, u sistem finansiranja uvode se tranferi za ujednačavanje prihoda. Na ovaj način omogućeno je opštinama koje nisu bile u stanju da ubiraju značajna sredstva od poreza, da finansiraju rashode za obavljanje svojih nadležnosti.

Sredinom 2004. godine, dolazi do promene u fiskalnoj politici, pa Srbija ukida porez na fond zarada koji je predstavljao jedan od izvornih prihoda lokalnih samouprava, a koji je u ukupnim prihodima opština i gradova učestvovao sa čak 20%. Ovo je imalo negativno dejstvo na priliv u budžet lokalnih samouprava, a osim ove mere, već sledeće 2005. godine, ukinut je i porez na promet koji je zamenjen porezom na dodatu vrednost (PDV). Za razliku od poreza na promet čiji je značajan deo završavao u opštinskim i gradskim kasama, priliv sredstava po osnovu PDV-a se u celosti sliva u budžet Republike Srbije. Zahvaljujući ovim merama fiskalne politike, jedinice lokalne samouprave za manje od godinu dana ostale su bez polovine svojih ukupnih prihoda. Kako opštine ne bi bankrotirale, država je odlučila da jedinicama lokalne samouprave ustupi 40% poreza na zarade koje se ostvare na teritoriji njihove opštine. Kako ni ovo nije bilo dovoljno da nadomesti izgublenu zaradu brojnim opštinama u Srbiji, pronađeno je rešenje u vidu kompenzacionih tranfera. Ovo je praktično značilo da se opštinama neposredno iz budžeta Republike Srbije uplaćivalo, na mesečnom nivou, iznos u visini dela izgubljenih prihoda koji nije nadomešten ustupanjem poreza na zarade.

Dodatne promene u sistemu nastale su 2006. godine, kada je donet Zakon o finansiranju lokalne samouprave, koji je urađen po evropskim standardima. Ovim zakonom lokalne samouprave su dobile mogućnost da samostalno utvrđuju stope na poreze koje potpadaju pod izvorne prihode, čime se stvorio stimulativan ambijent za preduzetništvo lokalnih vlasti. S tim u vezi najznačajniji izvorni porez lokalnih vlasti u Srbiji jeste porez na imovinu kao i naknade za korišćenje i naknade za uređenje građevinskog zemljišta. U praksi se dešavalo da lokalne vlasti često ne mogu efikasno da naplate porez na imovinu ili neke od izdašnjih taksi, što ih je navodilo da dodatno razrezuju nove takse i parafiskalne namete koje je teško izbeći, jer se plaćaju za razne usluge neophodne građanima.²⁶⁶ Prihodi gradova i opština od poreza na imovinu su u periodu od 2006. do 2011. godine, realno porasli za 46%. U ovom periodu fizička lica su u ukupnim prihodima od poreza na imovinu učestvovala sa 45%, dok su pravna lica doprinosila

---

²⁶⁶ Snežana Đorđević, "Kako lokalne vlasti u Srbiji podstiču lokalni ekonomski razvoj?", *Godišnjak*, FPN, Beograd, 2016, str.92.

ostatak od 55%.²⁶⁷ Iako je veći deo prihoda po osnovu poreza na imovinu dolazio iz privrede, pravna lica su nalazila načine da smanje poresku osnovicu, prikazujući znatno nižu vrednost svoje imovine od stvarne. Kako bi se ovoj praksi stalo na put Srbija je 2013. godine, izvršila izmene Zakona o porezima na imovinu ukidajući praksu da se oporezivanje imovine pravnih lica vrši na osnovu knjigovodstvene vrednosti i uvela oporezivanje na osnovu tržišne vrednosti imovine. Tržišna vrednost imovine utvrđuje se na osnovu prosečne cene kvadratnog metra koju za datu zonu utvrđuju organi lokalne samouprave. U periodu koji istražujemo, odnosno do 2013. godine, naplaćivala se i naknada za uređenje građevinskog zemljišta, koja je predstavljala uslov za dobijanje građevinske dozvole. Praktično ovom naknadom lokalna samouprava naplaćuje pristup svojoj infrastrukturnoj mreži, a iznos same naknade zavisio je od lokacije i predložene namene objekta.

Tabela 4.1.

Primanja budžeta opština i gradova u Srbiji u milionima dinara (2005-2012)

	Ukupno	Porezi	Na dohodak	Na imovinu	Drugi	Donacije i transferi	Ostali prihodi	Primanja od zaduživanja	Primanja od prodaje finansijske imovine
2005	107.041	59.818	39.894	14.480	5.444	17.543	26.236	1.491	1.952
2006	139.502	76.184	50.315	18.109	7.759	22.643	34.499	5.232	942
2007	162.723	76.533	48.944	18.661	8.928	37.370	42.901	4.648	1.270
2008	190.605	86.530	57.092	19.268	10.170	47.343	48.921	6.196	1.613
2009	168.245	85.491	57.468	16.832	11.190	30.251	43.184	8.585	733
2010	193.040	92.763	59.081	19.962	13.719	34.656	49.465	15.722	433
2011	217.734	110.498	75.382	21.172	13.943	38.227	47.197	21.438	373
2012	249.490	148.168	113.294	22.002	12.872	41.713	47.182	12.106	320

Izvor: Srđan Đinđić i Stevan Luković, „Sistem finansiranja lokalne samouprave“, Internet: <http://ekfak.kg.ac.rs/sites/default/files/Zbornik/37%20-%20S.%20Djindjic%20i%20S.%20Lukovic.pdf>, Pristupljeno: 1.9.2016.

Najznačajniji prihod za finansiranje gradova i opština u Srbiji, a koji nije izvorni ili transferni jeste porez na dohodak građana. Zakon o finansiranju lokalne samouprave nalagao je da Republika prepušta lokalnim samupravama 40% poreza na zarade ostvarene na njihovoj

²⁶⁷ Srđan Đinđić i Stevan Luković, „Sistem finansiranja lokalne samouprave“, Internet: <http://ekfak.kg.ac.rs/sites/default/files/Zbornik/37%20-%20S.%20Djindjic%20i%20S.%20Lukovic.pdf>, Pristupljeno: 1.9.2016, (PDF), str.15

teritoriji. Izmenama pomenutog zakona 2011. godine, ovaj procenat je povećan na čak 80%, što je predstavljalo značajno uvećanje prihoda jedinica lokalne samouprave u Srbiji. U periodu od 2008. do 2011. godine, država je donela niz uredbi kojim je direktno prekršila zakon i smanjila procenat izdvajanja iz budžeta za transfere lokalim vlastima, čima je pokušala da lokalnu vlast vrati u zavistan položaj.²⁶⁸

Tabela 4.2.

Učešće pojedinih prihodnih kategorija u ukupnim prihodima lokalnog nivoa vlasti u Srbiji, u procentima (2005-2012)

	Ukupno	Porezi	Na dohodak	Na imovinu	Drugi	Donacije i transferi	Ostali prihodi	Primanja od zaduživanja	Primanja od prodaje finansijske imovine
2005	100,0	55,9	37,3	13,5	5,1	16,4	24,5	1,4	1,8
2006	100,0	54,6	36,1	13,0	5,6	16,2	24,7	3,8	0,7
2007	100,0	47,0	30,1	11,5	5,5	23,0	26,4	2,9	0,8
2008	100,0	45,4	30,0	10,1	5,3	24,8	25,7	3,3	0,8
2009	100,0	50,8	34,2	10,0	6,7	18,0	25,7	5,1	0,4
2010	100,0	48,1	30,6	10,3	7,1	18,0	25,6	8,1	0,2
2011	100,0	50,7	34,6	9,7	6,4	17,6	21,7	9,8	0,2
2012	100,0	59,4	45,4	8,8	5,2	16,7	18,9	4,9	0,1

Izvor: Srđan Đinđić i Stevan Luković, „Sistem finansiranja lokalne samouprave“, Internet: <http://ekfak.kg.ac.rs/sites/default/files/Zbornik/37%20-%20S.%20Djindjic%20i%20S.%20Lukovic.pdf>, Pristupljeno: 1.9.2016.

U strukturi prihoda budžeta lokalnih samouprava u 2012. godini, može se jasno uočiti da najveći deo od čak 45% otpada na porez na dohodak građana, dok prihodi od poreza na imovinu zauzimaju oko 8% budžeta. Generalno posmatrano lokalne vlasti u Srbiji se najvećim delom finansiraju od poreza, dok donacije i transferi zauzimaju tek nešto iznad 16% budžeta. Ipak, važno je napomenuti da od ukupnih poreza, samo porez na imovinu spada u izvorne prihode lokalnih samouprava. Ovo praktično znači da je država ta koja ubira većinu poreza, od čega deo prosleđuje lokalnim samoupravama, pa lokalne vlasti objektivno nemaju finansijsku stabilnost i poresku autonomiju. Dakle, samo ono što prikupi lokalna poreska uprava spada u izvorne prihode od poreza, a sve ono što država daje ili ustupa lokalnim samoupravama predstavlja

²⁶⁸ Snežana Đorđević, *Renansansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 401.

određeni vid transfera. S tim u vezi može se smatrati da u posmatranom periodu izvorni prihodi nisu činili udeo u budžetu lokalnih samouprava veći od 20%. dok je ostak otpadao na različite oblike transfera od strane države.²⁶⁹ Ovaj odnos ne zadovoljava evropski standard koji podrazumeva da bar 30% budžeta lokalne samouprave bude sačinjeno od izvornih poreza, odnosno prihoda.

Pored prihoda od poreza, donacija i transfera, zaduživanje lokalnih samuprava u Srbiji je postala uobičajena praksa lokalnih vlasti. Jedinice lokalne samuprave u Srbiji imaju pravo da se zadužuju, pod uslovom da lokalna skupština odobri takvu odluku, a lokalne vlasti su samostalne u donošenju ove odluke. Opštine i gradovi imaju pravo da se zadužuju kod banaka i ostalih finansijskih institucija kako u zemlji, tako i u inostranstvu, odnosno kako u dinarima tako i u stranoj valuti. Ovo zaduživanje može biti kratkoročno (kada se ukupan iznos duga vraća pre kraja budžetske godine), ili dugoročno (za potrebe finansiranja kapitalnih investicionih projekata). Analiza urađena 2013. godine, pokazala je da su se jedinice lokalne samouprave u deceniji koju istražujemo zaduživale prvenstveno dugoročno, odnosno da su zaduživanje koristile kao vid finansiranja kapitalnih projekata.²⁷⁰ Grad Beograd je osim za ovu namenu, zaduživanje koristio i za finansiranje tekuće potrošnje, pa je samo u 2012. godini, premašio zakonski limit do kojeg sme da se zadužuje za čak 46,8%. Što se tiče ostalih opština i gradova u Srbiji, lokalne vlasti su u načelu odgovorno koristile zaduživanje kao finansijski instrument, te je ukupan nivo njihove zaduženosti, posmatrano u odnosu na zakonske okvire, relativno nizak.

1.6. Lokalni izbori u Srbiji

Lokalni izbori regulisani su Zakonom o lokalnim izborima koji je donet 2007. godine, a koji je do trenutka pisanja ovog teksta dva puta menjan, poslednji put 2011. godine.²⁷¹ Zakonodavac se jasno opredelio za većinski proporcionalni izborni sistem. Odbornici lokalne skupštine se biraju na četiri godine, a na osnovu lista političkih stranaka, njihovih koalicija i lista koje predlože grupe građana. Odbornički mandati se raspodeljuju između izbornih lista

---

²⁶⁹ Snežana Đorđević, "Kako lokalne vlasti u Srbiji podstiču lokalni ekonomski razvoj?", *Godišnjak*, FPN, Beograd, 2016, str.91.

²⁷⁰ Zvonko Brnjas, Božo Drašković i Ivan Stošić, „Stanje i dinamika zaduživanja jedinica lokalne samouprave u Srbiji (2006-2012)“, *Finansije*, Godina LXVIII, Br.:1-6/2013, Ministarstvo finansija, Beograd, 2013. str.20.

²⁷¹ Zakon o lokalnim izborima, "Sl. glasnik RS", br. 129/2007, 34/2010 - odluka US i 54/2011.

srazmerno broju dobijenih glasova koje je osvojila svaka od lista, odnosno primenom sistema najvećeg količnika. Ovo praktično znači da se mandati raspodeljuju tako što se ukupan broj glasova koji je dobila svaka pojedina lista podeli sa brojem odbornika. Tako dobijeni količnici razvrstavaju se po veličini, a svaka izborna lista dobija onoliko mandata koliko tih količnika na nju otpada.

Način izbora odbornika je bitan činilac kvaliteta lokalne vlasti, jer neposredno utiče na sam proces političkog odlučivanja. Kreiranje strategije ekonomskog razvoja, odnosno politike lokalnog ekonomskog razvoja zavisice od strukture odbornika. Kao najveći nedostatak ovakvog izbornog sistema, često se ističe da čitavi delovi opštine ili grada nemaju svoje predstavnike, jer su političke partije prednost davali kandidatima iz centra opštine, zanemarujući ruralno stanovništvo.²⁷² Osim toga, sve do 2011. godine, važio je princip „vezanog mandata“ po kome su stranke raspolagale mandatom odbornika u opštinskim i gradskim skupštinama. Drugim rečima, partijski vrh koji je mogao biti i stotinama kilometara daleko od teritorije opštine, odlučivao je, ne samo o tome ko će biti na listama, već i kako će poslanici glasati, jer mandat nije bio slobodan. Ovaj nedemokratski pristup omogućio je najvećim partijama da dodatno učvrste svoje centralističke pozicije i lokalne vlasti onemogućuće u samostalnom delovanju u interesu lokalne zajednice.

1.7. Organi jedinica lokalne samouprave u opštinama u Srbiji

U jedinicama lokalne samouprave u Srbiji, odnosno u gradovima i opštinama na osnovu Zakona o lokalnoj samoupravi, razlikujemo sledeće organe vlasti: skupština opštine, predsednik opštine, opštinsko veće i opštinska uprava. Odmah se jasno uočava da je zakonodavac predvideo podelu vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudsku, kao što to postoji na nivou Republike. Ipak, praksa je pokazala, a to su potvrdili i brojni autori da se na lokalnom nivou u Srbiji može govoriti isključivo o podeli funkcija, a ne i o podeli vlasti.²⁷³ Pored ovih organa vlasti postoje još i nekoliko samostalnih institucija i službi o kojima će biti reči.

---

²⁷² Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012, str. 399.

²⁷³ *Priručnik za praćenje rada lokalne samouprave*, Misija OEBS u Srbiji i CeSID, Beograd, 2008, str.24.

Skupština predstavlja najviši organ vlasti u opštini, a nju čine odbornici izabrani na neposrednim izborima. Skupština ima svog predsednika koji se bira iz redova odbornika, a na predlog najmanje trećine odbornika i na period od četiri godine. Poslovi koje obavlja skupština su brojni i osim nadležnosti nabrojanih u Zakonu o lokalnoj samoupravi, postoje i oni koji je skupština preuzela na sebe svojim statutom, kao i one koji su joj dodeljeni po osnovu drugih zakona (školstvo, zdravstvo, kultura, poljoprivreda i sl.). U svim statutima opština u Srbiji znatno više poslova je stavljeno u nadležnost skupštine, nego u samom zakonu o lokalnoj samoupravi.²⁷⁴ Skupština može da osniva i radna tela, koja mogu biti stalna ili privremena, a u cilju stručnog razmatranja određenih pitanja. Pored toga, skupština ima i svog sekretara koji je zadužen za administrativne i stručne poslove u vezi sa sazivanjem i održavanjem sednica.

Među izvršne opštinske organe spadaju predsednik opštine i opštinsko veće, pa se u literaturi navodi da je lokalna izvršna vlast u Srbiji bicefalna. Predsednika opštine bira skupština iz reda odbornika na vreme od četiri godine, a većinom glasova od ukupnog broja odbornika. **Predsednik opštine** predstavlja i zastupa opštinu, predlaže način rešavanja pitanja o kojima odlučuje skupština, naredbodavac je za izvršenje budžeta, usmerava i usklađuje rad opštinske uprave, donosi pojedinačne akte za koje je ovlašćen zakonom, statutom ili odlukom skupštine i obavlja brojne druge poslove utvrđene statutom i drugim aktima opštine. **Opštinsko veće** predstavlja relativnu novinu u lokalnoj samoupravi u Srbiji. Prvi put je uvedeno 2002. godine, i predstavlja neku vrstu lokalne vlade. Na čelu opštinskog veća nalazi se predsednik opštine i njegov zamenik, a članove veća bira skupština na predlog predsednika opštine, odnosno kandidata za predsednika opštine. Ovi takozvani „lokalni ministri“ biraju se na period od četiri godine, a jedno veće najviše ih može brojati jedanaest. U osnovne nadležnosti opštinskog veća spada: predlaganje budžeta, izvršavanje odluka skupštine, kao i nadzor nad radom opštinske uprave.

Opštinska uprava je četvrti organ lokalne vlasti, koji ima svog načelnika koji za svoj rad odgovara skupštini i opštinskom veću. Načelnik opštinske uprave po pravilu bi trebalo da bude pravnik sa dugogodišnjim iskustvom i besprekornom reputacijom, a opštinska uprava zamišljena je kao stručna i profesionalna služba i osnovni instrument izvršne lokalne vlasti. Nadležnosti uprave se mogu grupisati na sledeće poslove: (a) stručno-pripremne (priprema nacрте propisa i drugih akata koje donose skupština opštine, opštinsko veće i predsednik opštine); (b) izvršno-

---

²⁷⁴ Branko Ljuboja, *Organizacija vlasti u lokalnoj samoupravi u Republici Srbiji*, SKGO, Beograd, 2013, str.39.

rešavajuće (izvršava odluke i druge akte skupštine opštine, predsednika opštine i opštinskog veća i sprovodi zakone i druge propise čije je izvršavanje povereno opštini, rešava u upravnom postupku u prvom stepenu o pravima i dužnostima građana, preduzeća, ustanova i drugih organizacija u upravnim stvarima iz nadležnosti opštine); (c) kontrolne (obavlja poslove upravnog nadzora nad sprovođenjem propisa i drugih opštih akata skupštine opštine).²⁷⁵

Što se tiče samostalnih institucija i službi u okviru opština i gradova, najznačajiji su svakako **zaštitnik građana i javni pravobranilac**. Posao zaštitnika građana svodi se na kontrolu poštovanja prava građana na teritoriji opštine ili grada, odnosno utvrđivanje povrede učinjene aktima, činjenjem ili nečinjenjem organa uprave ili javnih službi u nadležnosti lokalne samouprave. Javni pravobranilac vrši poslove zaštite prvenstveno imovinskih prava i interesa grada ili opštine. Osnovni problem javnog pravobranilaštva na nivou lokalnih samouprava u Srbiji u posmatranom periodu, jeste u činjenici da od 1995. do 2011. godine, opštine nisu raspolagale svojom imovinom, već je ona bila u potpunosti u rukama Republike, odnosno Republičke direkcije za imovinu, dok su jedinice lokalne samouprave, samo imale pravo njegovog korišćenja. Ovim je i zaštita imovinskih prava opština spala na republičko javno pravobranilaštvo, pa je i svrha opštinskih javnih pravobranilaca dovedena u pitanje.

2. Lokalni ekonomski razvoj u Srbiji – uloga lokalne samouprave

Lokalna samouprava predstavlja osnovni činilac lokalnog ekonomskog razvoja. Kao što smo pokazali u prethodnom delu, strateško planiranje ekonomskog razvoja počinje od lokalne samouprave i u svim svojim elementima zahteva aktivno delovanje lokalnih funkcionera i celokupne administracije. Bez učešća lokalne samouprave u lokalnom ekonomskom razvoju zainteresovani akteri bili bi ograničeni u svom delovanju. Jedino državni organi, odnosno organi lokalne samouprave, imaju mogućnosti da u skladu sa zakonom, vrše razne podsticaje za razvoj privrede, koji mogu biti finansijske ili fiskalne prirode, a mogu obuhvatati i širok spektar usluga koje su neophodne privrednicima. Važno je napomenuti da bez saradnje sa centralnom vlasti,

---

²⁷⁵ Ibid., str.47.

lokalnoj samoupravi ostaju "vezane ruke". Samo pod uslovom da centralna vlast prepozna svoj interes u podsticanju lokalnog ekonomskog razvoja može se očekivati stvaranje boljih uslova za povećanje konkurentnosti lokalne privrede. Lokalna samouprava koju sputava ili na bilo koji drugi način ograničava centralna vlast u sprovođenju mera ekonomskog razvoja osuđena je na neuspeh. Stoga je važno napomenuti da politička volja mora da postoji, odnosno da odnos između centralnih i lokalnih vlasti bude partnerski, a ne suparnički.

Politička volja za ekonomskim razvojem na lokalnom nivou javila se već početkom dvehiljaditih godina, ali svarni programi podrške lokalnom ekonomskom razvoju, prepoznati kao takvi i definisani u dokumentima vlade pojavljuju se tek nakon 2006. godine. Praktično se ne može govoriti o lokalnom ekonomskom razvoju u Srbiji pre 2006. godine, jer se do tad opštine i gradovi nisu institucionalno bavili razvojem privrede i ambijentom za privređivanje. Prve reforme na ovom polju bile su osnivanje opštinskih uslužnih centara, komunalnih centara, jedinstvenih šaltera za registraciju privrednih subjekata i šaltera za izdavanje dozvola. Zabeleženi su i pokušaji stvaranja privremenih timova za privlačenje investicija, ali do 2006. godine, zvanično nije postojala ni jedna organizaciona celina u okviru lokalne uprave koja se bavila ekonomskim razvojem.²⁷⁶ Te 2006. godine, pojavljuju se kao deo lokalne administracije prve kancelarije za lokalni ekonomski razvoj (KLER), čiji je zadatak bio da pomognu razvoj lokalne privrede i privuku investicije. Za razliku od ostalih organa opštine ili grada, KLER su dobile razvojnu, a ne upravnu ulogu. Iako su ove kancelarije postojale u sistematizaciji radnih mesta, one sve do 2007. godine, nisu bile zakonski regulisane. Tek nakon usvajanja novog Zakona o lokalnoj samoupravi 2007. godine, lokalni ekonomski razvoj je dobio svoj pravni okvir i stavljen je u nadležnost opština i gradova: „Opština, preko svojih organa, u skladu s Ustavom i zakonom donosi programe i sprovodi projekte lokalnog ekonomskog razvoja i stara se o unapređenju opšteg okvira za privređivanje u jedinici lokalne samouprave“.²⁷⁷ Ovim su jedinice lokalne samouprave u Srbiji od administrativnog aparata za sprovođenje volje centralnih vlasti dobile mogućnost da samostalno kreiraju strategiju i politiku lokalnog ekonomskog razvoja, a u skladu sa mogućnostima lokalnog tržišta i interesima lokalne zajednice.

Praksa je pokazala da se dosadašnji rad opštinskih i gradskih uprava u Srbiji u cilju podsticanja lokalnog ekonomskog razvoja svodio uglavnom na dve osnovne oblasti delovanja:

---

²⁷⁶ *Kapaciteti za lokalni ekonomski razvoj u Vojvodini*, NALED, Beograd, 2016, str. 7.

²⁷⁷ Zakon o lokalnoj samoupravi, ("Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 83/2014), Član 20.

1. **privlačenje stranih direktnih investicija** putem raznih podsticaja; i
2. **podsticanje lokalnih privrednih subjekata** i pojedinaca od strane lokalne vlasti da razviju poslove i time ubrzaju ekonomski razvoj zajednice.²⁷⁸

Kako bi ostvarile svoje ekonomske ciljeve (poboljšale lokalnu investicionu klimu), lokalne samouprave su na raspolaganju imale određene instrumente i mere koje su koristile u većem ili manjem obimu. Neke od tih mera uključuju razne olakšice (smanjenje komunalnih taksi i sl.), podršku malim i srednjim preduzećima, investiranje u infrastrukturu, kao i unapređenje administrativnih procedura. Ipak, kao najčešće korišćeni instrumenti lokalnih samouprava u okviru lokalnog ekonomskog razvoja, pored onog osnovnog – formiranja KLER-a, izdajamo: izradu i sprovođenje strateških planova lokalnog ekonomskog razvoja, formiranje industrijskih parkova ili industrijskih zona, biznis inkubatora, kao i zona unapređenog poslovanja.

2.1. Kancelarije za lokalni ekonomski razvoj (KLER)

Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj (KLER) može postojati u više različitih oblika. Ona nužno ne mora biti zasebna organizaciona jedinica u sistematizaciji radnih mesta pri opštinskoj upravi. Kancelarija se najčešće i ne zove tim imenom, već to može biti služba, odeljenje, koordinator, agencija, odsek i sl. Ipak, u dosadašnjoj literaturi koja obuhvata ovu oblast lokalne samouprave, kao pojam odomaćio se izraz Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj, koja pod tim imenom obuhvata svaku organizacionu jedinicu koja se stara o razvoju postojeće privrede i privlačenju investitora na teritoriju lokalne samouprave. S obzirom da sam Zakon o lokalnoj samoupravi ne određuje naziv, formu i pravni karakter ove organizacione jedinice, u našim opštinama i gradovima različiti su oblici i nazivi pod kojim ovo telo funkcioniše. Ovo praktično znači da se kancelarije za lokalni ekonomski razvoj u Srbiji najčešće javljaju u sledećim oblicima:

1. kao organizacioni deo opštinske uprave, u formi odeljenja za LER ili u okviru odeljenja za privredu (Sokobanja, Pirot, Zaječar, Vršac);

---

²⁷⁸ Marija Žikić i Dejan Mak, *Analiza efekata različitih institucionalnih oblika za sprovođenje nadležnosti u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja*, SKGO, Beograd, 2010, str.8.

2. kao posebno pravno lice čiji je osnivač opština, najčešće u obliku društva sa ograničenom odgovornošću (Knjaževac);
3. kao organizacioni deo nekog javnog preduzeća, npr. u direkciji za izgradnju;
4. u okviru udruženja preduzetnika ili nekog sličnog lokalnog udruženja;
5. kao javna služba - agencija za razvoj;
6. kao fondacija za razvoj (Majdanpek).²⁷⁹

Dakle, telo koje se stara za lokalni ekonomski razvoj na jednoj opštini ili gradu može imati različite pojavne oblike u zavisnosti od karaktera opštine (ruralna ili urbana sredina) i njene veličine, kao i ekonomske moći, a u krajnjoj liniji i volje i procene lokalnih lidera. Još jedan važan zajednički činilac gotovo svih kancelarija ovog tipa u Srbiji jeste činjenica da su formirane zahvaljujući donatorskoj pomoći. Ova donatorska pomoć u Srbiju je stizala najčešće kroz različite programe inostranih fondacija i organizacija, koje su imale jedinstven cilj - da se u srpskim opštinama i gradovima formiraju razvojne jedinice koje bi predstavljale servis za privrednike sa kapitalom i poslovnom idejom.

USAID-ov program "Podsticanje ekonomskog razvoja opština - MEGA program" bio je jedan od najznačajnijih programa za podršku razvoju KLER-a u Srbiji i ovaj program neposredno je zaslužan za kreiranje 32 kancelarije u gotovo svim razvijenim gradovima i opštinama.²⁸⁰ Nadležnosti i funkcije KLER-a ambiciozno predviđene po osnovu ovog programa postali su nedostižni standard za sve kancelarije ovog tipa u Srbiji, a to praktično znači da obuhvataju sledeće poslove za uspešno i proaktivno podsticanje privrednog razvoja:

1. Marketing lokalne samouprave - predavljanje lokalne samouprave na regionalnom, državnom i međunarodnom nivou u aktivnostima vezanim za LER;
2. Održavanje postojećih, privlačenje novih i širenje lokalnih poslovnih aktivnosti kroz stalni kontakt sa predstavnicima investitora;
3. Kontakti i direktna podrška lokalnoj poslovnoj zajednici;
4. Podrška procesu strateškog planiranja;
5. Podsticaj finansiranja - kontakt sa poslovnim bankama i preporuke za privrednike;
6. Unapređenje radne snage - programi obuke i prekvalifikacija i saradnja sa Nacionalnom službom za zapošljavanje;

---

²⁷⁹ Ibid., str.9.

²⁸⁰ *Mapiranje kancelarija za lokalni ekonomski razvoj*, Centar za ravnomerni regionalni razvoj, Beograd, 2015, str.6.

7. Priprema i nadzor u realizaciji projekata značajnih za LER - kontakt sa međunarodnim donatorima i istraživanje mogućnosti za finansiranje razvojnih projekata;
8. Savetodavni poslovi - predlaže organima lokalne samouprave brojne mere za stimulisane privrednog razvoja;
9. Održavanje veze sa institucijama na centralnom nivou koje se bave ekonomskim razvojem;
10. Stvaranje i održavanje baze podataka o stanju privrede i ljudskih resursa u opštini.²⁸¹

Svakako, mali je broj kancelarija za LER u Srbiji koji su u stanju da bar deklarativno obavljaju sve ove poslove. Gotovo sa sigurnošću možemo reći da takva kancelarija ne postoji. Stoga, neophodno je napomenuti da u najvećem broju slučajeva, aktivnosti KLER-a u Srbiji se svode na one osnovne: (I) učešće u strateškom planiranju LER-a; (II) projektno planiranje LER-a; (III) održanje postojećih i privlačenje novih investicija; (IV) podrška lokalnoj privredi i preduzetnicima; (V) promocija lokalne samouprave, kao i (VI) održavanje odnosa sa organima na višim nivoima vlasti koji se bave ekonomskim razvojem.

S tim u vezi ne treba izgubiti iz vida da su kapaciteti kancelarija u Srbiji ograničeni i da ove organizacione jedinice najčešće broje po svega nekoliko zaposlenih. Istraživanje Centra za ravnomerni regionalni razvoj rađeno 2015. godine, potvrdilo je da u kancelarijama za LER najčešće radi između jednog i troje službenika, a da je samo osam kancelarija u Srbiji u kojima radi više od deset službenika. Najveći broj zaposlenih ima Agencija za lokalni ekonomski razvoj grada Leskovca, čak 61, dok je drugoplasirani grad Zrenjanin koji ima 22 službenika za LER.²⁸² Isto istraživanje identifikovalo je ukupno 108 postojećih i aktivnih kancelarija za LER u Srbiji, od čega je najveći broj njih (41) na teritoriji AP Vojvodine. Šumadija i Zapadna Srbija ukupno broje 37 ovakvih jedinica, dok se u statističkom regionu Južna i Istočna Srbija nalazi 30 kancelarija za LER. Takođe, najintezivniji porast broja ovih kancelarija u periodu od 2012. do 2015. godine, desio se u Vojvodini, kada je deset novih opština otvorilo svoje kancelarije za LER.²⁸³

---

²⁸¹ Vanesa Belkić i Milica Hrnjaz, *Lokalni ekonomski razvoj - evropski putokaz ka modernoj lokalnoj samoupravi*, Građanska mreža, Kovin, 2010. str. 56.-59.

²⁸² *Mapiranje kancelarija za lokalni ekonomski razvoj*, Centar za ravnomerni regionalni razvoj, Beograd, 2015, str.11.

²⁸³ *Ibid.*, str.5.

Kapaciteti kancelarija su dodatno ograničeni nepostojanjem sistema nagrađivanja, pa kvalitetni visokoobrazovani kadrovi najčešće ne žele da rade za fiksnu platu od oko 43 hiljade dinara, koliko je iznosila prosečna neto plata zaposlenih u KLER u Vojvodini u 2015. godini.²⁸⁴ Nepostojanje jasnih mera, odnosno indikatora razvoja kojima bi se merio uspeh kancelarija onemogućavaju kadrove da napreduju u službi i najčešće doprinose osipanju kadrova. Dodatan problem čine česte političke promene koje nepovoljno utiču na strukturu i efikasnost kancelarija. Političke promene prouzrokuju promenu rukovodećih kadrova u okviru lokalne uprave, što za posledicu ima i promene u samom funkcionisanju KLER-a. Dovođenje novih ljudi bliskih predsedniku opštine, s jedne strane šalje negativan signal investitorima, naročito onim sa kojima je kancelarija od ranije u kontaktu, dok s druge strane predstavlja neophodnost, jer je odnos između predsednika opštine i kadrova zaposlenih u KLER-u od krucijalne važnosti za uspeh lokalnog ekonomskog razvoja. Komunikacija između šefa kancelarije i predsednika opštine je veoma značajna za lokalni ekonomski razvoj, jer je podrška predsednika opštine projeketima koje inicira i sprovodi KLER neophodna. Multisektoralnost lokalnog ekonomskog razvoja uslovljava koordinaciju sa praktično svim sektorima lokalne vlasti, što je nezamislivo bez angažovanja predsednika opštine, odnosno gradonačelnika.²⁸⁵ S tim u vezi javlja se još jedan zajednički problem svih kancelarija za LER. Naime, neretko dolazi do preklapanja nadležnosti između KLER-a i drugih delova opštinske uprave. Kada predstavnici KLER-a predlažu ekonomske mere opštinskoj upravi, a koje zalaze u delokrug poslova drugih organa (urbanizam, finansije, inspekcijske poslove i sl.), može se očekivati da neće doći do saradnje i da opštinska uprava neće blagonaklono gledati na pomenute „novotarije“.

Praksa je pokazala da kancelarije za LER nisu prepoznate kao prioritetni delovi lokalne samouprave, te da se u njih ne ulaže ni približno koliko bi to bilo neophodno. Istraživanje koje je obuhvatilo 45 lokalnih samouprava u Vojvodini, a koje imaju KLER, pokazuje da se u proseku za lokalni ekonomski razvoj izdvaja samo 2,1% ukupnih budžetskih sredstava na nivou opštine, što je skoro upola manje u odnosu na npr. Razvoj sporta i omladine (3,9%).²⁸⁶ Ovakvo zanemarivanje lokalnog ekonomskog razvoja neshvatljivo je s obzirom da najveći deo (40%) prihoda opština i gradova u Vojvodini direktno dolazi iz poreza na zarade zaposlenih na njihovoj

---

²⁸⁴ *Kapaciteti za lokalni ekonomski razvoj u Vojvodini*, NALED, Beograd, 2016, str.15.

²⁸⁵ Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str.50.

²⁸⁶ *Kapaciteti za lokalni ekonomski razvoj u Vojvodini*, NALED, Beograd, 2016, str.16.

teritoriji. Isto istraživanje uočilo je još jedan važan fenomen vezan za KLER, a to je da se one prevashodno bave pripremom projekta za donatore i da to rade bolje od spoljnih konsultanata. Čak 63% predstavnika lokalnih samouprava u Vojvodini, smatra da je prvi prioritet rada zaposlenih u KLER pripremanje i realizacija donatorskih projekata, a tek nakon toga rad sa privrednicima i promocija opštine kao destinacije za investitore.²⁸⁷ Naime, one lokalne samouprave u Vojvodini koje su koristile sopstvene kapacitete, odnosno KLER za pripremu dokumentacije i prijavljivanje na EU projekte, bile su uspešnije u dobijanju ovih projekata od onih opština koje su angažovale stručne spoljne konsultante za ovaj posao.

2.2. Strateško planiranje lokalnog ekonomskog razvoja u opštinama u Srbiji

Šta je to strateško planiranje LER-a, kako bi ono trebalo da izgleda, koji su koraci neophodni za uspešno formiranje i sprovođenje strategije razvoja u jednoj lokalnoj zajednici detaljno smo objasnili u prethodnom delu koji se bavi pojmom i definisanjem lokalnog ekonomskog razvoja. Sada nas interesuje na koji način je strateško planiranje sprovedeno u opštinama u Srbiji u periodu koji istražujemo i da li je ono bilo usklađeno sa predviđenim koracima, ko je u učestvovao u samom planiranju i ono javažnije - koliki je uspeh ovih planova, odnosno da li su sprovedeni akcioni planovi.

U trenutku pisanja ovog teksta autor nije uspeo da pronade niti jednu jedinicu lokalne samouprave u Srbiji koja nema neku strategiju razvoja koja bi se mogla podvesti pod strateško planiranje lokalnog ekonomskog razvoja. Dakle, možemo tvrditi da sve opštine u Srbiji imaju svoj strateški plan lokalnog ekonomskog razvoja zajedno sa brojnim drugim planovima i strategijama. Naravno nije ovako bilo i na početku dvehiljaditih, kada su opštine u Srbiji tek počele da dobijaju svoju autonomiju, bilo je neophodno da prođe desetak godina da bi se moglo reći da najveći broj opština i gradova ima svoj strateški plan ekonomskog razvoja. Razlog zbog koga je strateško planiranje postalo tako popularno u srpskim opštinama leži u činjenici da je predstavljalo jedan od osnovnih preduslova za dobijanje brojnih donacija od inostranih fondova. Na taj način su strategije shvatane prventveno kao deo administrativnog procesa, neophodnog za pristup EU fondovima, a ne kao početni i najvažniji korak u razvoju lokalne privrede. Dodatan

---

²⁸⁷ Ibid., str.17.

podstrek izradi ovog dokumenta doprinela je i najava Ministarstva za ekonomiju i regionalni razvoj 2007. godine, u kojoj se tvrdilo da će neke vrste pomoći države opštinama i gradovima biti uslovljene postojanjem strateških planova razvoja.²⁸⁸

Sama strategija lokalnog ekonomskog razvoja trebalo bi da predstavlja analizu stanja u lokalnoj zajednici, odnosno sagledavanje kakvim i kolikim resursima opština raspolaže, šta su prednosti, a šta slabosti na putu razvoja opštine, kao i kakvoj viziji razvoja opština teži i na koji način misli da to može postići. Dakle, strateško planirajne, mora upravo da bude to - strateško, što znači da se moraju izdvojiti prioriteti koji su u skladu sa stvarnim mogućnostima i komparativnim prednostima opštine ili grada. Drugim rečima, neophodno u okviru postojećih privrednih kapaciteta izabrati one sa kojima opština misli da može biti konkurentna na tržištu. Upravo suprotno se desilo u većini srpskih opština. U strateškim planovima većine opština i gradova u Srbiji prioritet je stavljen na sve postojeće privredne kapacitete, pa se tako u ovom dokumentu, gotovo po pravilu, predviđa i razvoj turizma i poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane i razvoj proizvodnih kapaciteta i industrijalizacija i kreiranje biznis inkubatora, tehnoloških parkova, industrijskih zona, slobodnih zona i sl. Na ovaj način strateški planovi lokalnog ekonomskog razvoja u Srbiji postali su ne samo mrtvo slovo na papiru, već i svojevrsan spisak lepih želja za koji je nemoguće napraviti adekvatan akcioni plan i koje je nemoguće ostvariti.

Osnovni razlog zbog kog ovi strateški planovi ostaju mrtvo slovo na papiru leži u činjenici da ključni lokalni akteri nemaju "vlasništvo nad procesom".²⁸⁹ Ovo praktično znači da u samoj izradi dokumenta nisu učestvovali lokalni akteri, upravo oni koji predstavljaju srž lokalnog razvoja i koji bi trebalo da odrede prioritete i implementiraju formulisanu strategiju. Neretko se dešavalo da u izradi strateškog plana lokalnog ekonomskog razvoja nije učestvovao niti jedan privrednik sa date opštine. Kada sama lokalna samouprava ne doživljava strateško planiranje kao definisanje plana kojeg će se držati prilikom sprovođenja lokalne politike, već kao birokratsku prepreku na putu za domaće ili strane fondove, onda se ne može očekivati od samih privrednika da učestvuju u njegovom sprovođenju. Za uspeh lokalnog ekonomskog razvoja

---

²⁸⁸ Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str.35.

²⁸⁹ Vanesa Belkić i Milica Hrnjaz, *Lokalni ekonomski razvoj - evropski putokaz ka modernoj lokalnoj samoupravi*, Građanska mreža, Kovin, 2010. str.29.

neophodno je da u proces kreiranja ovog dokumenta budu uključeni svi bitni akteri iz lokalne sredine koji svojim idejama treba da identifikuju osnovni pravac razvoja opštine.²⁹⁰

I pored primera dobre prakse, kao što je Indija, gde je strateški plan ekonomskog razvoja konstruisan uz aktivno učešće privrednika i drugih aktera iz lokalne zajednice i koji je praćen akcionim planom za njegovo sprovođenje, možemo zaključiti da je strateško planiranje LER-a u opštinama i gradovima u Srbiji u najvećem broju slučajeva predstavljalo samo administrativni instrument za pristup fondovima ili kreiranje pozitivne slike o lokalnoj samoupravi. Strateški planovi u većini opština i gradova u Srbiji nisu sprovedeni onako kako su zamišljeni ili nisu uopšte implementirani. Razlozi se mogu potražiti u nepostojanju političke volje, odnosno svesti lokalnih političkih lidera o značaju ovog dokumenta, kao i zbog činjenice da su sami planovi kreirani ne da bi se stvarno sprovodili, već da bi se u javnosti stvorila slika o aktivnom delovanju lokalnih vlasti u pravcu ekonomskog razvoja opštine.

2.3. Industrijski parkovi - industrijske zone u Srbiji

Industrijski parkovi, odnosno industrijske zone spadaju u najšire korišćeni instrument lokalnog ekonomskog razvoja pokrenut od strane lokalne samouprave. Iako ova dva pojma nisu dve strane jedne iste medalje, oni su u srpskim opštinama dobili isto značenje. Naime, industrijski parkovi su nešto širi pojam i podrazumevaju značajno kvalitetniju uslugu od industrijskih zona, pa ipak ova dva pojma najčešće se u Srbiji koriste kao sinonimi.

Industrijski parkovi predstavljaju posebno, namenski uređeno zemljište koje se, pod povoljnim uslovima, nudi investitorima za otpočinjanje poslovanja, a mora biti infrastrukturno opremljeno i imati jednog upravitelja koji iznajmljuje ili prodaje parcele unutar parka i koji svojim klijentima obezbeđuje širok spektar usluga (obezbeđenje, konferencijaki centar, kantina, održavanje, parking, i sl.). Najuspešniji industrijski parkovi u svetu predstavljaju formu privatno-javnog partnerstva u kome opština ili grad obezbeđuju zemljište i deo infrastrukture, a privatno partnersko preduzeće oprema park, održava infrastrukturu i pruža ostale usluge korisnicima

---

²⁹⁰ Snežana Đorđević, *Priručnik za moderno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str.45.

parka. U Srbiji još uvek nije zaživeo ovaj oblik saradnje između opština i privrednika, bar ne kada je reč o industrijskim parkovima.

Industrijske zone su u suštini ono što je najzastupljenije u opštinama u Srbiji kada je reč o ovoj vrsti podsticanja lokalnog ekonomskog razvoja. One predstavljaju isparcelisan deo opštinskog zemljišta koje je posebnim planom namenjeno isključivo za privlačenje investitora u proizvodnom sektoru. Osnivači ovakvih zona su lokalne samouprave i one nemaju svoje upravitelje kao posebna preduzeća, već se o njihovom upravljanju stara određeni deo lokalne uprave. Da su industrijski parkovi u Srbiji u stvari industrijske zone potvrđuje i činjenica da se u njihovoj praksi naglasak stavlja na infrastrukturno uređenje lokacija pogodnih za proizvodne delatnosti, dok se pitanje usluga i načina upravljanja uglavnom zamenaruje ili ostavlja da bude rešeno u toku korišćenja.²⁹¹

Interesovanje lokalnih samouprava, ali i investitora za industrijske zone u Srbiji bilo je veliko, jer se njima rešava jedan od najznačajnijih problema - nedostatak lokacija sa potpuno uređenim svojinsko-pravnim odnosima i sa odgovarajućom infrastrukturnom opremljenošću. Lokalna samouprava obezbeđuje zemljište, oprema komunalnom infrastrukturom i pruža olakšice investitorima, što predstavlja značajno bolju startnu poziciju za potencijalne investitore, nego da su se upustili u grinfild projekat. Investitori u industrijskim zonama smanjuju troškove izgradnje i imaju pristup zajedničkim resursima i uslugama koje nudi lokalna samouprava po povoljnijim uslovima, kao što su struja, voda, telekomunikacione usluge, sakupljanje otpada, i sl. Tako je bar u teoriji, praksa u Srbiji pokazala je nešto posve drugačiji spektar usluga koje pruža lokalna samouprava. Analizirajući opremljenost 26 industrijskih parkova u Srbiji, program USAID/MEGA je došao do saznanja da 23% njih nema vodovod, 46% nema kanalizaciju, 38% nema priključak na gasnu mrežu, u 27% nije uvedena struja, u 42% nema telefonskog priključka, u 62% nema daljinskog grejanja, a u 27% nema pristupnih saobraćajnica.²⁹² Isto istraživanje otkrilo nam je da lokalne samouprave u Srbiji investitorima u industrijskim zonama, odnosno parkovima obezbeđuju znatne finansijske olakšice - od 26 industrijskih zona i parkova, čak 77% njih pruža neku vrstu finansijske podrške za investitore.²⁹³

---

²⁹¹ Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str.59.

²⁹² Ibid., str.59.

²⁹³ Ibid., str.60.

I pored činjenice da ne postoji zakon koji reguliše industrijske parkove, odnosno industrijske zone u Srbiji (zakon je u pripremi od 2006. godine), ove zone su brojne, a jedan deo njih predstavlja i primer dobre prakse. Upravo su takve industrijske zone u Pećincima, Zrenjaninu i Indiji, gde strani i domaći investitori uživaju brojne pogodnosti. Opština Pećinci je iskoristila svoj geografski položaj, neposrednu blizinu Beogradu, kao i pristup autoputu, odnosno značajnom međunarodnom koridoru, uz koji je izgradila industrijsku (radnu) zonu Šimanovci, gde danas posluje veliki broj domaćih i stranih investitora. U periodu od 2001. do kraja 2013. godine, u Pećince se slilo stranih investicija u vrednosti od preko 170 miliona evra, što ovu opštinu stavlja u prvih deset opština u Srbiji sa najvećim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika, od oko 8,5 hiljada evra. Ovim ćemo se detaljno baviti u četvrtoj glavi doktorske teze, gde predstavljamo rezultate našeg istraživanja uticaja stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj u srpskim opštinama.

2.4. Biznis inkubatori u Srbiji

Slično industrijskim zonama, biznis inkubatori su se u Srbiji pojavili sredinom dvehiljaditih, kao odgovor na potrebu da se pruži podrška lokalnim preduzećima, odnosno onim privrednicima koji započinju svoj novi poslovni život. Zbog činjenice da su preduzeća najranjivija u prvim mesecima i godinama svog postojanja, baš kao i bebama, ponekad im je neophodno da određeno vreme provedu u inkubatoru, kako bi ojačali i razvili se. Osmišljeni kao neophodna podrška preduzećima u početnoj fazi, biznis inkubatori dali su odlične rezultate širom sveta.

Biznis inkubator je vrsta poslovnog udruženja čija je svrha da pruži podršku procesu osnivanja uspešnih novih preduzeća putem pružanja određenih usluga, u koje može spadati: prostor inkubatora, zajedničke usluge (sekretarijat, kancelarijska oprema, knjigovodstvo, preduzetničko savetovanište, finansijski saveti, itd.), marketing i umrežavanje. Inkubatori se međusobno mogu razlikovati po načinu na koji pružaju usluge, po organizacionoj strukturi, kao i

po tipu klijenata.²⁹⁴ Ovako bi glasila definicija biznis inkubatora, ali ono što je zajedničko za sve njih jeste činjenica da skraćuju vreme neophodno za osnivanje i stabilizovanje preduzeća, pružajući im najneophodniju vrstu pomoći u kriznom periodu izlaska na tržište.

U Srbiji se biznis inkubator prvenstveno posmatra kao izvor subvencionisanog poslovnog prostora za novonastalo preduzeće, iako je najvažnija uloga inkubatora da pruža stručnu pomoć. Dakle, biznis inkubator ne bi trebalo da bude samo poslovni prostor koji obezbeđuje lokalna vlast, već i mesto gde menadžeri mogu dobiti stručne odgovore u vezi sa problemima nastalim na tržištu, kao što su pravne i administrativne barijare i brojne procedure koje prate proizvodno-trgovinski lanac snabdevanja. Inkubator je zamiljen i kao mesto zajedničkog delovanja preduzeća koja posluju u istoj ili bliskim delatnostima, pa može predstavljati i pomoć u kreiranju budućih klastera. Kada u okviru jednog inkubatora posluju isključivo preduzeća usmerena na jednu delatnost, onda se takvi inkubatori nazivaju specijalizovani. Druga vrsta inkubatora su oni koji pružaju podršku širokom spektru preduzeća iz različitih delatnosti. Ovakve inkubatore nazivamo višenamenskim.

Bilo da se radi o specijalizovanim ili višenamenskim inkubatorima, važno je napomenuti da je vremenski rok pomoći koju pružaju preduzećima ograničen najčešće na dve do pet godina. Dakle, jedno preduzeće ne može očekivati materijalnu i stručnu pomoć od strane biznis inkubatora na duži rok, već bi inkubator trebalo da posmatra kao kratkoročnu subvenciju koju je neophodno iskoristiti na najbolji mogući način. Pored poslovnog prostora koji je prvi i osnovni fizički element postojanja preduzeća, inkubatori pružaju pomoć u vidu obuke, seminara, pronalaženja fondova, vođenja knjiga, pomoći pri zapošljavanju radnika, kao i sponzorisaniu nastupa na sajmovima i sl.²⁹⁵

Inkubatori su kao instrument lokalnog ekonomskog razvoja korišćeni u Srbiji između ostalog i zbog činjenice da su od strane države bili prepoznati kao sredstvo za pomoć malim i srednjim preduzećima, pa je usledila i pomoć u vidu Nacionalnog investicionog plana, kojim je za 2007. godinu, bilo predviđeno preko 200 miliona dolara za ukupno 15 biznis inkubatora.²⁹⁶ Ista pomoć je ukinuta nekoliko godina kasnije, a sredstva su najvećim delom bila iskorišćena za

---

²⁹⁴ *Biznis inkubatori kao instrument lokalnog ekonomskog razvoja*, The Urban Institute, USAID, Internet: <http://www.skgo.org/bz/data/8%20LER%20Koncept%20Brosure/SER/Business%20incubators.pdf>, Pristupljeno: 22.9.2016.

²⁹⁵ Snežana Đorđević, *Priručnik za moderno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 79.

²⁹⁶ Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str. 64.

izgradnju novih objekata za biznis inkubatore, što nije praksa ni u mnogo bogatijim zemljama od Srbije. Naime, obično se ova sredstva ulažu u adaptaciju postojećih neiskorištenih poslovnih objekata, odnosno preuređivanje zapuštenih ili napuštenih objekata kako bi troškovi bili niži, a opštinska zemlja uređenija. Tako je u Kruševcu izgradnja biznis inkubatora površine 1400 kvadarata, finansirana sredstvima iz Nacionalnog investicionog plana u iznosu od 36 miliona dinara, zajedno sa opštinom koja je izdvojila još 32 miliona dinara.²⁹⁷

Praksa u Srbiji je pokazala da nam nedostaje iskustva i stručnog znanja neophodnog za uspešno upravljanje biznis inkubatorima, jer su oni prvenstveno prepoznati kao besplatni poslovni prostori, dok je njihovo rukovodstvo najčešće bilo popunjeno političkim kadrovima. Do kraja 2012. godine, u Srbiji je funkcionisalo 15 biznis inkubatora, a do 2016. godine, njihov broj je narastao na svega 17, posmatrano po opštinama.²⁹⁸ Iako, njihova uloga u podsticanju lokalnog ekonomskog razvoja nije zanemarljiva, ostaje utisak da bi ih trebalo biti značajno više, kao i da bi mogli biti bolje iskorišćeni.

2.5. Zone unapređenog poslovanja u Srbiji

Zone unapređenog poslovanja, poznatiji kao BID (Business Improvement District) praksa su lokalnog ekonomskog razvoja gradskih urbanih zona, nastala u dvadesetom veku u Kanadi. Ova praksa se proširila po celom svetu i danas su BID-ovi česta pojava u celom svetu. Ove zone predstavljaju specifičnu vrstu partnerskog odnosa privatnog i javnog sektora, jer podrazumevaju podjednako učešće i zalaganje kako lokalnih vlasti, tako i privrednika i vlasnika poslovnih prostora u samoj zoni. Naime, BID nastaje kada se javi potreba za unapređenjem specifičnog, najčešće trgovačkog dela grada, centralnog urbanog jezgra, koji bi trebalo da predstavlja ne samo mesto trgovinske razmene već i turističko srce grada. Zbog višegodišnjeg neulaganja u infrastrukturu, održavanja i ulepšavanja ovog dela grada, trgovci počinju da osećaju pad tražnje, odnosno smanjen obim poslovanja, što ih navodi da pristanu na saradnju sa lokalnim vlastima koja se ogleda u nastanku i poslovanju BID-a. U svojoj osnovi BID nastaje kada se ovi trgovci

---

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Opštine sa funkcionalnim poslovnim inkubatorima u Srbiji (2016): Subotica, Zrenjanin, Palilula (Beograd), Kragujevac, Prokuplje, Kruševac, Niš, Knjaževac, Bor, Boljevac, Užice, Vranje, Rača, Zrenjanin, Novi Sad, Bački Petrovac, Savski Venac (Beograd). Izvor: *Mreža biznis inkubatora Srbije*, Interenet: <http://www.bitf.rs/cms/item/clubs/sr/networks/incubators.html>, pristupljeno 22.9.2016.

odluče da na mesečnom nivou odvajaju deo svojih prihoda u vidu taksi ili naknada u kasu koju posebno za ove potrebe formira lokalna samouprava, a sve u cilju prikupljanja sredstava za unapređenje gradske zone u kojoj posluju. Dakle, zona unapređenog poslovanja predstavlja jednu vrstu samooporezivanja koje sprovode organi lokalne vlasti, dok o ukupnoj sumi i visini poreza odlučuju privrednici. U praksi to funkcioniše najčešće tako što predstavnici dve strane (trgovci i lokalna samouprava) sklapaju sporazum na osnovu kojeg preduzetnici pristaju da plaćaju uvećane iznose određenih lokalnih taksi i dažbina (uglavnom komunalne takse i naknade za korišćenje gradskog građevinskog zemljišta), a da se ta sredstva ulažu u razvoj i ekonomsko snaženje trgovačkog i poslovnog jezgra lokalne zajednice, odnosno BID zone.²⁹⁹

Za potrebe BID-a formira se posebno telo, koje može biti pravno lice, preduzeće ili udruženje građana zaduženo za upravljenje sredstvima prikupljenim ovim posebnim oporezivanjem. Uz pomoć prikupljenih sredstava ova udruženja sprovode projekte ulaganja u sekundarnu infrastrukturu, kao i revitalizaciju, održavanje, uređenje i ulepšavanje javnih površina u zoni. Pored toga ovo preduzeće ili udruženje građana zastupa interese korisnika zone u odnosima sa organima i javnim preduzećima lokalne samouprave i vrši promovisanje zone preko marketinških aktivnosti.³⁰⁰ Dakle, BID nije samo način prikupljanja sredstava za ulepšavanje trotoara ispred radnji u centru grada, već i mnogo više od toga. Ono podrazumeva zajedničko delovanje lokalnih vlasti i privrednika, kao i formiranje tela koje zastupa interese samih trgovaca i vlasnika lokala. Osnovna korist koju lokalna samouprava ima od ove vrste saradnje leži u činjenici da će unapređivanje centralnog jezgra grada prouzrokovati povećanje cene nekretnina i zakupnina, odnosno doprineti uvećanju lokalnog budžeta. Sa druge strane, problem za zakupce u BID-u može nastati onog trenutka kad zakupnine toliko porastu da prelaze nivo ekonomske isplativosti, što neretko prouzrokuje suprotan efekat i primorava trgovce da napuste zonu u koju su ulagali svoja sredstva.

U periodu koji istražujemo u Srbiji formirano je devet zona unapređenog poslovanja. Prve zone su osnovane tokom 2003. godine, u Kruševcu, Zrenjaninu, Valjevu i Nišu, uz pomoć USAID-ovog programa za reformu opštinske uprave "SLGRP". U toku 2006. i 2007. u Srbiji je osnovano još pet zona u Vranju, Loznici, Prokuplju, Prijepolju i Paraćinu. Prve aktivnosti u svim

---

²⁹⁹ Vanesa Belkić i Milica Hrnjaz, *Lokalni ekonomski razvoj - evropski putokaz ka modernoj lokalnoj samoupravi*, Građanska mreža, Kovin, 2010. str. 16.

³⁰⁰ Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str. 65.

zonama su bile rekonstrukcija ulice (u Vranju tržnog centra), uz učešće opštine i USAID-ovih programa.³⁰¹ Primećujemo da su svi BID-ovi u Srbiji posledica donatorske delatnosti, odnosno da sama inicijativa nije došla ni od organa lokalne samouprave, niti od predstavnika privrednika. Ovo je upravo i najveći nedostatak zona u Srbiji. Onog trenutka kada je prestalo sponzorisane ovih projekata od strane USAID-a, nije formirana niti jedna nova zona unapređenog poslovanja. Osim toga, praksa je pokazala da su privrednici nakon prestanka donatorstva u nekim opštinama u Srbiji izgubili interesovanje za dalje finansiranje i aktivnosti BID-a, što je prouzrokovalo problem u saradnji sa lokalnom samoupravom koja je prestala da transferiše sredstva u kasu namenjenu zoni.³⁰² I pored brojnih problema u funkcionisanju zona u Srbiji izdvajaju se primeri dobre prakse poput zone u Zrenjaninu, koja je i dalje vrlo aktivna kao udruženje i koja je značajno doprinela lokalnom ekonomskom razvoju, prvenstveno povećanjem broja zaposlenih u zoni.

---

³⁰¹ *Zona unapređenog poslovanja*, The Urban Institute, USAID, Internet: <http://www.skgo.org/bz/data/8%20LER%20Koncept%20Brosure/SER/Business%20improvement%20district.pdf>, Pristupljeno: 23.9.2016.

³⁰² Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str. 67.

GLAVA V

ANALIZA UTICAJA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ U SRBIJI (2001-2013)

1. Pristup analizi i prikupljanje podataka

U prvom delu rada objasnili smo šta je to teorija prelivanja i kako funkcioniše sam koncept tranfera tehnologije. U suštini ono se zasniva na tezi da strane direktne investicije kao neminovnost prouzrokuju transfer tehnologije sa stranog investitora na domaća preduzeća, što značajno doprinosi samom ekonomskom razvoju zemlje domaćina, odnosno stimulišu ekonomski razvoj neposredne okoline u kojoj domaća preduzeća i strani investitor posluju. Drugim rečima, strane direktne investicije predstavljaju značajan faktor lokalnog ekonomskog razvoja, doprinoseći mu ne samo kroz zapošljavanje, već i putem direktnog ili indirektnog transfera tehnologije i znanja na ostala preduzeća u opštini ili gradu. Ovu tezu glasno su zastupali svi lokalni i državni funkcioneri, a državna politika privlačenja stranih direktnih investicija, iako je doživela brojne promene i dalje se svodi na značajne subvencije koje se dodeljuju stranim investitorima.

Osnovni cilj našeg istraživanja jeste da utvrdimo kolika je bila uloga stranih direktnih investicija u ekonomskom razvoju opština i gradova, odnosno lokalnom ekonomskom razvoju u Srbiji u periodu između 2001. i 2013. godine, kada se u Srbiju slilo preko dvadeset milijardi evra. Naše istraživanje smo ograničili na istraživanje uticaja nefinansijskih stranih direktnih investicija, dakle isključivo na proizvodna, uslužna i trgovinska inostrana preduzeća koja su svoj kapital uložila u Srbiju. Ovo smo učinili ne samo zbog činjenice da najznačajnija svetska statistika iz oblasti međunarodne trgovine (UNCTAD, Svetska banka, Eurostat) odvaja

finansijske SDI od ostalih, već zbog same teorije efekata preliivanja koja pretpostavlja da transfer tehnologije i znanja upravo dolazi od ovih sektora, dok se uticaj finansijskog sektora u tom smislu zamenaruje. Drugim rečima, znatno su veće šanse da će lokalna preduzeća i celokupna privreda napredovati usled dolaska fabrike automobila, nego kao posledica otvaranja još jedne inostrane banke.

Nakon što smo se odlučili da apstrahujemo uticaj finansijskih stranih direktnih investicija, bilo je neophodno prikupiti osnovne podatke koje su potrebni za našu statističku analizu. U tom smislu bilo je neophodno doći do relevantne, dve grupe podataka. Prva se odnosila na prilive stranih direktnih investicija u opštinama i gradovima u Srbiji, na njihovu vrednost i broj, posmatrano za svaku godinu od 2001. do 2013. Druga grupa podataka odnosila se na indikatore lokalnog ekonomskog razvoja u opštinama i gradovima u Srbiji sa registrovanim prilivom SDI, takođe za svaku godinu u posmatrnom periodu.

1.1. Opštine i gradovi sa prilivom stranih direktnih investicija i kreiranje uzorka

Pored činjenice da smo naše istraživanje ograničili na analizu uticaja nefinansijskih stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj, važno je napomenuti da smo se u samom startu susreli sa brojnim problemima koji se odnose na prikupljanje podataka po opštinama i gradovima u Srbiji. Prvo i osnovno što je trebalo uraditi jeste ustanoviti koje su to opštine u Srbiji u kojima je zabeležen priliv nefinansijskih SDI u posmatranom periodu. Ovde smo se susreli sa prvim problemom, s obzirom da niti jedna državna institucija ne vodi jasnu i kompletnu evidenciju o stranim direktnim investicijama u Srbiji. Ministarstvo privrede je ostalo nemo na naše zahteve da nam dostavi svoj dokument pod nazivom: „Normativni, institucionalni i ekonomski pregled stanja investicija i subvencija 2006-2013 i 2014-2016“ o kome je bilo reči u medijima, kao i bilo kakve podatke o broju i vrednosti stranih direktnih investicija.³⁰³ Predstavnici SIEPA-e sa kojima smo imali kontakt, odgovorili su nam da imaju podatke isključivo o prilivu onih stranih investicija u čijem su subvencionisanju učestvovali. Isto je važno i za novonastalu Razvojnu agenciju Srbije, koja je nastavila, tamo gde je stala SIEPA.

---

³⁰³ *Insajder bez ograničenja: Ministar Željko Sertić o subvencijama*, Produkcija Insajder, Beograd, 2016. Internet: <https://www.youtube.com/watch?v=ZuX1c93ySwY>, 15.8.2016.

S obzirom da nas zanima priliv SDI od 2001. godine, do kraja 2013. godine, a o čemu bi podatke morala da ima centralna finansijska institucija u zemlji, kontaktirali smo i Narodnu banku Srbije. Odgovor smo dobili, ali nas ni on nije zadovoljio, jer nam je objašnjeno da podaci o prilivu stranih direktnih investicija po opštinama i regionima u Srbiji ne postoje u njihovoj bazi. Iako vodi evidenciju o vrednosti priliva SDI u Srbiji, Narodna banka Srbije nema podatke o tome gde su ove investicije završile, odnosno u kojim opštinama i gradovima. Nakon toga odlučili smo se da pokušamo da podatke dobijemo od Republičkog zavoda za statistiku, ali su nas obavestili da ni oni ne raspolažu bilo kakvim podacima o stranim direktnim investicijama.

Nakon svih negativnih odgovora koje smo dobili od predstavnika državnih institucija, a imajući u vidu da je gotovo nemoguće stupiti u kontakt sa svih 174 jedinice lokalne samouprave i očekivati da nam dostave relevantne podatke o SDI na njihovoj teritoriji u razumnom vremenskom roku, odlučili smo se da koristimo bazu podataka kojom raspolaže Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED). Ova organizacija već duži niz godina prikuplja podatke u specijalnu on-line bazu investicija koja sadrži sve značajne strane direktne investicije u Srbiji od 2000. godine, razvrstane po opštinama, zemljama porekla, godini investiranja, tipu investicije, privrednoj delatnosti i naravno iznosu same investicije. Kako bi baza bila što kompletnija, predstavnici NALED-a kontaktirali su državne institucije, opštinske uprave i same investitore, pa možemo tvrditi da ona predstavlja najrelevantniju bazu stranih direktnih investicija u Srbiji. Uvidom u istu bazu investicija izračunali smo da je nefinansijskih stranih direktnih investicija, samo u periodu od 2001. do kraja 2013. godine, došlo u 81 opštinu u Srbiji u ukupnoj vrednosti od oko 19 milijardi evra (Tabela 5.1.).³⁰⁴

S obzirom da je osnovni cilj lokalnog ekonomskog razvoja povećanje broja zaposlenih u lokalnoj zajednici, odlučili smo da kao osnovni kriterijum posmatramo priliv nefinansijskih stranih direktnih investicija po glavi stanovnika opštine. Drugim rečima, stanovište od koga polazimo jeste da će se uticaj stranih direktnih investicija na lokalnom nivou najviše osetiti upravo u onim opštinama koje beleže natprosečnu vrednost priliva stranog kapitala po glavi stanovnika.

---

³⁰⁴Izračunato na bazi podataka dobijenih od Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Tabela 5.1.

**Priliv nefinansijskih stranih direktnih investicija u Srbiji,
po glavi stanovnika opštine ili grada (2001-2013)**

Broj/Rang	Opština	Priliv SDI mil. EUR	Br. stanovnika po popisu 2011	SDI po glavi stanovnika (EUR)
1	Apatin	944,00	28.929	32.631,62
2	Beograd-Novi Beograd	5.110,80	214.506	23.825,91
3	Lapovo	135,00	7.837	17.225,98
4	Bački Petrovac	221,00	13.418	16.470,41
5	Vršac	677,10	52.026	13.014,65
6	Beograd-Palilula	2.210,00	173.521	12.736,21
7	Beočin	163,00	15.726	10.365,00
8	Senta	240,00	23.316	10.293,36
9	Pećinci	170,55	19.720	8.648,58
10	Košjerić	102,00	12.090	8.436,72
11	Grad Novi Sad	2.573,50	341.625	7.533,11
12	Grad Kragujevac	1.194,10	179.417	6.655,45
13	Grad Pirot	377,55	57.928	6.517,57
14	Bačka Palanka	344,40	55.528	6.202,28
15	Indija	264,60	47.433	5.578,39
16	Paraćin	248,40	54.242	4.579,48
17	Niš	853,60	260.237	3.280,09
18	Novi Bečej	106,80	37.351	2.859,36
19	Grad Vranje	229,10	83.524	2.742,92
22	Kikinda	145,00	59.453	2.438,90
23	Žitište	41,00	16.841	2.434,53
24	Kanjiža	60,00	25.343	2.367,52
25	Beograd-Savski Venac	83,60	39.122	2.136,91
26	Beograd-Surčin	93,00	43.819	2.122,37
27	Surdulica	40,00	20.319	1.968,60
28	Koceljeva	25,80	13.129	1.965,12
29	Batočina	22,00	11.760	1.870,75
20	Beograd-Zemun	310,50	168.170	1.846,34
30	Ruma	98,20	54.339	1.807,17
32	Grad Kruševac	210,00	128.752	1.631,04
21	Smederevo	171,50	108.209	1.584,89
34	Sečanj	17,00	13.267	1.281,37
35	Beograd-Vračar	70,00	56.333	1.242,61
36	Zrenjanin	148,90	123.362	1.207,02
37	Doljevac	21,00	18.463	1.137,41
38	Bečej	41,00	37.351	1.097,69
33	Subotica	150,40	141.554	1.062,49
39	Stara Pazova	69,40	65.792	1.054,84
40	Jagodina	74,70	71.852	1.039,64
41	Sremska Mitrovica	82,30	79.940	1.029,52
42	Ivanjica	30,00	31.963	938,59
43	Svilajnac	21,80	23.551	925,65
44	Grad Užice	70,00	78.040	896,98
45	Grad Leskovac	126,90	144.206	879,99
46	Svrljig	12,00	14.249	842,16
47	Kovin	28,00	33.722	830,32
48	Mali Idoš	9,90	12.031	822,87
49	Grad Valjevo	73,00	90.312	808,31
50	Beograd-Stari Grad	39,00	48.450	804,95
51	Ada	13,10	16.991	771,00
52	Rača	8,00	11.503	695,47
53	Grad Loznica	52,40	79.327	660,56
54	Grad Zaječar	33,00	59.461	554,99
55	Grad Sombor	39,50	85.903	459,82
56	Grad Čačak	52,70	115.337	456,92
57	Grad Pančevo	55,50	123.414	449,71
58	Beograd-Lazarevac	26,00	58.622	443,52

59	Odžaci	12,60	30.154	417,86
60	Knić	5,20	14.237	365,25
61	Vlasotince	10,50	29.893	351,25
62	Prokuplje	15,00	44.419	337,69
63	Grad Šabac	38,00	115.884	327,91
64	Alibunar	6,60	20.151	327,53
65	Čuprija	10,00	30.645	326,32
66	Nova Crnja	2,50	10.272	243,38
67	Bač	3,00	14.405	208,26
68	Kuršumlja	4,00	19.213	208,19
69	Aleksinac	9,90	51.863	190,89
70	Šid	6,50	34.188	190,13
71	Beograd-Voždovac	24,00	158.213	151,69
72	Grad Kraljevo	18,00	125.488	143,44
73	Beograd-Mladenovac	6,00	53.096	113,00
74	Bačka Topola	3,20	33.321	96,04
75	Prijepolje	3,30	37.059	89,05
76	Bela Crkva	1,50	17.367	86,37
77	Smederevka Palanka	3,80	50.284	75,57
78	Knjaževac	1,90	31.491	60,33
31	Gornji Milanovac	2,50	44.406	56,29
79	Arandelovac	2,50	46.225	54,08
80	Mionica	0,70	14.335	48,83
81	Titel	0,20	15.738	12,71
Ukupno/prosek		19.023,00	5.044.973	3.094,42

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016. i Republičkog zavoda za statistiku.

Koristeći se podacima za opštine iz popisa stanovništva iz 2011. godine, koje je poslednje i najrelevantnije urađeno u Srbiji, a koje je obradio Republički zavod za statistiku, izračunali smo prosečan priliv SDI po glavi stanovnika (*per capita*) za svaku opštinu ili grad. Sada kad smo imali rang listu opština formiranu na osnovu priliva SDI *per capita*, neophodno je bilo izračunati prosek ovih vrednosti, odnosno prosečan priliv SDI *per capita* na nivou svih opština u kojima je zabeležen priliv.

Dobivši da je prosečan priliv SDI *per capita*, u opštinama u Srbiji, u periodu od 2001. do 2013. godine, iznosio 3.094,42 evra, odlučili smo se da u našu analizu uvrstimo samo one opštine koje su ostvarile natprosečan priliv SDI po glavi stanovnika. Ovih opština, odnosno gradova je ukupno sedamnaest: Apatin, Novi Beograd, Lapovo, Bački Petrovac, Vršac, Palilula (BG), Beočin, Senta, Pećinci, Kosjerić, Novi Sad, Kragujevac, Pirot, Bačka Palanka, Indija, Paraćin i Niš (Tabela 5.2.). Drugim rečima, analiziramo samo one opštine kod kojih se objektivno pretpostavlja da su strane direktne investicije mogle imati značajan uticaj na lokalni ekonomski razvoj kroz zapošljavanje lokalnog stanovništva, odnosno putem transfera znanja i tehnologije.

Tabela 5.2.

**Opštine u Srbiji sa natprosečnim prilivom nefinansijskih stranih
direktnih investicija po glavi stanovnika, (2001-2013)**

Br.	Opština	Priliv SDI u mil. EUR	Br. stanovnika po popisu 2011	SDI po glavi stanovnika (EUR)
1	Apatin	944,00	28.929	32.631,62
2	Novi Beograd	5.110,80	214.506	23.825,91
3	Lapovo	135,00	7.837	17.225,98
4	Bački Petrovac	221,00	13.418	16.470,41
5	Vršac	677,10	52.026	13.014,65
6	Palilula (BG)	2.210,00	173.521	12.736,21
7	Beočin	163,00	15.726	10.365,00
8	Senta	240,00	23.316	10.293,36
9	Pećinci	170,55	19.720	8.648,58
10	Kosjerić	102,00	12.090	8.436,72
11	Novi Sad	2.573,50	341.625	7.533,11
12	Kragujevac	1.194,10	179.417	6.655,45
13	Grad Pirot	377,55	57.928	6.517,57
14	Bačka Palanka	344,40	55.528	6.202,28
15	Indija	264,60	47.433	5.578,39
16	Paraćin	248,40	54.242	4.579,48
17	Niš	853,60	260.237	3.280,09

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016. i Republičkog zavoda za statistiku.

Iako gradske opštine u teritorijalnoj organizaciji Srbije ne predstavljaju jedinice lokalne samouprave, beogradske opštine su ušle samostalno u našu analizu ne samo zbog metodologije koju je koristio NALED prilikom prikupljanja podataka o bazi investicija, već i zbog specifičnosti Beograda kao glavnog i najvećeg grada. Naime, ako bismo Beograd, sa svih svojih sedamnaest gradskih opština, analizirali kao jedinstvenu lokalnu zajednicu, došli bi do iskrivljenih podataka o uticaju stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj. Iskrivljeni podaci bili bi proizvod ne samo velikog broja stanovnika od preko 1,5 milion, već i činjenice da je samo devet beogradskih opština zabeležilo priliv SDI u posmatranom periodu, od kojih jedino Novi Beograd i Palilula imaju natprosečan priliv SDI *per capita*.

Opština sa daleko najvećim prilivom stranih investicija po glavi stanovnika, u periodu od 2001. do 2013. godine, u Srbiji jeste Apatin sa iznosom od čak 32,6 hiljade evra, dok je prati Novi Beograd u kome se na svakog stanovnika slilo oko 23,8 hiljada evra. Novi Beograd predstavlja i opštinu sa ukupnim najvećim prilivom SDI na nacionalnom nivou, jer se u nju u posmatranom periodu slilo 5,1 milijardu evra stranih investicija. Zbog velikog broja stanovnika,

Novi Beograd je zauzeo drugo mesto na listi formiranoj na bazi priliva po glavi stanovnika, dok je najlošije plasirana opština Titel koja beleži svega 12 evra priliva stranih investicija po glavi stanovnika. Iznenađujuće, na trećem mestu se nalazi mala opština Lapovo, koja broji manje od osam hiljada stanovnika, ali ima jednu značajnu stranu direktnu investiciju (Kronospan) čija je vrednost 135 miliona evra. Zbog ove investicije priliv SDI po glavi stanovnika u opštini Lapovo iznosi čak preko 17 hiljada evra.

1.2. Indikatori lokalnog ekonomskog razvoja

Ustanovivši koje opštine ulaze u našu analizu, pristupili smo pronalaženju odgovarajućih ekonomskih parametara, koji bi predstavljali indikatore lokalnog ekonomskog razvoja u posmatranim opštinama. S obzirom da u analizi koristimo vremenske serije za period od 2001. do 2013. godine, neophodno je bilo izdvojiti one indikatore čije vrednosti su dostupne i komparativne za svaku posmatranu godinu. Ovo praktično znači da metodologija kojom su indikatori dobijeni za sve opštine i sve godine je morala ostati nepromenjena u datom periodu. Drugim rečima, relevantni su isključivo oni indikatori čije vrednosti je moguće upoređivati po opštinama. Dakle, indikatori moraju biti tako metodološki uniformni da je jedan indikator iz npr. 2001. godine, uporediv sa istim tim indikatorom u istoj opštini iz npr. 2013. godine, kao i sa istim tim indikatorima za svaku posmatranu godinu u ostalih šesnaest opština.

Kao najčešće merilo ekonomskog stanja određene privrede u literaturi navodi se bruto društveni proizvod (BDP), a u statistici Republike Srbije i narodni dohodak, pa smo i pošli od ovih parametara. Institucija koja bi trebalo da raspolaže ovim podacima po opštinama je svakako Republički zavod za statistiku (RZS). Nažalost, odgovor koji smo dobili od RZS-a, primorao nas je da potražimo druge indikatore lokalnog ekonomskog razvoja. Naime, u skladu sa međunarodnim preporukama i standardima, Republički zavod za statistiku je prestao sa obračunom makroekonomskih agregata prema konceptu materijalne proizvodnje, tako da je 2005. godina, poslednja za koju se raspolaže podacima o društvenom proizvodu i narodnom dohotku po opštinama. Dakle, ispostavilo se nemogućim meriti uticaj stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj kroz bruto društveni proizvod ili narodni dohodak opština i gradova za celokupan period našeg istraživanja.

Sledeći najznačajniji ekonomski parametar jeste svakako stopa nezaposlenosti, pa smo pokušali da prikupimo podatke o ovoj stopi za sve posmatrane opštine. U tom pravcu kontaktirali smo organe svih sedamnaest opština, kao i Nacionalnu službu za zapošljavanje (NSZ) i njene filijale. Odgovore koje smo dobili od opština i NSZ-a, svodili su se uglavnom na činjenicu da ne raspolazu ovim podatkom za sve posmatrane godine. Dakle, primorani smo bili da odustanemo od stope nezaposlenosti kao jednog od relevantnih indikatora lokalnog ekonomskog razvoja u Srbiji.

Da prikupljanje relevantnih ekonomskih podataka predstavlja veliki problem, kada su u pitanju opštine i gradovi u Srbiji navodi se i u publikaciji Stalne konferencije gradova i opština iz 2010. godine.³⁰⁵ Ovde se ističe da u Srbiji ne postoji jedinstven, od svih institucija i aktera razvoja prihvaćen sistem prikupljanja ekonomskih parametara, kao i da skoro sve republičke institucije naplaćuju svoje baze podataka, dok je prikupljanje od strane Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj veoma skup metod zbog ograničenih ljudskih resursa i nedostatka vremena. Na ovaj problem ukazali su i sami investitori koji neretko zameraju lokalnim samoupravama što ih za određene njima bitne podatke zaposleni u opštinama upućuju na druge institucije uz obrazloženje da ne raspolazu istim.³⁰⁶

U potrazi za relevantnim podacima o lokalnom ekonomskom razvoju u Srbiji konsultovali smo i Razvojnu agenciju Srbije (RAS), gde nam je samo potvrđeno da nemaju podatke o bruto društvenom proizvodu, narodnom dohotku i stopi nezaposlenosti za sve godine i opštine koje želimo da istražimo. Razvojna agencija Srbije vrši klasifikaciju razvijenosti opština u Srbiji na osnovu stepena razvijenosti jedinica lokalne samouprave, koji se dobija posebnom metodologijom. U vezi sa ovom metodologijom na Internet stranici RAS-a stoji sledeće: "*Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprave određuje se primenom osnovnog i korektivnih pokazatelja ekonomske razvijenosti jedinice lokalne samouprave (u daljem tekstu: ERO). Osnovni pokazatelj za merenje stepena razvijenosti jedinica lokalne samouprave je zbir mase zarada i penzija u jedinici lokalne samouprave i prihoda budžeta jedinice lokalne samouprave po isključenju sredstava dobijenih od drugog organa na ime otklanjanja posledica vanrednih okolnosti, iskazan po glavi stanovnika. Korektivni pokazatelji za merenje stepena ERO su:*

---

³⁰⁵ Marija Žikić i Dejan Mak, *Analiza efekata različitih institucionalnih oblika za sprovođenje nadležnosti u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja*, SKGO, Beograd, 2010, str. 21.

³⁰⁶ Ibid.

demografski pad ili rast, stopa nezaposlenosti i stepen obrazovanja."³⁰⁷ Ovako dobijeni podaci o stepenu razvijenosti jedinica lokalne samouprave ne postoje za period pre 2010. godine, pa je ovaj indikator irelevantan za naše istraživanje. Ipak, zahvaljujući metodologiji koju koristi RAS uspjeli smo da otkrijemo koji se to parametri koriste za izračunavanje stepena razvijenosti jedinica lokalne samouprave, kako bi iste mogli da uvrstimo u našu analizu. Možemo primetiti da su osnovni parametri: zarade, prihodi budžeta jedinica lokalne samouprave, kao i demografski podaci, odnosno broj stanovnika. Uzimajući u obzir da Republički zavod za statistiku raspolaže ovim podacima po opštinama za svih trinaest godina koje obuhvata naše istraživanje, odlučili smo se da upravo krenemo od zarada, prihoda budžeta opština i broja stanovnika kao osnovnih indikatora lokalnog ekonomskog razvoja.

Na osnovu podataka koje nam je dostavio Republički zavod za statistiku, a koji su dostupni u njihovim opštinskim godišnjacima za sve posmatrane godine (2001-2013), izdvojili smo sledećih devet pokazatelja, kao indikatore lokalnog ekonomskog razvoja:

1. Procenjini broj stanovnika opštine;
2. Ukupan broj zaposlenih na teritoriji opštine;
3. Broj zaposlenih na hiljadu stanovnika;
4. Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji;
5. Broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo;
6. Ukupan broj nezaposlenih;
7. Broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika
8. Prosečna zarada u evrima;
9. Budžetski prihodi opštine u evrima.

Ovih devet indikatora u svojoj osnovi se mogu klasifikovati u tri osnovne grupe podataka:

- a) demografske podatke;
- b) podatke o zaposlenosti i zaradama; i
- c) podatke o prihodima budžeta opština.

Demografski podaci su nam značajni ne samo zbog činjenice da se koriste za dobijanje stepena razvijenosti jedinica lokalne samouprave (ERO), već zbog toga što nam pružaju sliku o kretanju rasta opštine. Pretpostavka je da ekonomski razvoj zajednice stimuliše demografski rast,

---

³⁰⁷ Razvoja Agencija Srbije, Interenet: <http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=4>, 7.8.2016.

jer zbog povoljnog ekonomskog okruženja, raste broj rođenih, kao i pridošlih građana iz drugih opština.

Podaci o zaposlenosti i zaradama predstavljaju osnovne ekonomske indikatore, pa su kao takvi krucijalni i u našoj analizi. Kako ne raspolažemo podacima o stopi nezaposlenosti, u analizi koristimo podatke o ukupnom broju zaposlenih i nezaposlenih, kao i broju zaposlenih i nezaposlenih na hiljadu stanovnika. Osim toga u našu analizu uvrstili smo i podatke o broju zaposlenih u dva osnovna sektora privrede: prerađivačkoj industriji i trgovini. Ovo smo uradili kako bi stekli uvid u sektorsku distribuciju zaposlenih, odnosno u promene nastale u srpskoj industriji usled priliva stranih direktnih investicija i to najvećim delom kroz privatizaciju fabrika.

Budžetski prihodi opština su takođe izuzetno značajan indikator lokalnog ekonomskog razvoja, jer kao što smo pokazali u prethodnom poglavlju, opštine i gradovi u Srbiji se najvećim delom finansiraju od poreza prikupljenih na teritoriji lokalne samouprave. Sa rastom trgovinskog prometa, odnosno prihoda kompanija i zaposlenih, rastu i budžetski prihodi opština, prikupljeni na osnovu poreza, te je ovaj indikator slika i prilika lokalnog ekonomskog razvoja.

Kada smo kreirali specifičan uzorak (sastavljen od sedamnaest opština sa natprosečnim prilivom nefinansijskih stranih direktnih investicija po glavi stanovnika) i izdvojili indikatore lokalnog ekonomskog razvoja koje ćemo posmatrati, mogli smo da pristupimo analizi uticaja stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj u Srbiji u periodu od 2001. do 2013. godine. Ipak, pre nego što pređemo na mikro nivo istraživanja, odnosno utvrdimo da li su strane investicije imale značajne veze sa lokalnim ekonomskim razvojem u Srbiji, neophodno je prikazati njihov uticaj na makro nivou, odnosno predstaviti njihovu ulogu u ekonomskom razvoju Srbije.

1.3. Korelaciona analiza kao osnovna statistička tehnika istraživanja

Korelacionu analizu smo koristili kao statističku tehniku za utvrđivanje odnosa stranih direktnih investicija i ekonomskog razvoja zemlje, odnosno uticaja stranih direktnih nefinansijskih investicija na ekonomski razvoj Srbije. Korelaciona analiza će biti korišćena kao osnovna statistička tehnika i u nastavku, gde se bavimo uticajem stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj u Srbiji (LER). Ova tehnika ima za cilj da utvrdi da li između priliva SDI i

indiktora LER-a, kao numeričkih pojava, postoji kvantitativno slaganje, odnosno da li postoji značajna veza između ove dve pojave (promenljive). Rezultati analize biće predstavljeni koeficijentima korelacije koji pokazuju stepen kvantitativnog slaganja varijacija između dve numeričke pojave.

U ispitivanju zavisnosti između dve pojave u praksi se najčešće posmatra kvantitativno slaganje varijacija između dve pojave samo linearnog oblika. Jačina ove veze se utvrđuje koeficijentom proste linearne korelacije. Koeficijent proste linearne korelacije se najčešće jednostavno označava kao koeficijent korelacije. Postoji više obrazaca koji se primenjuju za računanje koeficijenta proste linearne korelacije. Navešćemo postupak kako se računa ovaj koeficijent po metodu **kovarijanse**. Kovarijansa je pokazatelj mere varijabiliteta dve pojave, kada se one posmatraju zajedno. Pretpostavimo da na uzorku veličine n posmatramo dve promenljive X i Y . Kovarijansa C_{XY} je jednaka:

$$C_{XY} = \frac{\sum (X - \bar{X})(Y - \bar{Y})}{n} = \frac{\sum XY}{n} - \bar{X} \cdot \bar{Y} \quad (1)$$

gde je $\bar{X}$ (čita se „X bar“) aritmetička sredina promenljive X , a $\bar{Y}$ (čita se „Y bar“) aritmetička sredina promenljive Y . Koeficijent korelacije (r) se dobija kao količnik kovarijanse i proizvoda standardnih devijacija posmatranih pojava.

Formule za računanje standardne devijacije su: za promenljivu X standardna devijacija se računa pomoću obrasca:

$$\sigma_X = \sqrt{\frac{\sum X^2}{n} - \bar{X}^2} \quad (2)$$

odnosno za promenljivu Y :

$$\sigma_Y = \sqrt{\frac{\sum Y^2}{n} - \bar{Y}^2} \quad (3)$$

Koeficijent proste linearne korelacije računa se pomoću formule:

$$r = \frac{C_{XY}}{\sigma_X \cdot \sigma_Y} = \frac{\frac{\sum XY}{n} - \bar{X} \cdot \bar{Y}}{\sqrt{\frac{\sum X^2}{n} - \bar{X}^2} \cdot \sqrt{\frac{\sum Y^2}{n} - \bar{Y}^2}} \quad (4)$$

Važno je zapaziti da pri računanju koeficijenta proste linearne korelacije između dve pojave (promenljive) nije bitno koju pojavu označavamo sa X , odnosno sa Y . Rezultat je identičan, bilo da je sa X označena prva pojava, a sa Y druga pojava, ili obrnuto, prva sa Y , a druga sa X .

Koeficijent proste linearne korelacije uzima vrednosti od -1 do +1, tj:

$$\boxed{-1 \leq r \leq +1.}$$

Ukoliko koeficijent koelacije ima pozitivnu vrednost, korelacija između pojava je pozitivna, tj. direktna, jer obe pojave pokazuju istosmerne varijacije. Ukoliko koeficijent korelacije ima negativnu vrednost, to ukazuje da je korelacija negativna, tj. inverzna – varijacije pojava se kreću u obrnutom smeru.

Ukoliko je koeficijent korelacije bliže jedinici po apsolutnoj vrednosti, utoliko je slaganje između dve pojave veće, a ukoliko je bliže nuli slaganje je manje. Kada koeficijent proste linearne korelacije dostigne vrednost +1, to znači da između dve promenljive postoji direktna funkcionalna (matematička) veza, pa se govori o **savršenoj** (perfektnoj) **direktnoj** linearnoj korelaciji. Kada koeficijent korelacije dostigne vrednost -1, to znači da između dve promenljive postoji **perfektna inverzna** linearna veza. U praksi uglavnom dominiraju situacije u kojima je koeficijent korelacije manji od 1 i veći od -1.³⁰⁸

U računanju koeficijenta korelacije u radu je korišćen Excel program (računarski program za rad sa elektronskim tabelama). Konkretno, primenjena je statistička funkcije CORREL, koja je ugrađena u Excel program. Sintaksa ove funkcije je: *CORREL (niz1; niz2)*, gde je *niz1* oblast u kojoj se nalaze podaci prve promenljive, a *niz2* oblast u kojoj se nalaze podaci druge promenljive.

---

³⁰⁸ Mann, P. S., *Uvod u statistiku* (prevod), šesto izdanje, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd, 2009, str.644

2. Korelaciona analiza na nivou Srbije

U ovom delu rada predstaviceemo priliv stranih direktnih investicija na nivou Republike Srbije u periodu od 2001. do 2013. godine, nakon čega ćemo prikazati kretanja osnovnih makroekonomskih indikatora u istom periodu, kako bi stekli uvid o ulozi stranih direktnih investicija u privrednom razvoju Srbije. Cilj nam je da utvrdimo da li su strane direktne investicije van oblasti finansija imale uticaj na neke od osnovnih makroekonomskih indikatora, odnosno da li su uticale na ekonomski razvoj zemlje.

S obzirom da raspoložemo podacima na nivou Srbije o bruto društvenom proizvodu (BDP), što nije slučaj sa opštinama, u našu analizu smo uvrstili podatke o kretanju ovog parametra. Osim toga, među indikatorima se našla i stopa nezaposlenosti, rađena prema anketi Republičkog zavoda za statistiku, ali se u odnosu na ovaj indikator neće vršiti korelaciona analiza, jer ne raspoložemo podacima pre 2005. godine.³⁰⁹

Tabela 5.3.

Strane direktne investicije i makroekonomski indikatori Srbije (2001-2013)

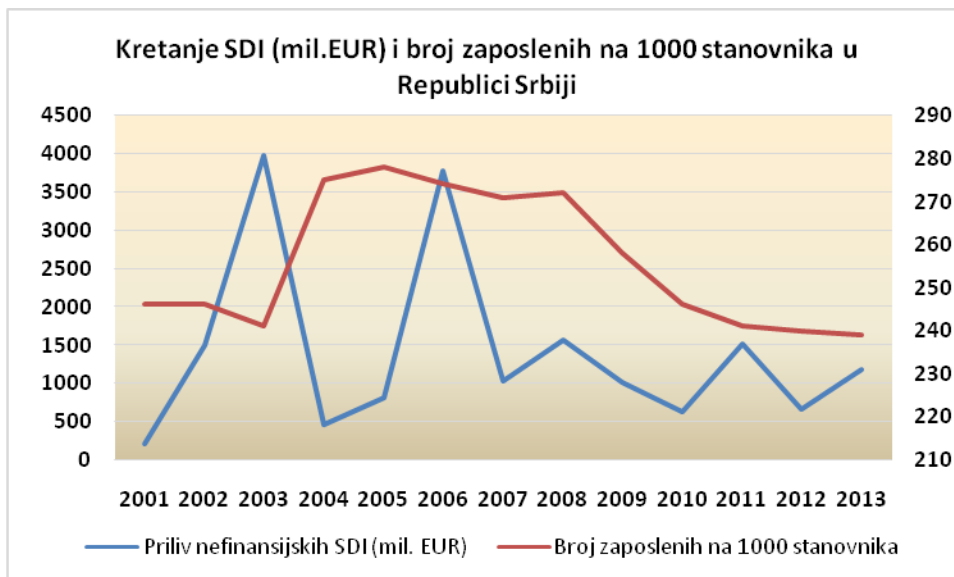
Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	212	1498,7	3981,1	464,6	817,6	3784,15	1035,6	1567,3	1012,2	624,5	1524,5	660,85	1183,5
Prosečan broj stanovnika u hiljadama	7503,43	7500,03	7480,59	7463,16	7440,77	7411,57	7381,58	7350,22	7320,81	7291,44	7236,52	7201,5	7166,55
BDP ukupno (mil. EUR)	13805,5	17100,5	18738	19966,6	21103,3	24434,6	29451,6	33704,5	30654,7	29766,3	33423,8	31683,1	34262,9
BDP po stanovniku (EUR)	1839,89	2280,06	2504,88	2675,36	2836,17	3296,82	3989,87	4585,51	4187,34	4082,36	4618,77	4399,52	4780,95
Realni rast BDP-a (%)	5	7,1	4,4	9	5,5	4,9	5,9	5,4	-3,1	0,6	1,4	-1	2,6
Broj zaposlenih ukupno	1904477	1848531	1813570	2050854	2068964	2025627	2002344	1999475	1889084	1795775	1746138	1727048	1715163
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	246	246	241	275	278	274	271	272	258	246	241	240	239
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	570613	511850	466942	483654	459950	420956	391897	370354	339428	311790	295363	289286	287147
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	125624	113373	108461	208279	204730	197807	196216	199495	193065	188706	183326	183973	180037
Broj nezaposlenih ukupno	780541	904494	944939	969888	895697	916257	785 099	727 621	730372	729520	738756	754603	769546
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	101	121	125	130	120	124	106	99	100	100	102	105	107
Prosečna zarada (RSD)	5840	9208	11500	14108	17443	21707	27759	32746	31733	34142	37976	41377	43932
Prosečan kurs EUR	59,4578	60,694	65,117	72,6937	82,9904	84,1101	79,964	81,4405	93,9517	103,043	101,95	113,128	113,137
Prosečna zarada (EUR)	98,2209	151,712	176,605	194,075	210,181	258,078	347,144	402,085	337,759	331,337	372,496	365,755	388,308
Stopa nezaposlenosti (%) prema anketi RZS	x	x	x	x	20,8	20,9	18,1	13,6	16,1	19,2	23	23,9	22,1

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine; Republičkog zavoda za statistiku: Internet: webrzs.stat.gov.rs/WebSite/.../BDPserija1995_2015_ESA2010_srpcir_30.09.2016.xls, i Narodne banke Srbije, Internet: https://www.nbs.rs/export/sites/default/.../osnovni_makroekonomski_indikatori.xls, Pristupljeno: 12.10.2016

³⁰⁹ Podaci o stopi nezaposlenosti pre 2005. godine, rađeni su po drugačijoj metodologiji, pa su neuporedivi sa predstavljenim podacima iz ankete RZS-a.

U periodu od trinaest posmatranih godina, prema podacima NALED-a, u Srbiju je u obliku nefinansijskih stranih direktnih investicija uloženo nešto iznad devetnaest milijardi evra (Tabela 5.1.). U svim posmatranim godinama Srbija beleži priliv stranih investicija, a najveći priliv je ostvaren 2003. godine, kada je u Srbiju investirano skoro četiri milijarde evra. Broj stanovnika Srbije smanjio se za približno 337 hiljada u posmatranom periodu, a pad broja stanovnika pratio je i pad broja ukupno zaposlenih. U 2001. godini, u Srbiji je bilo 1,9 miliona zaposlenih građana, a do 2013. godine, njihov broj se smanjio na 1,7 miliona. Ako se posmatra broj zaposlenih na hiljadu stanovnika, ovaj odnos se preslikava, pa sa 246 zaposlenih u 2001. godini, Srbija broji 239 zaposlenih na hiljadu stanovnika u 2013. godini.

Grafikon 5.1.

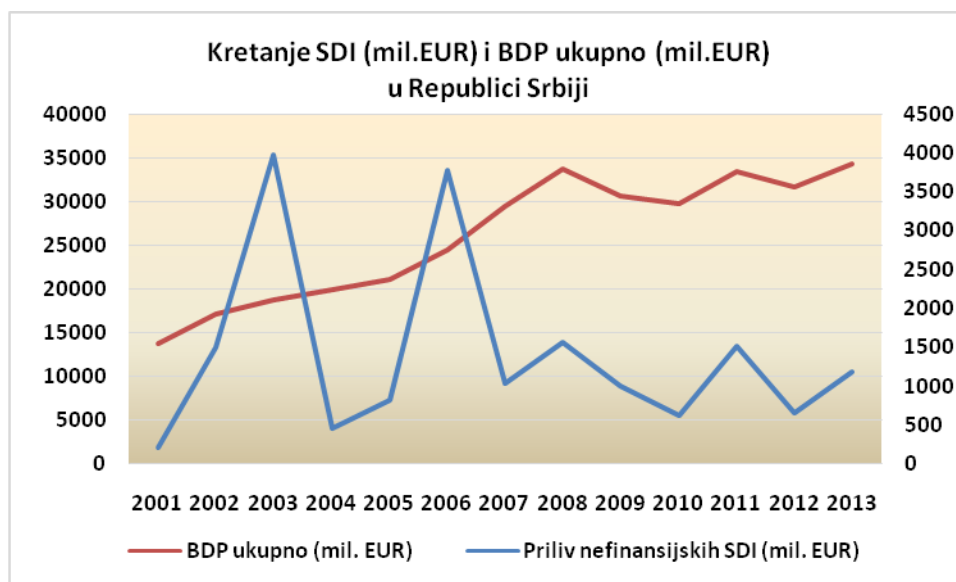
Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Posmatrajući kretanje indikatora, uviđamo fenomen za koji će se kasnije ispostaviti da se ponavlja i u većini posmatranih opština. Naime, radi se o smanjenju zaposlenih u prerađivačkoj industriji i povećanju broja zaposlenih u trgovini, što se jasno uočava na primeru Srbije. Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji je prepolovljen za trinaest godina, dok se broj zaposlenih u trgovini povećao za 43%. Broj nezaposlenih nije značajno opao u posmatranom periodu, ali s obzirom na smanjenje broja stanovnika, kada se posmatra broj nezaposlenih na hiljadu

stanovnika, primećuje se porast od 6%. Stopa nezaposlenosti se od 2005. godine, umereno povećala za nekoliko procenata, a u 2012. godini, ona je iznosila skoro 24%. Ovo predstavlja zabrinjavajuće visoku vrednost i indikator je slabosti naše privrede.

Bruto društveni proizvod beleži prosečan rast od 3,7% u posmatranom periodu, a negativnu stopu rasta Srbija je imala 2009. godine, (-3,1%) i 2012. godine, (-1%). Najveći realni rast BDP-a ostvaren je 2002. godine, a iznosio je 7,1%. Bruto društveni proizvod po stanovniku, porastao je za 160% u posmatranom periodu, dok je ukupni BDP 2,5 puta veći u 2013. godini, u odnosu na 2001. godinu.

Grafikon 5.2.

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016. i Republičkog zavoda za statistiku: Internet: webzrs.stat.gov.rs/WebSite/.../BDPserija1995_2015_ESA2010_srcir_30.09.2016.xls

Želeći da objasnimo zavisnost između dve pojave - priliva stranih direktnih investicija i ekonomskog razvoja zemlje, odlučili smo se da u našem istraživanju primenimo korelacionu analizu. Istraživanje uticaja stranih direktnih investicija na privredni razvoj Republike Srbije sproveli smo izračunavanjem Pearson-ovog koeficijenta korelacije između priliva nefinansijskih stranih direktnih investicija u Srbiji i izabranih indikatora ekonomskog razvoja, za period od 2001. do 2013. godine. Dobijanjem ovog koeficijenta utvrđuje se da li postoji veza između priliva stranih direktnih investicija i posmatranih indikatora ekonomskog razvoja. Ukoliko je koeficijent korelacije bliži jedinici po apsolutnoj vrednosti, utoliko je slaganje između dve

pojave veće, a ukoliko je bliži nuli, slaganje je manje. S obzirom na rezultate do kojih smo došli, važno je napomenuti da vrednosti koeficijenta korelacije niže od 0,4 pokazuju slabu lineranu vezu između dve posmatrane pojave, dok se vrednosti manje od 0,2 ne mogu smatrati statistički značajnim, odnosno pokazuju da ne postoji značajna linerana veza između posmatranih pojava. Podaci neophodni za ovu vrstu statističke analize prikupljeni su od Republičkog zavoda za statistiku i NALED-a (Tabela 5.3.).

Kako bi istraživanje bilo potpuno, odnosno kako bi nedvosmisleno dokazali postoji li veza između stranih direktnih investicija i ekonomskog razvoja Srbije, u korelacionu analizu smo kao faktor uveli vremensku docnju (time lag). Naime, pod pretpostavkom da strane direktne investicije mogu prouzrokovati efekte preliivanja tek nakon protoka izvesnog vremena (najčešće nekoliko godina), korelacionu analizu smo sproveli na tri načina:

- a) izračunavanjem koeficijenta bez vremenske docnje (time lag-a);
- b) izračunavanjem koeficijenta sa vremenskom docnjom od jedne godine;
- c) izračunavanjem koeficijenta sa vremenskom docnjom od dve godine.

Ovo praktično znači da smo odvojeno kvantifikovali uticaj priliva stranih investicija u Srbiji na indikatore ekonomskog razvoja u godini kada je investirano, narednoj godini, kao i nakon dve godine.

Rezultati do kojih smo došli potvrdili su našu osnovnu tezu - da strane direktne investicije nužno ne prouzrokuju efekte preliivanja i stimulatívno deluju na privredu zemlje domaćina. Kao što se može primetiti na osnovu rezultata korelacione analize, između stranih direktnih investicija u Srbiji i indikatora ekonomskog razvoja ne postoji dovoljno snažna linerana veza (Tabela 5.4.). Da bi ova veza postojala neophodno je da vrednosti koeficijenta budu veće od 0,7 što nije slučaj sa niti jednim indikatorom u analizi, posmatrano sa ili bez vremenske zadržke. Dakle, zaključak naše analize ukazuje da značajna povezanost stranih direktnih investicija i ekonomskog razvoja srpske privrede u periodu od 2001. do 2013. godine, ne postoji. Ipak, relativna povezanost stranih investicija sa određenim indikatorima ekonomskog razvoja je uočena, ali je ona slaba ili umerene jačine.

Ako posmatramo koeficijente korelacije u analizi bez vremenske docnje, vidimo da postoji izrazito slaba linerana veza (0,2) između priliva SDI i kretanja broja stanovnika, odnosno da se ove dve pojave jedva mogu dovesti u vezu. Inverzna slaba linerana veza (koeficijent -0,28) postoji sa zaposlenima u trgovini na veliko i malo, što znači da su SDI u godini kada su

pristigle donekle imale veze sa smanjenjem broj zaposlenih u ovoj industriji. Direktna linerana veza umerene jačine registrovana je za indikatore koji se odnose na broj nezaposlenih, pa se može tvrditi da su strane direktne investicije odgovorne za povećanje broja nezaposlenih u godini investiranja. Ovo potvrđuje našu tezu da su strane investicije koje su pristigle u obliku privatizacija u prvi mah otpuštale (najčešće uz otpremnine) veliki broj radnika. Na sve ostale indikatore ekonomskog razvoja, strane direktne investicije, nisu imale značajan uticaj u godini investiranja.

Tabela 5.4.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija u Srbiji i indikatora ekonomskog razvoja, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficijent korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Prosečan broj stanovnika sredinom godine u hiljadama	0,207432	0,200860	0,120908
BDP ukupno (mil. EUR)	-0,101311	-0,082237	0,051088
BDP po stanovniku (EUR)	-0,110090	-0,093767	0,038281
Realni rast BDP-a (%)	0,113052	0,296987	0,291825
Broj zaposlenih ukupno	0,022876	0,388116	0,445162
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,010645	0,390594	0,486755
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,076616	0,175223	0,155002
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,284869	0,312368	0,461838
Broj nezaposlenih ukupno	0,444606	0,182747	-0,106801
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,461494	0,171127	-0,131923
Prosečna zarada (EUR)	-0,094546	-0,035174	0,071629

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine; Republičkog zavoda za statistiku: Internet: webrzs.stat.gov.rs/WebSite/.../BDPserija1995_2015_ESA2010_srpcir_30.09.2016.xls, Pristupljeno: 12.10.2016

Kada se posmatraju rezultati analize sa docnjom od jedne godine, dolazimo do nešto drugačijih zaključaka. Strane direktne investicije povezane su slabom lineranom vezom sa brojem stanovnika, realnim rastom BDP-a i pokazateljima vezanim za broj zaposlenih. S obzirom da se radi o izrazito niskim vrednostima koeficijenata korelacije (koji se kreću od 0,2 do 0,39), te da su koeficijenti za ostale indikatore izrazito slabe vrednosti, možemo zaključiti da

strane direktne investicije nisu imale značajniji uticaj na ekonomski razvoj Srbije, ni nakon godinu dana od njihovog investiranja.

Možda i najvažnija za ovaj deo našeg istraživanja jeste korelaciona analiza urađena sa vremenskom docnjom od dve godine, kada se pretpostavlja da će strane investicije imati uticaja na domaću privredu. I ovde većina indikatora nema značajan koeficijent korelacije, ali se izdvaja nekoliko važnih indikatora kod kojih je uočena veza sa prilivom stranih investicija. Na prvom mestu tu je broj zaposlenih na hiljadu stanovnika čiji je koeficijent korelacije 0,48 što praktično znači da postoji relativno slaba direktna linerana veza ovog indikatora sa prilivom investicija. Drugim rečima, porast broja zaposlenih u Srbiji, donekle se može objasniti prilivom stranih investicija i to dve godine nakon inicijalnog investiranja. Interesantno je da je ovaj indikator u analizi bez vremenske docnje imao izrazito nisku vrednost, te se broj zaposlenih nije mogao dovesti u vezu sa prilivom investicija.

Nešto slabija linerana veza umerene jačine registrovana je i kod realnog rasta BDP-a, kao i kod ukupnog broja zaposlenih i zaposlenih u trgovini na veliko i malo. Naročito je interesantna drastična promena koeficijenta korelacije za broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo, koji je od negativne vrednosti, posmatrano u analizi bez vremenske docnje, prešao u vrednost od 0,46 u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine. Ovo navodi na zaključak da su strane investicije u prvoj godini neznatno smanjile broj zaposlenih u trgovini, da bi dve godine kasnije stimulisale rast broja zaposlenih u ovom sektoru. Dakle, možemo zaključiti da su dve godine nakon dolaska, strane direktne investicije umereno uticale na porast zaposlenih, naročito u trgovinskom sektoru, kao i realan rast BDP-a. Sa druge strane, godišnje promene u prilivima SDI nisu imale uticaj na kretanje sledećih indikatora: prosečan broj stanovnika; BDP; BDP po glavi stanovnika; broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji; broj nezaposlenih; broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika, kao i prosečne zarade.

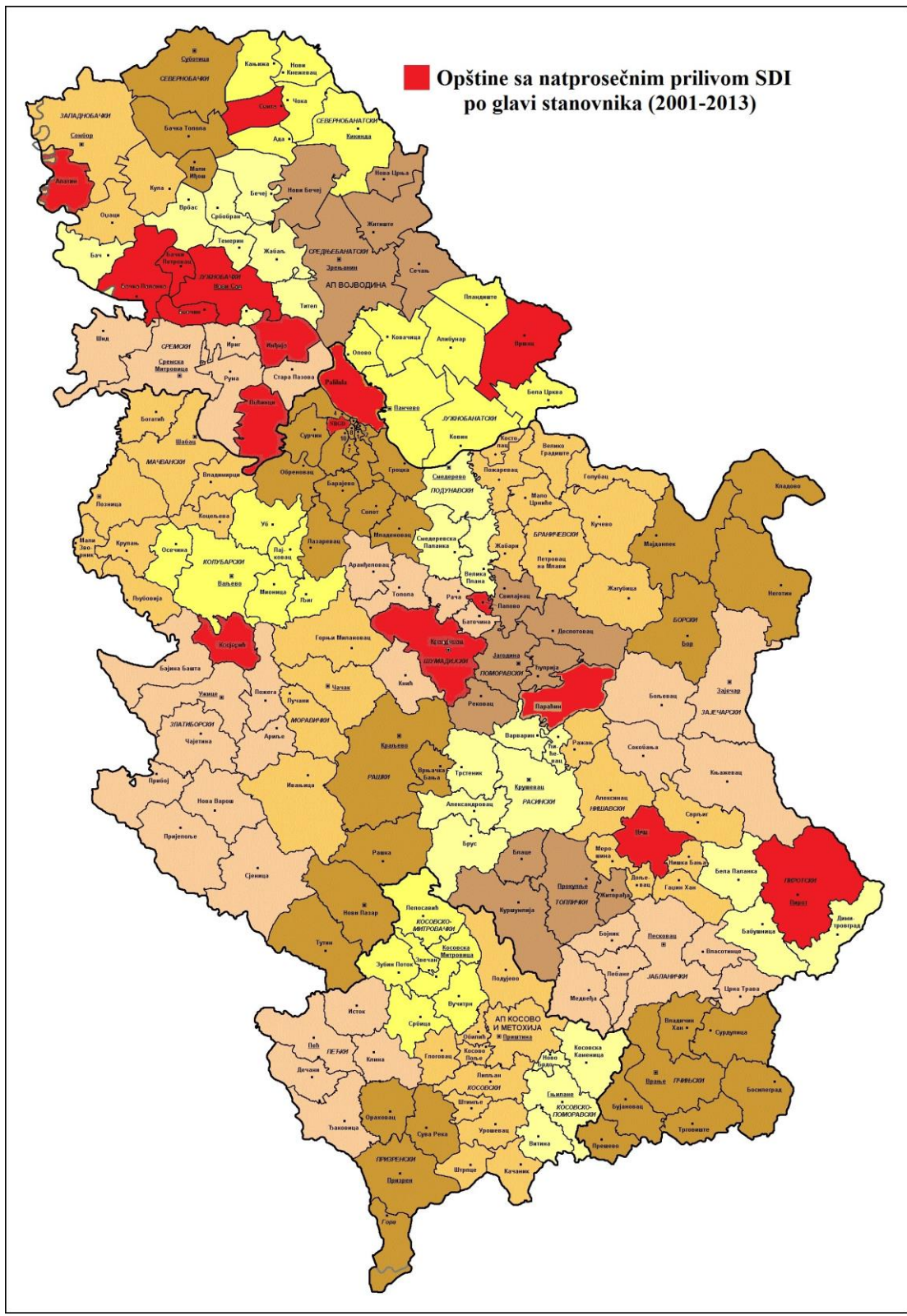
Uzimajući u obzir da su za većinu indikatora zabeležena niske vrednosti koeficijenta korelacije, a da svega nekoliko indikatora beleži tek vrednosti koeficijenta umerene jačine, ne može se tvrditi da između priliva stranih direktnih investicija i ekonomskog razvoja Srbije postoji korelacija, odnosno da postoji zavisnost između ove dve pojave u posmatranom periodu. **Možemo zaključiti da strane direktne investicije nisu imale značajnog uticaja na ekonomski razvoj Srbije u periodu između 2001. i 2013. godine, što potvrđuje našu osnovnu hipotezu.**

3. Korelaciona analiza na bazi kreiranog uzorka

Osnovna hipoteza (H1) od koje smo pošli u našem radu glasila je da **ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja**, odnosno da strane direktne investicije neće samim svojim prisustvom, uvek i na svakom mestu, prouzrokovati efekte preliivanja tehnologije i znanja, kao što se tvrdi u teoriji efekata preliivanja. Iako smo već donekle ovu tezu dokazali korelacionom analizom na nivou zemlje, smatrali smo da je ovu hipotezu neophodno i kvantitativno dokazati na primeru izabranih opština, kako bi naša hipoteza bila i empirijski potvrđena. Stoga u ovom delu prelazimo na mikro nivo našeg istraživanja, što i jeste tema koju obrađujemo - lokalni ekonomski razvoj u Srbiji. Zanima nas da li su strane direktne investicije imale ulogu u lokalnom ekonomskom razvoju u Srbiji i ako jesu, kakva je i kolika bila ta njihova uloga. Svih sedamnaest opština sa natprosečnim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika biće predstavljene u ovom delu rada zajedno sa njihovim indikatorima lokalnog ekonomskog razvoja. Opštine ćemo predstaviti kroz statističke podatke o kretanju priliva investicija, kao i godišnjim kretanjima ekonomskih parametara, odnosno indikatora lokalnog ekonomskog razvoja. Nakon uvida u prikupljene podatke, izvršićemo korelacionu analizu, kako bi ustanovili postoji li zavisnost između priliva stranih investicija i kretanja indikatora ekonomskog razvoja po opštinama.

Izabrani uzorak sadrži sedamnaest opština i gradova iz različitih delova Srbije, koje beleže natprosečan priliv stranih direktnih investicija po glavi stanovnika. Dakle, radi se o specifičnom uzorku, u koji su svrstane samo one opštine i gradovi u kojima je na svakog stanovnika, za trinaest posmatranih godina, pristiglo minimum tri hiljade evra nefinansijskih stranih direktnih investicija. Želeći da dokažemo da strane direktne investicije nisu značajno delovale na srpsku privredu, odnosno na lokalne zajednice u kojima posluju, te da opovrgnemo teoriju efekata preliivanja, prihvatili smo se izazova da u naš specifičan uzorak uđu isključivo one opštine kod kojih postoje najveći izgledi da dođe do ovog preliivanja. Naime, uz pomoć korelacione analize, u kojoj će se vršiti poređenje kretanja priliva stranih investicija sa kretanjima indikatora ekonomskog razvoja, u svakoj od sedamnaest opština, pokušaćemo da dokažemo da nije postojala veza između ove dve pojave, odnosno da strane direktne investicije nisu imale značajan uticaj na lokalni ekonomski razvoj u Srbiji.

Izvor: Republički zavod za statistiku uz aplikacije autora
Slika 5.1. Grafički prikaz opština iz kreiranog uzorka

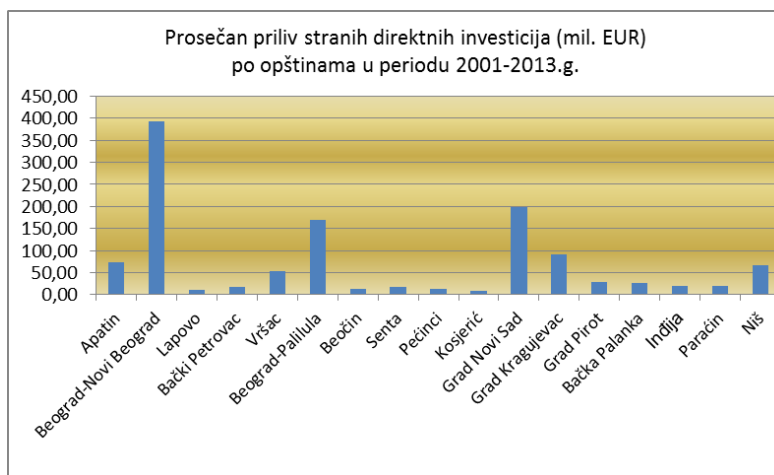
Tabela 5.5.

**Priliv nefinansijskih stranih direktnih investicija u izabranim opštinama
(2001-2013) u mil. EUR**

Br.	Opština	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Prosek
1	Apatin	0	0	917	0	0	0	0	0	0	0	0	27	0	72,62
2	Novi Beograd	150	147	260	77	293	2845	210	36	30	1,8	11,2	45	1004,8	393,14
3	Lapovo	0	0	0	0	0	0	135	0	0	0	0	0	0	10,38
4	Bački Petrovac	0	0	0	0	0	0	0	200	0	0	21	0	0	17,00
5	Vršac	0	4,1	0	0	0	650,8	0	2,4	0	15	4,8	0	0	52,08
6	Beograd-Palilula	0	24	1114	0	0	0	14	0	0	0	1028	0	30	170,00
7	Beočin	0	163	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12,54
8	Senta	0	74	0	0	34	130	0	0	0	0	0	0	2	18,46
9	Pećinci	0	0	0	6,9	81,3	1,35	0	0	0	71	0	10	0	13,12
10	Kosjerić	0	102	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7,85
11	Grad Novi Sad	0	500	70	2	102	0	67	262	1417,5	45	2	106	0	197,96
12	Grad Kragujevac	0	5	0	0	10,9	7,5	0	960,7	0	33	53,1	121,4	2,5	91,85
13	Grad Pirot	0	0	132	0	0	0	0	2	0	16	215	12,55	0	29,04
14	Bačka Palanka	0	136	175	8	5	0	0,7	15	0	0	2,7	2	0	26,49
15	Indija	0	0	0	0	2	0	93	62	12	57	18,1	16	4,5	20,35
16	Paraćin	0	170	2	1,4	0	0	0	0	0	0	0	75	0	19,11
17	Niš	2	0	733	0	0	0	1,5	0	1	86,3	5,8	20	4	65,66

Izvor: Proračun autora na bazi podataka Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED),
Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Grafikon 5.3.

Izvor: Proračun autora na bazi podataka Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED),
Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Kao i u prethodnoj analizi uticaja stranih investicija na makroekonomske indikatore Srbije u korelacionu analizu po opštinama uvodimo faktor vremenske docnje od jedne i dve godine. Ovo praktično znači da smo odvojeno kvantifikovali uticaj priliva stranih investicija u

posmatranim opštinama i gradovima na indikatore ekonomskog razvoja, u godini kada je investirano, narednoj godini, kao i nakon dve godine.

Uzorak koji koristimo je kvalitetan ne samo zbog činjenice da predstavlja opštine i gradove u kojima strane direktne investicije dominiraju u lokalnoj privredi, već i zbog toga što sadrži kako urbane, gradske sredine, sa velikim brojem stanovnika, tako i ruralne opštine sa svega nekoliko hiljada stanovnika. Opštine i gradovi iz uzorka su geografski rasprostranjeni na nivou cele Srbije, što dodatno doprinosi kvalitetu istraživanja. Prosek priliva (za period 2001-2013) u posmatranim opštinama i gradovima, kretao se od 7,85 miliona evra, koliko beleži Kosjerić, do 393,14 miliona evra za Novi Beograd. Možemo primetiti da je naše istraživanje obuhvatilo širok spektar opština i gradova u Srbiji, kojima je osnovni zajednički imenilac natprosečno visok priliv stranih direktnih investicija u odnosu na broj stanovnika. U nastavku teksta ćemo uz pomoć korelacione analize unutar svake posmatrane opštine, pokušati da dokažemo naše hipoteze.

3.1. Apatin

Opština Apatin je opština srednje veličine u Srbiji, koja je prema popisu iz 2011. godine, imala blizu 29000 stanovnika. U Apatin je u periodu koji istražujemo ukupno pristiglo 944 miliona evra stranih investicija, što ovu opštinu čini najznačajnijom u Srbiji kada se posmatra priliv po glavi stanovnika. U ukupnom prilivu učestvuju svega tri transnacionalne kompanije (Tabela 5.7.), od kojih su dve u sektoru proizvodnje hrane i pića, a jedna u tekstilnoj industriji. U 2003. godini, ova opština je zabeležila rekordan priliv stranog kapitala upravo kroz privatizaciju Apatinske pivare i izgradnju još jedne fabrike piva koja je predstavljala brownfield investiciju. U celokupnom periodu od trinaest posmatranih godina, strane investicije su pristigle samo u 2003. i 2012. godini. Iako ova opština nema veliki broj stranih investitora, možemo reći da su za naše prilike, malobrojni strani investitori uložili značajan kapital u Apatinu.

Ukupan broj stanovnika u periodu od 2001. do 2013. godine, nije se značajnije menjao u ovoj opštini. Apatin je 2013. godine, brojao svega tri hiljade stanovnika manje nego u 2001. godini, što je za demografske pokazatelje u ruralnim srpskim opštinama solidan rezultat. Sa manjim brojem stanovnika, smanjio se i broj zaposlenih u datom periodu, ali je u prvih nekoliko

godina nakon dolaska investicija, odnosno nakon 2003. godine, ovaj broj porastao za nekoliko stotina. Tek 2007. godine, ukupan broj zaposlenih u Apatinu pao je na nivo ispod onog iz 2003. godine, i iznosio je 6106 zaposlenih. Interesantan podatak jeste i činjenica da je broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji drastično opao i pored 944 miliona evra uloženog kapitala u sektor proizvodnje samo iz inostranstva. Za trinaest godina broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji se prepолоvio, sa 3014 na 1470 zaposlenih.

Tabela 5.6.

Priliv SDI u opštini Apatin sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	0	917	0	0	0	0	0	0	0	0	27	0
Procenjen broj stanovnika	31800	32900	33089	32048	31666	31294	30870	30484	30187	29864	29500	28627	28315
Broj zaposlenih ukupno	6973	6867	6464	6960	6901	6553	6106	6165	5724	5816	5851	5349	5128
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	219	209	195	217	218	209	198	202	190	195	198	187	181
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	3014	2808	2502	2535	2438	2328	1977	2054	1868	1864	1601	1489	1470
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	319	346	300	363	258	236	205	259	255	248	224	223	224
Broj nezaposlenih ukupno	4092	4813	5204	5326	5623	5638	5322	4802	4381	4122	3805	3737	3955
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	129	146	157	166	178	180	172	158	145	138	129	131	140
Prosečna zarada (EUR)	106,41	176,393	203,357	244,203	276,454	333,824	435,508	524,6775	409,104	368,428	389,622	390,762	421,304
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	2057,4	4124,41	4888,45	5100,55	6565,34	6320,97	8413,54	13151,21	6262,66	5692,82	6888,4	9693,05	7964,63

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.7.

Strani direktni investitori u opštini Apatin (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Anheuser-Bush InBev NV	2003	brownfield investicija	Proizvodnja hrane i pića	Belgija	430.000.000
2	JV CALZEDONIA/RIPA/ FILTE/GIEMME - Flash Srb d.o.o	2012	greenfield investicija	Tekstil i odeća	Italija	27.000.000
3	Molson Coors (Apatinska pivara)	2003	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	SAD	487.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Prosečne zarade i budžet lokalne samouprave beleže višestruki rast u posmatranom periodu. Tako su zarade četiri puta veće, posmatrano u evrima, dok je budžet lokalne samouprave porastao sa dva miliona evra, koliko je iznosio 2001. godine, na skoro osam miliona evra u 2013. godini. Sa prosečnom zaradom od oko 420 evra u 2013. godini, Apatin spada u opštine sa najvišim primanjima u Srbiji. Kao negativan pokazatelj ističe se parametar zaposlenih

i nezaposlenih na hiljadu stanovnika. Tako se jasno može uočiti da se broj zaposlenih na hiljadu stanovnika u posmatranom trinaestogodišnjem periodu smanjio sa 219 na 181, dok je broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika porastao sa 129 na 140.

Tabela 5.8.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Apatinu, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,441570	0,254031	0,257664
Broj zaposlenih ukupno	0,105384	0,401178	0,452289
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	-0,167218	0,451695	0,534459
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,201428	0,312993	0,356265
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,195082	0,634390	0,029314
Broj nezaposlenih ukupno	0,214284	0,257119	0,404404
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,081020	0,217473	0,429669
Prosečna zarada (EUR)	-0,311806	-0,308566	-0,310239
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,189101	-0,250656	-0,109598

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Nakon izvršene korelacione analize došli smo do interesantnih rezultata. U analizi bez vremenske docnje izrazito su niske vrednosti svih koeficijenata, što nam govori da značajna veza između stranih direktnih investicija i kretanja ekonomskih indikatora nema. Može se zaključiti da su strane investicije u godini dolaska u Apatin umereno delovale samo na povećanje ukupnog broja stanovnika i umanjenje prosečnih zarada. Interesantno je da prosečne zarade beleže negativan koeficijent u sve tri korelacione analize, kao i da se ovaj koeficijent povećavao sa protokom vremena. Iako je niska vrednost koeficijenta za prosečne zarade (-0,31), analiza jasno pokazuje da su strane direktne investicije imale negativno dejstvo na prosečne zarade u opštini Apatin, odnosno da između priliva SDI i kretanja prosečnih zarada postoji inverzna slaba linearna veza.

Kada posmatramo uticaj SDI nakon godinu dana od inicijalnog priliva u Apatinu, izdvaja se veza sa zaposlenima u trgovini na veliko i malo. Koeficijent korelacije za ovaj indikator iznosi 0,63 što znači da postoji direktna umerena linearna veza između priliva SDI i rasta broja zaposlenih u trgovinskom sektoru. Ovo je iznenađujuće s obzirom da je strani kapital u ovoj opštini isključivo uložen u proizvodni sektor. Primećujemo da u analizi sa vremenskom docnjom od jedne godine, strane direktne investicije nemaju značajne veze sa ostalim indikatorima lokalnog ekonomskog razvoja, odnosno da se radi o relativno niskim koeficijentima korelacije (od 0,21 do 0,45).³¹⁰ Umerena korelacija SDI i broja ukupno zaposlenih i zaposlenih na hiljadu stanovnika uočena je, ali se ne može smatrati značajnom.

U analizi uticaja SDI nakon dve godine od njihovog dolaska u Apatin, ne primećuje se značajna veza niti sa jednim indikatorom lokalnog ekonomskog razvoja. Umerena direktna veza postoji i ovde sa brojem ukupno zaposlenih i zaposlenih na hiljadu stanovnika, ali sa druge strane ista takva veza postoji i se sa brojem nezaposlenih i nezaposlenih na hiljadu stanovnika, pa se ne može tvrditi da su SDI značajno stimulisale povećanje broja zaposlenih. Ipak, jasno se da zaključiti da SDI definitivno nisu uticale na smanjenje broja nezaposlenih, jer je uspostavljena korelacija između ove dve pojave direktna (0,42).

Na osnovu prikazanih vrednosti Pearson-ovih koeficijenata korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Apatinu, nedvosmisleno se može zaključiti da strane direktne investicije nisu imale izražene veze sa lokalnim ekonomskim razvojem ove opštine. Ovaj zaključak se odnosi na korelacione analize sa i bez vremenske docnje, jer niti jedan koeficijent nema vrednost veću od 0,7. Sa druge strane, indikativno je da prosečne zarade beleže negativan koeficijent korelacije u celokupnoj analizi, što navodi na zaključak da su strane direktne investicije imale čak negativan uticaj na rast zarada.

---

³¹⁰ Samo koeficijenti koji su veći od 0,7 smatraju se pokazateljem direktne izražene linearne veze između kretanja dve posmatrane pojave (videti Žižić, M., Lovrić, M., Pavličić, D., *Metodi statističke analize*, Ekonomski fakultet Beograd, 1992, str. 308.).

3.2. Novi Beograd

Novi Beograd sa preko 5,1 milijardu evra stranih investicija je opština sa daleko najvećim prilivom u posmatranom periodu. Može se reći da je Novi Beograd doživeo ekonomski procvat u ovom periodu, kada je postao poslovni, odnosno finansijski centar ne samo Beograda, već i cele Srbije. Priliv stranih investicija beležen je u svakoj od trinaest godina, a svakako najznačajniji se desio 2006. godine, kada je pristiglo preko 2,8 milijardi evra. Najveća strana investicija do danas na nivou Srbije završila je te godine na Novom Beogradu, a radi se o privatizaciji Mobtel-a od strane norveškog Telenora, čija je vrednost iznosila blizu 1,9 milijardi evra.

Tabela 5.9.

Priliv SDI u opštini Novi Beograd sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	150	147	260	77	293	2845	210	36	30	1,8	11,2	45	1004,8
Procenjen broj stanovnika	232000	217800	219279	217706	218439	219012	219208	218977	218593	218504	218187	214466	214512
Broj zaposlenih ukupno	53782	52619	57186	77147	81125	84729	88064	92849	94516	96612	92471	94081	102953
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	232	242	261	354	371	387	402	424	432	442	424	439	480
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	7259	5826	6084	8327	8797	8830	8100	7712	7483	8180	7075	7031	7640
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	5980	5738	7860	17597	16815	17825	18645	20554	21813	22139	20968	23051	25807
Broj nezaposlenih ukupno	14657	18337	16847	18475	17060	16444	13099	11278	10510	11825	11962	12438	12727
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	63	84	77	85	78	75	60	52	48	54	55	58	59
Prosečna zarada (EUR)	120,136	192,227	235,192	270,27	317,23	386,74	512,62	608,21	522,683	510,99	569,906	531,51	523,843
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	1236,49	1744,74	2928,74	3321	3618,7	4633,8	6359,1	8758,5	6178,92	5847,61	5820,41	5524,9	5365,3

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Iako je broj stanovnika Novog Beograda sa 232 hiljade spao na 214 hiljada, broj zaposlenih u ovom trinaestogodišnjem periodu se udvostručio. Ovo je najznačajniji pokazatelj ekonomskog razvoja opštine koja je 2001. godine, brojala oko 53 hiljade radnika, a 2013. čak 102 hiljade. U 2001. godini, Novi Beograd je imao svega 232 zaposlena radnika na hiljadu stanovnika, da bi u 2013. godini, na hiljadu stanovnika ove opštine, njih čak 480 bilo u radnom odnosu. Činjenica da se broj nezaposlenih lica smanjio sa četrnaest na dvanaest hiljada samo doprinosi tezi da je Novi Beograd u posmatranom periodu doživeo značajan ekonomski rast. Sa druge strane, broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji nije značajno porastao, dok je broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo čak pet puta veći u 2013. godini, nego što je bio na

početku dekade. Ovo je posledica deindustrijalizacije Novog Beograda i priliva investicija koji je najvećim delom završio u trgovinskom i uslužnom sektoru (Tabela 5.6.). Od svih pristiglih investicija iz inostranstva na teritorije opštine Novi Beograd, samo je jedna investicija završila u proizvodnom, odnosno prerađivačkom sektoru, stoga i ne čudi podatak je broj zaposlenih u industrijskoj proizvodnji stagnirao, dok se broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo drastično povećao.

Tabela 5.10.

Strani direktni investitori u opštini Novi Beograd (2001-2013)

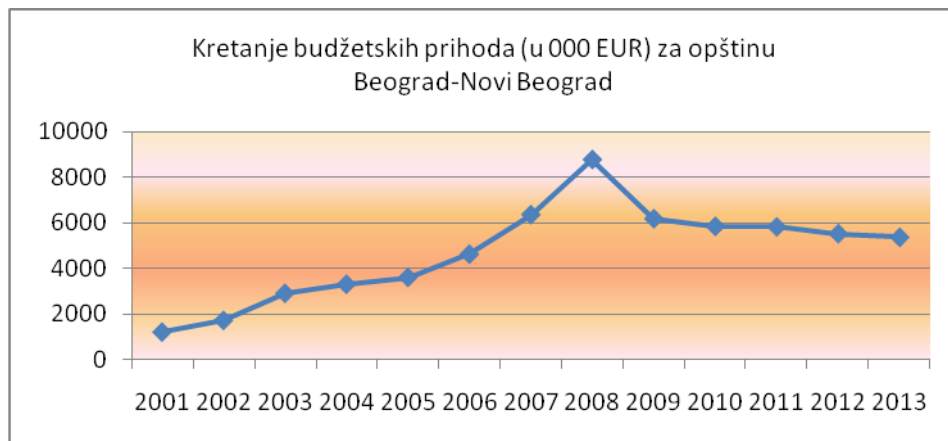
Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	DM	2004	brownfield investicija	Maloprodaja	Austrija	19.000.000
2	Atrium-Durst	2005	greenfield investicija	Nekretnine	Austrija	23.000.000
3	Bluehouse Energoprojekt	2007	greenfield investicija	Nekretnine	Grčka	60.000.000
4	CA Immo International	2007	greenfield investicija	Nekretnije	Austrija	120.000.000
5	Don don	2008	greenfield investicija	Proizvodnja hrane i pića	Slovenija	36.000.000
6	Falkensteiner	2012	greenfield investicija	Turizam	Austrija	45.000.000
7	Grawe	2007	greenfield investicija	Osiguranje	Austrija	30.000.000
8	GTC Serbia	2004	greenfield investicija	Nekretnine	Poljska	58.000.000
9	Hellenic Petroleum EKO SERBIA	2002	greenfield investicija	Energetika	Grčka	100.000.000
10	In Hotel	2006	greenfield investicija	Turizam	Grčka	20.000.000
11	KIKA	2009	greenfield investicija	Maloprodaja	Austrija	30.000.000
12	Merkur	2005	greenfield investicija	Maloprodaja	Slovenija	110.000.000
13	MOL	2005	greenfield investicija	Energetika	Mađarska	70.000.000
14	Telekom Austria Group / VIP Mobile	2006	greenfield investicija	Telekomunikacije	Austrija	827.000.000
15	Veropoulos	2002	greenfield investicija	Maloprodaja	Grčka	47.000.000
16	Asseco SEE	2006	Ostalo	Informacione tehnologije	Poljska	35.000.000
17	NCR	2011	Ostalo	Usluge	SAD	3.800.000
18	NCR 2	2013	Ostalo	Usluge	SAD	2.600.000
19	Sitel	2010	Ostalo	Usluge	SAD	1.300.000
20	Zühlke Gruppe	2013	Ostalo	Informacione tehnologije	Švajcarska	200.000
21	Generali Group	2006	privatizacija	Osiguranje	Italija	30.000.000
22	Kohlberg Kravis Roberts (KKR)	2013	privatizacija	Telekomunikacije	SAD	1.000.000.000
23	LUKOIL	2003	privatizacija	Energetika	Rusija	210.000.000
24	Meshulam Levinstein	2006	privatizacija	Nekretnine	Izrael	19.000.000
25	OMV	2001	privatizacija	Energetika	Austrija	150.000.000
26	Telenor	2006	privatizacija	Telekomunikacije	Norveška	1.898.000.000
27	UNIQA Osiguranje	2006	privatizacija	Osiguranje	Austrija	16.000.000
28	Energie Steiermark-Beogas	2011	Ostalo	Energetika	Austrija	7.400.000
29	Grand Casino	2005	Ostalo	Turizam	Grčka	90.000.000
30	IMP Holding Gmbh	2010	Ostalo	Energetika	Nemačka	500.000
31	Telesign Mobile	2013	Ostalo	Usluge	SAD	2.000.000
32	Vienna Insurance Group	2003	Ostalo	Nekretnine	Austrija	50.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Od ukupno 32 strane direktne investicije u posmatranom periodu, njih četrnaest su bile greenfield investicije, ali su ipak najveći investitori, posmatrano kroz vrednost uloženog kapitala, investirali kroz privatizaciju i to telekomunikacionih preduzeća. Najveći broj stranih investicija poreklom je iz Austrije, a najznačajnija austrijska investicija, takođe je bila usmerena u sektor

telekomunikacija. Pokretanje trećeg mobilnog operatera VIP (Telekom Austria Group) je ujedno i najveća greenfield investicija na nivou cele Srbije u posmatranom periodu, a iznosila je 827 miliona evra.

Grafikon 5.4.

Izvor: Godišnje publikacije Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Zarade su drastično porasle u posmatranom periodu, skočivši sa sedam na šezdeset hiljada dinara, odnosno sa 120 evra na 523 evra. Sa rastom prosečnih zarada rasli su i prihodi budžeta opštine, pa je opštinska kasa povećana sa 1,2 miliona evra, koliko je iznosila 2001. godine, na čak 5,3 miliona evra, koliko su iznosili opštinski prihodi u 2013. godini. Novi Beograd je najveći prihod u budžetu zabeležio 2008. godine, kada su cene nekretnina u ovoj opštini dostigle svoj vrhunac, te su i prihodi od poreza na promet bili najveći zabeleženi. Iste godine opštinski budžet je raspolagao sa sumom od 713 milijardi dinara, što je aproksimativno iznosilo 8,9 miliona evra.

Ekonomski razvoj opštine Novi Beograd je činjenica koja se ne može osporiti, ali postavlja se pitanje koliko su strane direktne investicije uticale na razvoj najvrednije beogradske opštine? Drugim rečima, uz pomoć korelacione analize utvrdićemo da li je ovaj razvoj generisan prilivom rekordne vrednosti stranih investicija ili je posledica nečeg drugog. Kao i u prethodnoj analizi izračunali smo korelacione indekse između priliva stranih investicija i indikatora LER-a, bez vremenske docnje (time lag), sa docnjom od jednu godinu, kao i sa docnjom od dve godine.

Tabela 5.11.**Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Novi Beograd, (2001-2013)**

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	-0,074398	0,298390	0,275952
Broj zaposlenih ukupno	0,093648	0,018765	0,095981
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,095173	0,005812	0,075806
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,403031	0,196237	0,017386
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,079684	-0,028776	0,029110
Broj nezaposlenih ukupno	0,244655	-0,048603	-0,276615
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,247354	-0,053394	-0,275973
Prosečna zarada (EUR)	-0,039322	0,118976	0,356367
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,044006	0,198961	0,674217

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Rezultati korelacione analize, bili su krajnje neočekivani, s obzirom da je ova opština beležila priliv SDI u svim posmatranim godinama, kao i da se radi o ukupnoj vrednosti od preko 5,1 milijardu evra. Naime, koeficijenti korelacije za sve indikatore su toliko niski za sva tri posmatrana perioda, da se sa sigurnošću može tvrditi da strane direktne investicije nemaju značajne veze sa ekonomskim razvojem opštine Novi Beograd. Od svih posmatranih koeficijenta, jedino budžetski prihodi opštine u analizi sa vremesnom docnjom od dve godine, beleže koeficijent od 0,67 što se može podvesti pod jaku direktnu lineranu vezu, ali ne i značajnu. Drugim rečima, postoji jasna korelacija između rasta budžetskih sredstava i priliva SDI nakon dve godine od njihovog dolaska, pa se može tvrditi da je rast prihoda opštinskog budžeta generisan prilivom investicija, odnosno poslovanjem transnacionalnih kompanija na teritoriji opštine. Sa druge strane interesantno je da isti indikator beleži negativnu vrednost koeficijenta korelacije u godini priliva SDI (-0,04), što nam govori da je neophodno da prođu dve godine kako bi lokalna samouprava imala fiskalne benefite od priliva SDI.

3.3. Lapovo

Lapovo je mala opština u centralnom delu Srbije, koja je po popisu iz 2011. godine, brojala oko 7,5 hiljada ljudi. Jedna od glavnih prednosti ove opštine jeste činjenica da je preseca Koridor 10, odnosno autoput koji predstavlja glavnu saobraćajnicu u Srbiji i koji spaja našu zemlju sa zemljama Evropske unije i Turskom. Na početku dekade ova opština imala je devet hiljada stanovnika, ali se vremenom njihov broj smanjio za oko dve hiljade.

Jedina strana direktna investicija koja je u ovu opštinu došla u posmatranom periodu, jeste austrijska kompanija Kronospan, koja se bavi preradom drveta. Vrednost ove investicije koja je realizovana 2007. godine, iznosila je 135 miliona evra i jedna je od značajnijih greenfield investicija u Srbiji. Kronospan je jedan od većih srpskih izvoznika i proizvodnih preduzeća. Od kako je ova kompanija otvorila svoje pogone u Lapovu, njena proizvodnja radi svakodnevno u tri smene usled velike tražnje na evropskom tržištu. Zbog malog broja stanovnika i krupne austrijske investicije, Lapovo se nalazi na trećem mestu opština u Srbiji sa najvećim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika, koji iznosi čak 17,2 hiljade evra.

Tabela 5.12.

Priliv SDI u opštini Lapovo sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	0	0	0	0	0	135	0	0	0	0	0	0
Procenjen broj stanovnika	9100	8200	8154	8055	7977	7905	7844	7757	7677	7602	7501	7738	7650
Broj zaposlenih ukupno	2254	2204	2161	2191	2140	1755	1851	1841	1804	2000	1779	1789	1703
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	248	269	169	272	268	222	236	237	208	207	193	231	223
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	484	480	648	668	662	633	487	517	523	264	431	352	317
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	148	124	114	116	109	101	94	87	88	87	90	85	78
Broj nezaposlenih ukupno	794	961	1112	1087	1136	1267	1132	1094	1023	966	1000	1102	1086
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	87	117	136	135	142	160	144	141	133	127	133	142	142
Prosečna zarada (EUR)	105,13	149,24	141,58	144,68	156,13	181,07	251,66	319,13	259,19	262,56	294,44	298,14	317,65
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	481,16	847,76	833,36	881,81	1061,4	1427,2	1427,3	2116,7	1469,3	1446,9	1557,3	1739,7	1928,1

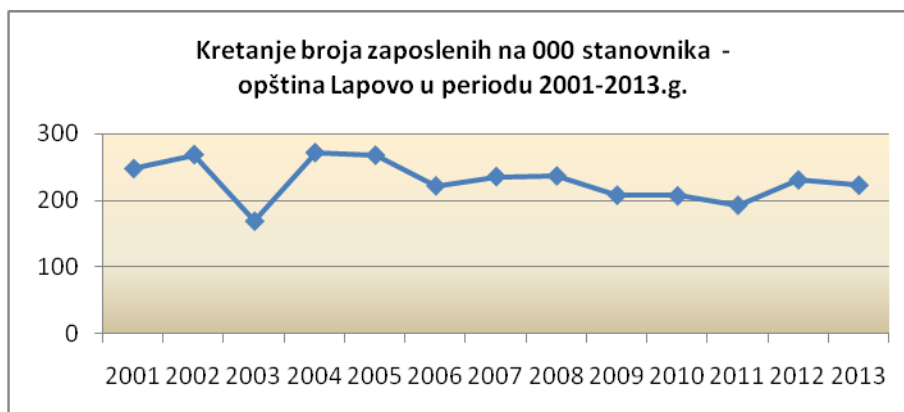
Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Opština Lapovo je značajna za naše istraživanje zbog činjenice da se radi o relativno maloj lokalnoj zajednici koja ima jednu stranu direktnu investiciju u proizvodnom sektoru, značajnih kapaciteta i moderne tehnologije, koja je još i greenfield investicija. Osim toga, ova

opština se nalazi u samom vrhu lestvice opština u Srbiji sa najvećim prilivom stranog kapitala po glavi stanovnika, što u teoriji pretpostavlja značajan uticaj na lokalno stanovništvo i lokalna preduzeća. Kao takva, ova opština predstavlja idealan ekperiment za proučavanje uticaja stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj.

Možemo primetiti da je osim smanjenog broja stanovništva, u posmatranom periodu, Lapovo zabeležilo smanjenje broja zaposlenih od oko 25%. Sa 2254 zaposlena lica u 2001. godini, u opštini Lapovo je u 2013. godini, radilo svega 1703 radnika. Na početku dekade na hiljadu stanovnika opštine Lapovo bilo je 248 zaposlenih lica, dok je u 2013. godini, ovaj parametar iznosio 223 zaposlenika. Negativni su i pokazatelji broja nezaposlenih i nezaposlenih na hiljadu stanovnika. Naime, broj nezaposlenih u ovoj opštini porastao za oko 37% u posmatranom periodu i pored smanjenja ukupnog broja stanovnika. Broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika opštine, takođe je porastao u istom periodu sa 87 na 142.

Grafikon 5.5.

Izvor: Godišnje publikacije Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Teorija efekata preliivanja nameće tezu po kojoj bi strana direktna investicija poput Kronospana u opštini kao što je Lapovo, morala da proizvede pozitivne efekte na lokalni ekonomski razvoj. Teorija pretpostavlja preliivanje tehnologije i znanja na lokalna preduzeća, upošljavanje brojnih kooperanta, odnosno drugih lokalnih kompanija koja bi učestvovala u lancu snabdevana i pružanju usluga stranom investitoru. Ispostavilo se da ovo nije slučaj u opštini Lapovo i pored uspešnog poslovanja Kronospana. Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji od kako je Kronospan 2008. godine, pokrenuo proizvodnju, pa do kraja 2013. godine, opao je u za

čitavih 38,6%, odnosno sa 517 na 317 radnika. Ništa bolja nije situacija ni kada je reč o zaposlenima u trgovini na veliko i malo, kojih je u 2001. godini, bilo 148, a u 2013. godini, svega 78. Dakle, već iz samog statističkog posmatranja se vidi da poslovanje stranog investitora u ovoj opštini nije imalo značajan efekat na lokalni ekonomski razvoj, iako ne možemo tvrditi da je imalo negativan. Smanjenje broja zaposlenih u oba privredna sektora i ostali negativni parametri lokalnog ekonomskog razvoja u ovoj opštini mogu biti posledica brojnih drugih faktora. Ipak, nameće se jasan zaključak da i pored velike vrednosti strane investicije u maloj opštini i činjenice da se radi o greenfield obliku investiranja u proizvodnom sektoru, nije došlo do pokretanja lokalne privrede, odnosno malih i srednjih preduzeća koja bi usluživala ovog giganta ili delovala kao njegovi kooperanti.

Kao pozitivni pokazatelji lokalnog ekonomskog razvoja ističu se rast zarada i priliva u budžetu lokalne samouprave, što je zajedničko sa svim ostalim opštinama u Srbiji u ovom periodu, delom kao posledica inflacije i promena u načinu finansiranja opština i gradova.

Tabela 5.11.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Lapovo, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	-0,066952	-0,114659	-0,211378
Broj zaposlenih ukupno	-0,160474	-0,154931	-0,196861
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,063876	0,090544	-0,177544
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	-0,023505	0,042038	0,052112
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,115531	-0,230333	-0,191612
Broj nezaposlenih ukupno	0,194309	0,050040	-0,283814
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,178212	0,100476	-0,253264
Prosečna zarada (EUR)	0,117539	0,386817	0,096929
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	0,064896	0,539988	0,020439

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Izvršena korelaciona analiza potvrđuje naš preliminarni zaključak da strane direktne investicije nisu imale značajne veze sa kretanjima ekonomskih indikatora u ovoj opštini. Bolje rečemo, korelaciona analiza pokazala je da Kronospan, kao jedina strana direktna investicija u opštini Lapovo, nije imala veze sa ekonomskim razvojem opštine. Uvidom u koeficijente korelacija u analizi sa ili bez vremenske docnje, jasno se uočavaju njihove izrazito niske vrednosti, što potvrđuje našu tezu. Umerena korelacija (0,53) uočena je samo u jednom indikatoru i to samo u analizi sa vremenskom docnjom od jedne godine, a radi se o budžetskim prihodima opštine. Zaključak koji se iz ovog može izvesti jeste da je strana investicija u ovoj opštini donekle zaslužna za povećanje budžeta opštine i to godinu dana nakon njenog dolaska.

3.4. Bački Petrovac

Bački Petrovac je opština u Južnobačkom okrugu u Vojvodini u kojoj dominira poljotrivredna proizvodnja, ali i pored svog ruralnog karaktera, u ovu se opštinu slilo 221 milion evra stranih investicija. Prema popisu iz 2011. godine, ova opština je brojala 13,5 hiljada stanovnika. Nalazi se na četvrtom mestu po prilivu investicija *per capita*, što je aproksimativno 16,5 hiljada evra stranih investicija po stanovniku.

Ova opština broji dve značajne strane direktne investicije. Prva se odnosi na privatizaciju srpske kompanije Marbo koja se bavila proizvodnjom hrane i pića, a koju je otkupio PepsiCo iz Sjedinjenih Američkih Država za 200 miliona evra 2008. godine. Druga investicija je došla iz Slovačke kao greenfield projekat u vrednosti od 21 milion evra. Slovačka kompanija Aqua Therm Invest uložila je u sektor turizma u ovoj opštini, otvorivši savremeni aqua park.

U ovoj opštini se broj stanovnika u posmatranom periodu neznatno smanjio baš kao i broj zaposlenih. Za trinaest godina broj stanovnika se smanjio za oko hiljadu, dok je broj zaposlenih smanjen za oko 200 radnika i u 2013. godini, iznosio je 2911. Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji je neznatno opao, dok se broj zaposlenih u trgovini udvostručio. Najznačajniji pokazatelj ekonomskog razvoja ove opštine jeste smanjenje broja nezaposlenih. Nezaposlenih je 2001. godine, bilo 1685, a do 2013. godine, opština je brojala 890 nezaposlenih lica. Smanjenje broja nezaposlenih se potvrdilo i u indikatoru koji se odnosi na broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika opštine, pa je tako i ovaj broj prepolovljen za trinaest godina sa 133 na 67.

Prosečne zarade u opštini Bački Petrovac su rasle, pa je ova zarada u 2001. godini, iznosila približno 75 evra, da bi do 2013. godine, narasla na 274 evra. Ovo je ipak, znatno ispod državnog proseka za koji je 2013. godine, iznosio skoro 390 evra. Najveći zabeleženi budžetski prihod bio je u 2012. godini, kada je Bački Petrovac raspolagao sa 4,2 miliona evra.

Tabela 5.12.

Priliv SDI u opštini Bački Petrovac sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	0	0	0	0	0	0	200	0	0	21	0	0
Procenjen broj stanovnika	14900	14700	14631	14429	14317	14205	14108	14013	13935	13873	13782	13329	13222
Broj zaposlenih ukupno	3122	3136	3122	3615	3219	2909	2922	2934	2784	2664	2754	2939	2911
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	247	213	214	251	225	205	207	209	200	192	200	220	220
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	693	629	558	703	674	555	525	555	505	439	533	540	618
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	95	101	88	239	225	215	197	217	234	244	242	229	222
Broj nezaposlenih ukupno	1685	1918	1759	1828	1981	1804	1614	1279	1168	1016	995	908	890
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	133	130	120	127	138	127	114	91	84	73	72	68	67
Prosečna zarada (EUR)	74,91	129,58	140,88	127,51	162,91	198,89	244,2	304,75	233,64	228,18	248,9	251,28	273,75
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	865,9	1188,5	1149,2	1387,6	2005,7	3217,7	2791,9	2902,4	3586,4	3275,5	3352,5	4188,3	4017,8

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Za opštinu Bački Petrovac ne može se reći da je uložila značajne napore za privlačenje stranih direktnih investicija u posmatranom periodu. Što se tiče delovanja u pravcu lokalnog ekonomskog razvoja, u opštini Bački Petrovac postoji biznis park od 2010. godine, i to kao privatno preduzeće, ali su njegovi dometi ograničenog obima. Ovaj biznis park nije privukao značajne investicije, a plan izgradnje "poslovnog i inovacionog centara" koji je ova opština pokrenula 2008. godine, uz pomoć Vlade Slovačke, nije ostvaren.

Nakon izvršene korelacione analize primećujemo da niti jedan indikator lokalnog ekonomskog razvoja nema vrednost veću od 0,7 odnosno da se ne može dovesti u značajnu vezu sa prilivom stranih direktnih investicija u sve tri vremenske analize. Ako posmatramo koeficijente dobijene u analizi bez vremenske docnje, vidimo da jedino prosečne zarade beleže umerenu direktnu lineranu vezu sa prilivom investicija (0,47). Svi ostali koeficijenti su toliko niski da se ne može govoriti o postojanju veze između priliva SDI i ekonomskih pokazatelja. Ako nastavimo da posmatramo koeficijente koje beleže prosečne zarade u analizi sa vremenskom docnjom od jedne ili dve godine, zaključujemo da se veza sa prilivom investicija gubi, pa se ne može govoriti o uticaju SDI na rast zarada.

Tabela 5.13.

**Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija
i indikatora ekonomskog razvoja u Bačkom Petrovcu, (2001-2013)**

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	-0,079966	-0,127606	-0,149273
Broj zaposlenih ukupno	-0,115865	-0,266502	-0,410241
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	-0,142698	-0,253129	-0,420380
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	-0,110192	-0,288063	-0,528690
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,131592	0,191701	0,235560
Broj nezaposlenih ukupno	-0,158925	-0,235031	-0,337109
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	-0,169774	-0,233797	-0,349249
Prosečna zarada (EUR)	0,477546	0,137199	0,085481
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	0,096799	0,289198	0,165184

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

U korelacionoj analizi sa vremenskom docnjom od jedne godine vrednosti koeficijenta korelacije se kreću od 0,1 do 0,2 što nas navodi na zaključak da ne postoji veza između priliva SDI i lokalnog ekonomskog razvoja. Ovo se značajno menja ako se posmatra analiza sa vremenskom docnjom od dve godine, gde su koeficijenti korelacije sa višim vrednostima negativni. Ovo praktično znači da su SDI dve godine nakon svog dolaska negativno delovale na broj zaposlenih, a naročito na broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji. Možemo zaključiti da postoji umerena inverzna linerana korelacija između priliva SDI i indikatora koji se odnose na broj zaposlenih, odnosno da su SDI prouzrokovale smanjenje broja ukupno zaposlenih, a naročito zaposlenih u proizvodnji. Sa druge strane i indikatori koji se odnose na broj nezaposlenih beleže nešto niže negativne vrednosti koeficijenta korelacije, ali dovoljno jasne da ukazuju na slabu vezu sa prilivom SDI. Ovo znači da su SDI jednim svojim malim delom imale uticaj na smanjenje broja nezaposlenih. Ipak, imajući u vidu da je najveći zabeleženi koeficijent korelacije svega 0,5 a da većina ne prevazilazi vrednost od 0,2 ne može se govoriti o izraženoj povezanosti dva posmatrana fenomena.

Generalni zaključak je da strane direktne investicije nisu imale značajnog uticaja na lokalni ekonomski razvoj opštine Bački Petrovac u periodu od 2001. do 2013. godine. Osim toga, strane direktne investicije ne samo da nisu stimulisale ekonomski razvoj ove opštine, već su na njega imale ograničeno, ali negativno dejstvo. Naime, uspehi smo da dokažemo da postoji korelacioni odnos između priliva investicija i smanjenja broja ukupno zaposlenih u drugoj godini investiranja, što se naročito odnosi na zaposlene u prerađivačkoj industriji (gde je izmerena najveća zabeležena vrednost koeficijenta korelacije).

3.5. Vršac

U Vršac se u posmatranom periodu slilo 677 miliona evra stranih direktnih investicija, što je oko trinaest hiljada evra po glavi stanovnika. Najznačajnija je svakako privatizacija Hemofarma od strane nemačke kompanije Stada u vrednosti od 650 miliona evra. Za opštinu sa oko pedeset hiljada stanovnika, može se reći da su strane direktne investicije i po vrednosti i brojčano značajni element vršačke privrede.

Za trinaest godina, broj stanovnika se smanjio za oko pet hiljada a broj ukupno zaposlenih za oko dve hiljade. Privatizacija Hemofarma nije prouzrokovala povećanje broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji, pa se broj radnika u proizvodnji smanjio sa pet na tri hiljade. Broj zaposlenih u trgovini je neznatno porastao, ali se to ne može pripisati prilivu investicija koje su najvećim delom završile u proizvodnji. Što se tiče broja nezaposlenih, on je neznatno porastao, dok se broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika neznatno smanjio. Možemo primetiti da značajne promene u broju nezaposlenih na teritoriji opštine Vršac nije bilo. Dakle, indikatori lokalnog ekonomskog razvoja, koji se odnose na demografiju i zaposlenost, odnosno nezaposlenost, pokazali su negativnu ili neutralnu tendenciju, pa s pravom možemo reći da strane direktne investicije u ovoj opštini nisu imale značajan uticaj na priliv stanovništva ili povećanje broje zaposlenih.

Sa druge strane, zarade su u Vršcu za trinaest godina porasle šest puta, posmatrano u nominalnoj dinarskoj vrednosti, a kada se iznos u dinarima preračuna u evre, vidimo da je prosečna zarada porasla sa 148 evra, koliko je iznosila 2001. godine, na 463 evra u 2013. godini. Ovaj iznos prosečne zarade daleko je iznad državnog proseka za 2013. godinu, što ukazuje na

visok nivo plata u farmaceutskoj industriji. Slična je situacija i sa prilivom u opštinski budžet koji je sa 3,7 miliona evra porastao na čak 17,2 miliona evra u 2012. godini, kada su zabeleženi najveći budžetski prihodi.

Tabela 5.14.

Priliv SDI u opštini Vršac sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	4,1	0	0	0	650,8	0	2,4	0	15	4,8	0	0
Procenjen broj stanovnika	56400	54400	54666	54055	53828	53579	53290	52946	52606	52240	51846	51685	51330
Broj zaposlenih ukupno	13152	12723	14569	16551	16372	15344	14893	14694	13549	12566	12422	11498	11479
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	233	234	267	306	304	286	279	278	258	241	240	222	224
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	5020	4729	4990	5187	4802	4559	4074	3857	3689	3279	3480	3232	3162
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	624	572	323	999	959	830	800	819	727	733	767	733	713
Broj nezaposlenih ukupno	6360	7373	7632	8056	6856	8398	6947	6069	6039	6593	6554	6640	6414
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	133	136	140	149	127	157	130	115	115	126	126	128	125
Prosečna zarada (EUR)	148,21	218,012	234,59	239,512	250,39	307,3	401,018	465,849	395,373	403,88	433,525	439,229	463,633
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	3744,9	6326,03	6689,4	7207,03	11671,1	11099,5	13409,98	15539,3	13371,9	13150,7	15714,5	17185,4	16797,5

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.15.

Strani direktni investitori u opštini Vršac (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Fresenius Medical Care	2010	greenfield investicija	Farmaceutska industrija	Nemačka	15.000.000
2	Stada - Hemofarm	2006	privatizacija	Farmaceutska industrija	Nemačka	650.000.000
3	EIX Hotels	2008	Ostalo	Turizam	Španija	2.400.000
4	LA.CO / Officina-Game East	2006	Ostalo	Metalurgija	Italija	800.000
5	Lamp San Prospero	2011	Ostalo	Farmaceutska industrija	Italija	3.000.000
6	Palladio Zannini Spa	2002	Ostalo	Pakovanje	Italija	4.100.000
7	SMA Serbatoi	2011	Ostalo	Automobilska industrija	Italija	1.800.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Što se tiče delovanja u pravcu lokalnog ekonomskog razvoja, opština Vršac je u sradnji sa Evropskom unijom u posmatranom periodu realizovala značajan broj projekata. Koristeći se instrumentima za pretprijetnu pomoć (IPA), kao i CARDS, ova opština je iskoristila sredstva između ostalog i za infrastrukturno opremanje tehnološkog parka, koji je privukao nekoliko značajnih stranih investicija. Sredstva su korišćena i za promociju tehnološkog parka na sajmovima u inostranstvu, kao i za instaliranje geografsko-informacionog sistema (GIS) na

portalu opštine Vršac. Ovaj sistem omogućuje potencijalnim investitorima da na lak i precizan način dođu do svih podataka u vezi sa zemljištem i prednostima investiranja. Koristeći se fondovima EU, Vršac je instalirao i informacioni sistem za elektronsko upravljanje dokumentacijom i poslovnim procesima u opštinskoj upravi, kao i elektronski informacioni centar za brze odgovore.³¹¹

Tabela 5.16.
Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Vršcu, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficijent korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,0537211	0,0632490	-0,0015257
Broj zaposlenih ukupno	0,2596441	0,1709016	0,1164414
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,2661706	0,1779568	0,1440395
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,1512966	-0,0123010	-0,0856385
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,1604544	0,0897760	0,1060206
Broj nezaposlenih ukupno	0,5981823	-0,0118704	-0,3688523
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,6395891	-0,0330891	-0,4012737
Prosečna zarada (EUR)	-0,080984	0,158167	0,368360
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,037086	0,093592	0,258104

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Ako posmatramo koeficijente korelacije u analizi bez vremenske docnje primećujemo da je priliv stranih investicija uglavnom negativno delovao na stanje lokalne privrede. Najveće vrednosti koeficijenta korelacije odnose se na indikatore broja nezaposlenih i nezaposlenih na hiljadu stanovnika. Ovo praktično znači da u prvoj godini investiranja postoji srednje jaka linerana veza za rastom broja nezaposlenih (0,64) odnosno da je priliv stranog kapitala prouzrokovao povećanje broja nezaposlenih. Ovo se može objasniti napuštanjem velikog broja radnika kompanija neposredno nakon njihove privatizacije. Ipak, dalja analiza pokazuje da se

³¹¹ Vršac - lider u projektima, Internet: http://vojvodinahouse.eu/uploads/wp_back/uploads/2013/03/Prezentacija%207.pdf, 13.11.2016

menjaju dati koeficijenti kada uključimo faktor vremenske dobnje od jedne i dve godine. Posmatrajući analizu sa vremenskom dobnjom, uočavamo da su vrednosti koeficijenata koji se odnose na indikatore broja nezaposlenih postali negativni. Drugim rečima, nakon godinu dana od inicijalnog priliva stranog kapitala, počeo je da se smanjuje broj nezaposlenih u opštini. Imajući u vidu da se radi o koeficijantima relativno niskih vrednosti (od -0,01 do -0,4) može se tvrditi da samo postoji slaba inverzna linearna veza između ove dve pojave, ali se kretanje broja nezaposlenih ne može pripisati uticaju stranih direktnih investicija.

Izvršena korelaciona analiza pokazala je da ni u opštini Vršac strane direktne investicije nisu imale izražen uticaj na kretanja osnovnih ekonomskih parametara i pored 677 miliona evra uložениh iz inostranstva. Koeficijenti korelacije pokazuju izrazito niske vrednosti, a jedina viša vrednost koeficijenta (0,64) odnosi se na rast broja nezaposlenih na hiljadu stanovnika u prvoj godini investiranja, što svakako ne predstavlja pozitivan uticaj SDI na lokalni ekonomski razvoj.

3.6. Palilula

Beogradska opština Palilula beleži visok priliv stranih direktnih investicija u posmatranom periodu od čak 2,2 milijarde evra. Već 2003. godine, hrvatska kompanija Agrokorp kupila je Frikom po ceni od 614 miliona evra, dok je iste godine britanski investicioni fond Salford privatizovao Imlek za 500 miliona evra. Samo u ovoj godini, opština sa 158 hiljada stanovnika ostvarila je priliv od 1,1 milijardu evra. Sledeća značajna strana investicija desila se 2011. godine, kada je belgijski trgovinski lanac Delhaize preuzeo srpski Maxi za iznos koji prevazilazi milijardu evra.

Iako je broj stanovnika na Paliluli porastao za čitavih dvadeset hiljada u periodu od trinaest godina, ukupan broj zaposlenih se smanjio sa 54 na 52 hiljade. Opao je i broj zaposlenih na hiljadu stanovnika sa 315 na 298. Iako ovo ne predstavlja drastičan pad broja zaposlenih, indikativno je da se on upravo desio u periodu koji karakteriše visok priliv stranih investicija, kao i povećanje broja stanovnika na opštini. Možemo pretpostaviti da je prosečna starost stanovnika opštine porasla, da je veliki broj ljudi otišao u penziju, a da se novi nisu zapošljavali u ekvivalentnom obimu. Sa druge strane, broj nezaposlenih se smanjio za dve hiljade, kao i broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika, koji je sa 79 u 2001. godini, pao na 59 u 2013. godini.

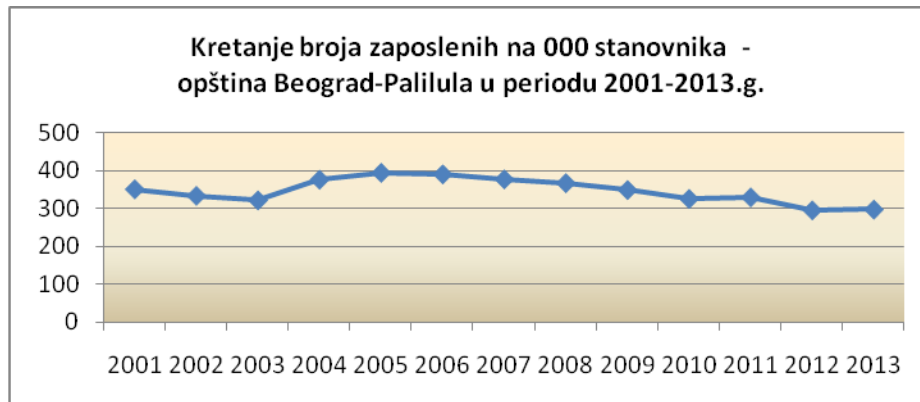
Tabela 5.17.

Priliv SDI u beogradskoj opštini Palilula sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	24	1114	0	0	0	14	0	0	0	1028	0	30
Procenjen broj stanovnika	155800	156200	158839	159047	160542	161753	163382	165539	167559	169355	171264	174973	176113
Broj zaposlenih ukupno	54705	52171	51096	59778	63227	63142	61635	60718	58465	55264	56494	51813	52535
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	351	334	322	376	394	390	377	367	349	326	330	296	298
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	11840	9569	9056	10323	10707	9965	10470	9291	8271	7565	6726	5876	6073
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	3772	3232	3146	7267	8986	9554	7631	7270	7207	7243	7193	7219	7289
Broj nezaposlenih ukupno	12297	15764	14635	16696	15265	15096	12142	10495	9421	9069	9252	9985	10364
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	79	101	92	105	95	93	74	63	56	54	54	57	59
Prosečna zarada (EUR)	111,51	181,9	209,76	232,11	253,88	313,39	417,01	503,08	444,73	430,71	479,96	480,6	509,78
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	1596,6	2351,6	3599,8	3722,1	3756,2	4707,7	6517,2	8317,2	6067,3	6243	5610,8	6438,2	4700,8

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Grafikon 5.6.

Izvor: Godišnje publikacije Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Možda i najznačajniji uticaj priliva stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj je bio u promeni strukture zaposlenih. Tako je broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji duplo manji u 2013. godini, nego što je bio u 2001. godini. Od skoro dvanaest hiljada ljudi, u prerađivačkoj industriji je na kraju ovog perioda ostalo da radi svega šest hiljada. Imajući u vidu da je u posmatranom periodu više od 1,1 milijarde evra stranih investicija uloženo u proizvodnju hrane i pića u opštini Palilula, začuđujuće je da se broj zaposlenih u ovoj industriji drastično smanjio.

Od značajnih instrumenata lokalnog ekonomskog razvoja ističe se formiranje Poslovno-tehnološkog inkubatora tehničkih fakulteta, čiji su osnivači četiri tehnička fakulteta Univerziteta u Beogradu i opština Palilula. Kao i ostali poslovni inkubatori i ovaj je zamišljen kao pomoć malim novoosnovanim inovativnim preduzećima da u početnim fazama svoga razvoja prebrode teškoće i da uz usluge Inkubatora (ekonomske, pravne, knjigovodstvene...) i stalnu obuku, konsalting i mentoring uspešno razvijaju svoj biznis.³¹²

Tabela 5.18.

Strani direktni investitori u beogradskoj opštini Palilula (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Africa Israel Investments Ltd	2007	greenfield investicija	Nekretnine	Izrael	14.000.000
2	Delhaize	2011	greenfield investicija	Maloprodaja	Belgija	1.028.000.000
3	Agrokor	2003	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	Hrvatska	614.000.000
4	Salford Capital Partners	2003	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	V. Britanija	500.000.000
5	Alpine Bau GmbH	2002	Ostalo	Građevinska industrija	Austrija	24.000.000
6	Royal Agrifirm group	2013	Ostalo	Proizvodnja hrane i pića	Holandija	30.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Tabela 5.19.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Palilula (BG), (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,014182	0,088634	0,139337
Broj zaposlenih ukupno	-0,342674	-0,131698	0,052208
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	-0,297083	-0,125533	0,007346
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	-0,234552	-0,124716	-0,020581
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,357488	0,065392	0,279805
Broj nezaposlenih ukupno	-0,045275	0,182835	0,158450
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	-0,039571	0,156932	0,128208
Prosečna zarada (EUR)	-0,036006	-0,079120	-0,057826
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,083250	-0,039629	-0,413738

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

³¹² Poslovno-tehnološki inkubator tehničkih fakulteta Beograd, Internet: <http://elementarium.cpn.rs/wp-content/uploads/2014/07/GordanaDanilovic-BITF-H2020PrviDeo.pdf>, 18.11.2016.

Možemo zaključiti da su Imlek i Frikom nakon privatizacije više radnika otpustili nego što su zaposlili. Sa druge strane, suprotno kretanje beleži trgovina na veliko i malo, gde je broj zaposlenih dupliran. U trgovini je u 2001. godini, radilo oko 3,5 hiljade ljudi, da bi njihov broj do kraja 2013. godine, narastao na sedam hiljada.

Prosečne zarade su petostruko porasle u posmatranom periodu, sa 110 evra na 510 evra, što ovu opštinu stvrstava u red opština u Srbiji sa najvišim prosečnim zaradama. Budžetski prihodi opštine su takođe porasli, od 1,5 milion evra u 2001. godini, na skoro 6,5 miliona evra, koliko su iznosili 2012. godine. Godinu dana kasnije, 2013. godine, priliv u bužet opštine je bio niži za gotovo dva miliona evra.

Izvršena korelaciona analiza u kojoj smo upoređivali priliv SDI sa kretanjima indikatora lokalnog ekonomskog razvoja dokazala je još jednom naše osnovne teze. Koeficijenti korelacije su izrazito niski za sve indikatore, kako u analizi bez vremenske docnje, tako i u analizima sa vremenskom docnjom. Ovo ukazuje na nepostojanje jasno izražene veze između priliva stranih direktnih investicija i ekonomskog razvoja opštine, a određeni indikatori, iako niskih vrednosti ukazuju čak na negativan uticaj stranih investicija.

Najviše vrednosti koeficijenata korelacije odnose se na ukupan broj zaposlenih, zaposlene u trgovini na veliko i malo (bez vremenske docnje), kao i budžetske prihode opštine (sa vremenskom docnjom od dve godine). Nažalost ove vrednosti su negativne, odnosno pokazuju inverznu slabu lineranu vezu između priliva stranih direktnih investicija, s jedne strane i kretanja (smanjenja) broja zaposlenih, zaposlenih u trgovini na veliko i malo, kao i budžetskih prihoda, s druge strane. Dakle, ne samo da strane direktne investicije nisu imale izražen (stimulativan) uticaj na ekonomski razvoj opštine Palilula u posmatranom periodu, već se može zaključiti da su određenim delom negativno delovale na broj zaposlenih u prvoj godini investiranja, kao i na budžetske prihode opštine.

Smanjenje broja zaposlenih u prvoj godini investiranja se može objasniti odlaskom viška radnika iz privatizovanih preduzeća, ali činjenica da su koeficijenti korelacije između priliva SDI i budžetskih prihoda negativni u celokupnoj analizi, govori u prilog tezi da lokalna samouprava nije imala fiskalne koristi od priliva stranih direktnih investicija. Što se tiče prosečnih zarada koje su značajno porasle u posmatranom periodu, dokazali smo da ovaj rast nema veze sa prilivom stranih investicija. Koeficijenti korelacije koji se odnose na rast zarada, ne samo da su izrazito niski (od -0,03 do -0,07), već su i negativnih vrednosti u sve tri analize.

3.7. Beočin

Beočin je još jedna od opština sa relativno malim brojem stanovnika i jednom značajnom stranom direktnom investicijom u prerađivačkoj industriji koja je ovu opštinu svrstala među one sa najvećim prilivom investicija po glavi stanovnika. Upravo zbog toga je i ova mala opština u Vojvodini dragocena za naše istraživanje uticaja stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj.

Tabela 5.20.

Priliv SDI u opštini Beočin sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	163	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Procenjen broj stanovnika	15100	16100	16275	15938	15880	15799	15704	15672	15682	15633	15589	15656	15551
Broj zaposlenih ukupno	4062	4344	3471	3603	3658	3587	3336	3287	3087	2889	2801	3114	2891
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	269	270	213	226	230	227	212	210	197	185	180	199	186
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	2340	2202	1282	1111	1003	933	793	661	628	535	533	488	430
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	210	196	161	335	437	427	440	461	449	435	385	386	477
Broj nezaposlenih ukupno	1885	2622	2282	2545	2788	2910	2168	1584	1460	1591	1819	1670	1671
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	125	163	140	160	176	184	138	101	93	102	117	107	107
Prosečna zarada (EUR)	183,63	275,266	287,3	336,69	317,7	380,96	501,81	548,01	394,26	391,25	440,32	407,24	424,91
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	1295,5	6983,95	5541,1	3350,6	2620,6	3381,5	3332,8	4160,5	3129,6	3363,4	3822,8	4713,9	3683,2

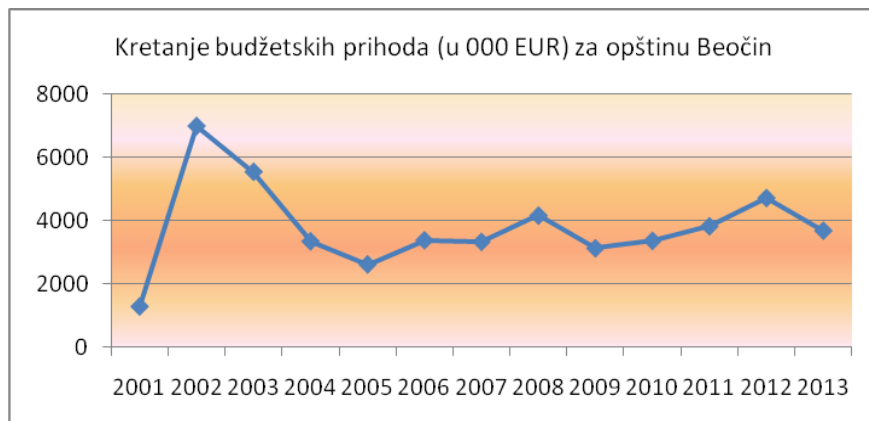
Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Već 2002. godine, u Beočinu je francuska kompanija LaFarge, jedan od najvećih svetskih proizvođača cementa, privatizovala cementaru u ovom mestu za 163 miliona evra. Imajući u vidu da Beočin broji oko 16 hiljada stanovnika, to praktično znači da na svakog građanina ove opštine dođe po 10,3 hiljade evra stranih investicija. Nažalost, Beočin od 2002. godine, nije uspeo da privuče niti jednu drugu stranu direktnu investiciju, pa LaFarge ostaje najznačajnija proizvodna kompanija u ovoj opštini i celom Južnobačkom okrugu.

Broj stanovnika je neznatno porastao u posmatranom periodu, dok se u isto vreme broj zaposlenih smanjio. Sa preko četiri hiljade radnika, koliko je brojao Beočin u 2001. godini, u 2013. godini, opština je brojala nešto ispod 2900 zaposlenih. Opao je i broj zaposlenih na hiljadu stanovnika sa 269 na 186, ali najdrastičniji indikator lošeg ekonomskog stanja jeste kretanje broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji. Naime, nakon privatizacije cementare broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji je progresivno opadao, da bi na kraju posmatranog perioda bio 5,5 puta

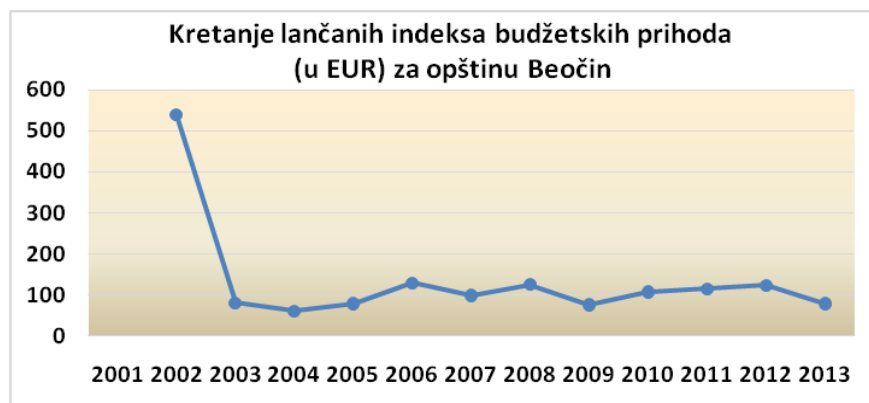
manji u odnosu na period pre dolaska strane investicije. Ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je LaFarge investirao upravo u prerađivačku industriju u Beočinu, te da je bilo za očekivati da će koristi od ove investicije prvenstveno osetiti lokalno stanovništvo. To se kao što vidimo nije desilo, već se primećuje suprotan efekat na zaposlenost u ovom industrijskom sektoru. I pored činjenice da se povećao broj stanovnika, opština Beočin je sa 2340 radnika u prerađivačkoj industriji, koliko je brojala 2001. godine, spala na svega 477 radnika u 2013. godini, u istom onom sektoru u koji je uloženo 163 miliona evra inostranog kapitala. Možemo zaključiti da je privatizacija cementare prouzrokovala otpuštanje velikog broja radnika, te da je strana direktna investicija u tom smislu imala negativan uticaj na lokalni ekonomski razvoj.

Grafikon 5.7.

Izvor: Godišnje publikacije Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Grafikon 5.8.

Izvor: Proračun autora na bazi godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Sa druge strane, broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo se udvostručio u posmatranom periodu, iako u Beočinu nije bilo značajnih investicija u trgovinskom sektoru. Ukupan broj nezaposlenih lica u opštini je neznatno smanjen u posmatranom periodu, dok su prosečne zarade, kao i budžetski prihodi lokalne samouprave doživeli gotovo esponentijalni rast, kao i u ostalim primerima posmatranih opština. Ipak, kada budžetske prihode prikažemo u evrima (obračunato po prosečnom kursu za datu godinu), vidimo da je daleko najveći budžetski prihod opština Beočin ostvarila u 2002. godini, odnosno u godini kada je privatizovana cementara. Zaključujemo da je lokalna samouprava ostvarila jednokartnu korist od prodaje cementare, jer u narednih nekoliko godina, prihodi u budžet beleže pad, nakon čega stagniraju. Ovaj trend se da jasnije uočiti ako posmatramo kretanje lančanih indeksa budžetskih prihoda.

Tabela 5.21.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Beočin, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,38302	0,69299	0,28206
Broj zaposlenih ukupno	0,61851	0,09583	0,37881
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,56500	0,02196	0,37455
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,58219	0,25369	0,40818
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,47479	-0,67712	-0,24057
Broj nezaposlenih ukupno	0,32457	0,11390	0,31872
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,30458	0,07519	0,31450
Prosečna zarada (EUR)	-0,311562	-0,404351	-0,286691
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	0,690648	0,397353	-0,157586

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Rezultati korelacione analize krajnje su interesatni i dragoceni za naše istraživanje. Naime, i pored činjenice da svi koeficijenti korelacije ne beleže izražene vrednosti, odnosno vrednosti iznad 0,7 izdvajaju se određeni indikatori sa visokim vrednostima koeficijenata. Primećujemo da je prodaja cementare imala najznačajniji uticaj na indikatore lokalnog razvoja u

godini privatizacije. Sa koeficijentom od 0,69 ističu se prihodi budžeta opštine, koji su kao što smo to već napomenuli, bili najviši u godini kada je izvršena privatizacija. Sa druge strane, koeficijent za isti indikator niži je (0,39) u analizi sa vremenskom docnjom od jedne godine, a kada posmatramo analizu sa vremenskom docnjom od dve godine, koeficijent korelacije postaje negativan sa izrazito niskom vrednošću (-0,15). Ovo praktično znači da smo dokazali našu tvrdnju da je lokalna samouprava imala samo jednokratnu fiskalnu korist od prodaje beočinske cementare i to u godini njene prodaje.

Relativno visok koeficijent korelacije u analizi bez vremenske docnje pripada indikatorima koji se odnose na broj zaposlenih. Ovo praktično znači da se u godini dolaska strane investicije povećao broj ukupno zaposlenih. Ipak, u daljim analizama u kojima je uveden faktor vremenske docnje, ovi koeficijenti imaju znatno niže vrednosti, pa se ne može tvrditi da su strane investicije stimulisale rast broja zaposlenih u opštini u posmatranom periodu.

I pored povećanja broja zaposlenih u trgovinskom sektoru, ovaj se rast ne može dovesti u vezu sa prilivom stranih investicija, jer u ukupnoj korelacionoj analizi koeficijenti za ovaj indikator imaju umerene i negativne vrednosti. Ovo praktično znači da je privatizacija cementare mogla umereno delovati samo na smanjenje broja zaposlenih u trgovini u godini dolaska strane investicije i dve naredne godine.

Na osnovu prikazanih Pearson-ovih koeficijenata korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Beočin, možemo zaključiti da ne postoji izražena veza između ove dve pojave. Drugim rečima, svi koeficijenti korelacije niži su od 0,7, što nam ukazuje da kretanje ekonomskih indikatora razvijenosti nije značajno zavisilo od priliva stranih investicija, odnosno prodaje beočinske cementare, te da strane direktne investicije nisu imale značajnu ulogu u lokalnom ekonomskom razvoju.

3.8. Senta

Još jedna relativno mala opština u Vojvodini našla se na našoj listi lokalnih samouprava sa natprosečnim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika. Reč je o opštini Senta koja se nalazi na severu zemlje, tačnije u Severnobanatskom okrugu i koja broji oko 23 hiljade stanovnika i ukupan priliv SDI od 240 miliona evra. Odnos priliva SDI i broja stanovnika koji je

ova opština imala na popisu iz 2011. godine, čini da na svakog građanina u Senti otpada nešto iznad deset hiljada evra stranih investicija.

Tabela 5.22.

Priliv SDI u opštini Senta sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	74	0	0	34	130	0	0	0	0	0	0	2
Procenjen broj stanovnika	27500	25500	25398	25155	24930	24673	24457	24288	24156	24060	23898	23125	22933
Zaposlenih ukupno	6635	5998	5478	6223	6010	6022	6156	6098	5760	5428	5178	5393	5399
Zaposlenih na 1000 stanovnika	241	235	216	247	245	244	252	251	238	226	217	233	235
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	1298	1210	1272	1411	1396	1292	1220	1358	1310	1300	1174	1187	942
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	400	356	358	628	607	655	758	783	765	691	697	796	970
Nezaposlenih ukupno	3829	4115	3837	3143	2561	2526	2302	2504	2212	2189	2470	2300	2309
Nezaposlenih na 1000 stanovnika	139	161	151	125	103	102	94	103	92	91	103	99	101
Prosečna zarada (EUR)	106,39	176,95	190,55	203,58	218,31	257,75	355,65	427,56	366,24	339,34	381,54	380,72	394,64
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	1466,1	2494,5	2866,6	3095,5	3206,3	5349,8	5469,3	5945,6	4890,2	4639,3	5351,6	7022,9	5770,3

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Najveća strana direktna investicija došla je u Sentu iz Japana u vidu privatizacije fabrike duvana 2006. godine. Japan Tobacco International je otkupio Duvansku industriju Senta za 130 miliona evra, gde je nastavljena proizvodnja cigareta. Osim ove kompanije u industrijsku proizvodnju u Senti uložili su investitori iz Italije, Sjedinjenih Američkih Država i Hrvatske. Američka kompanija Alltech investirala je 49 miliona evra u proizvodnju kvasca i ostalih proizvoda na bazi kvasca, dok je Vindija iz Hrvatske za 34 miliona evra kupila mlekaru u Senti i proširila proizvodnju mlečnih proizvoda.

Tabela 5.23.

Strani direktni investitori u opštini Senta (2001-20013)

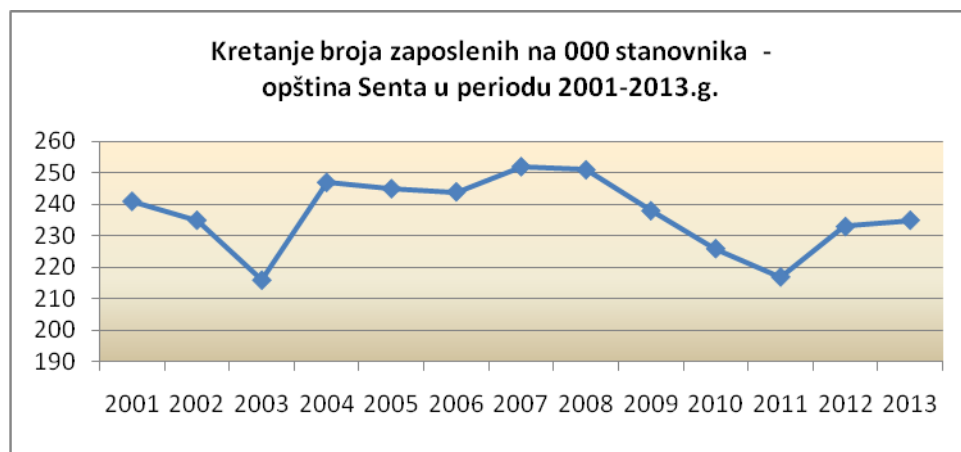
Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Japan Tobacco International	2006	privatizacija	Duvanska industrija	Japan	130.000.000
2	S.F.I.R. Spa (Star šećer)	2002	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	Italija	25.000.000
3	Alltech	2002	Ostalo	Proizvodnja hrane i pića	SAD	49.000.000
4	RASCO	2013	Ostalo	Proizvodnja opreme	Hrvatska	2.000.000
5	Vindija	2005	Ostalo	Proizvodnja hrane i pića	Hvatska	34.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Broj stanovnika je opao sa 27 na 22 hiljade, kao i broj ukupno zaposlenih koji je smanjen za više od hiljadu radnika. I pored činjenice da su svih pet stranih investicija u Senti završile u proizvodnom sektoru, broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji je sa 1300, koliko je iznosio 2001. godine, smanjen na 940 radnika u 2013. godini. Sa druge strane, broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo je više nego udvostručen, odnosno sa 400 radnika porastao je na skoro hiljadu. Dakle i ovde, kao i u slučaju Beočina i većine drugih posmatranih opština imamo pojavu smanjenja radnika u proizvodnom i povećanje zaposlenih u trgovinskom sektoru. Ovaj fenomen i ne bi bio začuđujuć da nisu u pitanju opštine sa visokim vrednostima priliva stranih investicija upravo u prerađivačkom sektoru.

Među pozitivnim parametrima lokalnog ekonomskog razvoja u Senti ističe se smanjenje broja nezaposlenih za oko 1500 lica, kao i značajno uvećanje prosečnih zarada i budžetskih prihoda opštine. Prosečna zarada u Senti u 2013. godini, iznosila je približno 400 evra, što je četiri puta veći iznos u odnosu na zaradu iz 2001. godine. Budžet lokalne samouprave je 2013. godine, iznosio 5,7 miliona evra, a 2001. godine, 1,4 milion evra, što je takođe četverostruko veća vrednost.

Grafikon 5.9.

Izvor: Godišnje publikacije Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Primer privatizacije duvanske industrije Senta, još jednom je potvrdio našu tezu o privatizaciji kao nepovoljnom obliku priliva stranih investicije za lokalni ekonomski razvoj, imajući u vidu pad zaposlenih u prerađivačkom sektoru, prouzrokovan otpuštanjem radnika.

Tabela 5.24.**Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Senta (BG), (2001-2013)**

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,1413330	0,2556478	0,2170007
Broj zaposlenih ukupno	0,2105396	0,2351783	0,5991477
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,1874831	0,1328547	0,5751446
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,0799916	-0,0397203	0,4007797
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,2516868	-0,1583399	0,1117884
Broj nezaposlenih ukupno	0,1641380	0,0854177	0,1082940
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,1646137	0,0555165	0,0867278
Prosečna zarada (EUR)	-0,308717	-0,099816	0,182158
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,079388	-0,011741	0,049640

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Nakon izvršene korelacione analize jasno se da uočiti da su gotovo svi dobijeni koeficijenti korelacije izrazito niskih vrednosti, što dokazuje da između priliva stranih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja ne postoji izražena linearna veza. Umerenu vrednost koeficijenata beleže indikatori zaposlenosti u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine. Dakle, priliv investicija u Senti se može jedino dovesti u vezu sa rastom broja zaposlenih, ali ni ovi koeficijenti nisu dovoljno visoki da bi ukazivali na izraženu povezanost ove dve pojave. Stoga, možemo zaključiti da priliv stranih direktnih investicija u Senti nije značajno uticao na ekonomski razvoj opštine u posmatranom periodu.

3.9. Pećinci

Opština Pećinci još jedna je vojvodanska opština koja je predmet naše analize. Ona se nalazi u Sremskom okrugu i po popisu stanovnika iz 2011. godine, imala je približno dvadeset hiljada stanovnika. O Pećincima je već bilo reči u delu teksta koji se bavi lokanim ekonomskim

razvojem u Srbiji, odnosno industrijskim zonama. Pećinci su upravo zahvaljujući industrijskoj zoni uspjeli da privuku značajan broj domaćih, ali i stranim investitora u posmatranom periodu. Ukupno sedam stranih direktnih investicija došlo je u ovu opštinu, tačnije u njenu industrijsku zonu u Šimanovcima, a njihova vrednost iznosila je 170,5 miliona evra, odnosno 8648 evra po glavi stanovnika. Od sedam stranih investicija, njih pet su došle u greenfield obliku, što je značajano napomenuti, jer su ove investicije najpoželjnije sa stanovišta lokalne samouprave. Osim toga, samo jedna strana investicija (Lagermax) nije u prerađivačkom sektoru, dok su sve ostale transnacionalne kompanije pokrenule neku vrstu proizvodnje u Šimanovcima. Dakle, po teoriji efekata prelivnja, postoje svi uslovi da ove strane investicije stimulišu lokalni ekonomski razvoj kroz zapošljavanje lokalnog stanovništva, transfer znanja i tehnologija.

Tabela 5.25.

Priliv SDI u opštini Pećinci sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	0	0	6,9	81,3	1,35	0	0	0	71	0	10	0
Procenjen broj stanovnika	19500	21900	22438	22309	22303	22223	22055	21825	21672	21568	21437	19711	19679
Broj zaposlenih ukupno	3550	3577	3950	4273	4175	4034	3727	3884	3570	3520	3374	3015	3117
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	182	163	176	192	187	182	169	178	165	163	157	153	158
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	486	476	680	726	609	593	675	1054	1013	1077	934	953	958
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	98	112	114	174	388	491	500	127	178	230	245	266	264
Broj nezaposlenih ukupno	2260	2827	2873	3012	2681	2996	1857	1526	973	1078	1182	1364	1270
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	116	129	128	135	120	135	84	70	45	50	55	69	65
Prosečna zarada (EUR)	87,322	144,924	168,17	138,36	194,32	219,97	342,94	506,26	375,61	371,41	395,86	378,245	413,66
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	646,63	1317,97	1518,9	1641,5	2240,5	3226,8	4374,2	5193,3	3683,9	4427,2	4138,3	12681,4	5040,6

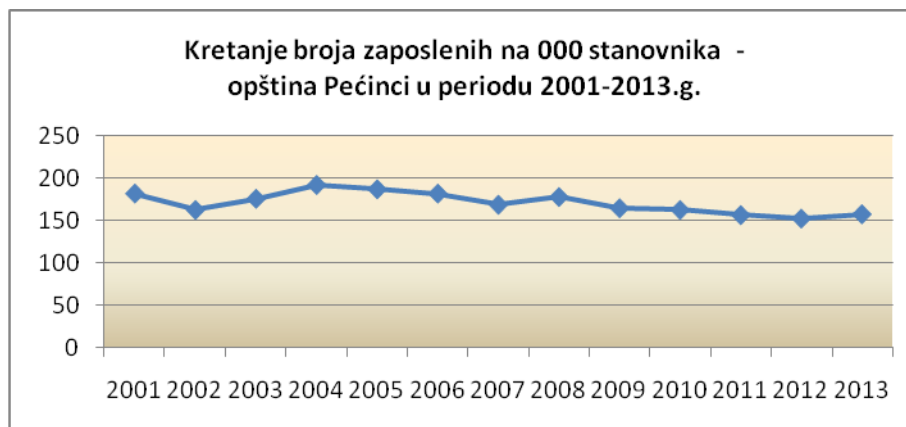
Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Broj stanovnika se neznatno povećao, dok je broj nezaposlenih lica skoro dvostruko smanjen u posmatranom periodu. U 2001. godini, bilo je ukupno 2260 nezaposlenih, da bi ih u 2013. godini, bilo svega 1270, što predstavlja pad od 44%. Broj nezaposlenih na hiljadu stanovnika se takođe prepolovio, dok su prosečne zarade i budžetski prihodi opštine progresivno rasli. Prosečna zarada na početku ovog perioda iznosila je svega 86 evra, da bi u roku od trinaest godina narasla na 415 evra, što je skoro petostruko veća vrednost. Budžetski prihodi opštine su na počektu iznosili oko 640 hiljada evra, da bi u 2012. dostigli neverovatnih 12,6 miliona evra.

Već naredne 2013. godine, smanjili su se prihodi u budžet lokalne samouprave i iznosili su oko pet miliona evra što je i dalje vredan rezultat za opštinu sa dvadeset hiljada stanovnika.

Grafikon 5.10.

Izvor: Godišnje publikacije Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.26.

Strani direktni investitori u opštini Pećinci (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Agena Technology	2005	greenfield investicija	Proizvodnja opreme	V. Britanija	8.900.000
2	JUB boje	2004	greenfield investicija	Hemijska industrija	Slovenija	6.900.000
3	KLEEMANN liftovi	2005	greenfield investicija	Proizvodnja opreme	Grčka	2.400.000
4	Lagermax	2012	greenfield investicija	Transport i logistika	Austrija	10.000.000
5	Trimo ingenering	2006	greenfield investicija	Gradevinska industrija	Slovenija	1.350.000
6	BOSCH	2010	ostalo	Automobilska industrija	Nemačka	71.000.000
7	Strauss Group	2005	ostalo	Proizvodnja hrane i pića	Izrael	70.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji je udvostručen, sa 486 u 2001. godini, na 958 radnika u 2013. godini. Još bolja situacija je sa zaposlenima u trgovini na veliko i malo čiji se broj gotovo utrostručio u ovom periodu. Jedini negativni parametri LER-a su ukupan broj zaposlenih, kao i broj zaposlenih na hiljadu stanovnika, koji su neznatno niži na kraju posmatranog perioda u odnosu na njegov početak.

Pećinci su pozitivan primer lokalnog ekonomskog razvoja, a jedina stvar koja odvaja Pećince od ostalih posmatranih opština jeste činjenica da ni jedna strana investicija nije došla u ovu opštinu kroz privatizaciju fabrika. Pećinci su bili najvećim delom poljoprivredna opština, sve

do otvaranja industrijske zone i kao takvi na svojoj teritoriji nisu imali industrijsku proizvodnju u državnom vlasništvu, koja je zaposljavala veliki broj ljudi. Upravo zbog toga Pećinci nemaju niti jednu stranu investiciju kojom je otkupljen domaći posrnuli gigant, što bi podrazumevalo otpuštanje velikog broja radnika. Naprotiv, iskoristivši činjenicu da je opština u neposrednoj blizini glavnog grada i međunarodnog aerodroma, kao i da je preseca autoput E-70, koji Beograd spaja sa Zagrebom, odnosno da raspolaže komparativnom prednosti u smislu logistike, stvorena je industrijska zona koja je privukla značajan broj prvenstveno greenfield investicija, koje su pokrenule proizvodnju i zaposlile lokalno stanovništvo.

Na osnovu prikazanih kretanja indikatora u posmatranom periodu, ekonomski razvoj opštine Pećinci je nespornan, ipak ono što nas interesuje jeste koliko su strane direktne investicije zaslužne za ovu pojavu, odnosno da li je priliv stranih investicija značajno uticao na ekonomski razvoj opštine? Odgovor na ovo pitanje dobili smo izračunavanjem koeficijenata korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora lokalnog ekonomskog razvoja u analizi sa i bez vremenske docnje (time lag).

Tabela 5.27.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Pećinci (BG), (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,193795	0,087652	-0,289862
Broj zaposlenih ukupno	0,214311	0,032160	-0,338244
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,162311	0,001463	-0,337648
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,095643	-0,140336	-0,127560
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,227265	0,444229	0,478145
Broj nezaposlenih ukupno	-0,024996	0,094085	-0,130984
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	-0,054213	0,090906	-0,110252
Prosečna zarada (EUR)	-0,040552	0,001470	0,159400
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,018082	-0,077548	0,627060

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016.; godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Korelaciona analiza pokazala je da priliv stranih direktnih investicija nije imao izražen uticaj na lokalni ekonomski razvoj, baš kao i u ostalim posmatranim opštinama. Naime, koeficijenti korelacije su izrazito niski za većinu indikatora i to u sve tri korelacione analize. Ako posmatramo analizu bez vremenske docnje primećujemo da je su vrednosti koeficijenata korelacije toliko niske da se uopšte ne može govoriti o postojanju povezanosti SDI i ekonomskog razvoja opštine. Ovi koeficijenti se kreću od 0,01 do 0,22 što pokazuje nepostojanje statističke veze između posmatranih pojava (priliva SDI i kretanja ekonomskih indikatora). Dakle, u godini investiranja, SDI nisu uticale na privredu lokalne zajednice.

Zaključci se ne razlikuju mnogo ni u analizama sa vremenskom docnjom, gde se nešto viši koeficijent korelacije beleži za zaposlene u trgovini na veliko i malo, pa se može tvrditi da su SDI umereno delovala na povećanje broja zaposlenih u ovom sektoru. Najviši koeficijent korelacije odnosi se na budžetske prihode opštine i to u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine (0,62). Ovo praktično znači da su SDI imale umereno dejstvo na povećanje budžetskih prihoda, ali pomenuta vrednost koeficijenta ne ukazuje na značajnu vezu, pa ovo ne predstavlja značajan uticaj na lokalni ekonomski razvoj.

3.10. Kosjerić

Kosjerić je opština u Zlatiborskom okrugu sa dvanaest hiljada stanovnika i jednom stranom direktnom investicijom u vrednosti od 102 miliona evra. Radi se o privatizaciji Cementare Kosjerić, koju je Titan Cement iz Grčke otkupio 2002. godine.

Kretanje većina indikatora LER-a u ovoj opštini u posmatranom periodu ukazuje na negativan smer lokalnog ekonomskog razvoja. U periodu od trinaest godina, opao je broj stanovnika za tri hiljade, ukupan broj zaposlenih je gotovo prepolovljen, kao i broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji (sa 1257 na 634) u koju je uloženi strani kapital. Privatizacija Cementare Kosjerić prouzrokovala je otpuštanje radnika, kao i u svim ostalim primerima priliva SDI kroz privatizaciju fabrika. Opao je i broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo i to sa 356 radnika u 2001. godini, na 79 zasposlenih u 2013. godini.

Kao pozitivan paramer LER-a, moglo bi se navesti smanjenje broja nezaposlenih sa 1285 na 893, ali nažalost ovo se može pripisati prvenstveno smanjenjem broja stanovnika, odnosno

njihovim iseljavanjem. Sa druge strane, prosečne zarade su porasle, jer je broj zaposlenih u proizvodnji prepolovljen, pa onima koji su ostali da rade, rase su plate iz godine u godinu. Prosečna plata u Kosjeriću u 2013. godini, iznosila je 456 evra što je znatno iznad državnog proseka za datu godinu. Značajno su povećani i budžetski prihodi opštine, koji su učtverostručeni u periodu od trinaest godina, što ukazuje na povećanje fiskalnih prihoda.

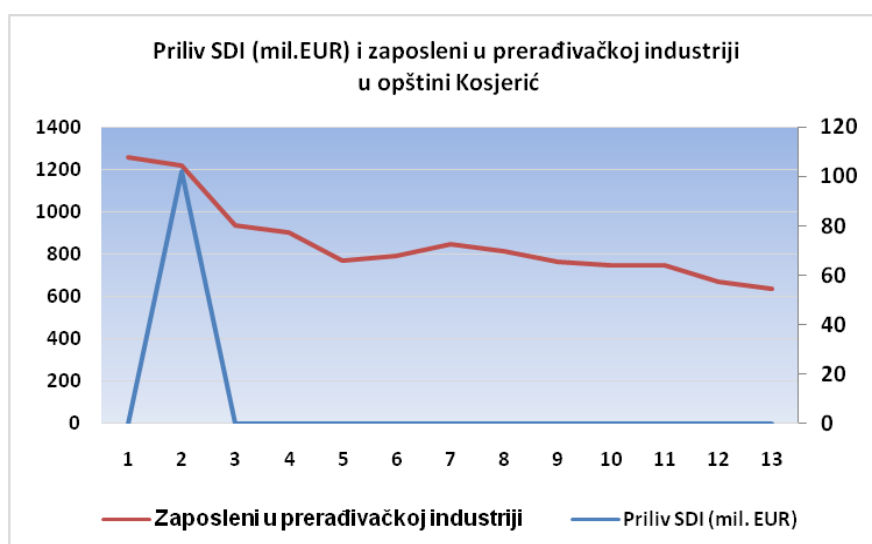
Tabela 5.28.

Priliv SDI u opštini Kosjerić sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	102	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Procenjen broj stanovnika	14400	14000	13807	13854	13382	13183	12964	12729	12524	12351	12167	11922	11740
Broj zaposlenih ukupno	2895	2772	2499	2495	2461	2584	2644	2583	2401	2165	1993	1816	1780
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	201	198	181	184	184	196	204	203	192	175	164	152	152
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	1257	1220	932	903	768	789	843	814	763	748	745	666	634
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	356	322	206	218	163	148	155	153	148	120	101	93	79
Broj nezaposlenih ukupno	1285	1256	1327	1336	1418	1406	1119	1021	866	643	752	863	893
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	89	90	96	98	106	107	86	80	69	52	62	72	76
Prosečna zarada (EUR)	136,8	197,7	197,15	211,93	262,26	331,01	477,28	558,1	438,93	418,3	455,5	410	456,63
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	721	1429	2109,4	1653,1	1532,5	1720,2	2357,3	2388	2078,4	2282,4	2458	2475	2939,5

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Grafikon 5.11.

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Korelaciona analiza još jednom je pokazala da strane direktne investicije nisu imale izražene veze sa lokalnim ekonomskim razvojem, odnosno da ga nisu stimulisale. Ipak, na primeru Kosjerića uočene su određene umerene vrednosti koeficijenata za broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji i broj zaposlenih u trgovini, kao i u odnosu na prosečne zarade i budžetske prihode opštine, što kretanja ovih indikatora dovodi donekle u vezu sa kretanjem priliva SDI.

Tabela 5.29.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u opštini Kosjerić (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,352534	0,375655	0,491584
Broj zaposlenih ukupno	0,325837	0,142418	0,192154
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,238315	-0,018706	0,060657
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,581150	0,233776	0,446620
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,531203	0,224369	0,560612
Broj nezaposlenih ukupno	0,186117	0,292604	0,330890
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,120011	0,238182	0,289783
Prosečna zarada (EUR)	-0,340386	-0,435059	-0,486836
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,300183	-0,006380	-0,418760

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Ako se posmatra kretanje priliva stranih investicija, uočavamo da je priliv registrovan samo u 2002. godini, nakon čega opština Kosjerić ne beleži dodatan priliv kapitala iz inostranstva. Dakle, opadajne priliva pratilo je i smanjenje broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji i trgovini na veliko i malo. Sa druge strane, negativni koeficijenti korelacije odnose se na prosečne zarade i budžetske prihode opštine, što pokazuje da su sa opadanjem priliva SDI, odnosno njegovim prestankom, rasle prosečne zarade i prihodi budžeta. Iako postoji određena umerena korelacija između priliva stranih direktnih investicija i ovih indikatora (koeficijenti od 0,41 do 0,58), naročito u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine, ova veza nije dovoljno

snažna da bi ukazivala na izraženu povezanost stranih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. Sa druge strane, činjenica da su zarade rasle dok je priliv SDI opadao, ne znači da strani investitor nije zaslužan za rast ovih zarada. Naprotiv, sama korelacija ukazuje na postojeći umereni odnos, koji je prouzrokovao rast zarada, ali zajedno sa smanjenjem broja zaposlenih i zaposlenih u dva osnovna sektora (proizvodnom i trgovinskom). Stoga se ne može govoriti o pozitivnom uticaju privatizacije na ekonomski razvoj opštine Kosjerić, kada se u obzir uzme smanjenje broja zaposlenih koje je nastupilo nakon privatizacije.

3.11. Novi Sad

Novi Sad, glavni grad Vojvodine sa aproksimativno 334 hiljade stanovnika, zabeležio je značajan priliv stranih direktnih investicija u posmatranom periodu od čak 2,5 milijarde evra. Ovo praktično znači da je u ovaj grad za trinaest godina došlo 7,5 hiljada evra po glavi stanovnika, što Novi Sad stavlja na jedanaesto mesto na našoj listi lokalnih samouprava.

Ukupno šesnaest nefinansijskih stranih direktnih investicija došlo je za trinaest godina u ovaj grad od kojih se svakako izdavaća privatizacija NIS-a, odnosno dolazak Gazprom Neft-a na naše tržište. Ruska naftna kompanija otkupila je srpsku naftnu kompaniju za 947 miliona evra 2009. godine. Od ostalih privatizacija i akvizicija, po vrednosti se ističe kupovina osiguravajućeg društva DDOR Novi Sad od strane italijanske kompanije UnipolSai, za 262 miliona evra, kao i kupovina MB Pivare od strane holandskog Heineken-a u vrednosti od 67 miliona evra. Greenfield investicija ovom gradu nije manjkalo, bilo ih je čak sedam i to vrlo značajnih po vrednosti. Najznačajnija greenfield investicija u Novom Sadu jeste dolazak slovenačkog Merkatora 2002. godine, koji je uložio pola milijarde evra u maloprodajne objekte, kao i izraelske kompanije BIG CEE iz sektora nekretnina, koja je uložila 470 miliona evra.

Broj stanovnika u Novom Sadu je značajno porastao za trinaest godina, što je dobar pokazatelj ekonomskog razvoja. Sa 280 hiljada stanovnika, Novi Sad je narastao na 350 hiljada stanovnika u posmatranom periodu. Sa povećanim brojem stanovnika povećao se i broj ukupno zaposlenih građana, koji je do 2008. godine, dostigao brojku od 151 hiljadu. Nakon svetske ekonomske krize, koja je pogodila i našu zemlju, odnosno od 2009. godine, broj zaposlenih u Novom Sadu opada, da bi u 2013. godini, iznosio 128 hiljada. Ako se posmatra broj zaposlenih

na hiljadu stanovnika, onda nije došlo do značajne promene, jer je njih 2001. godine, bilo 364, a 2013. godine, 371.

Tabela 5.30.

Priliv SDI u gradu Novom Sadu sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	500	70	2	102	0	67	262	1417,5	45	2	106	0
Procenjen broj stanovnika	278100	301100	309608	306853	310185	314192	319259	323708	327175	330527	333268	343648	346163
Broj zaposlenih ukupno	101282	100064	103526	132578	141563	146712	148585	151369	142479	136270	135027	130721	128405
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	364	332	334	432	456	467	465	468	435	412	405	380	371
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	20137	18394	18342	23221	22391	20916	19769	18829	17173	15797	15153	14573	13016
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	6490	5956	5956	14512	15617	14849	16676	17897	16889	16181	16869	17059	16444
Broj nezaposlenih ukupno	30587	33529	36319	35175	36747	37041	28437	26047	28805	29205	31242	29849	29872
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	110	111	117	115	118	118	89	80	88	88	94	87	86
Prosečna zarada (EUR)	126,93	197,61	227,91	247,35	262,02	309,53	410,93	468,17	388,5	380,81	427,66	419,9	442,32
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	49849	90004	103136	120086	125823	135038	159112	183909	121370	116770	142827	173621	143528

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.31.

Strani direktni investitori u Novom Sadu (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	BIG CEE	2009	greenfield	Nekretnine	Izrael	470.000.000
2	HintTech	2009	greenfield	Inform. tehnologije	Holandija	500.000
3	Koteks Viscofan	2010	greenfield	Pakovanje	Španija	45.000.000
4	Lidl supermarkets	2012	greenfield	Trgovina	Nemačka	5.000.000
5	Merkator	2002	greenfield	Maloprodaja	Slovenija	500.000.000
6	PFI Studios	2005	greenfield	Filmska industrija	SAD	40.000.000
7	Sano - Moderne Tierernährung GmbH	2005	greenfield	Proiz. hrane i pića	Nemačka	7.000.000
8	Schneider Electric DMS NS	2012	Ostalo	Inform. tehnologije	Francuska	100.000.000
9	Gazprom Neft / NIS Novi Sad	2009	privatizacija	Energetika	Rusija	947.000.000
10	Heineken Efes United Serbian Breweries	2007	privatizacija	Proiz. hrane i pića	Holandija	67.000.000
11	Neobus - Alaa Mohammedali	2004	privatizacija	Automobilska indsutrija	S. Arabija	2.000.000
12	NLB	2005	privatizacija	Usluge	Slovenija	55.000.000
13	UnipolSai / DDOR Novi Sad	2008	privatizacija	Osiguranje	Italija	262.000.000
14	Asamer Holding	2003	Ostalo	Gradevinska industrija	Austrija	70.000.000
15	Hydro Design	2012	Ostalo	Proizvodnja opreme	Norveška	1.000.000
16	MTZ / BELARUS-AGROPANONKA	2011	Ostalo	Proizvodnja opreme	Belorusija	2.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Novi Sad beleži isti fenomen kao i većina ostalih lokalnih samouprava, a radi se smanjenju broja zaposlenih u prerađivačkom sektoru i povećanju broja zaposlenih u trgovini na veliko i malo. Broj zaposlenih u prerađivačkom sektoru je spao sa dvadeset na trinaest hiljada, dok je broj zaposlenih u trgovini porastao sa šest, na šestnaest hiljada. Broj nezaposlenih je

neznatno smanjen u posmatranom periodu, za manje od hiljadu stanovnika, što i nije tako dobar rezultat, ako se uzme u obzir ukupna vrednost stranih investicija. Ipak, prosečne zarade su učetvorostručene, a prihodi budžeta trostruko uvećani.

Grad Novi Sad 2008. godine, osnovao je Kancelariju za lokalni ekonomski razvoj, a kao osnovni cilj kancelarije navodi se privlačenje domaćih i stranih investicija. U tom smislu pokrenuto je nekoliko projekata, između ostalog i poslovni inkubator, koji je osnovan 2010. godine, od strane lokalne samouprave Novog Sada, VIP-a, Fakulteta Tehničkih Nauka u Novom Sadu i JKP Informatike sa ciljem podrške, pre svega, mladim preduzetnicima. Pored industrijskih zona, koje ima većina gradova i opština u Srbiji, Novi Sad je prva jedinica lokalne samouprave koja je emitovala municipalne obveznice sa ciljem prikupljanja sredstava za finansiranje kapitalnih projekata. Municipalne obveznice su hartije od vrednosti koje izdaju gradovi ili opštine, a radi prikupljanja novca za podmirivanje infrastrukturnih, komunalnih i drugih potreba od opšteg interesa za lokalnu zajednicu. Sredinom 2011. godine, gradonačelnik Novog Sada je potpisao ugovor o izdavanju opštinskih obveznica sa UniCredit bankom, koja je bila pokrovitelj obveznica u ukupnom iznosu od 35 miliona evra.³¹³ Sredstva su bila namenjena za izgradnju infrastrukture i izgradnju kanalizacije u prigradskim naseljima i Bulevaru Evrope.

Same po sebi municipalne obveznice nisu privukle investitore, ali one predstavljaju važnu novinu u sistemu finansiranja projekata lokalnih samouprava. Nakon Novog Sada, municipalne obveznice izdali su Šabac, Pančevo i Stara Pazova. Na ovaj način lokalne samouprave finansiraju izgradnju osnovnih preduslova za dolazak investitora, a to su najčešće infrastrukturni projekti. Municipalne obveznice doprinose i izgradnji demokratke kulture i podstiču građane da se uključe u ekonomske projekte lokalne zajednice, čime se podstiče poverenje u lokalne vlasti.³¹⁴

Nakon izvršene korelacione analize, pomoću koje smo upoređivali kretanje priliva SDI sa kretanjem posmatranih indikatora lokalnog ekonomskog razvoja, dobili smo vrednosti Person-ovih koeficijenata korelacije za svaki od posmatranih indikatora. Dobijene vrednosti koeficijenata su krajnje iznenađujuće uzimajući u obzir obim SDI u ovom gradu, kao i činjenicu da su one pristizale u celom posmatranom periodu. Naime, sve vrednosti koeficijenata korelacije

---

³¹³ *Novi Sad prvi grad u Srbiji koji emituje municipalne obveznice*, Internet: <http://www.novisad.rs/lat/node/32648>, 12.11.2016.

³¹⁴ Snežana Đorđević, "Kako lokalne vlasti u Srbiji podstiču lokalni ekonomski razvoj?", *Godišnjak*, FPN, Beograd, 2016, str.96.

su izrazito niske i to u sve tri analize (sa i bez vremenske docnje), da se ne može govoriti čak ni o slaboj ili umerenoj povezanosti SDI i lokalnog ekonomskog razvoja.

Tabela 5.32.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Novom Sadu, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,07006	0,12734	0,10149
Broj zaposlenih ukupno	0,08948	-0,07807	-0,02545
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,05762	-0,13395	-0,06439
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	-0,09408	-0,24494	-0,14238
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,06641	-0,04735	0,16337
Broj nezaposlenih ukupno	-0,26482	-0,13063	0,01067
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	-0,23898	-0,14794	-0,01398
Prosečna zarada (EUR)	0,101527	0,014929	0,117348
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,056796	-0,329505	-0,070562

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Većina koeficijenata ne prelazi vrednost od 0,1, a najveći zabeleženi koeficijent iznosi - 0,32 i odnosi se na budžetske prihode opštine u analizi sa vremenskom docnjom od jedne godine. Analiza je dakle pokazala da iako slaba, postoji inverzna linerana veza između kretanja priliva SDI i kretanja budžetskih prihoda. Koeficijenti korelacije koji se odnose na budžetske prihode Novog Sada negativni su u sve tri posmatrane analize, što nam govori da pad priliva SDI donekle pratilo povećanje budžetskih prihoda, a naročito u godini nakon inicijalnog investiranja. Slaba linerana inverzna veza zabeležena je i za ukupan broj nezaposlenih, ali samo u analizi bez vremenske docnje i sa jednom godinom docnje. Ovo praktično znači da je priliv SDI u godini investiranja i godinu dana kasnije, donekle doprineo smanjenju broja nezaposlenih, ali već u analizi sa dve godine docnje gubi se veza između ove dve pojave. Možemo zaključiti da ne postoji izražena veza između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja u Novom Sadu u posmatranom periodu.

3.12. Kragujevac

Kragujevac je četvrti grad po veličini u Srbiji, a po prilivu stranih direktnih investicija posmatrano po glavi stanovnika dvanesti. Sa približno 180 hiljada stanovnika i prilivom od oko 1,2 milijarde evra stranih investicija, grad Kragujevac bi morao da ima bolje rezultate lokalnog ekonomskog razvoja. Naime, većina obrađenih indikatora ukazuje na loše stanje lokalnog ekonomskog razvoja u ovoj jedinici lokalne samouprave.

Broj stanovnika Kragujevca opao je za dve hiljade u posmatranom periodu. Ukupan broj zaposlenih smanjen je sa 55 na 43 hiljade radnika, a najmanje zaposlenih je bilo u 2011. godini, kada je njihov zbir iznosio svega 39,5 hiljada. Ako posmatramo broj zaposlenih na hiljadu stanovnika, ovaj parametar ekonomskog razvoja je porazavajuć, jer je sa 306 zaposlenih za trinaest godina spao na 240. Porastao je i broj ukupno nezaposlenog stanovništva za nekoliko hiljada, ali najdrastičniji rezultat odnosi se na pad zaposlenih u industrijskoj proizvodnji. Kragujevac koji je važio za industrijski grad i koji je 2001. godine, brojao dvadeset hiljada radnika u fabrikama, za trinaest godina tranzicije sveo se na 9800 radnika u prerađivačkom sektoru. Njihov broj je varirao u datom periodu, a primećuje se i drastičan pad zaposlenih u prerađivačkom sektoru nakon izbijanja svetske ekonomske krize 2008. godine, iste godine kada FIAT privatizuje Zastavu automobile. Za razliku od većine posmatranih opština, u Kragujevcu je smanjen i broj zaposlenih u trgovinskom sektoru, što i nije začuđujuće, jer kao što možemo primetiti u ovaj sektor je došla samo jedna, relativno mala strana direktna investicija (Supernova).

Kragujevac broji čak devet greenfield investicija u ovom periodu, od kojih sedam njih posluje u automobilskoj industriji, odnosno deluju kao kooperanti FIAT-a. Gotovo sve strane direktne investicije u automobilskoj industriji došle su u Kragujevac u godinama nakon preuzimanja Zastave od strane FIAT-a. Jedino su dve slovenačke kompanije (Tesnila TPV i Fori Group - Zastava Tapacirnica) investirale pre 2008. godine. Može se primetiti da je privatizacija Zastave, u kojoj je učestvovala delom i država Srbija, privukla brojne investicije iz automobilske industrije, ne samo u Kragujevac, već i u druge delove zemlje. Ovo je svakako jedan od pozitivnih efekata ove privatizacije odnosno strane investicije, ali ostaje otvoreno pitanje isplativosti subvencionisanja FIAT-a, koji je treća najznačajnija strana investicija u Srbiji. Kao što smo mogli da primetimo ova privatizacija nije dala rezultate koji bi bili vidljivi kroz

povećanje broja zaposlenih, iako se može dovesti u vezu sa rastom prosečnih zarada u Kragujevcu.

Tabela 5.33.

Priliv SDI u Kragujevcu sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	5	0	0	10,9	7,5	0	960,7	0	33	53,1	121,4	2,5
Procenjen broj stanovnika	181200	175700	175595	175209	175198	174920	174626	174386	174318	174229	174100	179274	179030
Broj zaposlenih ukupno	55515	53509	51448	56565	53985	49015	49044	45265	41192	40037	39497	40755	43015
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	306	305	293	323	308	280	281	260	236	230	227	227	240
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	20034	12172	11210	11827	14852	16804	15666	10575	8609	8026	7157	7494	9842
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	3950	2756	2504	4233	4405	3989	3683	3764	3805	3729	3501	3290	3099
Broj nezaposlenih ukupno	19704	23592	25195	26160	23514	24298	25020	23717	23445	21660	22461	21676	21091
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	109	134	143	149	134	139	143	136	134	124	129	121	118
Prosečna zarada (EUR)	80,696	134,69	157,89	174,91	186,12	225,42	299,86	372,66	321,54	306,38	362,12	347,24	380,17
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	11181	19722	24763	20416	28610	38803	49039	68000	43220	34219	42671	91165	49035

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Kada govorimo o FIAT-u, ne možemo, a da se ne osvrnemo na jedan od osnovnih problema u našem istraživanju. Naime, informacije o tačnom iznosu dodeljenih subvencija stranim investitorima nisu javno dostupne, što je slučaj i sa kompanijom FIAT Automobili Srbija. Većina ugovora koji se tiču subvencija između stranih ulagača i Srbije tajni su, pa je nemoguće utvrditi koliko su strani investitori stvarno uložili u domaću privredu i na šta se sve obavezala Republika Srbija.³¹⁵

Iako Kragujevac ima dvadeset stranih direktnih investicija, od kojih devet spadaju u greenfield investicije, možemo primetiti da sve one, izuzev FIAT-a i izraelske kompanije Plaza Centers, koja je investirala 120 miliona evra, spadaju u investicije nižeg obima, koje najčešće ne prevazilaze iznos od nekoliko miliona evra. Možda je to i razlog zbog kojeg ove investicije nisu uticale na lokalni ekonomski razvoj u onoj meri u kojoj je to bilo očekivano. Sa prosečnom platom od 380 evra, u 2013. godini, Kragujevac se nije mogao pohvaliti da je među gradovima u Srbiji sa najvišim zaradama. Ipak, treba imati u vidu da je 2001. godine, prosečna plata u ovom gradu iznosila samo 80 evra.

³¹⁵ Marko Novaković i Stevan Rapačić, "Uticaj Zakona o ulaganjima na priliv stranih direktnih investicija u Srbiju", *Srpska politička misao*, br.2/2016, god.23, vol.52, Institut za političke studije, Beograd, 2016, str. 176.

Tabela 5.34.

Strani direktni investitori u Kragujevcu (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	HT&L Fitting	2008	greenfield	Automobilska industrija	Italija	3.300.000
2	Johnson Controls - FAS seats	2010	greenfield	Automobilska industrija	SAD	7.800.000
3	Johnson Controls & Magneti Marelli	2011	greenfield	Automobilska industrija	SAD	15.000.000
4	Magneti Marelli	2010	greenfield	Automobilska industrija	Italija	23.000.000
5	Magneti Marelli Automotive	2010	greenfield	Automobilska industrija	Italija	2.200.000
6	Plaza Centers	2012	greenfield	Nekretnine	Izrael	120.000.000
7	Proma - MA	2011	greenfield	Automobilska industrija	Italija	27.000.000
8	Sigit	2008	greenfield	Automobilska industrija	Italija	14.000.000
9	Supernova	2008	greenfield	Maloprodaja	Austrija	3.400.000
10	Fiat Group Automobiles	2008	privatizacija	Automobilska industrija	Italija	940.000.000
11	Fori Group - Zastava Tapacirnica	2006	privatizacija	Automobilska industrija	Slovenija	3.000.000
12	Fori Product	2012	privatizacija	Automobilska industrija	Slovenija	1.400.000
13	Meggle	2011	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	Nemačka	8.500.000
14	RAPP Marine AS	2006	privatizacija	Proizvodnja opreme	Norveška	4.500.000
15	Hödlmayr International	2002	Ostalo	Transport i logistika	Austrija	5.000.000
16	Ilmet S.r.l	2013	Ostalo	Automobilska industrija	Italija	500.000
17	Meier Mechanic	2011	Ostalo	Metalurgija	Švajcarska	2.600.000
18	Teknia	2013	Ostalo	Automobilska industrija	Španija	2.000.000
19	Tesnila TPV	2005	Ostalo	Automobilska industrija	Slovenija	6.000.000
20	Unior Components	2005	Ostalo	Proizvodnja opreme	Slovenija	4.900.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Prihodi u budžet lokalne samouprave drastično su porasli u posmatranom periodu, ali se ovaj rast nužno ne mora dovesti u vezu sa prilivom stranih direktnih investicija, već se može tumačiti kao posledica promena u načinu finansiranja, o čemu je već bilo reči.

Privlačenje investitora u Kragujevac od strane lokalne samouprave, zasnivalo se uglavnom na uređenju industrijskih zona, kojih ima osam u ovom gradu, kao i davanju podsticaja po novozaposlenom radniku. Kompanija koja bi zaposlila više od 200 lica, dobila bi sedam hiljada evra po zaposlenom, dok su podsticaji za kompanije u IT sektoru iznosili čak 15 hiljada evra po zaposlenom u kompanijama sa minimum dvadeset radnika.³¹⁶

Kao i kod prethodnih opština izvršili smo korelacionu analizu odnosa priliva SDI i kretanja indikatora ekonomskog razvoja u Kragujevcu za posmatrani period, kako bi ustanovili da li je postojala veza između ove dve pojave. Rezultati u obliku Pearson-ovih koeficijenata korelacije jasno su pokazali da ne postoji izražena linearna veza između priliva SDI i ekonomskog razvoja Kragujevca. Ipak, neophodno je skrenuti pažnju na nekoliko koeficijenata

³¹⁶ *Kragujevac - prava mogućnost u Srbiji*, Internet: <http://www.kragujevac.rs/userfiles/files/Ler/2012/Prezentacija%20srpski.pdf>, 6.10.2016

korelacije umerenih vrednosti, koji mogu da ukažu na povezanost određenih indikatora sa prilivom SDI. Naime, analiza u koju je uračunat faktor vremenske docnje od godinu i dve godine, pokazala je da su strane direktne investicije negativno delovale na ukupan broj zaposlenih.

Tabela 5.35.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Kragujevcu, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	-0,179042	-0,117428	-0,182090
Broj zaposlenih ukupno	-0,184107	-0,355933	-0,368989
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	-0,164763	-0,346920	-0,349195
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	-0,166785	-0,295085	-0,318502
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,076292	0,093429	0,034881
Broj nezaposlenih ukupno	0,041054	-0,092155	-0,406318
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,067595	-0,079246	-0,365885
Prosečna zarada (EUR)	0,394637	0,242465	0,116434
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	0,479898	0,064745	-0,137697

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Radi se o koeficijentima koji se kreću od -0,29 do -0,36 što nam ukazuje na inverznu slabu linernu vezu između priliva SDI i broja zaposlenih. Dakle, korelaciona analiza je pokazala da su strane direktne investicije imale negativan uticaj na lokalni ekonomski razvoj kroz smanjenje ukupnog broja zaposlenih u godini nakon inicijalnog investiranja i dve godine kasnije. Sa druge strane sličan korelacioni odnos postoji i sa brojem nezaposlenih, ali samo u analizi sa vremendkom docnjom od dve godine. Ovo praktično znači da su strane direktne investicije umereno uticale na smanjenje broja nezaposlenih dve godine od dolaska. Moramo napomenuti da je korelaciona analiza pokazala i direktnu slabu lineranu vezu između priliva SDI i rasta prosečnih zarada, kao i prihoda budžeta opštine, ali samo u godini investiranja. Drugim rečima,

strane investicije su donekle stimulisale rast zarada i porast priliva u budžet lokalne samouprave, ali samo jednokratno, odnosno iste godine kad je i registrovan priliv.

Možemo zaključiti da su strane direktne investicije tek umereno stimulisale određene indikatore lokalnog ekonomskog razvoja, a imale su čak i negativan uticaj na zaposlenost u godinama nakon investiranja. S obzirom da niti jedan indikator u datoj analizi nema značajne vrednosti koeficijenta korelacije (preko 0,7) možemo zaključiti da strane direktne investicije nisu imale izražen uticaj na lokalni ekonomski razvoj Kragujevca u posmatranom periodu.

3.13. Pirot

Pirot je grad na jugu Srbije sa oko 58 hiljada stanovnika, koji je prvenstveno poznat po automobilskim gumama Tigar koje se ovde proizvode decenijama. Privatizacija pirotske fabrike Tigar izvršena je 2002. godine, a ovu kompaniju kupio je Michelin, transnacionalna kompanija poreklom iz Francuske za 132 miliona evra. Ova kompanija koja u Srbiji posluje pod imenom Michelin Tigar Tyres, nastavila je i značajno unapredila proizvodnju automobilskih guma. Michelin Tigar je i jedan od najvećih izvoznika u Srbiji, a neposredno je zaslužan za dolazak još tri kompanije iz Francuske povezane sa matičnim preduzećem (Big Tigar, Tigar Tyres i Tigar Tyres Michelin Expansion).

U periodu od trinaest godina u Pirot je pristiglo stranih investicija u vrednosti od 337,5 miliona evra, što je 6,5 hiljada evra po glavi stanovnika. Pored Michelina i kompanija povezanih sa Tigrom, u Pirotu je izvršena jedna brownfield investicija u tekstilnoj industriji u vrednosti od 8,75 miliona evra i jedno strano ulaganje u sektor proizvodnje hrane i pića u vrednosti od dva miliona evra. Dakle, sve strane direktne investicije u Pirotu završile su u prerađivačkoj industriji, pa je krajnje začuđujuć podatak da je upravo u ovom sektoru zabeležen drastičan pad broja zaposlenih. Od skoro deset hiljada zaposlenih u prerađivačkoj industriji 2001. godine, do kraja 2013. godine, njihov broj se sveo na oko 5000. Drugim rečima, broj zaposlenih u fabrikama i proizvodnom sektoru prepолоvio se i pored investicija od 337,5 miliona evra.

U ovom gradu za trinaest godina smanjio se i broj stanovnika i to za skoro deset hiljada. Ukupan broj zaposlenih je sa devetnaest, spao na trinaest hiljada, što je praktično značilo da je na hiljadu stanovnika opštine u 2013. godini, bilo 237 zaposlenih, dok je ovaj odnos u 2001. godini,

bio 296 radnika na hiljadu stanovnika. Broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo 3,5 puta je niži u 2013. godini, nego što je bio 2001. godine. Sa 1790 zaposlenih, ovaj broj pao je na svega 520 radnika u trgovinskom sektoru. Ukupan broj nezaposlenih je neznatno porastao, pa kada ovaj indikator dodamo na ostale negativne parametre lokalnog ekonomskog razvoja, dobijamo sliku o gradu u kome strane direktne investicije nisu proizvele efekte preliivanja na lokalnu zajednicu.

Tabela 5.36.

Priliv SDI u Pirotu sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	0	132	0	0	0	0	2	0	16	215	12,55	0
Procenjen broj stanovnika	65200	63700	63339	62735	62174	61578	60966	60376	59825	59263	58701	57440	56903
Broj zaposlenih ukupno	19296	21428	22934	22603	20182	19323	19507	19541	18108	15248	14721	13761	13462
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	296	336	362	360	325	314	320	243	303	257	251	240	237
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	9496	8990	9378	8712	8373	7763	7429	7355	6804	5431	5478	4942	5044
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	1790	1628	1288	1723	1582	1299	1131	1118	1079	951	804	574	520
Broj nezaposlenih ukupno	7478	8168	8953	9235	7978	9021	8505	8585	8747	7738	7335	7704	7503
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	115	128	141	147	128	146	140	142	146	131	125	134	132
Prosečna zarada (EUR)	84,98	117,8	142,1	162,4	175,5	204	270,92	305,55	261,5	288,4	340	336,3	321,99
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	2612	4214	4926	5554	7258	8126	16772	11391	8680	8344	10313	13532	13330

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.37.

Strani direktni investitori u Pirotu (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Mura- Prvi maj Pirot	2012	brownfield	Tekstilna industrija	Slovenija	8.750.000
2	BIG TIGAR	2011	greenfield	Automobilska industrija	Francuska	215.000.000
3	Tigar Tyres	2012	greenfield	Automobilska industrija	Francuska	3.800.000
4	T.T. Michelin Expansion	2010	greenfield	Automobilska industrija	Francuska	16.000.000
5	Michelin Tigar Tyres	2002	privatizacija	Automobilska industrija	Francuska	132.000.000
6	Eko Themann Group	2008	Ostalo	Proizvodnja hrane i pića	Nemačka	2.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Prosečna zarada u Pirotu u 2013. godini, je iznosila 320 evra, što i nije odličan rezultat kada se uzme u obzir činjenica da ovo značajno ispod nacionalnog proseka za tu godinu, kao i da mnoge druge opštine u Srbiji koje imaju znatno niže prilive SDI po glavi stanovnika, ili ih uopšte nemaju, beleže više vrednosti prosečnih zarada u istoj godini. Sa druge strane, za trinaest godina, prosečna zarada u Pirotu je povećana skoro četiri puta. Budžetski prihodi grada su takođe porasli

u posmatranom periodu, kao i u ostalim jednicama lokalne samouprave. Sa iznosom od 2,6 miliona evra budžetskih prihoda u 2001. godini, u roku od trinaest godina prihodi su povećani na čak 13,3 miliona evra.

Od instrumenta lokalnog ekonomskog razvoja, Pirot je poznat po uspešnoj slobodnoj zoni, koja postoji još od 1998. godine, dok je Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj formirana tek 2008. godine. U okviru slobodne zone posluje industrijski park koji objedinjuje pogodnosti koje pruža Zakon o slobodnim zonama i specijalne povoljnosti za izgradnju i eksploataciju objekata date od strane grada Pirotu. Ovo praktično znači da preduzeća u industrijskom parku uživaju pogodnosti bescarinskog režima, predviđene Zakonom o slobodnim zonama, dok ih je Pirot oslobodio brojnih dažbina predviđenih za izgradnju novih objekata i njihovu eksploataciju.³¹⁷

Tabela 5.38.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Pirotu, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	-0,118579	-0,277360	-0,350279
Broj zaposlenih ukupno	-0,126741	-0,222469	-0,332996
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	-0,062802	-0,136518	-0,242326
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	-0,139882	-0,264270	-0,237166
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,248281	-0,197835	-0,253546
Broj nezaposlenih ukupno	-0,210415	-0,052081	-0,466109
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	-0,184202	0,094232	-0,444707
Prosečna zarada (EUR)	0,196744	0,193139	0,098907
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,044966	0,156719	0,178116

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Uvidom u koeficijente korelacije lako se da zaključiti da strane direktne investicije u Pirotu nisu imale značajnog uticaja na kretanje indikatora ekonomskog razvoja. Ako posmatramo koeficijente korelacije dobijene u analizi bez vremenske docnje, kao i one sa vremenskom

³¹⁷ *Slobodna zona Pirot*, Internet: <http://www.freezonepirot.com/industrijski-park>, 2.10.2016.

docnjom od jedne godine, primećujemo da su oni izrazito niskih vrednosti, odnosno da ne postoji izražena linerana veze. Određeni indikatori beleže nešto više vrednosti koeficijenta u analizi sa vremesnom docnjom od dve godine, ali se ovde radi o inverznoj slaboj lineranoj vezi. Naime, broj stanovnika, broj zaposlenih, kao i broj nezaposlenih beleže negativne vrednosti koeficijenata korelacije. Ovo praktično znači da između priliva SDI i ovih indikatora postoji slaba veza. Tako se može zaključiti da je priliv stranih direktnih investicija negativno uticao na broj stanovnika, kao i broj zaposlenih u drugoj godini nakon inicijalnog priliva. Dakle, pad broja stanovnika u Pirotu, kao i broja zaposlenih donekle se može objasniti prilikom investicija. Sa druge strane, ista analiza pokazala je da su strane investicije povezane sa smanjenjem broja nezaposlenih, u drugoj godini nakon dolaska investicije. Što se tiče prosečnih zarada i prihoda budžeta opštine iz korelacione analize vidimo da su koeficijenti za ove indikatore izrazito niskih vrednosti, pa se ne može tvrditi da je rast priliva budžeta opštine ili prosečnih zarada generisan prilikom stranih investicija.

Gotovo svi ekonomski pokazatelji opštine Pirot u posmatranom periodu kreću se u negativnom smeru, a oni koji su pozitivni (zarade i budžet opštine) nemaju veze sa prilikom stranih investicija. Iako postoji određena slaba korelacija SDI sa brojem stanovnika, brojem zaposlenih i brojem nezaposlenih, koeficijenti ovih korelacija nisu dovoljno visoki da bi se moglo tvrditi da postoji bar umerena korelacija priliva SDI i kretanja ekonomskih parametara. Iz svega navedenog se može izvući samo jedan zaključak, a to je da strane direktne investicije ni u Pirotu nisu imale izražen uticaj na lokalni ekonomski razvoj u posmatranom periodu.

3.14. Bačka Palanka

Opština Bačka Palanka nalazi se u Južnobačkom okrugu, broji oko 55 hiljada stanovnika i u posmatranom periodu ostvarila je ukupan priliv stranih direktnih investicija u vrednosti od 344,4 miliona evra. Drugim rečima, na svakog stanovnika ove opštine za trinaest godina, pristiglo je 6,2 hiljade evra stranih investicija, što Bačku Palanku, stavlja na četrnaesto mesto na našoj listi.

Od ukupno osam stranih direktnih investicija koje su došle u ovu opštinu, šest kompanija je uložilo svoj kapital kroz privatizaciju, dok su preostale dve greenfield investicije. Dve strane

investicije se ističu po vrednosti i obe su došle u vidu privatizacije društvenih preduzeća. Prva se desila 2002. godine, kada je francuski Tarkett otkupio Sintelon za 136 miliona evra, a druga naredne godine, kada je danski Carlsberg privatizovao pivaru Čelarevo za 175 miliona evra. Ostale investicije su znatno niže vrednosti, ali ono što je bitno istaći jeste da je svih osam stranih kompanija uložilo svoj kapital u proizvodnju u ovoj opštini. Ovo napominjemo, jer ukazujemo na uočeni fenomen - da broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji opada i pored nekoliko stotina miliona uloženi u proizvodnju. Dakle, i Bačka Palanka spada u red opština u kojima je, u posmatranom periodu, smanjen broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji i to za 35%.

Tabela 5.39.

Priliv SDI u Bačkoj Palanci sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	136	175	8	5	0	0,7	15	0	0	2,7	2	0
Procenjen broj stanovnika	58100	61000	61445	59851	59314	58738	58110	57538	57000	56438	55898	55106	54631
Broj zaposlenih ukupno	14352	14112	13526	15565	15753	13522	13920	14084	13198	12450	12112	12307	12345
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	247	231	220	260	266	230	240	245	232	221	217	223	226
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	5866	5395	5032	5011	4625	4333	3937	3932	3848	3857	3848	3697	3799
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	562	464	460	1220	1166	1023	1040	1143	1145	1108	1193	1168	1099
Broj nezaposlenih ukupno	8247	9883	9901	9579	9351	8673	7051	7056	7614	7922	7925	7382	7168
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	142	162	161	160	158	148	121	123	134	140	142	134	131
Prosečna zarada (EUR)	104,8	164,8	178,8	178,9	190,9	261,6	349,7	395,9	326,3	330,8	390	394	429,5
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	3093	4994	4718	5900	6178	7112	9172	11305	10110	9700	10216	10461	12405

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.40.

Strani direktni investitori u Bačkoj Palanci (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	GreenTech	2005	greenfield investicija	Reciklaža	Tajvan	5.000.000
2	Kovis	2007	greenfield investicija	Proizvodnja opreme	Slovenija	700.000
3	Carlsberg Breweries A/S	2003	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	Danska	175.000.000
4	Perutnina Ptuj	2008	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	Slovenija	15.000.000
5	Soufflet Group	2004	privatizacija	Proizvodnja hrane i pića	Francuska	8.000.000
6	Tarkett	2002	privatizacija	Prerada drveta	Francuska	136.000.000
7	UAB Texbaltic I	2011	privatizacija	Tekstilna industrija	Litvanija	2.700.000
8	UAB Texbaltic II	2012	privatizacija	Tekstilna industrija	Litvanija	2.000.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Smanjen je i ukupan broj stanovnika za oko četiri hiljade, dok je broj ukupno zaposlenih opao za 14%. Pad broja zaposlenih može se smatrati umerenim, ako se uzme u obzir smanjenje ukupnog broja stanovnika i činjenica da je za trinaest godina u ovoj opštini smanjen broj nezaposlenih za oko hiljadu lica. Dakle, vrlo značajni indikatori lokalnog ekonomskog razvoja beleže pozitivna kretanja. Broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo je udvostručen, a prosečne zarade su četiri puta veće u 2013. godini, nego što su bile 2001. godine. Smanjenje broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji pratilo je povećanje broja zaposlenih u trgovini, kao i drastično uvećanje prosečnih zarada i budžeta lokalne samouprave. Prosečne zarade su uvećane četiri puta i u 2013. godini, bile su iznad državnog proseka, dok su budžetski prihodi opštine u posmatranom periodu porasli sa tri miliona evra na 12,4 miliona evra, što je izuzetno visok budžet za opštinu od 55 hiljada stanovnika.

Tabela 5.41.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Bačkoj Palanci, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,69990	0,54819	0,44205
Broj zaposlenih ukupno	0,08828	0,43646	0,83161
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	-0,26125	0,26276	0,85103
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,48601	0,57898	0,60424
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,78843	-0,21130	0,28571
Broj nezaposlenih ukupno	0,65699	0,59081	0,60405
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,57533	0,55433	0,61382
Prosečna zarada (EUR)	-0,445214	-0,573748	-0,661753
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,484494	-0,559043	-0,554126

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Kada smo prilive SDI uporedili sa kretanjima indikatora lokalnog ekonomskog razvoja, prvi put u dosadašnjem istraživanju naišli smo na koeficijete korelacije koji nesumljivo ukazuju na značajnu vezu (vrednosti preko 0,7) između ovih pojava.

U korelacionoj analizi bez vremenske docnje ispostavlja se da se broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo kretao u suprotnom smeru od priliva SDI. Drugi rečima u godini kada su rasli prilivi investicija, smanjivao se broj zaposlenih u trgovini, dok je broj trgovaca rastao sa smanjenjem priliva SDI. Na ovo ukazuje koeficijent korelacije od -0,78 što praktično znači da postoji inverzna jaka linearna veza između priliva SDI i kretanja broja zaposlenih u trgovini na veliko i malo.

Broj nezaposlenih takođe beleži visok koeficijent korelacije i to u sve tri analize (sa i bez vremenske docnje). Ovi koeficijeti se kreću od 0,59 do 0,65 što se može tumačiti kao relativno izražena direktna linerana veza između kretanja priliva SDI i kretanja broja nezaposlenih. Nažalost, ovo nije pokazatelj pozitivnog uticaja SDI na lokalnu privredu, već naprotiv. Koeficijenti korelacije ukazuju da je sa povećanjem SDI rastao i broj nezaposlenih. Uzimajući u obzir da su najznačajnije investicije u opštini Bačka Palanka došle kroz privatizaciju ovo možemo tumačiti kao posledicu otpuštanja viška radnika, odnosno njihovog napuštanja prodatih državnih preduzeća uz odgovarajuće otpremnine.

Interesantno je da celokupna korelaciona analiza ukazuje na inverznu lineranu vezu srednje jačine između priliva SDI i kretanja zarada, kao i budžetskih prihoda opštine. Zaključak koji se iz ovoga izvodi jeste da su prosečne zarade i prilivi u budžet opštine opadali sa povećanjem priliva SDI i to kako u godini investiranja, tako i u naredne dve godine. Dakle, ni ovo se ne može podvesti pod pozitivan uticaj stranih direktnih investicija. Sa druge strane ono što se izdvaja u celokupnoj korelacionoj analizi jeste veza između priliva SDI i kretanja broja zaposlenih, kao i zaposlenih na hiljadu stanovnika. Naime, radi se o visokim vrednostima koeficijenata korelacije u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine (0,83 i 0,85). Ovi koeficijenti ukazuju na postojanje direktne jake linerane veze između kretanja priliva SDI i kretanja broja zaposlenih dve godine nakon investiranja.

Ovi krajnje interesantni rezultati naše analize navode na zaključak da su strane direktne investicije u prvoj godini prouzrokovale dobrim delom otpuštanje radnika (povećanje broja ukupno nezaposlenih), da bi dve godine nakon dolaska na domaće tržište, stimulatивно delovali na lokalnu zajednicu zaposljavajući (povećanje broja ukupno zaposlenih). Očigledno da inostranim kompanijama u opštini Bačka Palanka, nije odgovarala postojeća radna snaga, nasledena iz privatizovanih fabrika, već su im bila neophodna nova lica, obučena i kvalifikovana

za upravljenje novim tehnologijama. Ovo je prouzrokovalo u prvi mah otpuštanje radnika, a kasnije i nova zapošljavanja.

Na osnovu svega navedenog ipak se ne može izvući zaključak da su strane direktne investicije stimulisale lokalni ekonomski razvoj opštine Bačka Palanka, odnosno da postoji izražena veza između ova dva pojma u posmatranom periodu. Iako je analiza potvrdila da su SDI povezane jakom linernom vezom sa kretanjima broja ukupno zaposlenih i zaposlenih na hiljadu stanovnika, odnosno da su SDI stimulisale zapošljavanja u drugoj godini nakon svog dolaska, koeficijenti koji se tiču prosečnih zarada, priliva u budžet i broja nezaposlenih ukazuju na negativan uticaj SDI.

3.15. Indija

Indija je druga opština iz Sremskog okruga, koja se nalazi na našoj listi. Radi se o opštini u kojoj živi oko 47 hiljada ljudi, a koja je u posmatranom periodu uspela da privuče veliki broj stranih investicija. Čak šesnaest stranih kompanija uložilo je svoj kapital na teritoriji ove opštine u ukupnoj vrednosti od 264,6 miliona evra. Kao i u slučaju opštine Pećinci, tek sa dolaskom prvih investitora u Indiji počinje proces industrijalizacije. Sve do 2005. godine, kada je prva inostrana kompanija uložila svoj kapital u proizvodnju, Indija je bila poljoprivredna opština. Dakle, kao i u slučaju opštine Pećinci, strane kompanije nisu došle putem privatizacije postojećih fabrika, već su prepoznale potencijal za ostvarivanje profita kroz izgradnju novih postrojenja, odnosno kao greenfield investicije. Sve stane investicije u Indiji su greenfield projekti, pa i ne čudi podatak da ova opština za razliku od ostalih, ima uglavnom pozitivne indikatore lokalnog ekonomskog razvoja.

Za trinaest godina broj stanovnika opštine se povećao za tri hiljade. Broj ukupno zaposlenih je rastao sve do 2008. godine, i izbijanja svetske ekonomske krize, kada se i u ovoj srpskoj opštini počinju osećati posledice pada tražnje na svetskom tržištu. Nakon te prelomne godine, ukupan broj zaposlenih blago opada, da bi u 2013. godini, on bio neznatno niži od onog na početku posmatranog perioda. Važan pokazatelj lokalnog ekonomskog razvoja jeste podatak da se broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji povećao za 14% u ovom periodu, dok se broj zaposlenih u trgovini duplirao. Ipak, kao najznačajniji indikator ekonomskog razvoja u ovoj

opštini ističe se smanjenje broja nezaposlenih. U 2001. godini, Indija je brojala skoro sedam hiljada nezaposlenih, da bi u roku od trinaest godina u ovoj opštini bilo 3900 nezaposlenih lica. Ovo predstavlja pad broja nezaposlenih od 44%, što je odličan rezultat za sve lokalne samouprave u Srbiji. Podsetimo, isti procenat smanjenja broja nezaposlenih u ovom periodu beleži opština Pećinci.

Tabela 5.42.

Priliv SDI u Indiji sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	0	0	0	2	0	93	62	12	57	18,1	16	4,5
Procenjen broj stanovnika	44900	50400	51628	49848	49548	49258	48944	48624	48376	48075	47818	47235	47046
Broj zaposlenih ukupno	9374	9107	8449	9676	9849	8319	9793	10280	9635	9376	9283	8802	9070
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	209	181	164	194	199	169	200	211	199	195	194	186	193
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	1891	1574	1060	1323	1258	1213	1204	1296	1170	1437	1618	1934	2152
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	482	460	370	982	882	806	785	752	730	736	803	822	847
Broj nezaposlenih ukupno	6951	8775	9498	9447	8615	8406	6381	5318	5134	4736	4411	4111	3894
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	155	174	184	190	174	171	130	109	106	99	92	87	83
Prosečna zarada (EUR)	85,14	137,5	165,9	180,2	203,6	254,9	338,2	372,7	295,2	280,53	305,35	296,2	312,24
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	2487	4770	4464	5834	6621	8937	11745	15095	15517	10823	12680	15746	12034

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.43.

Strani direktni investitori u Indiji (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Bauerhin – IGB Automotive	2010	greenfield	Automobilska industrija	Nemačka	5.000.000
2	Cinkarna Celje-Maksim	2010	greenfield	Metalurgija	Slovenija	44.000.000
3	Elektrowinds	2012	greenfield	Reciklaža	Belgija	16.000.000
4	Embassy Tech Zones	2007	greenfield	Nekretnine	Indija	25.000.000
5	Farmina Group	2010	greenfield	Proizvodnja hrane i pića	Italija	8.000.000
6	Fashion park outlet centar	2011	greenfield	Trgovina	V. Britanija	15.000.000
7	Grundfos	2008	greenfield	Proiz. mašina i opreme	Danska	50.000.000
8	Izoterm Plama	2007	greenfield	Proiz. plastike i guma	Slovenija	3.900.000
9	Kostas A. Zacharia LTD	2013	greenfield	Proizvodnja hrane i pića	Kipar	4.500.000
10	Martini prefabbricati	2009	greenfield	Građevinska industrija	Italija	12.000.000
11	Maxim BG	2007	greenfield	Metalurgija	Slovenija	21.000.000
12	Monbat Plc.	2007	greenfield	Reciklaža	Bugarska	8.100.000
13	OSI Group	2005	greenfield	Proizvodnja hrane i pića	Nemačka	2.000.000
14	RENERGIE Vetropark Indija	2007	greenfield	Energetika	Austrija	35.000.000
15	ThyssenKrupp AG	2008	greenfield	Metalurgija	Nemačka	12.000.000
16	Stirg Metall	2011	greenfield	Proiz. mašina i opreme	Austrija	3.100.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Indija se ne može pohvaliti pojedinačnim investicijama od više stotina miliona evra, poput drugih opština u kojima su strani investitori kupovali domaće fabrike, ali se svakako može pohvaliti dobrim rezultatima u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja. Na primeru Indije se jasno da uočiti efekat preliivanja, odnosno uticaj koje su strane investicije imale na lokalnu privredu i stanovništvo. Ono čime se Indija ne može pohvaliti jesu visoke zarade. U 2013. godini, prosečna zarada u Indiji je iznosila 312 evra, što je dosta ispod proseka na nivou Srbije. Može se izvući zaključak da su strani investitori svoju odluku da investiraju u Indiji zasnovali dobrim delom na činjenici da time ostvaruju pristup jeftinoj radnoj snazi. Budžetski prihodi opštine su porasli sa 2,4 miliona evra, koliko su iznosili 2001. godine, na 12 miliona evra u 2013. godini. Najveći zabeleženi prihod ostvaren je u 2012. godini, kada je opština Indija u svojoj kasi brojala 15,7 miliona evra.

Opština Indija je doživela ekonomski preokret i od poljoprivredne opštine, postala lider u privlačenju stranih greenfield investicija. Zasluge za uspešan projekat lokalnog ekonomskog razvoja mogu se pripisati isključivo delovanju lokalne samouprave, odnosno predsedniku opštine Goranu Ješiću, koji je sproveo sveobuhvatne reforme u oblasti administracije i privlačenja investicija. Reforma administracije započeta je sa uvođenjem elektronske uprave, koja je za posledicu imala povećanje transparentnosti rada uprave i opštinskih službi.³¹⁸ Uveden je i "Sistem 48", kojim je modernizovano poslovanje javno-komunalnih preduzeća, a kvalitet usluga standardizovan. Indija je ponudila investitorima privlačne poreske uslove, od samo 10% na korporativnu taksu, a za investiranih preko 7,5 miliona evra i otvaranje 100 novih radnih mesta i desetogodišnje oslobađanje od poreza na imovinu.³¹⁹ Krajem 2013. godine, otvoren je u Indiji informaciono-tehnološki i biznis park, prva takva investicija indijske "Embasi grupe" u Evropi i do tada najveće ulaganje Indije u Srbiji. Indija je tri puta nagrađivana od strane prestižnog časopisa Financial Times (FT) kao jedna od najboljih destinacija za strana ulaganja. Prvi put ova opština je dobila nagradu od FT-a 2008. godine, kada je proglašena 18. evropskom destinacijom najprivlačnijom za strana ulaganja, a 2012. godine, je proglašena drugom najboljom destinacijom u Evropi, kada je u pitanju efektivnost troškova ulaganja.³²⁰ Svi strani investitori u ovoj opštini posluju u okviru dve industrijske zone koje su u potpunosti opremljene komunalnom

---

³¹⁸ Snežana Đorđević, "Kako lokalne vlasti u Srbiji podstiču lokalni ekonomski razvoj?", *Godišnjak*, FPN, Beograd, 2016, str.99

³¹⁹ Ibid., str.100.

³²⁰ *Opštini Indija uručena nagrada prestižnog magazina „Financial Times“*, Internet: <http://www.indjija.net/Vesti.aspx?Id=20357>, pristupljeno 2.12.2016.

infrastrukturom. Možemo reći da Indija primer dobro vođene opštine u kojoj je lokalna samouprava iskoristila sve instrumente lokalnog ekonomskog razvoja koji su joj bili na raspolaganju.

Ekonomski razvoj opštine Indija u periodu koji istražujemo je evidentan, ali nas prvenstveno interesuje koliko su strane investicije zaslužne za ovu pojavu. Stoga smo kao i u ostalim primerima opština izračunali Person-ove koeficijente korelacije između priliva SDI i indikatora lokalnog ekonomskog razvoja. Ovaj put dobili smo koeficijente korelacije koji idu u prilog našoj drugoj hipotezi (H2), da su strane direktne investicije u greenfield obliku znatno poželjniji oblik investiranja, jer za razliku od privatizacija, stimulišu lokalni ekonomski razvoj.

Tabela 5.44.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Indiji, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficijent korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	-0,061849	-0,410207	-0,483915
Broj zaposlenih ukupno	0,508799	0,475509	-0,005211
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,430609	0,566415	0,161959
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	-0,231265	0,006563	0,189289
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	0,169474	0,089854	-0,040843
Broj nezaposlenih ukupno	-0,397571	-0,563536	-0,565602
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	-0,414673	-0,570243	-0,565613
Prosečna zarada (EUR)	0,651880	0,646774	0,233622
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	0,482138	0,709640	0,578864

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Ako krenemo od prvog indikatora lokalnog ekonomskog razvoja, primećujemo da između priliva SDI i broja stanovnika postoji inverzna linerana veza srednje vrednosti i to u analizi sa vremenskom docnjom od jedne i dve godine. Na osnovu ovih koeficijenata korelacije može se tvrditi da je povećanje priliva stranih investicija bilo praćeno u naredne dve godine smanjenjem

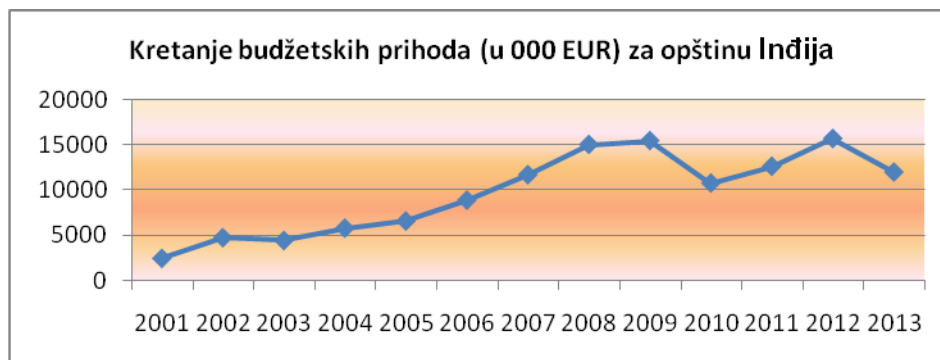

broja stanovnika, ali ako posmatramo ukupan period, broj stanovnika se povećao, što isključuje značajan negativan uticaj SDI.

Kada se posmatra broj zaposlenih i broj zaposlenih na hiljadu stanovnika, uočavamo da između ovih indikatora i priliva SDI postoji direktna linerana veza srednje jačine. Ova korelacija se gubi u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine, što znači da je priliv SDI umereno stimulisao povećanje broja zaposlenih samo u godini priliva i narednoj godini. Što se tiče indikatora koji se odnose na zaposlene u dva osnovna sektora, oni su toliko niskih vrednosti da se ne može govoriti o njihovoj statističkoj povezanosti sa prilivom stranih investicija.

Korelaciona analiza je pokazala da je priliv SDI u Indiji u posmatranom periodu uticao na smanjenje broja nezaposlenih kako u godini priliva, tako i u naredne dve godine. Između kretanja broja nezaposlenih i priliva SDI postoji inverzna linerana veza srednje jačine, koja ukazuje da se broj nezaposlenih smanjivao kako su prilivi SDI rasli. Iako se ovde ne radi o visokim vrednostima koeficijenta, kada se oni posmatraju zajedno sa indikatorima zaposlenosti, zaključuje se da su SDI u Indiji definitivno doprinele smanjenju nezaposlenosti u ovoj opštini.

Grafikon 5.12.

Izvor: Godišnje publikacije Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Strane direktne investicije su najviše doprinele rastu prosečnih zarada kao i povećanju priliva budžeta opštine u posmatranom periodu. Ovo je najvažniji zaključak koji proizilazi iz korelacione analize, jer vrednosti koeficijenata za ova dva indikatora ukazuju na jaku direktnu linernu vezu. Naime, analiza je pokazala da između priliva SDI i kretanja prosečnih zarada postoji jaka direktna linerana veza, što praktično znači da su SDI stimulisale rast zarada. Ova veza se gubi u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine, pa se može zaključiti da su SDI

dobrim delom doprinele rastu zarada, ali samo u godini kad su pristigle i narednoj godini. Uzimajući u obzir već pomenutu činjenicu da su zarade u Indiji ostale na nivou ispod državnog proseka, ovi rezultati potkrepljuju našu tezu o jeftinoj radnoj snazi kao osnovnom faktoru privlačenja stranih investitora.

Najviši zabeleženi koeficijent korelacije odnosi se na indikator prihoda budžeta opštine i to u analizi sa vremenskom docnjom od jedne godine (0,7). Inače, koeficijenti korelacije i u ostale dve analize beleže umereno visoke vrednosti pa tvrdimo da između priliva SDI i kretanja prihoda budžeta opštine postoji direktna jaka linerana veza. Ovo praktično znači da smo dokazali da su strane investicije značajno doprinele povećanju priliva budžeta lokalne samouprave u posmatranom periodu.

Na osnovu prezentovanih rezultata korelacione analize možemo tvrditi da su strane direktne investicije u opštini Indija imale pozitivan uticaj na lokalni ekonomski razvoj u posmatranom periodu. Ovo prvenstveno objašnjavamo činjenicom da je postojao kontinuitet priliva, kao i da su sve investicije došle u greenfield obliku, a većina njih završila u proizvodnom sektoru.

3.16. Paraćin

Opština Paraćin nalazi se u centralnom delu Srbije, u Pomoravskom okrugu, a preseca je autobus E-75, odnosno Koridor 10. Paraćin broji oko 54 hiljade stanovnika, a ukupna vrednost pridošlih stranih direktnih investicija u posmatranom periodu iznosila je 248,4 miliona evra. Na svakog stanovnika opštine Paraćin došlo je oko 4,5 hiljade evra stranih investicija, što ovu opštinu stavlja na šesnaesto mesto na tabeli opština sa najvećim prilivom stranih investicija po glavi stanovnika.

I pored više stotina miliona evra stranih investicija Paraćin beleži negativne pokazatelje lokalnog ekonomskog razvoja. Za trinaest godina broj stanovnika ove opštine opao je za približno deset hiljada ljudi. Ovo je poražavajući podatak koji je prouzrokovan prvenstveno iseljavanjem stanovništva upravo zbog lošeg ekonomskog stanja lokalne zajednice. Ukupan broj zaposlenih je u posmatranom periodu smanjen za 26%, kao i broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji, koji je niži za čak 55%. Ovo je frapantan podatak kada se zna da je u industrijsku

proizvodnju u ovom gradu uloženo više stotina miliona evra inostranog kapitala. Broj zaposlenih u trgovini se povećao, ali za svega 10%, što ne predstavlja pokazatelj da se stvari kreću u dobrom smeru. Sa druge strane, podaci o broju nezaposlenih su nepovoljni, njihov broj se povećao za čitavih 30% i pored značajnog smanjenja stanovništva. O tome svedoči i indikator broja nezaposlenih na hiljadu stanovnika, koji je sa 108 lica za trinaest godina povećan na 165. Kada se ovi podaci sagledaju sami za sebe, stiče se utisak da se radi o siromašnoj opštini, pa je teško pretpostaviti da je Paraćin koji se nalazi na glavnoj saobraćajnici u zemlji, privukao 248,4 miliona evra stranih direktnih investicija u industrijsku proizvodnju.

Tabela 5.45.

Priliv SDI u Paraćinu sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	0	170	2	1,4	0	0	0	0	0	0	0	75	0
Procenjen broj stanovnika	62900	58300	58252	57926	57633	57306	56913	56448	55973	55454	54915	53801	53327
Broj zaposlenih ukupno	14254	13578	11978	13671	12221	12021	12119	12124	11459	10879	10460	10988	10569
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	227	233	206	236	212	210	213	215	205	196	190	204	198
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	6030	6606	5544	5343	5044	3833	3533	3297	3219	3349	3168	3131	2726
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	904	822	644	1689	1455	1208	1258	1354	1218	1225	1164	1071	994
Broj nezaposlenih ukupno	6799	7389	8657	9202	7876	8908	7520	8216	8224	8229	8397	8401	8773
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	108	127	149	159	137	155	132	146	147	148	153	156	165
Prosečna zarada (EUR)	106,6	147,2	147,1	158,5	174,2	249,6	325,8	355	284,2	285,2	300,6	298,8	337,2
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	2766	9379	7197	5978	5355	6369	9415	9563	8200	8466	9285	11743	11351

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Najznačajnija investicija u Paraćinu je svakakao privatizacija cementare "Novi Popovac", koja je sprovedena 2002. godine, a koju je otkupila švajcarska kompanija Holcim AG. Podaci koje nam daje NALED govore da je švajcarska kompanija u cementaru uložila 170 miliona evra, iako zvanični podaci govore da je ova fabrika otkupljena po ceni od 52,5 miliona dolara.³²¹ Ovu privatizaciju pratile su brojne afere, ali bez obzira da li je Holcim došao u vlasništvo ove fabrike po ceni znatno nižoj od tržišne, činjenica jeste da je dve trećine radnika, u samo godinu dana nakon privatizacije, napustilo ovu kompaniju.³²² Do 2004. godine, cementaru je uz otpremnine

³²¹ Vlada Republike Srbije, Internet: <http://www.arhiva.srbija.gov.rs/vesti/2001-12/28/322693.html>, 16.9.2016.

³²² "Privatizacija cementare - motiv ubistva Pantića", *Politika*, 20.12.2013. Interenet: <http://www.politika.rs/scc/clanak/279101/Privatizacija-cementare-motiv-ubistva-Pantica>

napustilo 1635 radnika, a u njoj je ostalo da radi svega 715 radnika.³²³ U godinama koje su sledile broj zaposlenih se dodatno smanjivao, dok je Holcim postao jedna od najuspešnijih preduzeća u zemlji. Na žalost lokalne zajednice uspeh ovog preduzeća na nacionalnom i međunarodnom tržištu nije se značajno prelio na privrednike iz opštine Paraćin i lokalno stanovništvo. Iako su prihodi u budžet lokalne samouprave višestruko porasli, kao i prosečna zarada, Paraćin se ne može pohvaliti visokim platama. U 2013. godini, prosečna zarada u Paraćinu iznosila je oko 38 hiljada dinara, što je za šest hiljada dinara ispod nacionalnog proseka za tu godinu.

Tabela 5.46.

Strani direktni investitori u Paraćinu (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Holcim AG	2002	privatizacija	Građevinska industrija	Švajcarska	170.000.000
2	Rubin / Glass industry	2012	privatizacija	Proizvodnja stakla	Bugarska	75.000.000
3	Mondi Packing	2003	Ostalo	Pakovanje	Austrija	2.000.000
4	Rofiks	2004	Ostalo	Građevinska industrija	Austrija	1.400.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Da ekonomsko stanje u Paraćinu nije na zavidnom nivou, jasno je već pri samom uvidu u kretanja osnovnih indikatora ekonomskog razvoja. U opštini u kojoj nije došlo do efekata preliivanja i pored visoke vrednosti priliva stranih direktnih investicija, nas interesuje koliko su upravo ove investicije zaslužne za loše rezultate ekonomskog razvoja opštine, a koliko za one pozitivne (zarade i budžet opštine). Drugim rečima, želeli smo da utvrdimo postoji li veza između kretanja priliva SDI i kretanja pomenutih indikatora u posmatranom periodu. Odgovor na ovo pitanje dobili smo uz pomoć korelacione analize. Rezultati do kojih smo došli ukazali su na pretežno negativan uticaj stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj.

Koeficijenti korelacije koji se odnose na vezu između broja stanovnika i priliva SDI ukazuju da postoji slaba direktna linerana veza ove dve pojave i to samo u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine. S obzirom da se ovde radi o niskoj vrednosti koeficijenta korelacije, ne može se govoriti o značajnoj povezanosti. Sa druge strane, broj ukupno zaposlenih i broj zaposlenih na hiljadu stanovnika beleže izrazito visoke vrednosti koeficijenta korelacije

³²³ "Radnici više ne dolaze da odspavaju", *Glas Javnosti*, 17.2.2004, Internet: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/02/17/srpski/E04021603.shtml>

takođe u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine (0,71 i 0,77). Ovi koeficijenti pokazuju da postoji direktna jaka linerana veza između priliva SDI i kretanja broja zaposlenih. Imajući u vidu da je broj zaposlenih značajno opao u posmatranom periodu, ovo znači da je pad priliva investicija bio praćen smanjenjem broja zaposlenih u drugoj godini nakon inicijalnog investiranja. Dakle, iako ovde postoji jasna korelacija između ova dva kretanja, ne može se govoriti o pozitivnom uticaju SDI, jer su one bile u padu od 2002. do 2004. godine, nakon čega nema priliva sve do 2012. godine, što je prouzrokovalo i smanjenje broja zaposlenih.

Tabela 5.47.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Paraćinu, (2001-2013)

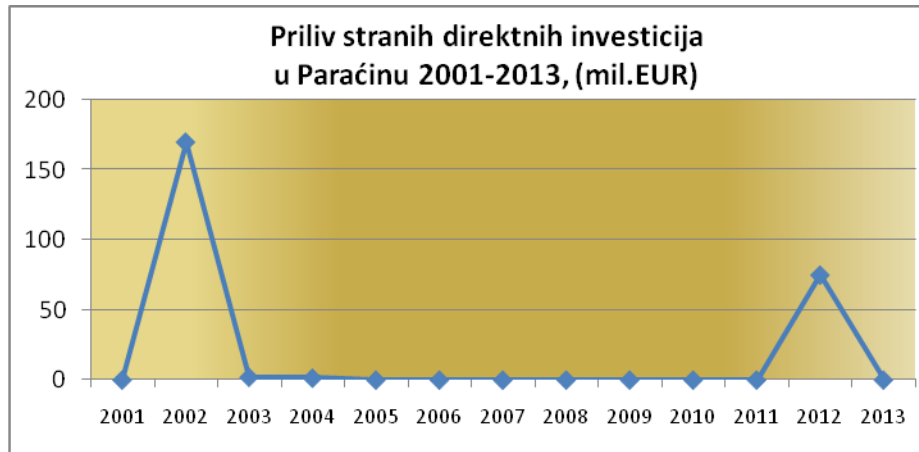
	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	0,0139355	0,1046403	0,3570517
Broj zaposlenih ukupno	0,2616699	-0,1132925	0,7104999
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	0,3842028	-0,1907146	0,7756691
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,4216890	0,2197118	0,5102960
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,3837783	-0,6532293	0,6081933
Broj nezaposlenih ukupno	-0,3024788	0,3051902	0,5603143
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	-0,2339276	0,2351487	0,3213982
Prosečna zarada (EUR)	-0,247891	-0,283562	-0,488012
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	0,327627	-0,020413	-0,400690

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Interesantni su koeficijenti korelacije koji se odnose na broj nezaposlenih, jer ukazuju na vezu koja je menjala svoj smer u zavisnosti na godinu posmatranja. Tako u analizi bez vremenske docnje postoji slaba inverzna linerana veza koja ukazuje na delimično smanjenje broja nezaposlenih sa dolaskom SDI. Ista vrednost koeficijenta, samo pozitivne vrednosti pojavljuje se u analizi sa vremenskom docnjom od jedne godine, a znatno viša vrednost u analizi sa vremenskom docnjom od dve godine. Ovo pokazuje da su SDI inicijalno pozitivno delovale, donekle smanjujući broj nezaposlenih, da bi u naradenim godinama imale znatno jači uticaj na

povećanje broja nezaposlenih. Objašnjenje za ovaj fenomen vidimo u procesu privatizacije koji je podrazumevao otpuštanja viška radnika u godinama nakon dolaska na srpsko tržište.

Grafikon 5.13.

Izvor: Baza investicija Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED)

Kao što smo već napomenuli, jedini pozitivni pokazatelji lokalnog ekonomskog razvoja u posmatranom periodu jesu kretanje zarada i priliva u budžet opštine. Ovo je dobrim delom prouzrokovano inflacijom, kao i izmenama u načinu finansiranja jedinica lokalne samouprave, ali se ne sme u potpunosti zanemariti i uticaj stranih investicija. Oba pomenuta indikatora beleže negativne vrednosti koeficijenata korelacije, osim priliva u budžet i to samo u godini investiranja. Ovo praktično znači da su sa opadanjem priliva SDI, nakon 2002. godine, rasle zarade, kao i prihodi u budžet opštine, što se može tumačiti kao posledica smanjenja ukupnog broja zaposlenih, ali i povećanja privredne aktivnosti, što je prouzrokovalo rast priliva u budžet opštine. Ipak, ne trebamo izgubiti iz vida da se ovde radi o relativno niskim ili umerenim vrednostima koeficijenata korelacije, pa se ne može govoriti o značajnom uticaju SDI na rast zarada i budžetskih priliva.

Možemo zaključiti da strane direktne investicije u Paraćinu nisu imale izražen uticaj u lokalnom ekonomskom razvoju, odnosno da nisu značajno stimulisale kretanja osnovnih indikatora razvoja u posmatranom periodu. Analiza je pokazala da je postojala jaka direktna linerana veza između broja zaposlenih i priliva SDI, ali se ovo može tumačiti isključivo kao negativan uticaj, jer se broj zaposlenih drastično smanjio u posmatranom periodu, što se može

objasniti padom priliva SDI nakon 2002. godine, koje je pratilo smanjenje broja ukupno zaposlenih.

3.17. Niš

Poslednja jedinica lokalne samouprave na našoj listi opština sa natprosečnim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika jeste grad Niš. U periodu od 2001. do 2013. godine, u ovaj najveći grad u jugoistočnoj Srbiji, investirao je ukupno 853,6 miliona evra stranog kapitala. Niš je grad koji broji oko 260 hiljada stanovnika što znači da je na svakog stanovnika ovog grada došlo 3,2 hiljade evra stranih investicija.

Broj stanovnika ovog grada se povećao za devet hiljada u posmatrnom periodu, što ukazuje na delimičan ekonomski razvoj grada. Sa druge strane, broj ukupno zaposlenih se smanjio za 14%, odnosno sa 300 zaposlenih na hiljadu stanovnika na 250. Ipak, indikator koji nas najviše interesuje jeste broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji, s obzirom da su strane direktne investicije, završile najvećim delom upravo u ovom sektoru. Zato možemo reći da je krajnje začuđujuć podatak da je broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji za trinaest godina smanjen za čak 68%. U 2001. godini, u Nišu je u proizvodnji radilo 25 hiljada ljudi, a za samo trinaest godina, ovaj broj je sveden na osam hiljada zaposlenih. Pad beleži i broj zaposlenih u trgovini na veliko i malo, što se ne može nazvati čestom pojavom u opštinama sa natprosečnim prilivom stranih investicija. Broj radnika u trgovinskom sektoru u Nišu se smanjio sa 7,5 hiljada, koliko je iznosio 2001. godine, na 5,9 hiljada u 2013. godini.

Svakako najkrupnija strana investicija u ovom gradu jeste privatizacija Duvanske industrije Niš, koja je ostvarena 2003. godine, i čija vrednost iznosi 733 miliona evra. Nišku fabriku duvana otkupio je američki Philip Morris i to je ujedno i jedina velika privatizacija u gradu iza koje stoji inostrano preduzeće. Niš se može pohvaliti sa čak pet greenfield investicija, od kojih tri pripadaju automobilskom klasteru, odnosno predstavljaju dobavljače kragujevačkog FIAT-a.

Među pozitivnim parametrima lokalnog ekonomskog razvoja može se navesti pad broja nezaposlenih, koji iznosi svega 6%, pa kao takav ne predstavlja podatak kojim bi se lokalna samouprava mogla pohvaliti. Kao i u ostalim primerima opština, višestruko su porasle prosečne

zarade, kao i prihodi budžeta, ali se i ovde može primetiti da je prosečna zarada u 2013. godini, ispod državnog proseka. Dakle, i pored visoke vrednosti stranih ulaganja, zarade nisu dostigle ni prosečan iznos na nivou cele Srbije, što navodi na zaključak da strane investicije nisu stimulisale rast zarada. Prosečna zarada u Nišu u odnosu na prosečnu zaradu u Srbiji ostala je na istom nivou, kao i 2001. godine.

Tabela 5.48.

Priliv SDI u Nišu sa osnovnim indikatorima LER-a (2001-2013)

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Priliv SDI (mil. EUR)	2	0	733	0	0	0	1,5	0	1	86,3	5,8	20	4
Procenjen broj stanovnika	250300	250600	251362	252131	253214	254164	254970	255295	255479	255699	255612	259790	259125
Broj zaposlenih ukupno	75061	71455	68669	77047	80457	78354	78167	77245	73314	66276	61849	61806	64760
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	300	285	273	306	318	308	307	303	287	259	242	238	250
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	25099	22533	19061	20108	17613	15880	14779	14173	13160	11258	9483	8261	8048
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	7499	6815	7000	10472	10195	9871	9642	9698	9000	7277	6663	6025	5961
Broj nezaposlenih ukupno	38585	40157	44956	43834	34337	37177	37457	35979	33381	34857	35493	36104	36310
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	154	160	179	174	136	146	147	141	131	136	139	139	140
Prosečna zarada (EUR)	84,026	137,86	165,78	179,59	184,49	218,86	296,11	344,13	287,46	282,72	326,38	316,15	339,94
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	618,56	1133,9	1086,1	1303	2610,2	56720	61404	70447	55598	53674	73738	93866	69754

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Tabela 5.49.

Strani direktni investitori u Nišu (2001-2013)

Br.	Kompanija investitor	Godina investiranja	Oblik investiranja	Privredna delatnost	Zemlja porekla	Vrednost investicije (EUR)
1	Photon Optronics	2010	brownfield	Elektronika	Nemačka	6.300.000
2	Johnson Electric	2012	greenfield	Automobilska industrija	Hong Kong	20.000.000
3	Sagem Telecom. Paris	2011	greenfield	Informacione tehnologije	Francuska	5.000.000
4	Yura Corporation	2010	greenfield	Automobilska industrija	Južna Koreja	15.000.000
5	Yura Eltec - Shinwon	2010	greenfield	Automobilska industrija	Južna Koreja	11.000.000
6	Seavus	2007	Ostalo	Informacione tehnologije	Makedonija	300.000
7	Benetton Serbia	2010	privatizacija	Tekstilna industrija	Italija	43.000.000
8	Mikkelsen Electronics A/S	2013	privatizacija	Elektronika	Danska	500.000
9	Philip Morris	2003	privatizacija	Duvanska industrija	SAD	733.000.000
10	Engel Axil	2001	Ostalo	Elektronika	Španija	2.000.000
11	Ergomade	2009	Ostalo	Prerada drveta	Danska	1.000.000
12	GSK Krasniy Treugolnik	2013	Ostalo	Automobilska industrija	Rusija	3.500.000
13	LMB	2011	Ostalo	Elektronika	Nemačka	800.000
14	PharmaS	2010	Ostalo	Farmaceutska industrija	Hrvatska	11.000.000
15	Tender S.A.	2007	Ostalo	Duvanska industrija	Rumunija	1.200.000

Izvor: Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno: 15.3.2016.

Grad Niš je iskoristio neke od instrumenata lokalnog ekonomskog razvoja za privlačenje investicija, ali se ne može pohvaliti značajnim uspehom. Niš ima čak sedam industrijskih zona u kojima posluje mali broj kompanija, a u periodu koji istražujemo pokrenuta je jedna slobodna zona i biznis inkubator, koji su zatvoreni 2015. godine, usled lošeg poslovanja. Poslovni inkubator u Nišu nastao je 2005. godine, unutar kruga Mašinske industrije Niš, kompanije koja je duži niz godina pod stečajem. Iako je ovaj projekat zaživeo i u okviru njega je poslovalo oko petnaest preduzeća, biznis inkubator je prestao da postoji onog trenutka kada je lokalna vlast odlučila da prestane da ga finansira. Odluka lokalne samouprave u 2014. godini, da prestane finansirati ovaj projekat delovala je pogubno na njene stanare, mahom mala i srednja preduzeća domaćeg porekla, a od prostorija i opreme u inkubatoru u roku od godinu dana ostali su samo goli zidovi. Ovo predstavlja klasičan primer nedoslednosti lokalnih vlasti u Srbiji da deluju u pravcu lokalnog ekonomskog razvoja, bez obzira koja politička opcija se nalazi na vlasti. Nova lokalna vlast je jednostavno ugasila projekat koji je započela prethodna, ne uzimajući u obzir značaj koji je ovaj inkubator imao za lokalna preduzeća.³²⁴ Slična situacija desila se i sa zonom unapređenog poslovanja "Niška varoš" koja je funkcionisala u urbanom jezgru grada. Najveći doprinos ove zone ogledao se u privremenom obezbeđenju besplatnog interneta na njenoj teritoriji. Uvidevši da nema značajne koristi od ove zone njeni stanari su ubrzo izgubili interesovanje za dalje učestvovanje u ovom projektu.

Uvidom u Pearson-ove koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Nišu, dobijene u korelacionoj analizi sa i bez vremenske docnje, jasno se da uočiti da značajne veze između priliva SDI i lokalnog ekonomskog razvoja nije bilo u posmatranom periodu. Naime, vrednosti koeficijenata za gotovo sve indikatore ekonomskog razvoja su relativno niskih vrednosti, pa se ne može govoriti o postojanju značajne povezanosti stranih investicija i kretanja lokalne privrede.

U našoj analizi, po vrednosti koeficijenta korelacije izdvaja se odnos između priliva SDI i kretanja broja ukupno nezaposlenih, kao i nezaposlenih na hiljadu stanovnika. U analizi bez vremenske docnje i analizi sa docnjom od jedne godine, koeficijenti korelacije koji se odnose na indikatore broja nezaposlenih beleže vrednosti od 0,52 do 0,6 što ukazuje da između ovih indikatora i priliva SDI postoji umereno jaka direktna linerana veza. Dakle, korelaciona analiza

---

³²⁴ *Biznis inkubator centru u Nišu preti katanac*, Internet: <http://www.blic.rs/vesti/srbija/ostali-samo-zidovi-biznis-inkubator-centru-u-nisu-preti-katanac/eee3h3p>, 16.9.2016.

je pokazala da je priliv stranih investicija povezan sa porastom broja nezaposlenih, odnosno da je dolazak SDI prouzrokovao rast broja nezaposlenih u godini investiranja i narednoj godini. Ovo se može objasniti otpuštanjem radnika nakon izvršene privatizacije, odnosno njihovim napuštanjem fabrika uz otpremnine. Ipak, u analizi sa vremenskom dočnjom od dve godine, vidimo da se stvari menjaju, odnosno da indikatori koji se odnose na broj nezaposlenih beleže negativne vrednosti. Kada se ne bi radilo o izrazito niskim vrednostima koeficijenata korelacije, moglo bi se zaključiti da su strane direktne investicije stimulisale zapošljavanje dve godine nakon svog dolaska. Ipak, zbog niskih vrednosti koeficijenata ne može se govoriti o relevantnoj statističkoj vezi, odnosno o značajnom uticaju priliva SDI na smanjenje broja nezaposlenih u Nišu u posmatranom periodu.

Tabela 5.50.

Pearson-ovi koeficijenti korelacije između priliva stranih direktnih investicija i indikatora ekonomskog razvoja u Nišu, (2001-2013)

	Koeficijent korelacije bez time lag-a	Koeficijent korelacije sa time lag =1	Koeficije korelacije sa time lag =2
Priliv nefinansijskih SDI (mil. EUR)	1	1	1
Procenjen broj stanovnika	-0,283756	-0,274599	-0,179952
Broj zaposlenih ukupno	-0,195469	0,187994	0,356342
Broj zaposlenih na 1000 stanovnika	-0,155588	0,211471	0,355946
Zaposleni u prerađivačkoj industriji	0,167037	0,319998	0,247754
Zaposleni u trgovini na veliko i malo	-0,243247	0,363376	0,294027
Broj nezaposlenih ukupno	0,602157	0,526074	-0,273977
Broj nezaposlenih na 1000 stanovnika	0,595845	0,521550	-0,234805
Prosečna zarada (EUR)	-0,246538	-0,281755	-0,378936
Budžetski prihodi opštine (u hilj. EUR)	-0,326151	-0,369374	-0,423556

Izvor: Proračun autora na bazi podataka dobijenih od: Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, Pristupljeno:15.3.2016. i godišnjih publikacija Republičkog zavoda za statistiku: "Opštine u Srbiji", izdanja od 2002. do 2010. godine i "Opštine i regioni u Republici Srbiji", izdanja od 2011. do 2013. godine.

Što se tiče prosečnih zarada i budžetskih prihoda opštine, ovi indikatori beleže negativne vrednosti koeficijenata korelacije u sve tri korelacione analize. Ovo praktično znači da je priliv stranih direktnih investicija imao negativan uticaj na rast zarada, kao i prihode budžeta, odnosno da su zarade i prihodi budžeta rasli samo onda kada je opadao priliv investicija. Ovde se radi o

inverznoj slaboj lineranoj vezi između priliva s jedne strane i prihoda budžeta i prosečnih zarada s druge strane.

S obzirom da većina koeficijenata korelacije beleži niske vrednosti, kako u analizi bez vremenske doznje, tako i u analizama sa vremenskom docnjom od jedne i dve godine, a da nekolicina visokih vrednosti koeficijenata ukazuje na negativno dejstvo stranih direktnih investicija, možemo zaključiti da one nisu stimulisale ekonomski razvoj Niša u posmatranom periodu. Drugim rečima, ne postoji izražena linearna veza između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja grada Niša u periodu od 2001. do 2013. godine.

4. Rezultati korelacionih analiza

U prethodnom delu rada izvršili smo statističko posmatranje i korelacionu analizu između priliva stranih direktnih investicija i kretanja indikatora lokalnog ekonomskog razvoja u izabranim opštinama kao i korelacionu analizu priliva investicija i ekonomskog razvoja Srbije. Na ovaj način sagledali smo koje su to strane direktne investicije došle u Srbiju, odnosno u posmatrane opštine, u kojoj vrednosti, u koje industrijske sektore i kojem obliku, kao i kako su se kretali osnovni indikatori lokalnog ekonomskog razvoja u istom periodu. Uvidom u ove podatke dokazali smo našu osnovnu hipotezu, a to je da u najvećem broju opština strane direktne investicije nisu značajno doprinele lokalnom ekonomskom razvoju. Pored toga, dokazali smo da priliv stranih direktnih investicija u periodu od 2001. do 2013. godine, nije imalo značajan uticaj na ekonomski razvoj Srbije.

Iako smo analizirali samo one opštine koje imaju natprosečan priliv SDI po glavi stanovnika, odnosno one opštine u kojima je lokalna zajednica imala najveće izgleda da ostvari ekonomski razvoj baziran na prilivu inostranog kapitala, od sedamnaest opština, samo je kod jedne (Indija) ustanovljena jasna veza između priliva stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. Drugim rečima, jedina opština iz našeg specifičnog uzorka u kojoj je ustanovljen značajan pozitivan uticaj stranih direktnih investicija na lokalni ekonomski razvoj jeste Indija. Ono što Indiju izdvaja od ostalih opština iz našeg uzorka jeste činjenica da su sve

strane investicije došle u greenfield obliku, odnosno da nije bilo značajnog priliva iz inostrantva u formi privatizacija. Dokazali smo da su opštine u kojima je priliv stranih investicija došao u obliku privatizacija fabrika, za posledicu imale značajno smanjenje broja ukupno zaposlenih i neutralan ili negativan uticaj na lokalni ekonomski razvoj. Sve posmatrane opštine beleže pad broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji, osim Novog Beograda, Pećinaca i Inđije, opština u kojima brojčano dominiraju greenfield investicije. Tako smo dokazali da strane direktne investicije u Srbiji, generalno nisu imale značajan uticaj na lokalni ekonomski razvoj i da su greenfield projekti najpoželjniji oblik stranog investiranja.

ZAKLJUČAK

Naše istraživanje smo započeli 2014. godine, sa ambicioznim ciljem. Želeli smo da dokažemo da teorija efekta prelivanja ima svoja ograničenja i da je u svojoj osnovi pogrešno postavljena. Nedostaci ove teorije bili su vidljivi golim okom na primeru Srbije, koja je u periodu od 2001. do kraja 2013. godine, privukla oko dvadeset milijardi evra stranih direktnih investicija, koje nisu prouzrokovale željene efekte na domaću privredu. Jasno je bilo da čak i one opštine u kojima je zabeležen visok priliv stranih investicija ne ostvaruju značajne ekonomske koristi od pridošlih transnacionalnih kompanija. Negativni pokazatelji ekonomskog razvoja u Srbiji najviše se odnose na broj zaposlenih, odnosno stopu nezaposlenosti, koja je u posmatranom periodu varirala, da bi 2013. godine, bila veća od one iz 2005. godine. Sa druge strane, želeli smo da utvrdimo koje su to strane investicije pristigle u Srbiju i da li je njihovo poslovanje stimulatивно delovalo na srpsku privredu, kao što to pretpostavlja teorija efekata prelivanja.

Naše istraživanje se može nazvati donekle pionirskim, jer smo teorijsku pretpostavku da strane direktne investicije pospešuju privredni razvoj zemlje domaćina, prvi empirijski proverili na primeru Srbije. Srbija predstavlja idelan okvir za naše istraživanje, jer se radi o zemlji koja je u posmatranom periodu privukla značajan strani kapital i u potpunosti promenila svoju ekonomsku politiku, usklađujući je sa liberalnim zahtevima evropskog i svetskog tržišta. Pored toga, Srbija je u privlačenje stranih investicija u posmatranom periodu uložila trud i kapital, netransparentno dajući subvencije stranim ulagačima. U želji da ispitamo ulogu stranih direktnih investicija u privredi Srbije, odlučili smo se da naše istraživanje spustimo na mikro nivo, odnosno na nivo opština i gradova. Na ovom nivou jasno se mogu uočiti nastale razlike u kvalitetu života lokalne zajednice, odnosno u lokalnom ekonomskom razvoju, s obzirom da se on prvenstveno ogleda u povećanju broja zaposlenih na teritoriji lokalne samouprave.

Teorija efekata prelivanja pretpostavlja da su strane direktne investicije stimulatивно delovale na ekonomski razvoj opština i gradova u Srbiji, prvenstveno zapošljavajući lokalno stanovništvo i prenoseći novu tehnologiju i znanje na domaća preduzeća. Sada kada prezentujemo zaključke našeg istraživanja, možemo da tvrdimo da se desilo upravo suprotno.

Strane direktne investicije u najvećem broju slučajeva, ne samo da nisu stimulatивно delovale na lokalni ekonomski razvoj u Srbiji u posmatranom periodu, već su imale neutralan ili čak negativan uticaj.

U teorijskom delu rada objašnjeno je na koji način dolazi do efekata prelivanja u zemlji domaćinu, prvenstveno putem intersektorskog transfera, ali i unutar istog sektora sa transnacionalne kompanije na konkurente u zemlji domaćinu. Kako bi utvrdili da li je do ovog transfera uopšte došlo, naše istraživanje smo sprovedeli putem korelacione analize. S obzirom da je osnovna hipoteza od koje polazimo da ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja, odlučili smo se da istraživanje sprovedemo na specifičnom uzorku koji sačinjavaju opštine i gradovi u Srbiji sa natprosečnim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika. Dakle, prihvatili smo se izazova da dokažemo da strane direktne investicije nisu stimulisale lokalnu privredu upravo tamo gde su najveće šanse da dođe do efekata prelivanja. Samo na ovaj način mogli smo da valjano empirijski proverimo naše hipoteze i time doprinesemo naučnom saznanju koje se tiče pitanja uloge stranih direktnih investicija u ekonomskom razvoju zemlje domaćina.

Disertacija se grubo može podeliti na dva osnovna dela. Prvi deo rada predstavlja prikaz teorijskog, političkog, pravnog i ekonomskog okvira priliva stranih direktnih investicija u Srbiju, kao i delovanja lokalne samouprave u cilju uspešnog lokalnog ekonomskog razvoja. Drugi deo rada predstavlja empirijsko istraživanje uticaja priliva nefinansijskih stranih direktnih investicija na privredu Srbije i njen lokalni ekonomski razvoj. Na osnovu rezultata korelacionih analiza predstavljenih u drugom delu rada, odnosno petom poglavlju disertacije, izvršili smo proveru postavljenih hipoteza.

Naša opšta hipoteza (H1) glasila je da **ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja**, odnosno da strane direktne investicije neće samim svojim prisustvom, uvek i na svakom mestu, prouzrokovati efekte prelivanja tehnologije i znanja. Ovo smo uspeli i da dokažemo putem korelacione analize na nivou Republike Srbije, ali i na uzorku od sedamnaest opština sa natprosečnim prilivom stranih investicija po glavi stanovnika. Naime, dobijene vrednosti Pearson-ovih koeficijenta korelacije između priliva stranih direktnih investicija u Srbiji i indikatora ekonomskog razvoja nedvosmisleno pokazuju da između ova dva kretanja ne postoji izražena linerana veza. Ovo praktično znači ne samo da **strane direktne investicije u posmatranom periodu nisu**

stimulisale ekonomski razvoj Srbije, već da nemaju značajnih dodirnih tačaka sa osnovnim makroekonomskim indikatorima, koje bi mogle da utiču na njihovo kretanje.

Korelacione analize na bazi uzorka rađene su za svaku opštinu ili grad iz uzorka posebno. U okviru ovih analiza upoređivano je kretanje priliva stranih investicija sa izabranim indikatorima lokalnog ekonomskog razvoja. Uzorak je sadržao sledećih sedamnaest opština i gradova sa natprosečnim prilivom stranih direktnih investicija po glavi stanovnika u Srbiji za period 2001-2013: Apatin, Novi Beograd, Lapovo, Bački Petrovac, Vršac, Palilula (BG), Beočin, Senta, Pećinci, Kosjerić, Novi Sad, Kragujevac, Pirot, Bačka Palanka, Inđija, Paraćin, i Niš. Kao indikatori lokalnog ekonomskog razvoja korišćeni su demografski podaci, podaci o zaposlenosti i zaradama, kao i podaci koji se odnose na prihode budžeta lokalne samouprave.

Rezultati analiza nedvosmlesno su potvrdili našu opštu hipotezu da ne postoji nužna kauzalnost između stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. **Od ukupno sedamnaest jedinica lokalne samouprave, izražena linerana veza između priliva stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja dokazana je samo u opštini Inđija. Sve ostale opštine i gradovi iz uzorka ne beleže visoke apsolutne vrednosti koeficijenta korelacije koji bi ukazali na značajnu povezanost stranih direktnih investicija i lokalnog ekonomskog razvoja. Pored toga, dokazali smo da su strane direktne investicije u određenim opštinama imale čak negativno dejstvo na pojedine indikatore lokalnog ekonomskog razvoja.** Negativan uticaj stranih direktnih investicija dokazan je u sedam jedinica lokalne samouprave iz našeg uzorka:

1. Apatin - negativna uticaj SDI na rast zarada;
2. Bački Petrovac - SDI prouzrokovale smanjenje broja ukupno zaposlenih, a naročito zaposlenih u proizvodnji;
3. Vršac - SDI uticale na rast broja nezaposlenih u prvoj godini investiranja;
4. Palilula - SDI negativno delovale na broj zaposlenih u prvoj godini investiranja, kao i na budžetske prihode opštine;
5. Kragujevac - SDI negativno delovale na ukupan broj zaposlenih;
6. Bačka Palanka - negativan uticaj SDI na kretanje prosečnih zarada, priliva u budžet i broja nezaposlenih;
7. Paraćin - SDI negativno delovale na broj zaposlenih.

Možemo primetiti da se negativan uticaj stranih direktnih investicija uglavnom ispoljavao kroz smanjenje broja ukupno zaposlenih ili povećanje broja nezaposlenih, što se može okarakterisati kao negativan uticaj na lokalni ekonomski razvoj. Strane direktne investicije negativno su delovale na zaposlenost u ovim opštinama, jer su najvećim delom došle u obliku privatizacija fabrika, koje su zapošljavale lokalno stanovništvo. Nakon izvršene privatizacije i prelaska fabrika u ruke stranih ulagača, sledila su otpuštanja velikog broja zaposlenih radnika, odnosno njihovo napuštanje preduzeća uz otpremnine predviđene privatizacionim ugovorom.

Sa druge strane, jedina opština koja se izdvaja iz celokupnog uzorka po pozitivnom uticaju stranih investicija na lokalni ekonomski razvoj jeste Inđija u kojoj su sve strane investicije došle u greenfield obliku i većinom u sektor proizvodnje. **Ovde dolazimo do naše druge hipoteze (H2), odnosno prve posebne, kojom uspeh efekata prelivanja u srpskim opštinama dovodimo u vezu sa četiri sledeća faktora: oblikom stranog investiranja, sektorom u koji je strani kapital investiran, zatečenim stanjem industrijskog razvoja lokalne zajednice, kao i aktivnim učešćem lokalne samouprave.**

Rezultati koje je opština Inđija ostvрила u lokalnom ekonomskom razvoju u posmatranom periodu značajnim delom su proizvod dolaska stranih investitora, pokazalo je naše istraživanje. Strane direktne investicije u ovoj opštini su najviše doprinele rastu prosečnih zarada, kao i povećanju priliva budžeta opštine. Vrednosti koeficijenata korelacije za ova dva indikatora ukazuju na jaku direktnu linernu vezu. Ipak, ni ovde strane direktne investicije nisu prouzrokovale izražen rast zarada, jer su zarade ostale na nivou ispod državnog proseka. Ovi rezultati potkrepljuju našu drugu hipotezu o obliku investiranja kao faktoru efekata prelivanja.

Dokazali smo da je tamo gde su preovlađivale privatizacije, kao oblik stranog investiranja došlo do negativnog uticaja na zaposlenost na lokalnu, odnosno da ove strane investicije nisu imale značajne veze sa lokalnim ekonomskim razvojem. Pozitivnu uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju Inđije objašnjavamo činjenicom da je postojao kontinuitet priliva, kao i da su sve investicije došle u greenfield obliku, a većina njih završila u proizvodnom sektoru. Dakle, ne samo da smo potvrdili da je oblik investiranja značajan faktor efekata prelivanja, već je to i sektor u koji je strani kapital investiran. Ono što nismo uspeli da potvrdimo u okviru druge hipoteze jeste pretpostavka o zatečenom nivou industrijskog razvoja lokalne zajednice kao faktoru efekata prelivanja, jer se na primeru opštine Inđija jasno da zaključiti da se radilo o agrarnoj opštini u kojoj sve do dolaska stranih investitora nije postojala

razvijena industrijska proizvodnja. Dakle, generisanje lokalnog ekonomskog razvoja putem stranih direktnih investicija nije zavisilo od nivoa industrijskog razvoja lokalnih zajednica u Srbiji, kao što smo bili pretpostavili. Sa druge strane, aktivno učešće lokalne samouprave kao faktor efekata preliivanja potvrđuje se na primeru Indije, gde je lokalno rukovodstvo učinilo maksimalne napore da privuče strane investicije u posmatranom periodu i unapredi administrativne procedure i celokupno poslovanje lokalne samouprave.

Što se tiče treće hipoteze, odnosno druge posebne (H3), koja se odnosi na pretpostavku da je pasivna uloga lokalne samouprave navodila strane investitore na takvo ponašanje koje nije prouzrokovalo efekte preliivanja, ostaje nejasno koliko je ovo tačno. Naime, na osnovu našeg istraživanja nismo bili u stanju niti da odbacimo, niti da potvrdimo ovu tezu. Istraživanje je pokazalo da je većina lokalnih samouprava iz našeg uzorka koristila različite podsticaje, usmerene ka privlačenju stranih investicija. Ipak, glavnu reč u ovom procesu nisu imali organi lokalnih samouprava, već centralni državni organi koji su bili u stanju da investitorima garantuju određene pogodnosti i diskreciono subvencionišu njihovo poslovanje. Upravo zbog ove politike privlačenja stranih investicija koja je bila formulisana i sprovedena "odozgo", ne može se govoriti o pasivnoj ulozi lokalnih samouprava, već o onemogućavanju lokalnih samouprava od strane države da upravljaju imovinom i finansijama, a samim tim i da imaju sopstvenu politiku privlačenja investicija. Sa druge strane, u našem uzorku izdvaja se primer Indije, opštine koja je zahvaljujući aktivnom delovanju lokalne samouprave uspela da za nekoliko godina postane evropski lider u privlačenju greenfield investicija i ostvari ekonomski razvoj koji je i potvrđen u našoj analizi. Možemo zaključiti da je uloga lidera, odnosno predsednika opštine značajan faktor za uspešan lokalni ekonomski razvoj u Srbiji, odnosno da od njegove političke moći i odnosa koji lično ima sa predstavnicima ključnih političkih partija, koje učestvuju u Vladi, neposredno zavisi i autonomija koju će on imati u sprovođenju lokalne politike. Nažalost ovo svedoči o principima partijske države i centralizma, koji su vladali u političkom sistemu Srbije i koji se do trenutka pisanja ovog teksta nisu značajnije promenili.

Četvrta, odnosno prva pojedinačna hipoteza (H4) navodi da je osnovni motiv prvih stranih investitora bio da kroz privatizaciju u Srbiji po povoljnim uslovima ostvare pristup tržištu. Ove privatizacije po pravilu su podrazumevale otpuštanje radnika, što smo dokazali u istraživanju, a njihovi proizvodi plasirani su najvećim delom na domaće tržište. Ovde se najčešće radilo o privatizacijama u duvanskoj industriji, pivarama, cementarna i sl. Pored negativnog uticaja na

zaposlenost, ove strane investicije većinu svojih sirovina neophodnih za proizvodnju uvezile su iz inostranstva, pa do efekta preliivanja nije ni moglo da dođe unutar lanca snabdevanja. Što se tiče intrasektorskog preliivanja tehnologije i znanja, do njega takođe nije došlo, jer faktički nije ni postojala domaća konkurencija. Najveći broj fabrika velikih kapaciteta su već u prvim godinama tranzicionog proseca u Srbiji završile u rukama transnacionalnih kompanija.

Petu hipotezu (H5), odnosno drugu pojedinačnu, koja kaže da je Srbija vodila politiku privlačenja stranih direktnih investicija kroz netransparentne oblike, dokazali smo ne samo na primeru FIAT-a, već i "Novog Popovca". Većina stranih investicija u Srbiji koja je došla u obliku privatizacija imala je negativno dejstvo na lokalni ekonomski razvoj. Ugovor koji Srbija ima sa FIAT-om u trenutku pisanja ovog teksta ostaje državna tajna, kao i brojni drugi ugovori. Osim toga, država ne raspolaže tačnim podacima o vrednosti ukupnih stranih direktnih investicija, kao ni o vrednosti subvencija u posmatranom periodu. Podatak o tome koliko su stvarno uložili strani investitori u Srbiji, zbog odsustva propisa o obaveznom izveštavanju kompanija o visini tekućih investicija, ostaje u rukama samih investitora. Ovo predstavlja paradoksalnu situaciju u kojoj strani investitor ima pravo da traži od države Srbije da ispuni svoje obaveze iz ugovora koje se tiču subvencionisanja po novozaposlenom radniku, kao i oslobađanja od poreza, dok sa druge strane država Srbija ne može da zna da li je strani investitor ispunio svoj deo ugovorne obaveze, koji se tiče predviđenog iznosa ulaganja.

Možemo zaključiti da smo kroz naše istraživanje potvrdili osnovnu, kao i većinu ostalih hipoteza i da smo došli do značajnih naučnih saznanja iz oblasti lokalnog ekonomskog razvoja i stranih direktnih investicija. Na primeru Srbije u periodu od 2001. do 2013. godine, dokazali smo da strane direktne investicije nisu imale značajnu ulogu u lokalnom ekonomskom razvoju, odnosno da priliv stranih direktnih investicija nije izraženo uticao na razvoj zemlje domaćina.

LITERATURA

Knjige, članci i publikacije:

1. Milorad Unković, *Međunarodno kretanje kapitala i položaj Jugoslavije*, Naučna knjiga, Beograd, 1980.
2. Radovan Kovačević, *Međunarodne finansije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.
3. Oskar Kovač, *Platni bilans i međunarodne finansije*, Centar za ekonomske studije, Beograd, 1994.
4. Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.
5. IMF, *Balance of Payments and International Investments Position Manual, 6th Edition*, International Monetary Fund, Washington D. C., 2009.
6. OECD, *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, Fourth Edition, Paris, 2008.
7. UNCTAD, *World Investment Report 2007*, Geneva, 2007.
8. Jelena Kozomara, *Tehnološka konkurentnost*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1994.
9. Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.
10. Elly Hecker, "The Effects of Foreign Trade on Distribution of Income", *Ekonomisk Tidskrift*, 1919, pp.427-512.
11. Berhil Ohlin, *Interregional and international trade*, Harvard University Press, Cambridge, 1933.
12. M.V. Pozner, „International Trade and Technological Challenge“, *Oxford Economic Papers*, 13, 1961, pp.323-341.
13. Raymond Vernon, "International Investment and International Trade in the Product Cycle", *The Quarterly Journal of Economics*, No.2, May 1966.
14. Michael E. Porter, *The Competitive Advantage of Nations*, The Free Press, New York, 1990.
15. *Konkurentnost privrede Srbije*, Jefferson Institute, Belgrade, 2003.
16. Gorica Bošković i Aleksandra Jovanović, „Uticaj klastera na konkurentnost i regionalni razvoj industrije“, *Ekonomске teme*, godina XLVII, br.1, 2009.

17. Stevan Rapaić, "Unapređenje menadžmenta lanca snabdevanja kroz klastera", *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. VI, No.11. ELIT, Nikšić, 2010.
18. Hymer, S.H. *The International Operation of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*, MIT Press, Cambridge, MA, 1976.
19. Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014.
20. Buckley, P.J. and M. Casson, *The Future of the Multinational Enterprises*, Macmillan, London, 1976.
21. Caves, R.E., *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.
22. Knickerbocker, F.T., *Oligopolistic reaction and multinational enterprise*, Division of Research, Harvard University, Cambridge, MA, United States, 1973.
23. Dunning, J.H., "Explaining changing patterns of international production: In defense of the eclectic theory", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 41, No. 4. 1979.
24. Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014.
25. Kojima, K. and T. Ozawa, "A macroeconomic approach to foreign direct investment", *Hitotsubashi Journal of Economics*, vol. 14, No.1, 1973.
26. Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014.
27. Holger Görg and David Greenaway, "Much ado about nothing? Do domestic firms really benefit from foreign direct investment?", *IZA Discussion paper series, No.944*, In: *Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit*, Bonn (Ed.), 2003.
28. Björn Jindra, "The Theoretical Framework: FDI and Technology Transfer" in: *Technology transfer via foreign direct investment in Central and Eastern Europe : theory, method of research and empirical evidence*, edited by Johannes Stephan, Palgrave Macmillan, New York, 2006.

29. Blomstrom, M. and A. Kokko, "FDI and Human Capital: A Research Agenda", *Technical Paper, 195*, OECD Development Centre, Paris: OECD.2002.
30. Smarzynska-Javorcik, B., "Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers through Backward Linkages", *American Economic Review*, 94(3), 2004, pp.608-610.
31. Blomstrom, M. and A. Kokko, "Human Capital and Inward FDI", SSE Working Paper Series, Working Paper, 167, 2003.
32. Meyer, K.E., "Foreign Direct Investment in Emerging Markets", DRC Working Paper, 15, Centre for New and Emerging Markets, London: London Business School, draft, 2003
33. Birkinshaw, J. and Hagsrom, *The Flexible Firm – Capabilities in Network Organisations*, New York: Oxford University Press, 2000.
34. Altenburg, T., "Linkages and Spillovers between Transnational Corporations and Small and Medium-Sized Enterprises in Developing Countries: Opportunities and Policies" Working Paper No.5, German Development Institute, Berlin, 2000.
35. Kokko, A., *Foreign Direct Investment, Host Country Characteristics, and Spillovers*, Stockholm: The Economic Research Institute. 1992.
36. Blalock, G. and J. Gertler, *Welfare Gains from FDI through Technology Transfer to Local Suppliers*, University of California, Berkeley, 2004.
37. Aitken, B. and Harrison, A., "Are There Spillovers from Foreign Direct Investment? Evidence from Panel Data for Venezuela", Mimeo, MIT and the World Bank, November 1991.
38. Lall, S., "Vertical Interfirm Linkages in LDCs: An Empirical Study", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 42, 1980, pp. 203–26.
39. Aitken, B. and Harrison, A., "Are There Spillovers from Foreign Direct Investment? Evidence from Panel Data for Venezuela", Mimeo, MIT and the World Bank, November 1991.
40. McAleese, D. and McDonald, D., "Employment Growth and Development of Linkages in Foreign-Owned and Domestic Manufacturing Enterprises", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 40, 1978, pp. 321–39.

41. Blomström, M., Kokko, A. and Zejan. M., *Foreign Direct Investment: Firm and Host Country Strategies*, Macmillan Press LTD, London, 2000.
42. Pradeep Agrawal, "Foreign Direct Investment in South Asia: Impact on Economic Growth and Local Investment", *Multinationals and Foreign Investment in Economic Development*, Edited by: Edward M. Graham, Palgrave Macmillan and International Economic Association, New York, 2005. pp. 94-118.
43. Robert E. Lipsey and Fredrik Sjöholm, "The Impact of Inward FDI on Host Countries: Why Such Different Answers?", *Does Foreign Direct Investment Promote Development?*, Center for Global Development, Washington D.C., 2005, pp.23-44.
44. "Foreign Direct Investment and Local Economic Development: Beyond Productivity Spillovers", Holger Gorg and Eric Strobl, *Does Foreign Direct Investment Promote Development?*, Center for Global Development, Washington D.C., 2005, pp.137-157.
45. „Impact of Foreign Direct Investment on Local Development: Case of Indjija Municipality“, Ljiljana Kontić and Miroslav Antevski, *Development Potentials of Foreign Direct Investment: International Experience*, Edited by: Miroslav Antevski, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011. pp. 311-326.
46. "The Effects of Foreign Direct Investment on Local Communities", David N. Figlio, Bruce A. Blonigen, *Journal of Urban Economics*, Academic Press, No. 48, 2000, pp.338-363.
47. Sanjaya Lall and Rajneesh Narula, "FDI and its role in economic development: Do we need a new agenda?", *The European Journal of Development Research*, Vol.16, No.3, Autumn 2004, pp.447-464.
48. Nadiri, M. I., "Innovations and Technological Spillovers", Mimeo, New York University and NBER, September 1991.
49. Haddad, M. and Harrison, A., "Are There Positive Spillovers from Direct Foreign Investment? Evidence from Panel Data for Morocco", *Journal of Development Economics*, vol. 42, 1993, pp. 51-74.
50. Aitken, Brian J. and Ann E. Harrison, "Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela". *American Economic Review*, Vol. 89, 1999, pp. 605-618.

51. Kokko, Ari, "Technology, Market Characteristics, and Spillovers". *Journal of Development Economics*, Vol. 43,1994, pp. 279-293.
52. Girma, Sourafel and Holger Görg, "Foreign direct investment, spillovers and absorptive capacity: Evidence from quantile regressions", *GEP Research Paper 02/14*, University of Nottingham, 2002.
53. John H. Dunning, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley Publishing Company Inc., Wokingham, England, 1993.
54. Imad A. Moosa, *Foreign Direct Investment, Theory, Evidence and Practice*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, and New York, 2002.
55. Predrag Bjelić, *Ekonomika međunarodnih odnosa*, Prometej, Beograd, 2003.
56. Richard E. Caves, *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, 2nd edn, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
57. Johnson, Debra and Colin Turner, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, 2003.
58. Peter Dicken, *Global Shift: Transforming the World Economy*, Paul Chapman Publishing Ltd, London, 1999.
59. UNCTAD, *World Investment Report 2004*, UN, New York and Geneva, 2004.
60. UNCTAD, *World Investment Report 2015*, UN, New York and Geneva, 2015.
61. UNCTAD, *World Investment Report 2013*, UN, New York and Geneva, 2013.
62. John M. Stopford and Susan Strange, *Rival States, Rival Firms*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
63. Stevan Rapačić, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.
64. Stevan Rapačić, "Uticaj svetske finansijske krize na međunarodnu robnu trgovinu i strane direktne investicije", *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2011, vol. 62. br.1143.
65. *World Development Indicators 2010*, The World Bank, 2010, Washington, D.C.
66. UNCTAD, *World Investment Report 2012*, Geneva, 2012.
67. Miroslav Antevski, Stevan Rapačić i Sanja Jelisavac-Trošić, „Ekonomski odnosi Kine i Evropske unije“, *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2013, br. 1152, str. 36-54.
68. Grupa autora, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011*, Business Info Group, Beograd, 2012.

69. Jasmina Roskić, "Unapređenje poslovnog ambijenta u Republici Srbiji - zakonski okvir za strana ulaganja", *Finansije*, Ministarstvo finansija, Beograd, God. LXV, Br.1-6, 2010.
70. Jelena Kozomara, *Osnove međunarodnog poslovanja, Spoljnotrgovinske robne transakcije*, Ekonomski fakultet, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012.
71. Jasmina Roskić, "Pravni i institucionalni okvir za podsticanje i zaštitu inostranih ulaganja u Srbiji", *Finansije*, Ministarstvo finansija, Beograd, God. LXII, Br.1-6, 2007. str. 39.
72. *Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2014*, OECD Publishing, 2014
73. Stevan Rapaić i Dragana Dabić, „Spoljnotrgovinski aspekt pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji“, *Međunarodni problemi*, IMPP, Beograd, 2013, vol. LXV, br. 3.
74. Vladimir Medović, *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa praksom Suda pravde EU*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
75. Stevan Rapaić, „Tržište energenata u Evropskoj uniji i interesi Srbije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXI, br. 4, 2009.
76. Predrag Bjelić and Radmila Dragutinović Mitrović, „The effects of competing trade regimes on bilateral trade flows: case of Serbia“, *Zbornik radova, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2012, vol. 30, sv. 2, pp. 267-294.*
77. WTO, *World Tariff profiles, 2012*, World Trade Organization, 2012.
78. Boško Mijatović, "Privatizacija realnog sektora", *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Centar za liberalno -demokratske studije, Redaktori: Boris Begović i Boško Mijatović, Beograd, 2005.
79. Aleksandra Đorđević, "Mesto i uloga stranih direktnih investicija u međunarodnim tokovima kapitala", *Master rad*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.
80. *Doing Business 2012, Doing Business in a More Transparent World*, The World Bank, Washnigton, 2012.
81. *Doing Business 2016, Measuring Regulatory Quality and Efficiency*, The World Bank, Washington, 2016.
82. "Federal Policy Towards State and Local Development in the 1990s", Timothy J. Bartik, Upjohn Institute Working Paper 93-17, W.E. Upjohn Institute for Employment Research, 1993.

83. *Local Economic Development: A Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*, Gwen Winburn, Soraya Goga and Fergus Murphy, The World Bank and Bertelsmann Stiftung, Washington D.C., 2004.
84. Greg Clark, Joe Huxley and Debra Mountford, *Organising Local Economic Development - The Role of Development Agencies and Companies*, OECD, OECD Publishing, Paris, 2010.
85. UN-HABITAT and EcoPlan International Inc., *Promoting Local Economic Development through Strategic Planning, Volume1: Quick Guide*, Nairobi and Vancouver, 2005.
86. „Local Economic Development Policies“, Timothy J. Bartik, *Policies in Local Finance*, 5th ed., edited by Richard J. Aronson and Eli Schwartz. Washington, D.C.: International City/County Management Association, 2004, pp. 355-390.
87. *Externalities, Learning and Governance Perspectives on Local Economic Development*, Bert Helmsing, Institute of Social Studies, Hague, 2000.
88. *Best Practices in Local Development - Local Employment and Economic Development Programme*, Potter, J., Walsh, J., De Varine, H., Barreiro, F., OECD-TDS, Paris, 1999.
89. Snežana Đorđević, *Priručnik za moderno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009.
90. Dušan Vasiljević, *Lokalni ekonomski razvoj - Zašto su jedne opštine dobitnici, a druge gubitnici tranzicije*, PALGO centar, Beograd, 2012, str. 12
91. "Does local economic development really work? Assessing LED across Mexican municipalities", Andrés Rodríguez-Pose and Eduardo I. Palavicini-Corona, *Geoforum*, No. 44, Elsevier, 2013.
92. Vladan Božić i Slobodan Aćimović, *Marketing logistika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2008.
93. Ray D. Bollman, "Factors Associated with Local Economic Growth", *Rural and Small Town Canada Analysis Bulletin*, Vol. 1, No. 6, Ottawa, 1999.
94. *Promoting Local Economic Development through Strategic Planning, Volume1: Quick Guide*, UN-HABITAT and EcoPlan International Inc., Nairobi and Vancouver, 2005.
95. *Local Economic Development: A Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*, Gwen Winburn, Soraya Goga and Fergus Murphy, The World Bank and Bertelsmann Stiftung, Washington D.C., 2004.

96. „Theories of Urban Politics“, Ed. by David Judge, Gerry Stocker and Harold Wolman, London: Sage Publication, 1995.
97. „Society and Institutions in Early Modern France“, Ed. by Mark P. Holt, Athens, GA: University of Georgia Press, 1991.
98. Snežana Đorđević, *Renesansa lokalne vlasti - uporedni modeli*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2012.
99. Ratko Marković, *Ustavno pravo i političke institucije*, Službeni glasnik, Beograd, 1995.
100. Đorđe Pavlović i Milan Vlatković, *Sistem i finansiranje lokalne samouprave u Republici Srbiji*, Zavod za unapređenje i rentabilnost poslovanja, Beograd, 2000.
101. Lipsky, Michael. *Street-level bureaucracy, 30th ann. Ed.: dilemmas of the individual in public service*. Russell Sage Foundation, 2010.
102. Pavle Nikolić, *Ustavno pravo*, Službeni list SRJ, Beograd, 1994.
103. Slobodan Orlović, "Ustavnopravni položaj lokalne samouprave u Srbiji", Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, br.4, Pravni fakultet, Novi Sad, 2015.
104. Snežana Đorđević, *Savremene urbane studije - Preduzetnički, kreativni, demokratski gradovi*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2012.
105. Đorđe Pavlović i Milan Vlatković, *Sistem i finansiranje lokalne samouprave u Republici Srbiji*, Zavod za unapređenje i rentabilnost poslovanja, Beograd, 2000.
106. Fedor Nikić, *Lokalna uprava Srbije u XIX i XX veku*, Idavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1987.
107. Veran Stančetić, "Reforma upravljanja u savremenoj državi", *doktorska disertacija*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2010.
108. Bogoljub Milosavljević, "Reforma lokalne samouprave u Srbiji", *Croatian and Comparative Public Administration*, Zagreb, 2012, god. 12., br. 3.
109. Bogoljub Milosavljević, *Sistem lokalne samouprave u Srbiji*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2009.
110. Zvonko Brnjas, Božo Drašković i Ivan Stošić, „Stanje i dinamika zaduživanja jedinica lokalne samouprave u Srbiji (2006-2012)“, *Finansije*, Godina LXVIII, Br.:1-6/2013, Ministarstvo finansija, Beograd, 2013.
111. Milan Kecman, „Koncept finansiranja lokalne samouprave u Republici Srbiji“, *Industrija*, br.3/2010, Ekonomski institut, Beograd, 2010.

112. Snežana Đorđević, "Kako lokalne vlasti u Srbiji podstiču lokalni ekonomski razvoj?", *Godišnjak*, FPN, Beograd, 2016.
113. *Priručnik o finansiranju na lokalnom i regionalnom nivou*, Savet Evrope i Stalna konferencija gradova i opština, Beograd, 2007.
114. Zvonko Brnjas, Božo Drašković i Ivan Stošić, „Stanje i dinamika zaduživanja jedinica lokalne samouprave u Srbiji (2006-2012)“, *Finansije*, Godina LXVIII, Br.:1-6/2013, Ministarstvo finansija, Beograd, 2013. str.20.
115. *Priručnik za praćenje rada lokalne samouprave*, Misija OEBS u Srbiji i CeSID, Beograd, 2008.
116. Branko Ljuboja, *Organizacija vlasti u lokalnoj samoupravi u Republici Srbiji*, SKGO, Beograd, 2013.
117. NALED, *Kapaciteti za lokalni ekonomski razvoj u Vojvodini*, Beograd, 2016.
118. *Opštine u Srbiji 2002*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2003.
119. *Opštine u Srbiji 2003*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2004.
120. *Opštine u Srbiji 2004*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2005.
121. *Opštine u Srbiji 2005*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2006.
122. *Opštine u Srbiji 2006*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2007.
123. *Opštine u Srbiji 2007*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2008.
124. *Opštine u Srbiji 2008*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2009.
125. *Opštine u Srbiji 2009*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2010.
126. *Opštine u Srbiji 2010*, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2010.
127. *Opštine i regioni u Republici Srbiji 2011*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2011.
128. *Opštine i regioni u Republici Srbiji 2012*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012.
129. *Opštine i regioni u Republici Srbiji 2013*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.
130. Marija Žikić i Dejan Mak, *Analiza efekata različitih institucionalnih oblika za sprovođenje nadležnosti u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja*, SKGO, Beograd, 2010.

131. *Mapiranje kancelarija za lokalni ekonomski razvoj*, Centar za ravnomerni regionalni razvoj, Beograd, 2015.
132. Vanesa Belkić i Milica Hrnjaz, *Lokalni ekonomski razvoj - evropski putokaz ka modernoj lokalnoj samoupravi*, Građanska mreža, Kovin, 2010.
133. Žižić, M., Lovrić, M., Pavličić, D., *Metodi statističke analize*, Ekonomski fakultet Beograd, 1992.

Internet izvori:

1. UNCTAD, Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Foreign-Direct-Investment-%28FDI%29.aspx>, 22.3.2016.
2. World Bank, Internet: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>, 28.8.2015.
3. OECD, *Multilateral Agreement on Investment*, Internet: <http://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/multilateralagreementoninvestment.htm>, pristupljeno: 25.9.2015.
4. UNCTADstat, *Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013*, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx>, 25.7.2015.
5. UNCTAD, *FDI inflows and outflows, by region and economy, 1990-2014*, Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx>, 4.8.2015.
6. ICSID, World Bank, Internet: <https://icsid.worldbank.org/apps/icsidweb/about/pages/default.aspx>, 2.12.2013.
7. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, *Sporazum o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja*, Internet: <http://mtt.gov.rs/download/novi%20tipski%20SRB.pdf>, 1.12.2015.
8. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Republika Srbija, Internet: <http://mtt.gov.rs/download/Pregled%20Zemalja.pdf>, 15.10.2015.
9. Ministarstvo finansija Republike Srbije, Internet: <http://www.mfin.gov.rs/pages/issue.php?id=7063>, 7.12.2015

10. OECD, Internet: <http://www.oecd.org/tax/treaties/oecd-model-tax-convention-available-products.htm>, 12.11.2015.
11. Narodna Banka Srbije, *Izvoz robe, f.o.b. 2006–januar 2013, Uvoz robe, c.i.f. 2006–januar 2013*, Sektor za ekonomske analize i istraživanja, Odeljenje statistike platnog bilansa, Internet: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html, 7.3.2014.
12. Narodna Banka Srbije, *Makroekonomski indikatori*, Internet: https://www.nbs.rs/export/sites/default/.../osnovni_makroekonomski_indikatori.xls, 12.10.2016
13. Republički zavod za statistiku, *Bruto domaći proizvod (BDP) Republike Srbije 1995-2015 (ESA 2010)* : Internet: webrzs.stat.gov.rs/WebSite/.../BDPserija1995_2015_ESA_2010_srcir_30.09.2016.xls, 12.10.2016
14. Vlada Republike Srbije, *Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja*, Internet: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, 11.12.2015.
15. Radio Slobodna Evropa, *Intervju - Saša Radulović*, Internet: <http://www.slobodnaevropa.org/content/radulovi%C4%87-zloupotrebe-u-siepa-vode-donadle%C5%BEnog-ministra/25311469.html>, 27.3.2014.
16. B92, *Suđenje za zloupotrebe u SIEPA 22. septembra*, Internet: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=07&dd=02&nav_category=12&nav_id=1011058, 2.7.2015.
17. Ministarstvo finansija Republike Srbije, Uprava za slobodne zone, Internet: <http://www.usz.gov.rs/index.php>, 12.12.2015.
18. Privredna komora Srbije, *Slobodne zone*, Centar za privredni sistem, Septembar 2014, Internet: <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Odbor%20za%20privredni%20sistem/INFO%20RMATOR%20%202014.pdf>, 30.12.2015.
19. Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza, *Informator o radu Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza*, Beograd, 2015, str.18, Internet: www.siepa.gov.rs, 21.9.2015.
20. Narodna Banka Srbije, Internet: http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/platni_bilans.html, 21.12.2015
21. *Sporne privatizacije odnele državi 100 miliona evra*, Novosti, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:470769-Sporne-privatizacije-odnele-drzavi-100-miliona-evra>, 28.12.2013.

22. *Grčke investicije u banke i medije iz Srbije*, Aljazeera, Internet:
<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/grcke-investicije-u-banke-i-medije-iz-srbije>,
14.12.2013
23. *Nastavak saradnje duge 130 godina*, Vreme, Internet:
<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1047481>, 19.4.2012.
24. Ambasada Sjedinjenih Američkih država u Srbiji, *Privredna saradnja sa Srbijom*,
Internet: http://serbian.serbia.usembassy.gov/privredna_saradnja.html, 12.1.2016.
25. *Srbija i ruske investicije: Od energetike do zaduživanja u rubljama*, Slobodna Evropa,
Internet: <http://www.slobodnaevropa.org/content/srbija-i-ruske-investicije-od-energetike-do-zaduzivanja-u-rubljam/24897336.html>, 9.2.2013.
26. *Agrokor kupio Merkator za 544 miliona evra*, Večernje Novosti, Internet:
<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:498122-Agrokor-kupio-Merkator-za-544-miliona-evra>, 27.6.2014.
27. SIEPA, Internet: <http://siepa.gov.rs/en/index-en/invest-in-serbia/strong-fdi-figures.html#top>, 25.1.2016.
28. The World Bank, *Doing Business (2007-2016)*, Internet: <http://www.doingbusiness.org>
1.2.2016.
29. World Bank, "What is Local Economic Development (LED)?", Internet:
<http://go.worldbank.org/EA784ZB3F0>, 17.3.2016.
30. International Labour Organization, Local Economic Development (LED), Internet:
<http://www.ilo.org/empent/areas/local-economic-development-led/lang--en/index.htm>,
4.6.2016.
31. International Labour Organization, Internet: <http://www.ilo.org/employment/led>,
4.6.2016.
32. *Evropska povelja o lokalnoj samoupravi*, Savet Evrope, Internet:
http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/128_evropska_povelja_o_lokalnoj_samoupravi.pdf,
10.5.2016
33. Srđan Đinđić i Stevan Luković, „*Sistem finansiranja lokalne samouprave*“, Internet:
<http://ekfak.kg.ac.rs/sites/default/files/Zbornik/37%20-%20S.%20Djindjic%20i%20S.%20Lukovic.pdf>,
Pristupljeno: 1.9.2016, (PDF)

34. *Biznis inkubatori kao instrument lokalnog ekonomskog razvoja*, The Urban Institute, USAID, Internet:
<http://www.skgo.org/bz/data/8%20LER%20Koncept%20Brosure/SER/Business%20incubators.pdf>, 22.9.2016.
35. *Mreža biznis inkubatora Srbije*, Interenet:
<http://www.bitf.rs/cms/item/clubs/sr/networks/incubators.html>, 22.9.2016
36. *Zona unapređenog poslovanja*, The Urban Institute, USAID, Internet:
<http://www.skgo.org/bz/data/8%20LER%20Koncept%20Brosure/SER/Business%20improvement%20district.pdf>, 23.9.2016.
37. *Insajder bez ograničenja: Ministar Željko Sertić o subvencijama*, Produkcija Insajder, Beograd, 2016. Internet: <https://www.youtube.com/watch?v=ZuX1c93ySwY>, 15.8.2016.
38. Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), Internet: <http://www.naled-serbia.org/investments/index/Baza+investicija>, 15.3.2016.
39. Razvoja Agencija Srbije, Interenet:
<http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=4>, 7.8.2016.
40. *Vršac - lider u projektima*, Internet:
http://vojvodinahouse.eu/uploads/wp_back/uploads/2013/03/Prezentacija%207.pdf, 13.11.2016
41. *Poslovno-tehnološki inkubator tehničkih fakulteta Beograd*, Internet:
<http://elementarium.cpn.rs/wp-content/uploads/2014/07/GordanaDanilovic-BITF-H2020PrviDeo.pdf>, 18.11.2016.
42. *Novi Sad prvi grad u Srbiji koji emituje municipalne obveznice*, Internet:
<http://www.novisad.rs/lat/node/32648>, 12.11.2016.
43. *Kragujevac - prava mogućnost u Srbiji*, Internet:
<http://www.kragujevac.rs/userfiles/files/Ler/2012/Prezentacija%20srpski.pdf>, 6.10.2016
44. *Slobodna zona Pirot*, Internet: <http://www.freezonepirot.com/industrijski-park>, 2.10.2016.
45. *Opštini Indjija uručena nagrada prestižnog magazina „Financial Times“*, Internet:
<http://www.indjija.net/Vesti.aspx?Id=20357>, pristupljeno 2.12.2016.

46. *Biznis inkubator centru u Nišu preti katanac*, Internet:

<http://www.blic.rs/vesti/srbija/ostali-samo-zidovi-biznis-inkubator-centru-u-nisu-preti-katanac/eee3h3p>, 16.9.2016.

Dokumenta:

1. Zakon o stranim ulaganjima, Službeni list SRJ, br. 79/94 i 29/96.
2. *Zakon o stranim ulaganjima*, Sl. list SRJ", br. 3/2002 i 5/2003, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 107/2014 - dr. zakon.
3. Zakon o zapošljavanju stranaca, "Službeni glasnik RS", br. 128/2014
4. Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima, ("Sl. list SFRJ", br. 11/78 i 64/89, "Sl. list SRJ", br. 42/92, 24/94 i 28/96 i "Sl. glasnik RS", br. 101/2005 - dr. zakon)
5. Zakon o deviznom poslovanju , "Službeni glasnik RS", br. 62/2006 i 31/2011
6. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, ("Sl. glasnik RS", br. 101/2005)
7. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009)
8. Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, "Sl. glasnik RS", br. 56/2006, 50/2007 i 70/2008
9. Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, ("Sl. glasnik RS", br. 34/2010 i 41/2010)
10. Zakon o porezu na dobit pravnih lica, („Službeni glasnik RS“ br. 25/01 , 80/02 - dr. zakon, 80/02, 43/03, 84/04, 18/10, 101/11, 119/12, 47/13, 108/13, 68/14 - dr. zakon, 142/14)
11. Carinski zakon, ("Sl. glasnik RS" br.18/10)
12. Zakon o slobodnim zonama, ("Sl. glasnik RS", br. 62/2006)
13. Zakon o lokalnoj samoupravi, ("Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 83/2014)
14. Zakon o lokalnim izborima, ("Sl. glasnik RS", br. 129/2007, 34/2010 - odluka US i 54/2011)
15. Zakon o lokalnoj samoupravi, ("Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 83/2014)

BIOGRAFIJA AUTORA

Stevan Rapaić je rođen 22. septembra 1983. godine, u Beogradu. Osnovnu školu završio je u Beogradu, a gimnaziju u Sjedinjenim Američkim Državama. Diplomirao je 2007. godine, na Fakultetu političkih nauka u Beogradu – smer Međunarodne studije, sa prosekom 8,09 čime je stekao stručni naziv diplomirani politikolog za međunarodne poslove. Upisuje master studije na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 2008. godine, a u decembru iste godine započinje istraživačku karijeru u Institutu za Međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, na poziciji istraživača pripravnika. Zvanje master ekonomiste stiže 2011. godine, na Ekonomskom fakultetu, završivši studijski program: Poslovno upravljanje, modul: Trgovina – menadžment prodaje i lanaca snabdevanja sa prosekom 9,33. Biran je 2011. godine, u zvanje istraživača saradnika na Institutu za međunarodnu politiku i privredu kada i upisuje doktorske studije na Fakultetu političkih nauka, smer politikologija.

Njegovo radno angažovanje na Institutu za međunarodnu politiku i privredu od 2008. godine, odnosilo se na rad na projektu Ministarstva prosvete i nauke za period do 2010. godine, kao i od 2011. do 2015. godine. U periodu od 2010. do 2014. godine, radio je i na projektu Ministarstva spoljnih poslova, gde je učestvovao u izradi više stručnih radova zajedno sa kolegama iz Instituta. Pored toga, učestvovao je u organizaciji nekoliko međunarodnih konferencija pri Institutu.

Stevan Rapaić ima više objavljenih naučnih radova u zemlji i inostrantvu od kojih se ističe monografija iz 2013. godine, u izdanju Ekonomskog fakulteta u Beogradu, pod nazivom „Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini“.

Od značajnijih međunarodnih konferencija i seminara ističe se učešće na UNCTAD-ovom seminaru pod nazivom “Twenty-fourth Regional Course on Key Issues on the International Economic Agenda for Transition Economies”, koji je održan od 16. maja do 3. juna 2016. godine, na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, gde je učestvovao kao gostujući predavač.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Стеван Рапаић

број уписа 1026

Изјављујем

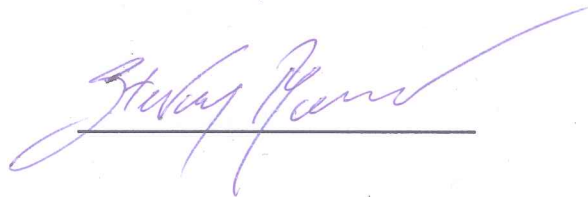
да је докторска дисертација под насловом

**"УЛОГА СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ЛОКАЛНОМ ЕКОНОМСКОМ
РАЗВОЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ (2001-2013)"**

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 14.12.2016.

_____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Стеван Рапаић

Број уписа 1026

Студијски програм Студије политикологије

Наслов рада "УЛОГА СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ЛОКАЛНОМ
ЕКОНОМСКОМ РАЗВОЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ (2001-2013)"

Ментор проф. др Снежана Ђорђевић

Потписани Стеван Рапаић

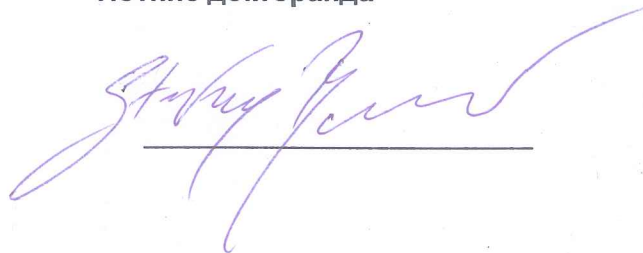
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 14.12.2016.

_____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

"УЛОГА СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ЛОКАЛНОМ ЕКОНОМСКОМ
РАЗВОЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ (2001-2013)"

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

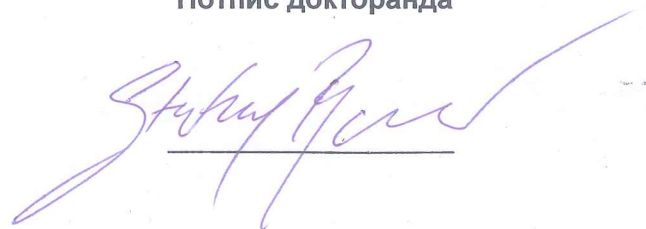
5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 14.12.2016.

_____